ALİ ŞERİATİ

15 BÜTÜN ESERLERİ

Dinler Tarihi II

FECR

Sizi rahatsız etmeye geldim!

Ali Şeriati

Fecr Yayınları 141
ALİ ŞERİATİ
Bütün Eserleri 15

Dinler Tarihi II

Eserin Orijinal Adı
Tarih ve Şenaht-i Edyan (2)

Tercüme
Ejder Okumuş

Editörler
Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç
Doç. Dr. Derya Örs

Tashih ve Redakte
Dr. Murat Demirkol

ISBN 978-975-6004-90-6 (tk)
978-975-6004-92-0 (1.c)

1. Baskı: Mart 2010

Kapak ve İç Konsept: TN İletişim
Sayfa Düzeni: Cinas
Baskı: Kalkan Matbaacılık
Büyük Sanayi 1. Cadde 99/32
Tel: 0312. 3419234 İskitler/Ank.

FCR Yayın Reklam Bilgisayar
San. ve Tic. Ltd. Şti.
Rüzgarlı Cad. No: 2/5
Ulus / Ankara
Tel : 0312. 310 08 60
Faks : 0312. 311 47 89
www.fcr.com.tr
e-posta: fcr@fcr.com.tr

ALİ ŞERİATİ

Dinler Tarihi II

FECR
Ankara 2010

İÇİNDEKİLER

08 Ali Şeriati
09 Yayınçının Notu

13 SEKİZİNCİ DERS
17 Şia
19 İran İslam'a Niçin İnandı?
24 Adalet ve Liderlik
34 Şia, Ne Mezhep Ne Din!
35 Adalet ve İmametten Yoksun Şia
39 Ali Şiası ve Safevi Şiası
40 Adalet
45 Kıst-Adalet
48 İmamet
53 İmamet Nasıl Seçiliyor?
54 Diktatörlükle Devrimci Liderliğin Farkı
57 Niçin Adaylık Değil
58 Vesayet

59 DOKUZUNCU DERS
60 Akıl ve Refah
66 "Veda"
67 Veda ve Diğer İlimler
68 Kurtuluş Yolu
68 İşrak
69 "Ben"
71 İlk Şüphe
71 "Ben"in Reddi
72 "Ben"i Nasıl Yok Edelim
72 Riyazet
75 Atman
75 "O Kimdir?
77 Brahman
78 Atman'ın Zirvesi Brahman
78 Karma, Samsara ve Nirvana Aşamaları
79 Samsara
79 Samsara'dan Kurtuluş Yolu
79 Karma
80 Hint Dininde Sınıfların İzahı

82 Hint Sınıfsal Düzeni
83 Kaçış Yolu
83 Nirvana

87 **ONUNCU DERS**
103 İbrahim
105 Kabilenin Tekâmül Aşaması
109 Refah ile Absürtlüğün İlişkisi
116 Buda'nın Hayatı

121 **ONBİRİNCİ DERS**
121 Giriş
124 Buda
125 İlk Devrim
129 Kurtuluş Yolu (Muksha)
131 Buda'nın Hayatının İkinci Devrimi
131 Aklın Ötesi ve Akıl Altı
132 Nefsin Hilesi
136 O Halde Ne Yapmalı?
137 Aydınlık Yolcusu
137 Budi
138 Buda, Uyanış Çağrısı
139 Eğer İsteseydi Geri Dönmeyebilirdi
139 Tanrılar ve Kurban
140 Tanrılar ve Aracılar
141 İnsanı Tanrılardan -Tanrı'dan Değil- Kendine Döndürmek
142 Tanrısız Bir Din
142 Kast Sistemi
143 Hakikat ve Akıl
144 Kendini Tanı!
144 Kendimi Nasıl İdrak Ederim?
145 Adalet Ne Demektir?
146 Buda Dininin Amel ve Ayinleri
149 1- Dünya, Kalıcısızlıkların Toplamıdır
149 2- "Ben" Yalandır
150 3- Hayat Istıraptır

153 **ONİKİNCİ DERS**
153 Son Tahlilde Hindistan
155 Hint Dini Adında Zinde Bir Varlık

155 Sokak Sokak Bakış ve Geniş Bakış
156 Hindistan'a Toplu Bakış
158 Hint Dinlerinin Özellikleri
158 1- Hindistan'da Sanat, Felsefe, Ahlâk ve Dinin Birliği
159 2- Hindin Yükseklik ve Mükemmelcilik Eğilimi
162 Realizm
163 İdealizm
165 Yunan Akılcılığı Karşısında Hint Ruhaniliği
168 Mutluluk
169 Hint Dinlerinde Tanrı
173 İnsanın Hakiki Zatının Kökleri ve Esasları
173 Günümüz İnsanının Ekol ve İdeolojileri
173 Radikalizm
174 Hümanizm
175 Realizm
175 Materyalizm
175 Natüralizm
176 Psikolojizm
176 Epikürizm
177 Ben'in Zindanları
177 Sosyolojinin Asaleti
177 Tarihin Asaleti (Historizm)
178 Natürizm
179 Psikolojizm

183 **ONÜÇÜNCÜ DERS**
183 İran'a Giriş
183 İran'da Dinin Başlangıcı
184 İran Yerlileri ve Dinleri
185 İran Aryailerinin Kavmî Üçgeni
186 Parti Karşıtı Hareket
187 Çürümüş Bir Din
188 İlk Aryailerin Dinleriyle Hint ve İran Aryailerinin Dinleri Arasındaki Yakınlık
190 Büyü: Mitraizmin Temeli
191 İslam'da ve Diğer Dinlerde Kurban
191 "Hum" veya "Haumâ"
192 Yeni Din, Eski Ruhaniyet
192 Zerdüşt'ün Kıyamının Zaruretinin Bir Sebebi
193 Diğer Bir Sebep
194 Zerdüşt'ün Tanrısı Tek mi, Çift mi?

197 Ahuramazda ve Dünyanın Yaratılışı
197 Zerdüşt Dininde ve İslam Felsefesinde Dünyanın Yaratılışı
198 "Engermeinu" ve "Spentameinu"
198 Spentameinu'nun Dostları
201 Zerdüşt Dini: Düalizm Dini
202 Mûbedlerin Zerdüşt'ü
202 Zerdüşt Dini: Su, Ağaç ve Yeşillik Dini
202 Zerdüşt Dini: Gerçekçilik Dini
203 Zerdüşt Dini: Olumlu Tarih Felsefesi Dini
203 Puhl Çinevatı: Şinevat Köprüsü
204 Zerdüşt Dini: Olumlu, Fakat Yüzeysel ve Ruhsuz Bir Din
205 Zerdüşt Dininin Faciası

207 **ONDÖRDÜNCÜ DERS**
207 Sabitlik, Değişim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taşlaşma
209 Bir Şehirden Daha Dar Bir Dünya
210 Tanrı, Sadece Samilerin Tanrısı
211 Evrensel Din İslam
212 Peygamberin Misyonu ve Filozof
219 Zerdüştü Doğru Tanımada Akli Karineler
220 Zerdüşt'ü Doğru Tanımada Naklî Karineler
220 Avesta'da Tevhidin Seyri
221 Kur'an: Bozulma Kabul Etmez Kutsal Kitap
223 Resmî Ruhaniler: Kadim Dinî Metinlerin Hafızlan
223 Dâhil Olmuş Gelenekler
225 Zerdüşt'ün Dini ve Zerdüştilik Dini
226 Sınıfçılık
227 Ratu
228 Ruhaniyetin Asaleti
229 Zerdüşt Gerçek Peygamber ve Avesta Semavi Kitap
230 Ahuramazda, Uzak ve Ulaşılamaz Tanrı
230 Allah: Yakın ve Şimdi Bu Kadar Uzak İlâh
231 İyi Olana Tapma, Allah'a Tapma Değildir
232 Diğer Tanrılar
233 Zerdüşt Dininde Kıyamet
236 **SORU VE CEVAP**
254 **Ek**

ALİ ŞERİATİ

23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sebzivar'ın Mezinan köyünde dünyaya geldi. 1950'de Meşhed'deki Öğretmen Koleji'ne girdi. 1952'de Meşhed yakınlarındaki Ahmedâbâd köyünde öğretmenliğe başladı. 1955 yılında Mekteb-i Vâsıta'yı yazdı. Ebuzer-i Gıfarî'yi tercüme etti. 1956'da Meşhed Üniversitesi'ne girdi. Ulusal Direniş Hareketi'ne üye olduğundan, babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklandı, altı ay tutuklu kaldı. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yı tercüme etti. Üniversiteden başarıyla mezun oldu. 1960'ta Fransa'ya gönderildi, orada sosyoloji ve dinler tarihi üzerine çalıştı. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne aktif olarak katıldı. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklandı; bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi değişik dergilerde yayımlandı. Sosyoloji ve dinler tarihi alanında doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a dönerken sınırda tutuklandı; aylarca hapiste kaldı. Hapisten çıktıktan sonra öğretmenlik yapmaya başladı ve Meşhed Üniversitesi ve diğer merkezlerde konferanslar verdi. Hüseyniye-i İrşad 1973 Eylül'ünde kapatıldı. Savak, Şeriati'yi aramaya başladı. Kendisini bulamayınca babasını tutukladı. Babası bir yıl kadar hapsedildi. Şeriati teslim oldu ve on sekiz ay hücrede kaldı. 1975-77 arası Savak'ın takibinden sürekli kaçıp başkalarının evlerinde kalarak çalışmalarına devam etti. Sabahlara kadar süren konuşmalar yaptı. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret etti. Otuz gün sonra İngiliz İstihbaratı'nın yardımıyla Savak tarafından şehit edildi.

YAYINCININ NOTU

Yayınevimiz, Şeriati düşüncesini külliyat olarak okurlarına sunmakla önemli bir hizmet vermektedir. Merhum Şeriati, dünyanın bugün yaşayan iki önemli medeniyeti olan, İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş ender şahsiyetlerden biridir. Dahası, bir sosyolog gözüyle incelediği konuları, dahiyane bir düşünce işçiliği ile işlemiş ve Fars edebiyatının kendisine kazandırdığı akıcı üslupla ortaya koymuştur. Bilimsel liyakati, özgün bakış açısı, dindarlığı ve inandığı doğrular uğruna can verecek kadar yürekli kişiliği ile sadece İran gençliğini arkasından sürüklemekle kalmamış, dünya Müslümanlarının öze dönüş çabasına katkıda bulunarak bir döneme damgasını vurmuştur. Onun bu özgün ve özgürlükçü tutumu, sadece İslam düşmanlarının tepkisini çekmekle ve onlar tarafından şehit edilmekle kalmamış, dost ve kardeş bildiği Müslümanlardan da çok büyük tepkiler almıştır. Çünkü onun düşünceleri, Batılı saldırı karşısında çok derin ve güçlü bir mukavemet oluştururken İslam geleneğini kirleten ve çöküntüye sebep olan bidat ve hurafelere de ağır darbe indiriyordu. Tabiî bu da bilinçsiz kesimler nezdinde İslam'ın kendisine yapılan bir saldırı olarak algılanıyordu.

Kendi tabiriyle içinde doğup büyüdüğü geleneksel Safevî Şiîliğine yöneltti̇ği eleştiriler yüzünden İran'da dışlanırken, Şiî bakış açısı nedeniyle de Sünnî dünyadan önemli tepkiler almıştır. Ancak Şeriati, her ne kadar Ali Şiası ve Safevî Şiası ayrımı yapsa ve Safevî Şiîliğini eleştirse de eleştirdiği düşünceden bütünüyle kurtulamamış ve söz konusu etkilerle Sünnî dünyanın kabul

edemeyeceği kimi düşünceler serdedebilmiştir. Sahabiler hakkında kullandığı ifadeler hoşgörü sınırını zorlayan kusurlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yaşadığı çağ ve çevrenin etkisiyle Fransız sosyalistlerinden etkilendiği ve kimi yorumlarında bu etkinin izlerinin görüldüğü de söylenebilir.

Ali Şeriati'nin de her insan gibi hata edebileceğini, hatalarının ve savaplarının sadece kendisini bağlayacağını okuyucunun takdir edebileceğine inanıyoruz. Fecr Yayınevi olarak, ölçümüzün Kur'an-ı Kerim ve onun numune-i timsali olan Hz. Peygamber (s.a) olduğuna inanıyor, Şeriati de dahil bütün insanların bu ölçüler içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Onun her görüşünü onaylamadığımız halde eserlerini yayınlıyor, ama katılmadığımız görüşlerine de müdahale etmeyi uygun görmüyoruz. Çünkü böyle bir müdahalenin düşüncelerin doğru anlaşılmasına engel olacağı, bunun da hem yazar hem okur açısından bir hak ihlali sayılacağı kanaatindeyiz. Buna rağmen kimileri, tasvip etmedikleri düşüncelerden dolayı bilinçsiz okuyucuların olumsuz etkileneceği gerekçesiyle vebal alacağımızı düşünebilirler. Fakat biz, genelde Müslüman olmanın, özelde Şeriati okuru olmanın, okuduğu her şeyi kabullenen değil, eleştiren bir seviye gerektirdiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla bütün olumsuzluklarına ve kusurlarına rağmen Şeriati'nin o engin birikiminin bizlere çok şey kazandırdığına ve kazandıracağına inanarak eserlerini külliyat olarak yayınlamaya karar vermiş bulunuyoruz. Buna paralel olarak hem Fars hem de Türk edebiyatına vukufiyetiyle temayüz etmiş mütercimlerden oluşan bir heyet oluşturarak eserlerin en az hata ile çevrilmesine de özen gösterdik. Bu nedenle tercümeler, sadece söz konusu eserleri dağınık vaziyette sunulmaktan kurtarmayacak, Şeriati okurunun liyakatsiz tercümelerden çektiği sıkıntıları da asgariye indirecektir.

Külliyattaki kitapların bazılarında yazara ait olmayan dipnotlar yer almaktadır, İran'daki Dr. Ali Şeriati Eserlerini Derleme Bürosu tarafından eklenen notların sonunda (Derleyen), yayınevi-

miz tarafından ilave edilen notların sonunda (Fecr), mütercimlerin ilave ettiği notların sonunda ise (Çev.) ifadeleri kullanılmıştır. Bunların dışındaki dipnotlar Ali Şeriati'ye aittir.

Bütün hassasiyet ve çabamıza rağmen, insan olmamız hasebiyle gözümüzden kaçan kusurlar olursa okurumuzdan özür diler, eleştirilerine müteşekkir kalırız. Bu vesileyle Şeriati'ye Allah'tan rahmet diler; başta değerli mütercimler olmak üzere, editörlere, tashih ve redakte heyetine ve eserlerin sizlere ulaşmasında emeği geçen bütün dostlara gönülden teşekkür ederiz.

FECR YAYINEVİ

SEKİZİNCİ DERS

Önceki oturum, sınıfın -derslere başından itibaren katılan bütün bireyler açısından- tatil nedeniyle fiilen ilk şeklinden çıkmış olması ve dinler tarihi dersinin en önemli bölümüne, yani Hint kısmına gelmemiz ve benim Hint dinine ve Hint dinini tanımaya çok önem vermem sebebiyle ders işlemeyi kestim ve iki oturumu başka bir konuya ayırdım; o da, şimdiye kadar burada kitap veya konuşma biçiminde ele alınmış olan en temel sorunlardan ve özellikle toplumda gündeme gelen sorunlardan bir fihrist vermekten ibarettir.

Bu sorunlarla, iki "şın"dan yani "şuur" ve "şeref"ten nasiplenen gruplar (bu ikisini toplumumuzda bir bireyde cem etmek zordur ve ikisine birden sahip olanlar çok değerli insanlardır) hariç, insanlar arasında genellikle öyle kötü ifadeler, kasıtlı ve kasıtlı olmayan kötü anlayışlar, ithamlar ve kin beslemelerle karşılaşılmıştır ki, zamanımızın aydınlarından hiçbiri için onun hedef ve sebebi ve bu yanlış ve uygunsuz izahların içinde olan eller gizli değildir.

Bugün, dünden farklıdır. Bugün halkımızın bizzat kendisinin, her düzeyde, az çok bağımsız teşhisi vardır. Bugün artık, şayia çıkarma, dedikodu yapma, töhmet altında bırakma, itham etme, yalancı genel hedefe sahip olma ve onu başkalarını ezmek için kullanma etkili değildir.

Bugün halkın okuryazarlığı ve tanı yeteneği vardır. Eğer yalan söyleyerek "filan kitapta falan şey yazılmıştır" dersen, nüfuzlu

biri olsan bile, halk senin sözüne kulak vermez, kitabın peşine düşer ve yalanını sana iade eder.

Bugün geçmişin aksine birey veya bireyler, sırf umumi cehaletin sonucu olan özel toplumsal konum sebebiyle kişileri, faaliyetleri veya kurumları mahkûm edemiyor ya da var olmayan veya gerçeklere aykırı olan şeylerle itham edemiyor, halkı kendilerine tabi kılamıyor ve kötü nazar ve garazlarını geviş getirir gibi sürekli tekrar edemiyorlar.

Fakat durum bu olmakla birlikte halk tabakasından birçoğu, şahsen meseleleri teşhis ve takip fırsatına sahip değildir. Öte yandan zihinleri zehirlemek ve fikirleri bulandırmak için ve cehalet, riya, yalan, istibdat ve sömürü mikrobunu ekmek için zemin daima müsait olsun diye eski ve yeni kitle iletişim araçlarına hükmedenler, gerçekten bilinç ve uyanıklığı önlemek için ellerinden geleni yapıyorlar.

İç ve dış etkenlerin çabasıyla bir uyuşturma ve durgunluk amili haline gelmiş olan bir din, eğer toplumda doğru ve uyanık bir dinsel bilinç meydana gelirse, toplumun en büyük hareket, tekâmül ve düşünce bağımsızlığı faktörü olur. "Onlar" ise bütün bu değişim etkenlerinin önüne geçmek ve bu genel uyanıklık tehlikesini bertaraf etmek için -basılmış ve halkın elinde bulunan kitap için yalan uydurmak ve açık olan herkesin kolayca programını takip edebildiği resmi bir müesseseye yalan çalmak da dâhil- hiçbir işi esirgemiyorlar.

Araçlar çok, etkenler güçlü ve teminatlar gizli olduğu vakit, bu propagandalar, ister istemez kamuoyunda (elbette özel bir zümrenin görüşleri) etkisiz kalmayacaktır. Şimdiye kadar gündeme getirilen sorunlar, ortaya konulma zemini çok sınırlı olduğu için (çünkü televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçları ile din gibi eski propaganda araçları vs. bizim elimizde değildir), kendiliğinden, öncelikle bozulmuş bir biçimde zihinlere sokulacak ve onun toplum üzerindeki açık ve uyandırıcı etkisini ortadan kaldıracak; ikinci olarak bu sorunları toplumda ortaya atan kimselerin, halkın nefret ettiği kimseler olmasını sağ-

layacak ve böylece o kimselerle halk arasına ancak düşman ve münafığın yaşayacağı bir mesafe koyacak şekilde gündeme getirilmektedir. Eğer halk kitlesi, gerçek ve uyarıcı dini insanlara sunmak isteyen bu bilinçlendirici etkenlerle doğrudan irtibata geçerse, münafık felç olur ve bütün uyuşturma ve durağanlık etkenleri yok olur. Bu anlayışın oluşmaması için zihinlerin uyanmasından ve dinî bilinçten dem vuran herkesin, toplumda bir daha zihinler üzerinde tesir imkânı bulamayacak şekilde yok olması gerek. Böyle olunca artık tehlike ortadan kalkar ve tekrar halkın diğer bir kuşağına binilmesi ve sütünün sağılması ve eşekleştirilmesi mümkün olur!

Bu meseleler, ortaya konulup basılmış olmakla ve müstakil ve açıklanmış olarak istidlalde bulunulmuş olmakla birlikte, bu şekilde zihinlere yansıdığı zaman, aracıların onun izah, tahrif ve tevilinde olmaları nedeniyle ister istemez doğrudan etkisini yitirir. Bundan dolayı tamamen artık onları ortaya koydum.

Geçen oturumda, İslami dünya görüşü, tevhit, şirk, hatemiyet/peygamberliğin son bulması esasları, Peygamber'in ümmi oluşunu, dünya dinlerinin sınıfsal oluşunu ele almıştım. Bunlar, şimdiye kadar çeşitli hususlar çerçevesinde ele alınan esaslardır.

Şimdi izah, şerh, yorum ve açıklama gerektiren konulardan birçoğunun listesini hazırladım. Fakat onları bütün yönleriyle inceleme fırsatı da yok. Ancak her birine bir lügat gibi anlam verip fihristli olarak bırakıyorum. Size düşen, kitap ve makalelere müracaat etme zahmetine katlanmak ve daha mükemmel açıklama bulmaktır. Şerhli olarak dersini vermekte olduğum bu meseleler, tıpkı İslam-bilim kısmındaki gibi aydınlığa kavuşacaktır.

Önceki oturumda "hatemiyet" meselesine gelmiştim. İster istemez bir din olarak İslam, tarihî bir zeminde, bir tarih felsefesinde ve aynı şekilde şimdiye kadar ele alındığı biçimiyle sosyal ve sınıfsal bir üste ortaya konuldu. Bu kısımda ve bu oturumda "İmamet" ve "Şia"yı açıklamaya çalışacağız.

* * *

Görevli bir arkadaştan, Hüseyniye-i İrşad'ın bu beş altı faaliyet yılında burada ele alınan konularla ilgili bir istatistik hazırlamasını istedim. İrşad'da ortaya konulan İslami mesele ve hususları, konusuna göre sınıflandırdığımızda, "imamet" ve "Şia" ile ilgili konuların başlıca paya sahip olduğunu ve dinî toplantılarda alışılagelen şeyden çok bu önemli meseleye ilgi duyulduğunu gördüm.

Benim konuşmalarımın bütününde de her şeyden çok tafsilatlı ele alınan ve birkaç oturum uzayan şey, yine aynı imamet meselesi olmuştur.

Şurası ilgi çekicidir ki, daima cehalet ve inhiraftan beslenen ve hidayet aleti çekerek idman yapan ve kendi menfaatleri uğruna hiçbir işi esirgemeyen özel görevliler ve kendi çıkarlarının koruyucuları, bu kurumun bu çok güçlü noktasına, yani Şia ve imamete saldırıyorlar.

Bu şanslardan biridir. Hz. İmam Zeynelabidin'in: "Küçük insanlar küçük düşünür, büyük insanlar ise büyük düşünür." şeklinde çok yüce bir duası var; sadece düşüncelerinin büyüklük ve yüksekliğinin çok olması anlamında değil, ayrıca düşüncelerinin ufku ve düzeyinin geniş olması ve de düşünme ve üretmelerinin türünün ve dünyaya bakışlarının da fark etmesi anlamında.

İnsanların değeri, bir ekol, bir din, bir plan, bir fikir, bir şahıs veya bir teşkilat ve kurumun değeri, sadece dostlarıyla ölçülmez. Bazen düşmanları da ona değer kazandıran bir nimet olarak ortaya çıkarlar. Eğer böyle olmazlarsa, büyük bir nimet elden gitmiş olur.

Yunan filozoflarından biri ölüme mahkûm edilmişti. Bir yakını ağlıyordu. Filozof, "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. "Çünkü seni suçsuz yere öldürüyorlar", dedi. Filozof, "Beni suçlu olarak öldürmelerini mi isterdin?" diye sordu. Bu ne ağlamasıdır! Suçsuz yere öldürülüyor olmam, benim için büyük bir övünçtür. Eğer bundan başka bir şey olsaydı ve günahkâr veya suçlu olarak öldürülmüş olsaydım, öldürülmem gerekirdi! Düşmanım masum ve günahsızın katili zalim bir düşman. Bu, benim için bir imti-

yazdır. Eğer mantıklı ve adil bir düşman olsaydı, hüküm, hak ve adalet temelinde beni mahkûm etseydi, benim için hiçbir şey kalmazdı.

Bizim için de böyle bir nitelik söz konusu. Acemi düşman, yüzeysellik, cehalet, anlayışsızlık ve idraksizlik biçiminde kin beslemekten geliyor. Çok yersiz, anlamsız ve tutmaz bir ithamda bulunuyor. Öyle ki, zerre kadar bilinci olan ve anlayan, o itham edene güler. Bu büyük bir nimettir, herkesin böyle bir hediye için Allah'a şükretmesi gerekir. Nitekim dördüncü imam şöyle buyuruyor: "Düşmanlarımızı ahmaklardan kılan Allah'a hamdolsun." Allah'tan düşmanlarını ortadan kaldırmasını istemiyor. Bilâkis düşmanları ahmaklardan kıldığı için, Allah'a şükrediyor. Çünkü cahil düşman, bilgin dosttan dahi daha değerlidir. O, yeni hareket ve güç oluşturur ve hemfikir olan kimselerde savunma ve sorumluluk gücü meydana getirir. Bilgisiz düşman, tehlike ve zarar noktasını gösterir; varlığıyla bir fikrin, bir ekolün ve bir kurumun mahiyetini açıklığa kavuşturur.

Şia'da söz konusu olan veya şimdiye kadar burada bahsettiğimiz en temelli meselelerden biri, Şia'nın kendisi, biri içtihat meselesi, biri adalet, biri imamet, diğeri intizar ve "Cebir"dir - Şia tarih felsefesinde tarihin cebri, devrimin cebri.

Burada -ve her yerde- ortaya koymuş ve koymakta olduğum şey; var olan her şey budur, bundan başka bir şey yoktur, anlamında değildir. Belki meseleyi görme hakkım olan özel bir görüş açısından görüyorum. Açıktır ki meseleyi daha iyi görme ve daha iyi anlatma uzmanlık ve liyakatine sahip bulunan kimseler kesinlikle vardır. Fakat onlar başka boyutlardan bakacak, meseleyi, konuyu başka bir şekilde ortaya koyacaklardır. Ben ise, kendime özgü boyutla ortaya koyuyorum.

Şia

Şia, fikrî, kelami, felsefi, tarihî vs. çeşitli boyutlara sahiptir. Ama ben Şia'yı, mezhebî açıdan beşerî toplumda ve İslam tarihi boyunca meydana gelen, hareket meydana getiren ve tarihî bir rol ifa eden büyük bir olay olarak ele alıyorum.

Şia dediğim şey, şimdi avamın zihninde var olan bir Şiiliğin meşrulaştırılması değildir. Çünkü aydın, avamın zihniyetinde taşıdığı şeyleri izah edip meşrulaştıran ve bunları biraz fizik, kimya, Apollo ve modern sözlerle karıştırıp modern propaganda şeklinde ortaya koyan ve "bugünün diliyle dinin tebliği" olsun diye düşünen kişi değildir.

Hayır bu metot, benim işim değildir. Bu, asla benim işim olmamış ve olmayacaktır. Avamın beğensin diye konuşan kimse, avamı aldatandır.

Daha yeni Meşhet'te altı-yedi kişiye reddiye -onlardan biri de bendenizim- babında bir kitap yayınlanmıştı. Yazar, *"İslam Bilim"* kitabımdan bir cümle almış, biraz yergi ve sövgüden -ve buna benzer şeylerden- sonra, reddetme işine girişmiş.

Ben demişim ki, insani mükemmellik ve gelişim -hakikate inancımız var olduğu halde-, İslam'ın inandığı bir ilkedir. Hatta mükemmellik ve hatemiyet mazharı olan İslam Peygamberi'nin bizzat kendisinin de, tekâmülü büyük bir nimet olarak Allah'tan istediği bir hakikattir. Şöyle diyor: "... De ki, Rabbim ilmimi arttır"; "rabbim hayretimi arttır".

İlim ve hayretinin artmasını isteyen kişi, kendi tekâmülünü istiyor demektir.

Bu sözü reddetmiş, ama on beş sayfalık bir reddiye zımnında 15 sayfa birden Apollo-13'ün uzaya yükselişinin bilimsel faydalarından dem vurmuş.

Bunların, yeni kelimelerden, Latin harflerinden ve Batılı isimlerinden ifrat düzeyinde faydalanarak telafi etmek istedikleri kompleksleri var. Belki de kendi zan ve hayallerince bu sözlerle dinî meselelerin geri kalmışlığını -öyle olduğunu hayal ediyorlar- telafi etmek istiyorlar. Hâlbuki geri kalmışlık meselesi fikrî bir meseledir; yani örneğin Einstein'in izafiyetini, suyun ayrışma formülünü ve bunların benzerlerini dergilerden, okul ders kitaplarından -onları da okumamışlardır- bir miktar karışım yaptıklarında, dinsel görüşümüzün aydınları cezb edecek şekilde yenileneceği bir şey değildir. Bütün İslami ilimler alanında sa-

dece bir atımlık otu olan bu küfürbaz yazar, sosyolojiyi tam bilmiyormuşum ve bu bilimde çok yanlışlarım varmış diye bana saldırıyor. Bundan da önemlisi, "Bu nasıl termodinamik yazma?" diye Mühendis Bazergân'a kızıyor. Ona termodinamiğin manasını anlamak için Sayın Amid'in Ferheng-i Lûgat'ından "dinamik" kelimesine müracaat etmesini tavsiye ediyor! Fakat adam şundan habersiz: Eğer bizim dinimiz geri kalmış görünüyorsa, bu, bilimsel açıdan -fizik, kimya, Apollo!- belki zaman bakımından bir geri kalmışlıktır. Zaman, fizik ve kimya değil; halkın ihtiyacı, bir asrın ve bir toplumun eziyet, dert, görüşü ve ruhudur. İlk dönem İslam'ı, kendini Atina ilimlerine uyarladı da dünya insanlarının peşinden mi sürükledi? O halde her ne kadar yeni meseleleri, örneğin banka konusu, hava parası, bisiklete binme, iki katlı otobüste oturma vs. ve de fakihin hüküm vermesi -sözgelimi İslam fıkhı durmasın diye- gibi konuları ortaya atmak, bu ortaya atma işini yapmayanlara göre iyi bir iş ise de, zamanın yeni konu ve problemleri, İslam'ın ilgilenmesi gereken söz konusu meseleler veya onları ortaya atma değildir.

Eğer bizim fıkhımız; piyasaya yeni sürülen hava parası, banka, ortak pazar, konsorsiyum, kartel, müteahhitlik şirketleri, bono vb. konular hakkında bir hüküm çıkardığında, İslam fıkhı veya dinin kendisi yenilenmiş olmaz. Din, zamanımızın dert ve ideallerinde -yani duygu ve düşüncemiz üzerinde baskı yapan ve hareket meydana getiren o etken- yol bulduğunda yenilenir.

Eğer din, kendi toplum ve zamanımızda uyandıran, sorumluluk kazandıran, güç veren, hareket yaratan bir etken olarak bir rol oynamazsa, bu ilim benzeri müceddidçe süsleme işleriyle, alınyazısı asla değişmez.

Genel bir tarif çerçevesinde ve İslam toplumu ve tarihine baktığımız bakış açısı olarak Şia, İslam tarihindeki hâkim ve faydacı sınıfın İslam'ı karşısında mahrum ve mahkûm sınıfın İslam'ından ibarettir.

İran İslam'a Niçin İnandı?

İslami birinci asırda, İslam ordusunun İran, Mısır ve Doğu Ro-

ma'ya ilk saldırısıyla İranlılar, Mısırlılar ve Romalıların niçin İslam'a yöneldiklerini incelemek gerek.

Cahiliye Arabı, kabile topluluğuydu ve birliğe ihtiyacı vardı. İslam onunu birliğini -milli birlik- temin edebilirdi. Ama İranlı'nın milli ve kavmî birliğe ihtiyacı yoktu. Oluşmuş medeniyete ve bin yıllık somut milliyete sahipti. Dolayısıyla İranlı kendi milliyetine birlik kazandırmak için İslam'a inanmadı.

Tevhit -tarihsel, sosyal ve sınıfsal rolüyle- Arap toplumunu geliştirerek putperestlikten tektanrıcılığa, Allah'a tapma düzeyine çıkardı.

Cahiliye Arabı için tevhit, putperestlikten tektanrıcılığa, Allah'a kulluğa dönüşmek ve bir dönemden daha üst bir döneme geçiş için bir davettir.

Arap, geçişe hazır oluşuyla İslam'a inanıyor ve putperestlikten Tanrı'ya tapma aşamasına geçiyor. Ama İranlı, yüzyıllarca önce tektanrıcılığa, Tanrı'ya tapma dönemine ulaşmıştı. Zerdüşt, İran toplumunu putperestlikten Tanrı'ya tapma aşamasına geçirme rehberliğini uhdesine almıştı. Dikkat edelim, Tanrı'ya tapma, tevhitten ayrıdır. Tevhit ve şirk sonraki bir konudur. Gerçi ben Zerdüşt'ün şeksiz bir muvahhit olduğuna inanıyorum. Sonra onun varisleri düalizmi ortaya atmışlardır, İslam'da da yaptıkları gibi.

Nübüvvete ve vahye inancın, gabya imanın, kıyamete imanın, Cennet ve Cehenneme imanın, hesap ve cezaya imanın, insanların hidayeti için Allah'ın gönderdiği elçilere imanın esası, İslam'ın onlara yeniden arz edeceği yeni bir esas değildi. İranlılar bunların hepsine sahipti.

İran ve Roma halkını cezbeden, İslami mead değildi. Çünkü ahiret hem Roma Hıristiyanlığında vardı, hem de İran'ın Zerdüşt ve Mani dininde. Pekiyiyi öyleyse İranlılar niçin Müslüman oldular?

Burada şunu söyleyeyim ki, eğer bir millet Müslüman veya Hıristiyan oluyorsa veya bugün herhangi bir ideolojiye temayül ediyorsa, kitapları okumaya, bütün din ve mezhepleri incele-

meye, araştırmaya ve karşılaştırmaya gitmiyor ve dolayısıyla şu veya bu sebeple bu dini bu mezhebi veya bu ideolojiyi kabul ediyorum demeye gitmiyor; aksine bir toplum, bir sınıf, bir ırk, bir millet veya bir sosyal grup bir şeyden ıstırap duyuyor ve ister istemez bir şeye muhtaç duruma düşüyor. Bu durumda hayat serüveninde ıstırap veren uyumsuzluklardan, sıkıntılardan hedef ve maksada doğru, toplumsal ve zamansal gerçeklik içinde kendi ihtiyacını kavrayan ve onun şiarına cevap veren din, onun kabul konusu oluyor. Bir boyut veya bir esas sebebiyle, bütün boyut ve esaslarını bu sosyal grup kabul ediyor. Körü körüne, iyi-kötü demeden ve hakkında düşünmeden itaat ediyor.

Sonraları bilginler, tek tek inanç esasları üzerine araştırma ve inceleme yapıyorlar. Ama halk kitlesi, zahmet ve aşk nedeniyledir ki, bir dine inanıyor -bir kusur ve noksanlıktan doğan ıstırap ve eziyet, bir ideal ve hedefe âşık olma- kendi ıstırap ve ideallerine aşina olan ve inanç esaslarında aradıkları cevabı buldukları dini kabul ediyorlar.

Sosyal ekollerin ilerlemesi de aynen bu şekildedir. Örneğin Uzakdoğu'da ve Latin Amerika'da köylüler ve çiftçiler, diyalektik, materyalizmi, tarih felsefesi, tarihî determinasyon ve alinasyonun vs. bütün felsefi esaslarını incelememişlerdir ki onlardan birini seçsinler. Bunlar sadece kapitalizmden eziyet çekiyor, istismar ediliyor, sömürülüyorlar. Sınıfsal imtiyazları ve sınıfsal sömürüyü ezen, sınıfsal eşitliğe çağıran bir ekol, Uzak Doğu ve Latin Amerika köylülerini cezp ediyor. Kapitalizme, sömürü ve istismara karşı duran bir ekol- bu ekolün felsefi ve itikadi alt yapısı ister materyalizm ve maddecilik olsun, ister idealizm ve maneviyat olsun- onların inancı oluyor. Çünkü onların ıstırabına -sınıfların ve sömürünün varlığıyla ilgili ıstırapları- ve ideallerine -sınıfsız, eşit ve hür toplum- bir cevaba sahiptir.

Bugün İslam'ın Afrika'da, süratle halk kitlesine nüfuz etmesi ve ilerlemesi, Tevhidin felsefi ve kelami açıdan ortaya çıkması, izah edilmesi veya diğer din ve felsefelerin şirkiyle karşılaştırılması sebebiyle değildir ya da "peygamberlik", "ahiret", Kur'an'ın fesa-

hat ve belagati gibi hususlar sebebiyle değildir; Afrikalının tarihi boyunca çektiği ıstırap sebebiyledir; yüzyıllardır tahammül ettiği ve etmekte olduğu hakaret sebebiyledir. Çaresiz varlığındaki esaret ve hakaretten kurtulmaya aşk meydana gelmiştir.

Böyle bir durumda İslam'ın, insani eşitlik ve soya dayalı ayrımcılıktan -ki Peygamber'in kendisi, ırk veya soy farkıyla mücadele etme ve ırkî ayrımcılıkları mahkûm etme konusuna ayrı bir önem vermiştir- nefret şiarıyla, kirli ve vahşi beyaz Batı ırkçılığının kurbanı olan Afrikalı kitlenin aşk ve ıstırabına cevabı vardır.

Bu yüzden zenciler, şiddetle ve hızla İslam'a yöneliyor; ırk özgürlüklerini ve ırkî ayrıcalıklarından nefreti bu dinde buluyor; ırkî ve etnik ayrımcılıkları meşrulaştıran ya da onlara sessiz kalan dinlere karşı cephe alıyor.

O halde sömürü karşıtı ve ırksal ayrıcalıklar karşıtı bu ilke, Afrikalı siyahı İslam tarafına götürüyor. Bu dinin bütün usul ve füruunu hemen kabul ediyor. Bundan sonra da bilginleri, çeşitli meseleleri araştırıp incelemeye başlıyorlar.

Milâdî yedinci asırda -İslami ilk asır- eğer İranlı ve Romalı İslam'a yöneliyorsa, bu, kelami, felsefi ve ilmî tartışmalar ve de Kur'an'ın öngörüleri, fesahat ve belagatı sebebiyle değildir; bunlardan hiçbirini anlamıyor veya onlara karşı bir hassasiyetleri yok.

Kur'an'ın fesahat ve belagatini, yalnızca Arapça konuşanlar -sadece Hicazlılar demezsek- anlayabiliyorlardı; Horasan, Maveraünnehir ve Kuzey İran'da Farsça konuşan, okuma yazması olmayan ve ıstırap çekmiş olan halk kitlesi değil. Hâlbuki bu halk kitlesi, elinde ekmek ve hurmayla Medâin sokaklarında İslam'ı karşılamaya gitti. Yoksa aydınlar, ileri gelenler, süvariler, kâtipler, İranlı büyükler -ki bunlar, ilmî, felsefi, kelami konuları, fesahat ve belagati konularını anlamaları gerekiyordu- İslam'ın karşısına dikildiler.

Istırap çeken, mahrumiyetlerin bütün tarih ve ömrünü kapladığı, bütün bunların telafisini ve bütün ıstırap ve eziyetlerden

kurtulmayı arzu eden İran halk kitlesi -İslam'ın bu fikrî, edebî, ruhî ve irfani meziyetlerinden bir şey bilmeksizin- İslam'ın mesajında, Zerdüşt dininde bulamadığı, Zerdüşt'ün dininde bulsa bile, Zerdüşt Mübedlerin dininde artık bulamadığı hürriyet, özgürlük ve kurtuluşu buluyor. Mübedler, Dehgânlar ve Hüsrevler öyle çirkin ve nefret verici bir doku örmüşler ki din, halk karşıtı ve Mübed, Dehgân ve Hüsrev'in çıkarlarının savunucusu olmuştur.

Böyle bir din artık halk kitlesinin dini olamaz, bu yüzden halk kaçıp derhal İslam'ın kucağına sığınıyor.

İslam ordusu ve Kur'an metni İran'a girmeden önce İslam'ı İran'a sadece iki şey ulaştırıyor. Dicle ve Fırat'ın o tarafından, İslam askerinden, İslam hilafetinden, Medine ashabından ve Peygamber yaranından, Muhammed'in (s) hayat şerhinden, komutanla halk kitlesi ilişkilerinden, Muhacir gibi büyük adam ilişkilerinden ve küçük bedevi kitlesinden, öyle haberler ulaşıyor ki, kuru odun yığınına düşen ateş gibi halkta tutuşuyor, ilerliyor, süratle her tarafı âdeta ateşin içine çekiyor.

Tarih boyunca -bütün ırkı, geçmişleri ve halefleri- mahrum olmuş olan İranlı, saraya yol bulmaktan, padişahın karşısında durup ya onunla konuşabilmeli ya da onun yediği yemeklerden gizlice az da olsa evinde pişirebilmelidir. İranlı öyle bir düzende yaşıyordu ki, bazı asilzadeler bile Şah'ın üç adım yakınında durabiliyorlardı, bazıları beş adım yakınında, bazıları da yedi adımlık mesafede durabiliyorlardı; bazıları oturabiliyor, bazıları da sadece ayakta durmaları gerekiyordu! Hepsi de belirlenmiş mesafelerde. Her aile, sabitlenmiş, değişmez bir sosyal mevkide. Her birey, kapalı bir sınıf kalıbında, müebbet olarak mahsur kalıyor. Hepsi irsi, soysal ve toplumsal çerçevede mahpustur. Kunduracının çocuğu dâhi bile olsa, yine kunduracıdır. Saray kâtiplerinin çocuğu, bir asilin çocuğu, büyük ayı yıldızı veya şerefe yabancı dahi olsa yine tekrar saray kâtibi ve asildir, eşraftandır. Herkes, daima oldukları sınıfta mahpustur; bir sınıftan diğer sınıfa geçiş hakları yoktur.

Böyle bir toplum ve düzende, Fırat ve Dicle'nin o tarafından kıvılcımlar düşüyor. Halk galeyana geliyor. İslam'ın bina ettiği halkın hayatı ve sosyal hükümet ve düzen tarzından bir takım haberler olan bu kıvılcımlar, milletleri "sosyal adalet" ve "devrimci liderlik" ile müjdeliyordu. Sınıfsal (ırksal, etnik ve ekonomik) ayrımcılıktan ıstırap çeken, bireysel, ailevî ve aristokratik rejimlerin zincirinde esir olan milletler, bu davete "Lebbeyk" demekte tereddüt göstermediler.

Adalet ve Liderlik

İslam, hemen baştan "sosyal adalete" dayanır ve bütün peygamberlerin adaletin, adaletin istikrarı ve yerleşik hale gelmesi için gönderildiklerini; bütün peygamberliğin ve bütün risaletlerin, elçiliklerin, yeryüzünde ve beşerî toplumda adalet tesis etmek için olduğunu söyler.

Diğer taraftan İslam, öyle bir hükümet türü gösteriyor ki, her ne kadar hukuki açıdan birçok hak çiğneniyor ve gasp ediliyorsa da, siyasi form açısından İslam'ın birinci asrında, üç halife döneminde -Osman'ı hesaba katmamak gerek-, İran halkı için tasavvuru bile mümkün olmayacak derecede heyecan verici bir hükümet veya yönetim arz ediyor.

Karşısında dünya imparatorlarının hakir göründüğü büyük halife, Medine şehrinin en fakir halkıyla aynı safta yaşıyor; böyle yaşıyor ve başka bir şekilde yaşama hakkına da sahip değildir. Bu İran ve Roma halkı için çok ilginçtir. Bu iki imparatorlukta hükümet, halk karşıtı olan; hareket, hayat ve özgürlük muhalifi ve halkın doğal insani haklardan faydalanmasına karşı olan değer, kayıt ve sistemler silsilesinin zorla yüklenmesinden ibarettir olmuştur. Görev, hep iş, ıstırap ve açlıktır; ta ki hüsrevler, kayserler onların emekleriyle alın terlerini hazinelerine servet olarak koysunlar ve bunların -halk kitlesinin- ıstırap, açlık ve ölümleri pahasına, göğe uzanan saraylarda hayalî ve efsanevi geceler teşkil etsinler. Bunların hepsi birden değişiyor. Öyle bir hükümet iş başına geliyor ki, ne devlet başkanının kendisi diğerlerinden fazla en küçük bir pay dahi düşünebiliyor, ne de halk, halkın

beytülmal ve canının hâkiminin, kendisi ve ailesi için diğerlerinden fazla bir hakka sahip olduğuna kail olabiliyor.

Mesele hallolmuştur; bir mıknatıs gücü gibi, mahrum kitlenin - yönetimin iki amili istibdat ve sınıfsal ayırımlardan ıstırap çeken ve etnik, hukuki ve sosyal açıdan sürekli bir mahrumiyet ve dışlanmayı hisseden kitlenin- gönüllerini cezbeden İslam rejimi, herkesi kendine doğru çekiyor ve imparatorlukları dize getiriyor, tarumar ediyor.

Siyasi rejimlere ve zalim sosyal düzenlere mahkûm milletlerle mahrum halk, iki sebeple ve iki şey hatırına İslam'a yöneldiler: Biri hak hükümeti, diğeri sosyal adalet.

Araplarla Savaşa Niçin Horasan Ordu Komutanı Görevlendiriliyor?

Burada ele almakta olduğum bu mesele, büyük bir tarihî meseledir. "Yezdicerd", "Rüstem Ferahzâd"ı Araplarla savaşa memur ediyor. Hâlbuki o Horasan ordusunun komutanıdır, yani en uzak tehlike noktasının komutanı. Sasani rejimi İsfahan, Hemedan ve Huzistan'da büyük ve güçlü ordulara sahipti. Yezdicerd'in, neden İran'ın batısındaki ve güney batısındaki ordusuna ve komutanlarına güven ve itimadı yoktu? Hâlbuki İran ve Arap savaşı bu sınırlarda başlamıştı!

Bana göre bu çok açıktır; bu gayr-i tabii oluş, çok tabiidir. Çünkü İran'ın, batı ve güneybatı sınırları, sınırın o tarafında meydana gelmiş olan İslami ve devrimci hareketle temastan dolayı şiddetli bir biçimde İslam'ın devrimci şiarlarının etkisi altına girmiş ve kabul zeminin bulmuştur.

İslami fikir ve ideoloji, İran halk kitlesi ve askerinde şiddetle çatlak meydana getirmişti. Bu durum da, İran'ın batı ve güney batı halkıyla ordusunu Yezdicerd nazarında güvenilmez yapmıştı. Taassup ve inançla, mûbedlerin dinini ve hüsrevlerin düzenini korumak için özgürlükçü ve kurtuluşçu şiarlar getiren bir güçle savaşabileceğine ümit bağlayamıyordu. Bu şiarları getiren ordu, öyle bir orduydu ki, yağmalamak için geldik demi-

yor, tersine şöyle diyordu: "Sizi, yeryüzünün zillet ve düşkünlüğünden gökyüzünün hürriyet ve yüceliğine; dinlerin zulmünden İslam'ın adaletine; birbirinize kölelikten Allah'ınıza kulluğa çağırmaya geldik."[1]

Bu çağrıları işitmiş olan, bu davete aşina olan, kendi alın yazısından ıstırap çeken ve böyle bir daveti bekleyen biri, iyi savaşamaz. Kendisinin derdinden bahseden birinin başına, bağnazca kılıç vuramaz ve kendisinin dert kaynağı olan kimseyi savunmak için fedakârlık veya kahramanlık yapamaz.

Bu yüzden İslam'a en uzak sınırdan, Horasan'dan asker ve ordu komutanı getiriyorlar ki, zihinsel ve fikrî çevre açısından, tam manasıyla İslami propagandadan uzak, uyanış ve isyan tehlikesinden, mevcut düzende ihlal edici fikirlerin nüfuzundan korunmuş olsun.

Bütün bunlara rağmen İran'ın en uzak bölgesinde oturanların bile İslam'ın kurtuluşçu mesajlarını getirenlere bigâne olmadıklarını görüyoruz. Onlar da hiçbir şeyi korumak için gönülden ve candan, İslam'a karşı saldıramıyor, savaşmak istemiyorlar. "Kadisiye" ve "Nihavend"de çadır kurmuş olan bu orduyu Sasani düşmanı görüyorlar, kendi düşmanı değil. Onların mabetler ve mûbedlerle bile bir işi yok. Sadece egemen düzen ve Yezdicerd'in gücü ile savaşmaktalar.

Eğer İran halkının hesabını, Sasanilerin hesabından ayırmaz da, İran halkının Araplara yenik düştüklerini söylersek, bu İran halkına ihanet olur. İranlılar ne Araplara, ne de İskender'e yenik düştüler. Yenilgiye uğrayanlar, bu hükümet silsileleriydi. Dârâ, Yezdicerd, Harzemşah ve Abbasi halifesini, İskender, Sâd bin Ebivakkas, Cengiz ve Hülagu'nun hamlesi yenilgiye uğratmadı, bilakis İran milleti onları savunmadığı için yenilgiye uğradılar. Cengiz'in Muhammed Harzemşah ve vahşi Hatun Türkleriyle savaşında halkımız mahpus idi; eski zindancıları ile yeni

1 Sasanilerin komutanının "Ne için geldiniz? Bizden ne istiyorsunuz?" sorusu karşısında İslam'ın temsilcisinin cevabı.

zindancıları arasında kavga çıktığını görüyorlardı.

Yezdicerd, az sayıda yalın ayaklı Arap askerlerine karşı savaş - Selasil Savaşı meydanından kaçmamaları için İran askerlerini zincire vuruyordu! (Yani İran halkı bu kadar savaştan kaçan ve korkak bir halk mıydı?) Bu hile de bir düğüm açmayınca Yezdicerd, Medâin'e geliyor, hazinenin kapısını iyi savaşsınlar diye askerlere açıyor! (Yani savaşçı İran ordusu, para için savaşıyor öyle mi? Bunlar büyük, hakikat âşığı ve zeki bir millete hakarettir, ihanettir!) Gördüğümüz üzere Sasani rejiminin İranlı askerleri kaçmasınlar diye zincire bağlaması ve savaşsınlar diye onlara para vermesi, bu hâkim düzenin İran halkı arasında hiçbir dayanak noktasının olmadığını; halkımızın İslam'la savaşında koruyacakları hiçbir şeylerinin olmadığını ve halk ile hüsrev arasında, zincir ile rüşvet dışında hiçbir ilişkinin olmadığını gösteriyor. Bu iki ilişkinin sağlam bir bağ olmadığını gördük. Hem zincire vurulan askerler kaçtılar, hem de haraç alınan halk da paraları yedi ve Arapların Medâin'e girişinden önce, kendileri saraylara akın ederek toplanan malları götürdüler! Bunlar bugünün tarihçilerinin hakaretine maruz kalan halkın ta kendisidir. Çünkü onların hesaplarını hükümetin hesaplarından ayırmamışlardır. Çünkü İran halkının, kendisine hâkim olan mevcut düzen ve statükodan nefret ettiği; kendisinin kurtuluşuna tutkun ve muhtaç olduğu; yeni ilerici, sınıf karşıtı, kardeşlikçi, özgürlükçü, adaletçi, zor, zorbalık, ayrımcılık ve baskıya muhalif bir ideolojinin -İslam idi- insani ve kurtuluşçu şiarlarını tanıdıkları ve onlara iman ettikleri için Kadisiye, Celulai ve Nihavend'de Müslümanlara karşı savaşmak istemedi!

İranlı, korkak, zebun değildi ki, Arap ordusu karşısında kaçsın da onu mecburen zincire bağlasınlar. Paracı değildi ki, Yezdicerd midesini mamur edince ve cebini doldurunca düşmanla savaşsın, değilse savaşmasın! Şerefsiz değildi ki, ne milliyeti, ne dini, ne istiklâli, ne izzeti, ne zilleti ve ne de yabancı esaretini anlasın! İnkarcıdan de daha aşağılık değildi ki, vergi ödememek, cizye yerine zekât ödemek için her şeye gözünü kapasın, batıla teslim olsun ve din değiştirsin. Bu en pis küfür ve haka-

retleri, kendi hayallerince milli olan, İran-sever ve yabancı karşıtı[2] olan sureta araştırmacılar geviş getiriyorlar. Yani demek istiyorlar ki İranlı, zor ve zer ile İslam'a boyun eğdi, yoksa rıza ve iman ile değil. Bunlar, İran milletini kendileriyle karıştırıyorlar; bunların kâlemleri, dilleri, ilimleri ve fikirleri çok rahat, hızlı ve "doğal" bir biçimde zorbalığın tellalı ve zerin, para ve altının kâsibi oluyor. Bunların dinî esasları, her durumda, her dinde ve her konumda iki tanedir: Korku ve açgözlülük! Biri, "nakışlı ipek", diğeri "safran".

Nihavend ve Kadisiye'de birkaç bin yalın ayaklı fakir Araba bu kadar kolay yenilen bu ordu niçin birkaç yıl önce Roma İmparatorluğu'nun zamanın en son modern silahlarıyla donanmış yüz binlerce tecrübeli ve eğitimli süvariye sahip en büyük askerî gücünü kolaylıkla yeniyor? İslam ordusuna karşı bunca zaaf gösteren bu millet -İsfahan'daki meşhur garnizonun tek bir kılıç bile çekmeden üç bin çöl Arabına teslim oluyor-, niçin birkaç sene sonra kapıların ardında, şehirlerinin kale ve hisarlarının içinde Araba karşı öyle yiğitçe savaşıyor? Buhara niçin üç defa art arda katliama maruz kalıyor? Arap ordusu bir adım uzaklaşınca tekrar isyan ediyor? Niçin olduğu apaçıktır: Orada Ömer halifeydi, yardımcıları ve komutanları Peygamberin büyük ashabı idi.[3] Burada ise Ümeyyeoğulları gelmişti; yardımcıları ve komutanları ise vahşi Arap yağmacılardı! Arap, savaş meydanında ülkenin resmî askeriyle, yani Sasani rejimini savunma gücü ve devlet gücü ile savaşıyordu. Şehirlerde millet onu kendine taraf görüyordu. Hükümeti savunmak için savaşması gerektiği Kadisiye'de savaşmaması ve kendi evi, ailesi, şehri, diyarı, beldesi, namusu ve istiklâlini savunmak için savaşma-

[2] Elbette onların nazarında İran milletinin geçmişten şu ana kadarki sürekli düşmanı yalnızca Araplardır, hem de İslam'ın ilk dönemindeki Araplar!

[3] Gerçi Ali ve İslam değerleriyle olan mukayesede zafiyetleri vardı. Fakat Sasani ve Roma idarecileri ile mukayesede edilmelerinde, bu düzenlerin mahkûmu olan gayrimüslim halkın nazarında hürriyet ve adalet abidesi idiler! Babamın deyimiyle haşin sömürücü Roma hükümetini görmüş olan Şam halkı için Muaviye bile sevilen bir vaat edilen olarak tecelli ediyordu.

sı gerektiği şehirlerde ise iyi savaşması doğaldır!

İslam ile çatışma sınırında o rezilliklere vücut veren bu halk, merkezi gücün dağılması, milli istiklâlin ve resmî ordusunun yok olması, hilafet gücünün evrensel bir iktidar elde etmesi döneminde, İran'ın kuzey batısındaki dağlarda, Azerbaycan'da yirmi yıl nasıl direniyor ve birçok Arap ordusunu art arda yok ediyor? Nasıl oluyor da yüzyıl sonra, yeni Müslüman Horasanlı 600.000 kılıçlı, hilafet merkezini halifenin başına yıkıyor ve Yezdicerd'i yalnız bırakan halk -ve hatta Belh'te bir Asyalıya sığınıyor ve başını koparıyorlar; bir kişi dahi onu savunmuyor- böyle mutaassıp, cesur, vefalı, nesebi olmayan meçhul bir adam, Ebumüslim Horosani'nin etrafında toplanıyorlar. Şimdi Ömer'in ordusunun yüzlerce misli olan Arap ordusunu, bir tilki sürüsü gibi dağıtıyorlar? Burada ne alacak para vardı, ne de kaçacak bir zincir vardı. Bu millet, ondan sonra neden kendisini ülkesinden sürüp atmasınlar diye Araplara karşı iki asır kılıçlarını elinden bırakmadı?

Bu niçinlerin bütün cevabı şudur: İranlı aynı İranlı'dır, ama başlangıçta "Medâin" "Medine" oluyordu, o savaşmıyordu; sonra "Medine", "Şam ve Bağdat" olunca savaştı!

Medâin'den Medine'ye koşan İran halk kitlesi, ne istiyordu? Sınıfsal eşitlik, insanca hükümet veya yönetim! Aynen bu! Yolunun üzerinde ansızın, Medine yerine Bağdat'a vardı ve Muhammed'in (s) yerine halifenin esiri oldu! Burada, tevhit felsefesi, peygamberliğe itikat, Kur'an'ın kutsallığı, tefsir, hadis, ilm-i rical, ilm-i fesahat, belagat, İslami maarif, hikmet, irfan, derin ahlâkiyat, ölüm, ahiret, cennet, cehennem, ruh, insanın bekası, yaratılışın esrarı, ahiretin menzilleri gibi konular hep vardı. Medine'ye kıyasla Bağdat, dünyanın en büyük medeniyet, ilim ve güç başkenti olup ihtişamlı mescitler, muazzam İslami üniversiteler, dâhi âlimler, fakihler, filozoflar, arifler, tarihçiler ve kadılarla doluydu. Fakat İranlı köşkerzâdenin bunlara bir ihtiyacı yoktur, bu şeyler için gelmemiştir. O vahşi bir Arap değildir ki, merkezî güç ukdesi, hayat ve medeniyet celâli ve hayatın aza-

metine sahip olsun. Medâin'de bunların hepsi vardı. Bütün bunları bıraktı. O, eşitlik arzusuyla sınıfsal ayırımdan kaçmıştı; hürriyetin peşine düşüp zulüm ve baskı hükümetinden kaçmıştı. Şimdi Bağdat'ta her şey var, İslam da var; ama bu ikisi yok. İran eşraflığı gitmiş, Arap eşraflığı gelmiş. Hüsrev gitmiş, halife gelmiş! Bağdat'ta İslam var. Medine İslam'ından daha güçlü ve daha ihtişamlı bir İslam! Orada iki üç nüshadan fazla Kur'an yoktu, burada estetik ve tezhiple çoğaltılan dolu Kur'an var. Orada topraktan yapılmış duvarı olan, hurma dallarıyla kaplı bin metrelik bir mescit var; burada ise güzellik, sanat ve mimarlık müzesi olan muhteşem mescitler var. O gün İslam ordusunun üç yüz fakir muhaciri vardı, bugün dünyanın en iyi ve en büyük orduları var. Medine hazinesinin gücü, o kadar idi ki, onu taksim etselerdi, kişi başına iki hurmadan fazlası düşmezdi. Şimdi mescidin avlusunda o kadar ganimet oluyor ki, arkasından bir diğerini göremezlerdi. Problemleri bunca parayı nasıl bir araya getirip de harcayacaklarıdır. O gün İslam âlimleri birkaç yazı yazan kişiydi, bugün ise İslam havzaları, bütün Atina, İran, Roma, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Zerdüştilik kültürlerinin varisidir.

Bütün bunlar var, ama sosyal eşitlik anlamında adaletten ve hakkıyla halkın liderliği anlamında hükümetten artık bir haber yok. Düzen, kayser ve hüsrevin düzeninin ta kendisidir ve Zerdüşt ve Hıristiyanlık dininin yerine İslam.

Buradadır ki, İslam iki çehre elde ediyor. Biri, Bağdat ve Şam'ın büyük hilafet sarayını yaratan İslam; diğeri ise Rebeze'de medfun bulunan, Kûfe mihrabında kana bulanan ve siyah Fırat kıyısında sönen İslam! Biri, içinde Bağdat ve Şam saraylarının renkli sofralarının, Medâin Hurnak ve Roma saraylarının renkli sofralarıyla rekabet eden İslam -en iyi musikiler, yemekler, cariyeler, medeniyet ve lüksün en iyi eserleri-; diğeri ise, bu sarayların altındaki zindanlarda zincire vurulmuş İslam!

Biri, İslami hareket ve İslam Peygamberiyle savaşan ve sonra İslam'ın kaderini kendi eline alan ve bizzat Peygamberin halifesi,

İslam'ın dünyadaki resmî mürevvici ve mücahidi olan aristokratik İslam; diğeri ise mahrum halk kitlelerinin, Arap kölelerinin, İran ve Roma halkının yazgısıdır ki, mûbedlerin aldatmasından ve hüsrev ve kayserlerin tokadından İslam'ın adaletine, İslam'ın hürriyet ve eşitlik rehberliğine, İslam'a geldiler ve kalıtsalcı istibdatçı saltanata, Arap hilafetine soy eşraflığına, ailevî, sınıfsal ayrımcılıklara, kölelik, yağma ve katliam düzenine giriftar oldular! Fakat orada zindancı ve hâkimi kendindendi, kendilikti, özüne bağlı idi, burada ise yabancı!

Sosyal adalet ile özgürlük ve halk hükümeti arayışında hüsrev-mûbed düzeninden kaçıp İslam'a geldiler. İslam'ın olduğunu gördüler; fakat adalet ve özgürlüğün dışında her şeyden bahseden ve her şeye sahip olan İslam; Medâin'in yerine Bağdat, hüsrevin yerine halife, mûbedin yerine molla! Ona adalet ve hürriyet bahşetmeyen bir İslam. Bu dinin, başka herhangi bir din ile aynıdır. Şimdi Medine'ye arayış sığınağında Bağdat'tan baş çıkarmıştır! Şimdi ne yapsın? Hüsrev ve mûbedin Medaîn'ine geri mi dönsün yoksa Bağdat İslam'ını mı kabul etsin?

İran'da birtakım şahsiyetler Ebumüslim'den sonra kıyam edip Bağdat'la savaştılar. Onların sloganı, "İslam Arabın minhâsı" idi. Kitle bunların peşine düştü: Milli kahramanlar! Afşin, Merdâviz, Mukni, Alziyar, Şemgiryan, Taberistan hakanları vs. Onların sloganı Ebumüslim Horosani'nin kan davası idi. Kitlenin kahramanı, halkın kurtuluşu, adalet ve hürriyetin yerleşmesi ve Muhammed'in (s) soyunun hükümeti için Emevilerin İslam karşıtı cinayet, gasp ve Arapçılık hilafeti ile savaştı ve İslam'ın ve halkın yeni düşmanlarının kurbanı oldu. Arap karşıtı bu kahramanların ülküsü, milliyet ve İslam idi. Bundan daha da önemlisi, milletin Arap hükümetinin esaretinden kurtarılması ve hak dine, yani İslam'a vefalı kalmaktı! Sasani zulmünden kaçmış ve şimdi de Emevî ve Abbasî zulmüne yakalanmış olan Müslüman İran halkı, bu milli kahramanların peşinde Arapla savaştı. Savaşın kaderi ne oldu? Bu kahramanların hilafet ile uzlaşması! Yerel yönetimleri kendileri için halifeden aldılar ve Bağdat İslam'ına tabi olmak ve güce itaati kabul ettiler.

Halk, ansızın gözünü açtı ve gördü ki bu Arap karşıtı milli kahramanlar İslam'dan önceki mahallî idareciler idi. İslam, bunların ailelerinden gücü geri almıştı. Onların kıyamları ne halk, ne de milliyet içindi; bilakis mahalli yönetimleri tekrar ailelerine iade etmek içindi. Bunlar, eski İran asilleriydi, Arap eşrafı ile savaşıp şimdi böyle yaptılar, şimdi yarattılar! Bunun neticesi ise Tahirî, Sasani, Zeyyari silsileleri ve bu iki aristokrasinin halka karşı yaptığı izdivacın gayrı-meşru çocukları! İran halk kitlesi de yine aldatıldı! Yine ihanet gördü.[4] Şimdi bu milli hükümetlerde bakıyor ki, İran eşrafının saltanatı Arap eşrafının hilafetinin hâkimiyetinin iki kılıflı ve iki örtülü bir hükümetinin sultası altında, hapsedilmiş, her ikisinin tebaası olmuş! Halk kitlemizin hangi girdapta ihanet, aldatma, kan ve zulme giriftar olduğunu görüyorsunuz!

Eşitlik ve hürriyet arzusuyla kendi aristokrat sınıfsal ve istibdat düzeninden kaçıp İslam'a sığındı. Emevî hilafetinin eşitsizlik ve istibdadına maruz kaldı. Ümeyyeoğullarının ilkel soya dayalı saltanatının esaretinden kaçıp Rasül'ün hanedanına sığındı. Hain aristokrat Abbasoğullarının tuzağına düştü. Abbasoğullarının hıyanet ve zulmünden kaçıp milli kahramanlarının kucağına sığındı; onların peşinde kılıç salladı, can verdi. Şimdi de her ikisinin itilaf hükümetine duçar olmuştur! Aradan bir asır geçti, durum daha da kötüleşti. Halife ile işbirliği içinde olan milli idareci gitti, yerini vahşi Türk saltanatı aldı: Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlılar ve Moğollar! Şimdi ne yapmak gerek? En zor ve en karmaşık "seçim"in hassas anı! Ne milliyete geri dönebiliyor, ne hüsrev-mübed düzenine, ne egemen İslam'a ve halife-molla düzenine teslim olabiliyor, ne milli kahraman ve hükümetlerine ne de ne de hüsrev-halife düzenine yaranabiliyor!

Şimdi asırlardır savaşıyor; katliamlar, fedakârlıklar, işkenceler, kahramanlıklar söz konusu; şahsiyet, milliyet, tarih, kültür, dil, övünmeler, idealler, imanlar, arzular ve mukaddeslerinin yok

[4] Bunlardan sadece Babek, doğru söylüyordu. Gördük ki, bu millî kahramanlar! yani eski İran eşrafı onu tutup halifenin ayakları önünde boğazladılar.

olması söz konusu! Şimdi artık hiçbir şeyi yok! Ondan dolayı adalet ve hürriyet arzusu ile İslam'a sığındı. İslam şimdi onu Türk sultanı ve Arap halifesinin sert hükümeti altına çekti; Her ikisi de, onun esaret ve zilletinde el ele vermiştir! Sınıfsal ayırım öncekinden daha haşin; siyasi istibdat her zamankinden daha ağır hale gelmiştir.

Şimdi tekrar özgürlük ve hükümeti ile adalet! Bu defa daha şiddetli ve daha teşne bir ihtiyaç. Ansızın zulüm ve ayrımcılığın, zulüm hilafetinin kurbanı olan halk, bir aileyi gördü, hem de kendi yazgısı! Ondan önce, ondan daha çetin İslam hükümetinin zulüm ve istibdat kurbanı! Bu, ne Yezdicerd'in ailesidir, ne de Zerdüşt mübedleri, Yahudi hahamı, Hıristiyan keşişi, Hint brahmanı ve putperest müşrik eşrafının ailesidir; bilakis bizzat İslam Peygamberinin kendi ailesidir!

Bu ailenin çocukları, nesilden nesle hep Allah'ın kılıcı ile katliama maruz kaldılar ve İslam hilafet merkezinin kara zindanlarında can verdiler!

Hayret! Yoksa İslam, İslam'ı mı yok ediyor? Peygamber'in vekili, Peygamber'in ailesini mi katlediyor? İslam mücahitleri, Kur'an'ın tebliğcileri, sünnetin muhafızları, Muhammed'in (s) evini mi viran ediyorlar? Niçin? Bu hâkim İslam, o mahkûm İslam'la; katil İslam ve maktul İslam; Bağdat İslam'ı ve Medine İslam'ı. Şam İslam'ı ve Kerbela İslam'ı. Osman'ın darulhilafesinde, Sıffin Müslümanlarının sancaklarının ucundaki Kur'an ile Rebeze çölü ve Küfe mihrabının Kur'an'ı yoksa birbirinden farklı mı? Bunca fark mı var? Bütün bu mesafe de neyin nesi? Hangi fark?

Adalet ve İmamet! İşte bu! Burada İslam halk kitlesi, sınıfını ve kaderini, kendi dert ve ihtiyacının cevabı olan İslam'ı buluyor; Peygamber İslam'ının idamesi olan; başlangıçta söylediği ve halkları kendine çağırdığı o iki slogana vefalı İslam'ı.

Böylece halk üçüncü bir yol buluyor: Bu yolda, yolcular ve rehberleri, İslam'ın ilk yönü istikametinde devamını kendi misyonları biliyorlar. Bu misyon yolunda daima cihat halindedirler ve

hep katliama uğruyorlar; sürekli, egemen güçle, zalim iktidarla, İslami takva kisvesine bürünmüş olan istibdat ile savaş cephesindedir. "Ya öldürülüyor ya da zehirleniyorlar."[5]

İşte "Şia" ve onun tarihî ve fikrî rolü ve misyonu ile halkın ona yönelişinin sebebi budur; İslam'ın bekçiliği görevini üstlenen ve Muhammed'in İslam'ının devamı olan Şia.

Şia, Ne Mezhep Ne Din!

İmdi çocukluktan itibaren kulaklarımıza okudukları; "İslam'ın esasları Tevhid, Nübüvvet ve Meâd olmak üzere üçtür" şeklinde söyledikleri ve "dinin esasları İmamet ve Adalet olmak üzere ikidir" şeklinde söyledikleri şeyin tersine Şia, fazladan ve eklemlenmiş bir fırka değildir. Adalet ve imamet, Şia'nın İslam'ın usul ve esaslarına eklediği iki esas değildir. Mezhebin usul ve esasları, İslam esaslarının yanında anlamsız ve çok çirkin bir sözdür ve mahkûmdur. Bu, kendi inancımızı dünya mahkûm ilan etmek ve menfur yapmaktır. Esasen İslam, -hak yönetim anlamında- imamet ve -insani eşitlik anlamında- adalet temeline dayalıdır. Sen İslam'ın usulünün üç olduğunu söylüyorsun. Söyle ve sonra sus! "Şia mezhebinin usulü ikidir..." diye devam ettiğin zaman, ya "İslam noksan bir dindir ve hakikatin 3/5'ini şamildir; onun eksiğini Şia tamamlıyor" demek istiyorsun ya da "Şia, İslam'a iki esas eklemiş olan yapma bir şeydir ve neticede 3/5'i İslam ve 2/5'i başka şeyler olan bir mezheptir!!" demek istiyorsun. İmamet ve adalet, İslam'a özgü iki esastır. Tevhit, nübüvvet ve ahiret ise, bütün dinlerin müşterek ve genel esaslarıdır. Eğer halk, Hıristiyanlık dininden, Zerdüştilik dininden, Buda dininden ve Yahudilik dininden İslam'a yöneliyorsa, bu, tevhit, nübüvvet ve ahret sebebiyle değildir. Çünkü bu üçü, diğer dinlerde de vardır. Hadi diyeceksiniz ki, İslam'da bu esaslar daha derin şekilde ortaya konulmuştur. Evet, ama bu konu ulemâyı ilgilendiren bir konu. Ben haktan bahsediyorum; İslam'da,

[5] Mâ minnâ illâ maktûl ev mesmûm (Bizim hiçbirimiz katledilmemiş veya zehirlenmemiş değildir) - İmam (a)

şehadetler, cihatlar, fedakârlıklar, can ve mal feda etmeler tarihini yazanlardan. Diyeceksiniz ki, o esaslar önceki dinlerde tahrif oldu; doğru ama acaba İslam'da da bozulmadı mı?

İnsanı daima felç yapan ve kitleleri esaret, hakaret, kölelik ve fakirliğe sürükleyen sınıfsal sınırlardan, zilletlerden, zincirlerden ve zorbaca yasalardan kurtuluştu, halkı İslam'a yönelten. Halk için sosyal adalet mesajı getirmeyen, hak rehberliği ve özgürlük getirmeyen bir İslam, diğer bütün dinlerle birdir ve muhtemelen de küfürlerle aynıdır.

O halde bu iki esas -adalet ve imamet-, sadece İslam usul ve esaslarının bir parçası değil, ayrıca ıstırap ve eziyet çeken İran ve Roma halkını ve Arap kölelerini kendine çağıran İslam'ın kendine özgü esaslarıdır. Fakat yolun değişmesi ve adalet ve imamet esasının unutulmasıyla, artık İslam, halkların ihtiyacına cevap vermiyordu; Roma ve İran imparatorlukları gibi, milletleri sömürmeye başlamıştı.

Şia, İslam'daki iki esas ve ilkeye, adalet ve imamete -Şia'nın bütün meseleleri, bütün konuları bu iki esastan çıkıp gelmektedir- bağlı kalmak suretiyle, hükümetin ve sınıfların zulmünden ıstırap çeken halkın emel ve ideallerinin merkezi oldu. Öyle oldu ki, İran'ın kuzeyindeki İranlılar, hâkim resmî İslam'a inanmadan "Şia"ya geldiler.

Kitleler daima Şia'nın sloganını esas alarak Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Gazneliler, Moğollar, Timurlar ve İlhanlılarla savaşmışlardır.

Adalet ve İmametten Yoksun Şia

Şia, İslam tarihi boyunca daima zamanın zulmüne mahkûm ve mahrum devrimci halkın itikadıdır. Şia, mevcut durumu meşrulaştırmak ve onu sınıfsal düzenle, istibdatçı saltanat rejimiyle, halkı uyuşturma sistemine tatbik etmek için İslami görüş ve inançların ve de dinî ruhun tahrifine başvurmayı ve böyle yapanları kabul etmemiş olan grubun İslam'ıdır.

Nitekim hep devrimci, öncü ve gelecek perspektifi olan bir du-

ruma sahip olmuştur. Ta ki yavaş yavaş bu fiili ahir zamana ulaşıyor: Şia kalıyor, ama içinde adalet ve imamet bulunmayan bir Şia! Olur mu? Bu mümkün mü? Muhaldir! Evet muhal. Fakat onu mümkün kılmışlardır. Nasıl? Oldukça kolay ve rahat. Adalet ve imameti halkın zihninde öyle anlamlandırmışlar ki, bu halk için ne adalet oluyor, ne de imamet!

Pekiyiyi, şimdi Şia'nın Ehlisünnet'ten farkı nedir? Sünniler İslam'ın ilk asrında bir grubun taraftarıdır, biz ise değiliz. O gurubu oluşturanlar kimlerdir? Geçmişteki kimselerdir; onlar şimdi yoklar.

Şimdi Şiilerle Sünnilerin fiilî ihtilafı ne üzerinedir? Tarihî meseleler ve 1380 yıl önce meydana gelmiş olan seçimler üzerinedir. Onu öyle inceliyorlar ki, benim ve senin dünyamızın işine yaramıyor, olsa olsa ahiretimize yarıyor. Yani eğer biz Ali (a) sevgisini -Sakife'de hakkını ayaklar altına aldılar- gönlümüze yerleştirmişsek, öldükten sonra Cennete gideriz, diğer adayların taraftarları ise sözüm ona Cehennem'e giderler!

Tek fark, bizim hepsinden daha talihsiz olmamızdır. Bir kere Şia'yı tarihsel sevgi ve nefretler haline getirdiler. Tarihsel sevgi ve nefretler, insani ve sosyal hedefler için mukaddes bir araçtı, sadece bir vesile, bir araç. Asalet kazanması değil, fakat kazandı ve lanet ve nefret, kendisi bizzat asıl ve esas olan ve sevabı olan resmî dinî bir hüküm ve teklif haline geldi! İmamet, kutsal bir kelime oldu ve bugünümüzle yarınımızın hayatı için bir değer taşımaksızın veya görüşümüz üzerinde bir tesir bırakmaksızın tabiat ve gayb ötesi bir mesele halinde ortaya çıktı. İmam, metafizik bir şahsiyet melek benzeri oldu. İmamete inanç da, Cebrail'e inanmak gibi bir inanç oldu. Artık Şia oldu bir hiç! Ve öyle bir yere vardı ki, bireysel ve tarihsel kinler asıl oldu ve Şah Abbas gibi bir adam bile kılıç çekti ve Sünni öldürme işine girişti; şairlerden İmamları övmeleri için şiir söylemelerini istedi. Bununla birlikte kendisi Abbasî halifeleri gibi saltanat sürüyordu. Zulüm yönetimine karşı bin sene direnen halk, Şah Abbas hükümetini ideal ve Şii bir yönetim olarak kabul etti.

Bin yıl zulme karşı durmuş olanlar, niçin Şah Abbas hükümetini kabul ettiler? Ehl-i Beyt'i seviyor diye, Ali sevgisi var diye ve Ali'nin (a) hakkını gasp edenlere buğz ediyor diye! Yani Şii! Kendisi Ömer'den daha kötü olsa da! Ne diyorum ben? Muaviye!

Ebu Bekir ve Ömer hükümetini kabul etmeyen -haklı olarak kabul etmeyen- ve Ömer b. Abdulaziz hükümetine de tahammül edemeyen bir Şia! Bunların hiçbiri Şia'nın siyasi felsefesi ile uyuşmuyordu. O zaman zulüm ve zorbalık yönetimiyle bin yıllık bir cihaddan ve adalet ve imamet yolunda kahramanlıktan sonra, tarihin sürekli halife ve sultanları elbise ve lehçelerini değiştirdiler: Sünni öldürme işine giriştiler -şu anlamda ki, bin sene önceki suçlulardan intikam alıyorlar- ve Ömer ve Ebu Bekir'e küfr ettiler, Ömer'in vefat gecesini bayram yaptılar, İmam'ın matemine ağladılar, alınlarına kahkül çektiler. Şia tarihsel sperinden dışarı çıktı; Şii âlim, halkın gözünde daima, zulüm ve zor hükümeti güçleriyle yüzyüze cihad ediyor veya menfî direniş gösteriyordu; ama onun yönü değişti. Gidip Şah Sultan Hüseyin'in yanına oturdu. Halk bin hadis, ayet, tarih, kelâm, tefsir ve "Ehlibeyt ilimleri"nden bilmediği şeylerle (Ehl-i beytin kendisini de bilmiyorlardı!), bizim, Sakife seçimlerinden şimdiye kadar aradığımız ve İmam-ı Asr'ın gaybetinden sonra talep ettiğimiz şeyin bu olduğuna ikna etti.

Şii âlim sosyal konumunu değiştirince, Şia'nın sosyal yönü ve tarihî rolünün de mecburen değiştiğini görüyoruz. Bu değişim de tabii ve dirençsiz bir biçimde gerçekleşti veya sonuçlandı; Zira Şia önce böyle bir durumu meşrulaştırmak için hazırlanmış idi: Birkaç tarihî şahsiyete karşı sevgi ve buğz, geçmiş birkaç olaya eleştirel yargı ve daha sonra etkileri, kabrin ilk gecesinden itibaren inançlarının yazgısında malum olan iman ve akîde. Şu söz konusuydu ki, Her zaman Şia'dan korkan yönetimler, rejimler, sosyal düzenler, egemen sınıflar, eski eşraflık veya aristokrasi, artık Şii olmamak, hatta Şia'ya dayanarak şiilerin aşk ve kin dolu kalplerinin derinliklerinde kendi ayaklarının altını sağlamlaştırmamak için bir sebep bulamadılar. Nitekim Emir

Timur'un gelini Gevherşad Hanım, Şahreh, Baysenkar, Sultan Ebu Saîd Moğolî, Nadir Şah ve Safevi ve Kaçar sultanlarının, oğul ve torunları gibi yaşayabildiklerini ve hükümet edebildiklerini; İmam Rıza'nın harem'in güldestesini altınla kapladıklarını, güzel bir mescid ve muhteşem parmaklıklar yaptıklarını, hatta Sultan Ali Musa er-Rıza'nın (a) Meşhed'deki kabrinin bir tavafını, yedibinyediyüzyetmiş hacc-ı ekber saydıklarını görüyoruz. Vefat gecesinde Ömer'in heykellerini sokaklarda ateşe verdiklerini, küfür partileri düzenlediklerini, mersiye okuma işleri bakanı tayin ettiklerini ve en son tekniklere sahip sine vurma, kilit vurma, zincir vurma ve cenaze merasimi gibi yas tutma merasimleri Doğu Avrupa'da getirdiklerini ve böylece Şia'yı ihya ettiklerini ve Mevla Ali Şiilerinin gönlünü şad ve kendisini methettiklerini de görebiliyoruz.

Misyonu İslam toplumunda halka peygamberâne rehberliği hak temelinde yerleştirmek ve var olan bütün yönetimlerin, vücuda gelmiş olan hilafetin ve halk karşıtı bütün sınıfsal düzenlerin aksine yeni bir düzen yaratmak olan şia, tarih boyunca eski düzenlerin bir benzeri düzene dönüştü; bazı isimlere aksi bir dayanak olmanın dışında eski düzenlerden hiçbir farkı olmayan bir düzen haline geldi.

Hilafet ve ayrımcılık ile bin yıl savaşan devrimci Şia'nın fikirlerini celbetmek için, Şah Abbas'ın, ayakkabılarını çıkarıp omzuna atması ve İsfahan'dan yaya olarak Meşhed ziyaretine gelip dönmesi, sonra Meşhed ziyaretini Kabe ziyareti ilan etmesi ve Hacc-ı Ekber'den daha üstün görmesi, "Meşhedî" lâkabına "hacî" redifinde her kim Meşhed'i ziyarete geliyorsa onun için resmiyet kazandırması; Nasruddin Şah'ın:

"Der kefş kon harîm-i pûr mûsâ
Mûsâ-yi kelîm bâ asâ mî bînem"

Buyurması ve böylece Ali'nin yönetimine âşık adaletçi devrimci Şia'nın "Evet, bu, İmamın gaybet döneminde istediğimiz kimsedir!" demesi yeterli idi.

O vakit halk kitlesinin fikirlerini celp etmekle kolaylıkla salo-

nunda her pencerenin o asrın musiki aletlerinden her biri şeklinde ve ölçüsünde ve o dönemin şarap kadehleri gibi saraylar yapması veya kaygan yerleri, ter u taze ve temiz oğlan çocukları, efsanevi haremleri ve gizli muvakkat nikâh odaları olan hamamlar yapması kafidir; halkı yağmalama, katliam, işkence, deri yüzmek, göz çıkarmak, hamam oğlanlarını ve harem işçilerini kullandıktan sonra, "hükümet" ve "velayet" unvanıyla Şii halkın sırtına binmek ve ondan sonra Ömer ve Ebu Bekir hükümetinin fesat ve hıyanetinden feryat eden ve adalet, imamet, imamın masumiyeti, İslam'da hükümet ve nübüvvetin tecanüsünden dem vuran Şia rehberlerinin kitabının girişinin birkaç sayfasından benim hiçbir dinsel ve bilimsel kitapta Kayserî, Kisra-i, Firavuni, Emevi ve Abbasi düzenlerden hiçbirinde okumadığım lakaplar almak!

Ali Şiası ve Safevi Şiası

Ne oldu ki uzlaşma kabul etmez devrimci Şia, bu kadar kolay muvafakat gösterdi? Şia asıl hedeflerini -ki Şia'nın ruhu idi ve bütün kanlar onun uğruna dökülmüştü-, tekrarlanan sloganlar, virtler, duygular, kalbî kinler ve ibadetle ilgili meseleler şeklinde hayatta hiçbir rolü olmaksızın ölümden sonrası için koydu.

Şia, diğer İslami fırkaların aksine, yeni meydana gelen bir fırka değildi, Kur'an ve Sünnet'in ta kendisi idi. Ehlibeyte de dayanıyorsa, yine Sünnet esası üzeredir. Hepimizin oradan olduğu "Safevi Şiası"nı söylemiyorum; hiçbirimizin olmadığı "Ali Şiası"ndan bahsediyorum.

Ali Şiası, sadece ve sadece insani adalet ve hak hükümeti isteyen mahkûm sınıfın İslam'ıydı. Sünnilik -yine şimdiki fiilî Sünniliği kast etmiyorum (şimdi Sünnilerin çoğu hem pratikte hem de teoride gerçek Şia'ya bizden daha yakındır); o zamanın Şiiliği karşısındaki Sünniliğini kast ediyorum-, hükümet üssü olan ve eski dinlerin de mahrum olduğu sınıfı ezmek için ırk aristokrasisinin ve sınıfsal ayrımcılığın aleti olan egemen sınıfın İslam'ından ibaret olmuştur.

Adalet

Bu kelimeleri, çoktandır bir vird gibi işitmiş ve söylemişiz, manalarını da kaybetmişiz; ne olduklarını da bilmiyoruz. Ama derinliklerine yol bulunca hayretler içinde kalıyoruz. Bundan dolayı onu doğru anlamak için, bu kelimenin önceki zihinsel anlamını unutmamız ve onu yeni bir terim veya kavram olarak telakki etmemiz gerek.

Sosyal adalet, araştırılacak meseleler, sosyal konular ve hukuki sorunlarla ilgili bir konudur.

Tarihin mahkûm sınıfının İslam'ı[6] Şia , adaleti, kendi mezhebî, dinî, kelami ve itikadi esaslarından biri olarak ortaya koymuştur ve tevhit ve nübüvvet gibi ona inanmaktadır. Bu durumda Şia, adalet ve imameti ilk İslam'ın temel esaslarının bir parçası olarak biliyor ve kabul ediyor: Hâkim İslam, onları ortadan kaldırmıştır. Her zaman var olmuş olan eski rejimler ve cahilî düzenler, bu iki esası İslam'dan nefyetmek suretiyle, İslam'ı kendi siyasi güçlerinin ve sınıfsal imtiyazlarının dayanağı yapabilmişlerdir.

"Ehlisünnet" de "Şia" da "adalet"e inanıyor. "Ehlisünnet" asla "Allah adil değildir", demiyor. Birinin Allah'a inanıp da O'nun adaletine inanmaması imkânı yoktur. Pekiyi o zaman ihtilaf nerededir?

Adaletin, felsefi ve kelami açıdan iki açıklaması vardır. Bunlar şimdiye kadar filozoflarımızın tartışmalarında ele alınmıştır. Ben bu felsefi konularda, dinlerin, İslam'ın, mezheplerin ve özellikle Şia'nın kelami ve aklî açıklamalarında, derin sosyal kökler görüyorum.[7]

[6] "Şia: Mahkûm sınıfın İslam'ı" tabirine hayret etmeyin. Zira İslam'ın kendisi de, aynen insanlık tarihinin mahkûm sınıfının dinidir. Bu anlamda Şia, ilk gerçek İslam'ın ta kendisi oluyor.

[7] Burada bazı kişiler için, şu izahı yapmama izin verin. Orada "ben" zamirini kullandım, ama gösteriş yapmak, kendimi göstermek için değil. Elbette kendini gösterme ehli olmadığımı söylemek istemiyorum; fakat bu kelimeye muhtaç olmam ve doyuma ulaşmam düzeyinde.

Ehli Sünnet'e bağlı âlimler, "Allah'ın yaptığı her işin adaletin ta kendisi" olduğuna inanırlar. Fakat Şia şöyle der: Allah, adalet olmayan hiçbir iş yapmaz". Bu ikisinin farkı nedir? Fark çok: O hâkim sınıfın adaleti, bu ise mahkûm sınıfın adaleti. Gördüğümüz üzere bireylerin Allah ile Allah'ın sıfat ve fiilleri hakkındaki zihinsel mefhumu, sınıfsal çerçeveyle sınırlı olup sınıfsal ve sosyal menfaat ve şartların rengini taşımaktadır.

Eğer meseleyi sadece filozofça ele alıp ortaya korsak, mücerret mantıkî ve kelami bir mesele olarak, Ehlisünnet'in akıl yürütmesi gerçekten bizim akıl yürütmemizden daha çok kalbe yatkın duruyor. Çünkü Şia Allah'ı adaletle kayıtlı kılıyor. Ehlisünnet ise Allah'ı serbest bırakın; O ne yapıyorsa, biz onu adalet hesabına koyuyor, onun adalet çerçevesinde olduğuna inanıyoruz, diyor. Güzel! Bu, daha çok Allah'a tapan ve Allah'ı sevendir. Bu tarife göre eğer Allah, Şemr'i Cennete gönderir, Hüseyin'i (a) Cehenneme atarsa, adaletine uygun hareket etmiş olur, ama biz anlamıyoruz. Bizim, Allah için teklif koymamamız, O'nun hüküm ve davranışını kendi düşündüğümüz şeyle ölçüp değerlendirme yapmamamız ve kendi zihinsel kavramlarımızla sınırlandırmamamız gerekir. Doğru da söylüyor. O halde niçin ben mantıkî, kelami ve ilahi açıdan ilahi adalete dair Sünni istidlal ve telakkiyi Şii istidlale tercih ediyorum ve onu daha sağlam buluyorum; aynı zamanda onu sadece kovulmuş bilmiyorum, ayrıca belki hilekârca ve haince bir açıklama sayıyor, ondan dehşete düşüyor, Emevi âlimlerinin sözlerinin çamurunu ondan ayırt ediyorum? Niçin böyle? Çünkü adalet konusu burada mücerret, metafizik felsefi bir konu değil, sosyal bir meseledir. Onu ders havzasından, âlimlerin, filozofların tartışma alanından çıkarıp topluma, sosyal düzenin içine, tarihî harekete yerleştiriniz de nasıl bir iş olduğunu ve ne dediğini görünüz. Ve

Maksadım, halk bunun ben olduğunu ve benim ondan sorumlu olduğumu bilsin ve İslam'ın kesin ve apaçık esaslarından biri olduğunu ya da İslam âlimlerinin veya resmî nazariyenin görüşü veyahut Şia'nın ittifak ettiği görüş olduğunu zannetmesin. "Ben" diyorum ki siz onu kabul de edebilirsiniz, ret de edebilirsiniz.

ne diyor? "Allah her ne yapıyorsa adalete uygundur"! "Olan her şey, Allah'ın işidir", "Olmuş ve olmakta olan her şey adalete uygundur"!

O halde olmuş olana, olmakta olana, mevcut olana ve mevcut olacak olana itiraz hakkına sahip değiliz. Çünkü Allah'ın yaptığı her şey adalete mutabıktır. Senin zalim olarak bir kimseyi ezme hakkın ve de adil olarak bir kimseyi sevme hakkın yok. Hak ve batılı, zulüm ve adaleti, kötü ve iyiyi Allah tayin ediyor, kul değil! Her şeyi ve herkesi hayra hamletmek lazım. Bütün Müslümanları ve bütün ashabın yaptıklarını, Allah hesap gününde hükmünü verinceye kadar makbul addetmek gerek. Aynı zamanda aciz, kısır ve bilgisiz kulun, gayb işini, ilahi hükmü, takdiri, levh-i mahfuz hükmünü ve kıyamet terazisini bu dünyada kendi aklı ve ilmiyle tahmin etmemesi ve belirlememesi lazımdır!

İslam düşünürlerinden olan Mürcie şöyle diyordu: Siz ki, Ali'yi hak sahibi, Muaviye'yi gasıp biliyorsunuz; böylece öncelikle Allah'a itiraz etmiş oluyorsunuz, çünkü meydana gelen şey Allah'ın iradesinden çıkmıştır. Onun yaptığı her şey adalettir, biz bunu anlamıyoruz. İkincisi Allah'a ihanet ve hakaret etmiş oluyorsunuz; zira O'nun bu ikisi hakkında hüküm vermesinden önce siz hüküm vermiş oluyorsunuz. Belki Allah Muaviye'yi hesaba çekmez veya bağışlarsa, o zaman sizin bütün bu tekfir ve fâsık saymanız ne tür bir cezaya çarptırılır? Aristo, mevcut hiyerarşiyi adilane görüyor ve her müdahaleyi dengenin bozulmasının ve toplumun hastalık ve yok olmasının nedeni olarak sayıyor. Çünkü o, egemen sınıfın savunucusudur ve ona göre mevcut durum, statüko, varlığın silsile-i meratibi, varlık hiyerarşisi, daima bu silsilenin üst kısmında bulunan, iyi yere düşmüş olan sınıf için adalet ve dengedir. Fakat bu düzenin ağır yükü altında ezilen kimse, bunu adalet olarak görmüyor ve diyor ki, Allah böyle bir iş yapmışsa, bu adalete uygun değildir. Diğer taraftan benim tanıdığım Allah'ın böyle bir iş yapması da mümkün değildir. Bu zalimce düzeni yapanlar, sizlersiniz. Zulüm, zulümdür, adalet de adalettir. Allah'ın adil olmaması imkân dâ-

hilinde değildir. O halde zulüm zalimin işidir, Allah'ın işi değil. Çünkü Allah zulme rıza göstermez. Bu düzeni baş aşağı etmede, bana yardım eder. Allah adil olduğu için zulme teslim olmayı, meşum zulmü yapmak gibi bilir ve zulmü kabul edeni zalimle kol kola kabul eder, zalimin işbirlikçisi, ortağı olarak görür. Buna binaen Allah, adalet dışında başka bir şekilde davranmayacağı için bütün zalimler O'nun nazarında mahkûm; bütün adiller ve adaletçiler de sevimlidirler. Allah'ın bir sınıf ve ırkın zararına, bir azınlığın da faydasına davranması mümkün değildir. Sen eğer böyle yaparsa adalettir, diyorsun; ben ise zulümdür ve dolayısıyla yapmaz, böyle davranmaz, diyorum; egemen sınıfın adaleti mevcut durumdur, olan şeydir. Mahkûm sınıfın adaleti ise, zalimce mevcut durumun yok olması ve sosyal ilişkiler ve insani kayıtlardan muayyen bir şekildir. O gerçekleşmediği sürece her şekil, her durum ve her ilişki biçimi, zalimcedir. Allah da o şekle uygun amel ediyor, başka şekilde amel etmesi mümkün değil. Gördüğümüz gibi hem onlar, hem de biz adalete inanıyoruz. Fakat onların adaleti, hâkim sınıfın adaleti, bizim adaletimiz ise mahkûm sınıfın adaletidir.

Şia'da adaletin, toplumdaki özel bir sınıf ve grubun onu yaratıp koyduğu yapay, kontrata dayalı ve hukuki bir düzen olmadığını görüyoruz. Bilakis Şia'da adalet, Allah'ın asli ve zatî sıfatlarından bir sıfattır. Şia'nın Adalet meselesini Allah'a ait kılması, onu ilahiyata özgü bir konu, soyut bir mesele ve sırf kelâm, felsefe ve teolojiye ait bir mesele olarak telakki etmesi anlamında değildir (Şu şekilde ki, Allah adildir ve zalim değildir; nitekim Şii zihinde bugün böyledir). Bilakis adaleti mutlak varlık ve varlığın mutlaklığı düzleminde ele alıp ortaya koymak istiyor. Adaleti varlığın, üzerinde bulunduğu bir düzen ve bütün âlemin üzerine dayandığı bir altyapı olarak görmek istiyor. Zira bütün varlık, Allah'ın ve Allah'ın sıfatlarının tecellisidir. Zira bütün kâinat ona tâbidir. O ise adildir; çünkü yaratılış ondan neşet etmiştir. O adildir; zira dünya, insan, gezegenler ve toprak zerrelerine hâkim bütün ilişki ve kanunları O koymuştur ve tabii ki adalet üzere koymuştur. O, ancak adaletle iş yapıyor.

Burada şunu görmekteyiz: Şia adalet konusunu Allah'a ait kılmak suretiyle, onu özgül sosyal bir şekil ve grup ilişkileri biçimi suretinden geniş bir "dünya görüşü" suretine dönüştürerek ele alıp ortaya koymak istiyor. Sosyal adalete, evrensel bir alt yapı ve büyük bir dünya görüşü vermek istiyor. Yerleşmesi için mücadele ettiğimiz adaletin, beşeri dünyada Allah'ın sıfatlarından birinin tahakkuku olduğuna; sosyal ilişkilerde ve sınıfsal düzende, yaratılış namusunun yerleşmesi ve fıtratla varlığın tabii iktizası olduğuna inanmak istiyor. Ayrıca şunu demek istiyor: Adalet sadece mahkûm sınıfın isteği değildir, özel bir ırksal veya ekonomik grubun ideali değildir; bizim sadece sınıfsal çıkarlarımıza binaen talep ettiğimiz ve koyduğumuz bir şey değildir. Allah'ın adaletini yaratılışı böyle gerektiriyor ve böyle istiyor.

Şia zulmü şöyle ezmek istiyor: Ben ve sen iki fırka değiliz, birbirimizle savaşan iki hükümet, iki yönetim sistemi veya düzeniyiz. Sen beşeriyete Allah'ın iradesinin ve yaratılış düzeninin hilafına bir düzeni tahmil eden bir zulüm düzenisin. Ben ise, adaleti, varlığa -dinlerin tabiriyle Tanrı'nın zatî tecellilerinden biridir- egemen düzenin tahakkuku olarak insan hayatı ve toplumunda yerleştirmeye çalışan mektep yanlısı bir insanım. Dolayısıyla Allah adildir, yani adalet mukaddestir, ilahidir, mutlaktır, ebedîdir. Adaletin istikrarı ve yerleşmesi, zorunlu ve kesindir. Siyasetçi, ekol, ideoloji ve sosyal bir tasarımın icadı; bir teori; bir sınıf veya millet ve ırkın menfaatlerini temin etmek için özel bir şekil; hukuki bir teori, zoraki ve sahte bir slogan değildir. Adalet, varlıkta ve bu cümleden olmak üzere toplumda doğal olarak vardır. Eğer böyle olmadığını görüyorsak, bu geçicidir, bozulmadır, zalimin ve hâkim düzenin işidir. İlahi düzene, varlığa, ilme, ahlâka zıt düzenin işidir ve dolayısıyla yok olmaya mahkûmdur, hem Allah'ın nazarında, hem tabiatın namusu nazarında, hem de tarih ve toplumun namusu da zeval bulmaya mahkûmdur. Böylece adalet, İlahi, ilmî, mukaddes ve ebedî bir hakikat oluyor; öyle bir hakikat oluyor ki, mazlum olan ve adaletten yararlanan kişi, sınıfsal veya bireysel menfaatlerinin

gereği olarak ondan faydalanan kişi değil, bilakis Allah'a inanan -olan her bir sınıf ve duruma bağlı- herkes, adalet davası gütmeli, adaletçi olmalıdır! Böyledir ki, Allah adildir, zalimi mahkûm ediyor; köksüz, geçici ve pis kılıyor; adaleti ise varlığın derinliklerinde ve Tanrı'nın zatında köklüleştiriyor.

Kıst-Adalet

Kur'an ve hadislerde şu iki kelime vardır: Biri "kıst" diğeri "adalet". "Kıst", "zulm"ün karşıtıdır, "adalet" ise "cevr"in karşıtıdır. Her ikisi de genellikle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır: Zulüm ve cevr, kıst ve adalet. Hâlbuki mesele çok ince ve derin, çok hassas ve önemlidir. "Kıst", sınıf sosyolojisi açısından nihayetsiz derecede hassastır ve bana göre her şey demektir, yani her şeyin alt yapısı!

Adalet, bireylerle sosyal gruplar arasındaki sosyal ilişkilerin, tanınıp benimsenmiş bireysel ve grupsal hukuk ve haklara dayanan yasal şeklinden ibarettir. Kıst (hisse) ise herkesin veya her grubun, toplumda üstlendiği role göre maddi ve manevi nimetlerle sosyal imkânlar bütününden aldığı gerçek paydan ibarettir.

Yani eğer ben, seni günlüğü yirmi tümene istihdam ettiysem ve günün sonunda anlaşma yapıldığı şekliyle ücretini ödediysem, hakkını vermişim ve adalet yerini bulmuş demektir. Eğer ücretinden beş tümen eksik verdiysem, cevr etmişim ve adalet yerine gelmemiş demektir. Eğer sen adliyeye başvurur da beş tümenini geri alırsan, adalet icra edilmiş ve mesele halledilmiş demektir. İşçi de işinden veya iş saatinden çalmışsa, iş sahibine zulüm yapmış demektir. O da adalet icracılarına -adliyeye veya savcılığa- şikâyet edebilir. Adaletin icracısı, yani yürütücüsü kimdir? Bir toplumun adliyesi ve yargı gücü. O halde eğer insani ve dürüst cezaî ve hukuki kanunlara, şerefli ve cesur yargıçlara sahip olursak, kimse kimseye zulmetmez ve adalet gerçekleşir. Herkes kendi servetinin, hak ve hukukunun, imkân ve menfaatlerinin koruyucusu olup hiçbir güç ona tecavüz edemez.

Bir iş için sözgelimi yirmi tümen ücret kararlaştırdığımız zaman, ücretli, kötülük görmeksizin, tokat yemeksizin, küfür işitmeksizin tam bir hoşnutluk ve rıza ile işini yerine getirir de ücretini tam olarak alırsa adalet icra edilmiş olur. Ücretli başka hiçbir hakka sahip değildir. Eğer mahkemeye başvurur da: "İşimin gerçek değeri, yirmi tümenden fazladır, ben mecburen kabul ettim; çünkü resmî ücret bu idi." derse, hâkim ve mahkeme, işvereni değil, şikâyetçi olana serzenişte bulunur. Çünkü adalet, resmî, yasal, tayin edilmiş bilinen hukukla ilgilenmektedir. Fakat "kıst" başka bir konudur. Şöyle diyor: Sekiz saatlik işin karşılığı olarak yirmi tümen kararlaştırdığın ve anlaşma gereği olan ücretin tamamını ödediğin doğrudur; memleketteki teknik bir işçinin resmî ve yasal ücretinin de yirmi tümen olduğu doğrudur. Ama onun payı bu değildir. İşinin karşılığı 20 tümendir, ama onun değeri 50 tümendir! Yasal hakkını ödedin, ama gerçek hakkını yedin. İşin veya çalışmanın resmî fiyatı yirmi tümendir, fakat hakiki fiyatı elli tümen! Adaleti yerine getirdin; ücretini ödedin, boynunda yasal bir hakkı yok, sana itiraz hakkı ve mahkemeye şikâyet hakkı yok; fakat işçinin otuz tümen payını ne yaptın?" Bunu soran "kıst"tır. Adalet suskun ve hoşnut olduğu zaman kıstın itirazcı ve öfkeli olduğunu görüyoruz! Kıst, pay anlamındadır. Kararlaştırılan yirmi tümenin ödenmesi ile adaletin icra edilmiş olduğu düşünülebilir; fakat "kıst'ın cevabı verilemez.

Binaenaleyh "adalet", "cevr"in karşıtı olup herkesin üzerinde ittifak ettiği hukuk esasına göre va'z edilmiştir. Fakat "kıst", toplumda bir bireyin sahip olduğu pay esası üzere olan ekonomik altyapıdır. Bundan dolayı geçerli ıstılaha göre adalet, üst yapısal, kıst ise alt yapısal bir meseledir. Adalet, konulmuş kanunlar temelinde bireyler arası ilişkide ortaya konulurken kıst, ekonomik ve sınıfsal düzen ve mülkiyet temelinde ortaya konuluyor. Meselâ sağlam, doğru, müstakil ve adil bir yargı sisteminden payına düşeni alan İngiltere'de, çok fazla nispette adalet icra edildiği söylenebilir. Falan geri kalmış ülkede -bir kimsenin külahını alırlarsa, külahım başımdan düştü deme cüret ve cesa-

retine sahip değildir; çünkü abasını da çıkarıp almalarından korkuyor- ise adalet yoktur.

İngiltere'de adalet vardır, o geri kalmış ülkede yoktur. Fakat her ikisi bir konuda ortaktır; o da her ikisinin de "kıst"ının olmamasıdır. Çünkü "kıst"ın, yargıyla ve adalet sistemiyle bir ilgisi yok; mülkiyet düzeni ve ekonomik alt yapı ile bağlantısı vardır. Bu her iki ülke de, sınıfsal düzen ve bireysel mülkiyete sahiptir. Bu düzende, hâkim sınıfa bağlı bir birey, asil bir aileden bir birey, lordlar soyu ve prenslerle akraba olan bir kişi, kendiliğinden, toplumdan, hak ettiğinden daha fazlasını almaktadır. Bu bizzat başkasının ister istemez bu üs ve statülere bağlı olmadığı için gerçek hakkından daha az pay alacaktır. Zira kendi yarattığına oranla daha çok faydalanan herkes, bu fazla miktarı başka birinin hakkından almış demektir. Russel'ın deyimiyle, "Sayın Lord "Siz bütün bu servet ve kudrete sahip olmak için doğum ıstırabı dışında hangi zahmeti çektiniz?"

Şia mezhebinde çok dayanılan ve Kur'an'da mükerreren gelen "Kıyam bilkist ve kaim bilkıst", hem Allah'ın işidir, hem O'nun peygamberlerinin risaleti, hem de İslam imamı ve ümmetinin asıl misyonudur.

Adalet; herkese toplumda ödedikleri gibi yasal hakkının karşılığı demektir. Kıst ise herkese, toplumun ödemesi gereken hakiki payının karşılığı demektir. Adaletle kıst vücut bulmayabilir. Gerçi, altyapısız adalet de, yalancı, sahte, geçici ve bireylere bağlıdır; fakat kıst mevcut olduğunda, adaletin vücut bulmaması mümkün değildir. Alt yapı, hak esası üzere olduğunda, üst yapı doğal olarak sağlam kalıyor. Bu anlamda adalet, Avrupa dilinde "justesse"nin karşılığıdır. Kıst -bu incelik, dikkat, derinlik ve mana doluluğuyla bir terim yoktur- tavzih ve biraz kolaylaştırmayla eşitlik anlamında "egalite" olarak manalandırılmalıdır. Tabii ki buradaki eşitlik, toplumdaki bütün bireylerin eşitliği anlamında değildir -bu hem imkânsızdır, hem de insafa aykırıdır-, bilakis bireyin toplumda yerine getirdiği işe karşılık toplumun ödediği hak eşitliğidir; yasal hakkın -ücretin- herkesin gerçek hakkı -hisse, pay- ile eşitliği.

Adalete sahip olmak için adliyenin ıslah edilmesi gerek. Kıst içinse, ekonomik alt yapıyı değiştirmek gerek. Kıst, sadece mülkiyet düzeninde sosyal bir devrimle mümkündür. Kıstın aslı, Marksistlerin sosyolojide keşfettiklerini sandıkları ve sosyalizmin iddia ettiği şeydir! Veya şunu görmemiz lazım: Kıst, öyle köklü bir dinî kurum ve yapıya sahiptir ki, onun yerleşmesi ilahi iradenin gereği olup bütün büyük peygamberlerin risaleti, imametin vazifesi, hatta beşerî toplumda ve evrensel düzeyde ümmetin sorumluluğudur. Bizim tercüme edilmiş aydınlarımız, onun materyalizme, Allah'ı ve dini inkâr etme ve bütün dinsel inançları terk etmeye bağlı olduğunu zannediyorlar! Gerçi onlar da dindarlar gibi dinin şimdi dindarların zihninde var olan şeyin aynısı olduğunu sanıyorlar; esasen bu zeminlerde düşünmüyorlar; ayrıca din hakkında da düşünmüyorlar; dini o hayat ve ölüm yönüne nakletmişlerdir. Hatta adalet, kıst ve imamet gibi meseleleri de, öyle metafizikleştirmişlerdir ki bir derde deva olmuyor.

İmamet

"İmam", "ümmet" ve "ümmi" kelimeleriyle aynı kökten gelmektedir. "Ümmet", İslam'ın inşa etmek istediği toplumun adıdır. "Ümmi", İslam Peygamberinin seçkin sıfatıdır.

Demiştim ki, İslam Peygamberinin sıfatı bağlamında ümmi, hâkim sınıfa karşı halklara bağlı peygamber anlamındadır.

"İmam", "ümmi" ve "ümmete" ittisal eden bir sıfat ve makamdır. Şii bir tabirle İmam, daima canlıdır; daima halkın modeli ve örneğidir. Bu anlamda İmam, idealdir. Dinin itikadi ve zihinsel meselelerinin aynî ve nesnel tecessümü olup dinî bir mektebin insani nesillerin yapısında model olması için insan toplumuna verdiği aziz bir örnektir. Bundan dolayı imam, örnek anlamında, bir fabrikanın numunesi, bir mektebin aynî, nesnel tecessümü anlamındadır; yani İslam'ın hayat, iş, mücadele, hedef, ahlak, ruh ve insani ilişkilerle ilgili itikadi usul ve esasları, ete kemiğe bürünüp ve İmam'ın vücudunda canlılık kazanmıştır.

Kur'an, kelime ve söz ile yapılmış imamdır. İmam ise insani unsurlarla yapılmış Kur'an. İmamın işi ve rolü, bazı rivayet ve dua-

larda olduğu gibi daima canlı olması anlamında "yol işaretleri" olmaktır. Yol işaretleri, kılavuzluk alâmetleri demektir.

Hıristiyan veya Zerdüşt olan ben, hakkı ve hak yönetimini bulmak için İslam'a gelmişim. Birden karşımda "Şerih"i ve hilafet olarak yönetimi görüyorum: Halifenin başında Peygamberin sarığı var. Ama sarığın altında kötülük mazharı var. Kur'an ayetinde var olan o cihat ve kılıçlar, parçalanmış fırkalardan geliyor, çekiliyor; puthaneleri yıkan ve beni şevke getiren gürzleri -ki tevhit gürzüdür!- şimdi kirlilik, küfür ve şirk abidesi olan kimselerin elinde görüyoruz.

Yolu kaybettim, ne yapayım?

Kur'an'a başvurmak ve yedinci asırda İslam'a girmiş bu İranlı'ya -kendime- yol göstermek istiyorum. Fakat Kur'an'ı Bağdat'tan sadır ediyorlar. Bağdatlı hırsızı da, oraya tefsir yapmaya getiriyorlar, Rivayeti de belediye fiyatıyla! -bir dinara- meydana getiriyorlar.

Ben ki, daha yeni islam'a girmişim; dolayısıyla Kur'an'ı ve dinî esasları ondan öğrenmem gerek: Daru'l-Hilafet'ten bir genelge ile şöyle diyor: Falan ayet "Zekeriya'nın vasfı hakkında değil, Veliahd Me'mun'un tavsifi hakkındadır. Sonra bütün Belh, Buhara, Horasan ve Nişâbur minberlerinde herkesin şu genelgeyi okuduğunu görüyoruz: "... Biz ona hüküm verdik..." ayeti Zekeriya hakkında değil, Harun'un veliahdı olan oğlu Memun hakkındadır!

Dolayısıyla ben İslam'ın temel iz ve eserini reddini nerede bulayım? Minberler bunların elinde. Namaz kıldıranları, müfessirleri, muhaddisleri bunlar tayin ediyorlar. Kur'an kitaplarının yayıncıları bunlar. Yeni Müslüman İranlı olarak ben, hiç kimsenin adını ağzına almaya cesaret edemediği ve fakir ve zikrini gündeme getirmeye izin alamadığı, bütün ömrünü sokakta, Medine ve Bağdat sokaklarında veya zindanlarda ve hücrelerde geçirmiş olan o seyyidin nerede yaşadığını nereden bileyim, nasıl anlayayım? Doğruyu, böyle bir kişinin olup olmadığını nasıl anlayayım ve onu nasıl bulayım?

Bu yüzden onun izini kaybediyor ve öyle bir yere varıyorum ki, bütün bir İslam ve beni İslam'a çeken ideal, hilafetin çıkarı için benim istismarıma bir araç oluyor.

"Yol işaretleri", kinlerin, siyasi şehvetlerin, sınıfsal garazların, paraya tapmanın, para sevdasının, rüşvetçilik, hadis satmanın, haber uydurmanın, Kur'an tefsiri uydurmanın, ithamların, iftiraların ve yalanların bu kara tufanında... Egemen resmî İslam'ın başlattığı bu korkunç devrim ve tufanda, onun varlığıyla yolu bulmam demektir.

Müslümanın nasıl bir insan olduğunu nasıl ve nereden anlayayım? Somut ve canlı olarak gözümle görmem gerek. İmam, somut, canlı ve aynî bir şekilde ırklar arasında İslam'ın meydana getirmek istediği ırkın nasıl olduğunu gösteren bir çehredir.

Kendine has bir rejim ve siyasal felsefe olan imametin diğer bir anlamı şudur: İmamet, ne demokratik rejim, ne veraset rejimi, ne istibdat rejimi ve ne de sınıf ve hanedan rejimidir.

Birincisi, imamet, sürekli bir nizam değildir. Her ne şekilde olursa olsun Şia imam itikadına göre on iki muayyen şahısla sınırlıdır. Bundan daha fazla olmadıklarında şüphe yoktur. Bundan dolayı sürekli bir rejim olamaz. Eğer olsaydı bu silsiledeki imam şahıslar belirli olamazdı.

Öğretmenim gelip "Benden sonra on iki kişi gelecek ve bu dersi tamamlayacaklar" dediği zaman, benim dersim ebedî, yani sürekli değildir; o halde tayin edilen şahıslar geliyor ve der tamamlanıyor, demektir. Ondan sonar başka bir takım esaslar vardır ki, işlerimizi o esaslara dayanarak yürütürüz.

İkincisi, sosyal değişimin özgül bir dönemi ile ilgilidir, yani Medine dönemi ve yedinci ve sekizinci yüzyıl İslam toplumu. İslam Peygamberi sosyal ve fikrî bir devrim yapmıştır. Bu iş için de on yıllık bir zamanı olmuştur. Acaba on yıllık bir zaman zarfında, büyük bir toplumda devrimci bir nesil ve gerçek devrimci bir düzen tesis edilebilir mi?

Asla! Devrimci bir düzen meydana getirilebilir; fakat devrimci

insan, devrimci toplum, devrimci kültür asla! Bu birkaç nesillik iş gerektirir.

Devrimci bir düzen kurmak için, bir devrim ve güç yeterlidir. Fakat devrimci bir insan, devrimci bir görüş ve kültür yaratmak, birkaç nesillik zaman ister. Bu, apaçık bir durumdur.

Geçmiş düzenlerde, daima devrimden sonra birkaç nesle kadar köhnelik ve irtica etkileri mevcuttur. Devrimci düzenin asaletlerinden biri bu irticaî ve köhne iz ve etkilerle mücadeledir.

Bundan dolayı devrimden sonra ve devrimci düzende, İslam ıstılahıyla, anti-devrimci kültür ve anti-devrimci insanlar ve cahiliye insanları mevcut olur.

İslam'dan sonra, hatta İslam hükümetinden sonra -ve hatta İslam Peygamberinin kendi yönetimi döneminde, bireylerin yetiştirildiği, eğitimden geçtiği, seçkin Muhacirler ve Ensar arasında, Peygamber'in çok büyük ashabı arasında dahi- İslam toplumunda cahiliye mevcut olmuştur. Peygamber on yıl sonar geride büyük bir toplum bırakarak gidiyor.

Bu toplumda *"İnsanlar dalga dalga Allah'ın dinine giriyorlar."* (110/Nasr Suresi 2). İslam'a bu dalga dalga, akın akın gelmek, İslam'ın siyasi gücü açısından çok değerliydi. Tehlike noktaları ortadan kalkıyordu. İslam, güç kazanıyordu. Fakat gerçek İslami toplum açısından hastalıklar artıyordu; zira bir kabilenin reisi İslam'ın Medine'sine gelip Müslüman oluyor ve geri dönüp kabilesine, "ben sizin mümessiliniz olarak Müslüman oldum", diyordu. Onlar da: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah" diyerek o vahşi, müptezel ve bayağı durumla İslam'a giriyor, kılıçlarını alıp cihada gidiyorlardı.

Sonraları hilafet düzeni, İslami eğitim fırsatı bulamamış olan bu Müslümanlardan çeşitli toprakları yağmalamak için istifade ediyordu.

İran, Roma, Doğu ve Batıya saldırı fermanını hilafet idaresi çıkarıyor ve öldürün, yağmalayın, diyordu. Onlar da "La ilahe illallah" deyip vuruyor, öldürüyor ve yağmalıyorlardı.

Bu büyük mücahitler! Tevhit ve İslam adına Endülüs'ü fethettiler. Bunların İslam mücahitleri adına yaptıkları ilk saray, bakire kızlardan bir kolleksiyon olan Virj (vierge-bakire-çev.) Sarayı idi.

Peygamber'den sonra İslam'ın, devrimci bir düzene ihtiyacı olduğunu görüyoruz. Böylece bu devrimci düzen, toplumu, belirlenmiş bu yeni mektebe dayanarak meydana getirip yetiştirir ve birkaç İslami nesli yeni bir hareket ve ekolde eğitimden geçirir. Kendi deyimleriyle sadece İslam'ın boyunduruğunu boyunlarına almış olan, ama İslam'ın özü ruhlarına girmemiş olan bu dalga ve akınların, iki üç kuşak boyunca İslami vicdanla ve İslam'da Müslümanın uhdesine verilen insani sorumlulukların görüş ve yönelimine aşina kılar.

Reisleri Müslüman oldum deyince Müslüman olan kabileler, eğer Peygamber veya halife ile bir ihtilafa düşselerdi, hepsi muhalefete kalkışıyordu. Görüş ve oyları 5 riyal veya bir etli nohut yemeği kadar bile değere sahip olmayacak kadar siyasal bağımsızlıkları vardı! Demokratik dönem gibi, bu reysiz adamların -reyleri değil, başları var- görüşlerine dayanmayan devrimci bir hükümet mevcut olmalı. Bunlar hep han, reis veya mollalarının taklidinden ibarettir; kendi teşhis kuvvetleri de yoktur.

İslam Peygamberinden sonra devrimci bir düzen, toplumu birkaç nesil boyunca İslam'ın yeni değerlerine göre eğitmesi ve de geri kalmış çökmüş cahiliye toplumunu, siyasi olgunluğa, fikrî bağımsızlığa, zamanın hükmünü anlama ve yazgılarını teşhis etme gücüne sahip bireyleri olan bilinçli bağımsız bir toplum haline getirmesi gerekiyordu.

Toplum bu aşamaya gelince, artık on üçüncü ve on dördüncü imama ihtiyacı olmaz. Ehlisünnet'in dayandığı ve İslami bir esas olan şûra, demokrasi ve biat temelinde gelişebilir. Fakat Peygamberden sonra değil, İmamet'ten sonraki dönem, yani bağımsızlık devresi ve İslami toplumun siyasi gelişme döneminde. Biat ve şura olan bu ileri esasa -yani umumi reyleri alma ve de-

mokrasi esasına- göre İslami hükümet ve İslami tarihi devam ettirebilirlerdi.

Binaenaleyh öncelikle sınırlı bireyleri olan imamet devrimci bir rejimdir. İkincisi geçiş dönemine aittir; geri kalmış cahiliye toplumun, kültürel, itikadi ve siyasi gelişmişliğe sahip bir topluma geçiş dönemiyle alakalıdır.

Toplumun cahiliyeden, gelişmiş kâmil topluma geçişi için bir dönem vardır ki, o "İmamet" olarak adlandırılmaktadır.

O halde İslam Peygamberi'nin, kendisinden sonra on iki kişiyi vasi olarak ilân etmiş olması ve insanların Peygamber'in bu vasilerinin hükümetini kabul etmesi gerektiği ilke ve esası, bu anlamda sadece tarihî bir izah ve meşruiyete sahip değil, ayrıca çok ileri düzeyde ilmî ve sosyal bir izah ve meşruiyete de sahiptir.

Şimdi de dünyanın devrimci toplumları, devrimci düzene dayanıyorlar. Devrimci düzen; irsî düzenden, diktatörlük düzeninden, demokrasi düzeninden farklıdır. Devrimci düzen, bir yasa ve fikrî bir mektep esası üzere toplumu inşa ediyor. Özel ve müşahhas bir hedefe yöneltiyor ve eriştiriyor.

Dolayısıyla imamet, bir ideolojinin tahakkuk esasına ve toplumu bağımsızlık ve demokrasi eşiğine ulaştırma temeline dayalı geçici bir intikal devresindeki toplumun devrimci rehberlik rejimi olarak tanımlanabilecek özgül bir siyasal felsefe ve siyasal düzenden ibarettir.

İmamet Nasıl Seçiliyor?

Dünyada var olan siyasal düzenler şunlardan ibarettir:

1- Demokrasi: Yönetici egemenin, "demo'lar, yani halk kitlesi vasıtasıyla ve yüzde elliden bir fazla oyla hükümeti bireye veren oy çokluğuyla seçilmesi.

2- İrsi hükümet: Verasetin, varisi halka hükümet etme hakkına sahip kıldığı yönetim.

3- Aristokrasi yönetimi: Başkalarından daha üstün kan ve soy

eşraflıklarına sahip olup sadece kendileri hükümet edebilen özel ailelere bağlı bireylerin yönetimidir.

4- Monarşi yönetimi: Bireyin toplum üzerindeki yönetimi.

5- Oligarşi yönetimi: Özel bir grubun topluma hâkim olduğu yönetim biçimi.

Bu meyanda Afrika, Latin Amerika ve Asya'da, geri kalmış milletlerin Batı emperyalizmi karşısındaki mücadele yıllarında yeni bir yönetim türü tecrübe edilmiştir ki, bu devrimci demokratik liderlikten ibarettir; yani hükümet halk tarafından seçiliyor. Fakat onun kaderini, halk adına toplumda çok sayıda bulunan politik oyunların eline vermiyor; hedefi kamuoyunu -yani genel görüşleri- celp etmek değildir; ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek istiyor.

Bu devrimci hükümet, kamuoyuna ve genel beğeniye dayanmaz -genel beğeniyi başka el ve amiller oluşturuyor-; bilakis mektebinin şiarlarına dayanır ve bunlara dayanarak iş yapar ve hükümet eder.

Bu, "dirije" (güdümlü-çev.) demokrasi veya "angaje" (bağımlı-çev.) demokrasi adıyla özellikle Bangkong konferansından sonra ortaya çıktı ve ilk kez anti-emperyalist Cezayir devriminde felsefi bir konu halinde gündeme getirilip ele alındı.

İmdi şimdiye kadar söylenenlere göre imamet, hilafetin söylediğinin tersine biat ve şura değildir; yani imamı genelin biat ve şurasıyla seçmiyorlar. Ki seçmek isterlerse, kendilerinin benzeri kimseleri imam olarak seçiyorlar.

Medine'de Sâd bin Ubade bütün Medine'nin oylarını -Muhacirlerin dışında- almıştı; Ali'nin (a) bir oyu dahi yoktu.

Bu, asla oy hakkına sahip değil, hatta büyük sahabi dahi olsa; zira teşhis ve tanı veya seçim yeteneği yok. Bunu pişirip inşa etmek gerekir ki şuur kazansın; fakat diktatörlükle değil tabii ki.

Diktatörlükle Devrimci Liderliğin Farkı

Diktatörlük ile devrimci liderlik veya rehberlik arasındaki fark

şudur: Devrimci liderlik, düşünceyi serbest bırakıyor ve sonraki dönemde siyasi gelişmeye ve hürriyete tebdil ediyor. Fakat diktatörlük bu cehaleti daima koruyor.

Bunların ihtilafı ve farklılığı, formda değildir, teşhisi uygulama türünde yapmak gerek.

İmam, nasp ve verasetle işbaşına gelmez. İkinci İmam -bana göre- birinci imamın oğlu olduğu için ikinci imam değildir. Dördüncü imam, üçüncü imamın oğlu olması nedeniyle imam değildir -Bu aslında çok mantıksız bir mantıktır-. Bir kimsenin oğlu olmanın insani ve itibarî bir değeri yoktur. Cafer-i Kezzab da İmamın oğludur.

Dördüncü imam, şahsiyet sahibi ve herkesin üstünde insani değerlere sahip olmasından dolayı imamdır. Eğer kendi zamanında toplumun kaderini halifeden alıp ona teslim etseydik, hepimizin kaderi değişirdi.

Öyle ise onları birkaç oğul ve babayı art arda dizip kendi asli değerlerini atalarında arayacak ve dolayısıyla mahvedecek şekilde küçültmeyin.

Ali, Peygamberin damadı ve Peygamberin amcasının oğlu olması hatırına İmam değildir. Tersine kendi varlık değerleri nedeniyle imamdır. O halde imamet veraset değildir. Tayin de değildir -Peygamber kendi yerine atama yapmıyor, çünkü imamet atama makamı değildir-. İmam aday da değildir; zira aday şu demektir: "Ben size bir kimseyi aday yapıyorum. Hem buna, hem de başkalarına oy verme hakkını size veriyorum." Bazı aydınlar bu taze açıklamaya inanıyorlardı. Ben kendim de başta inanıyordum. Ama sonra baktım ki, bunun kabulü mümkün değildir; çünkü mesele bugünkü kavramlarla tahlil edilemiyor. Pekiyi nedir mesele ve nasıl tahlil edilebilir?

Bir makamın aslında nasıl meydana geldiğine bir bakâlim. Üç çeşit makama sahibiz:

Birincisi, seçime dayalı makam: Yani gelip oy atıyorlar. Çoğunluk bana oy veriyor ve ben -bilâ nisbet!- seçiliyorum. Oy olma-

saydı vekil olmazdım, falan makama oturamazdım. Sahip olduğum bu makam halkın vermiş olduğu oyların bir sonucudur. Oy vermedikleri zaman -ne kadar büyük olursa olsun- artık makamıma sahip değilim. Çünkü o makam, seçim aracılığıyla tahakkuk ediyor.

Ben sıradan bir insan olabilirim; ama beni temsilci veya milletvekili seçtiğiniz için milletvekili oluyorum. Eğer dünyanın bütün faziletlerine sahip olsam, fakat bana rey vermezseniz sizin temsilciniz, vekiliniz olamam. Çünkü vekillik veya temsilcilik usulen benim sizin seçmenizle aldığım bir makamdır.

İkincisi, atamaya dayalı makam: Bir okul var ve ben o okulun müdürü oluyorum. O okul veya idarenin başkanlığı, sahip olduğum bir makamdır. Bu makam atamayla vücuda gelmiştir. Yani tayin, yani atamanın kendisi, okul müdürlüğünü benim için meydana getirmiş ve beni müdür yapmıştır. Eğer atanmasaydım -liyakat sahibi olsaydım bile- reis veya müdür olmazdım. Ben diyemem ki, "sayın okul müdürü! Ben daha fazla liyakat sahibiyim, dolayısıyla benim müdür olmam gerek". Çünkü bu makam liyakatle ilgili değil, atama veya tayinle oluşturulan bir makamdır.

Üçüncüsü, imamet: İmamet bu ikisinden hiçbirine benzemez. İmamı ne nasp etmişlerdir, yani atamışlardır, ne de seçmişlerdir. O halde nedir? Bana "İran'ın en yüksek tepesi hangisidir?" diye sorduğunuz zaman, "Demavend" diyorum. Siz coğrafyamın iyi olduğunu ve garaz sahibi bir insan da olmadığımı bildiğiniz için sözümü kabul ediyorsunuz. Şimdi İran'ın en yüksek tepe noktası Demavend'dir, zihninizde en yüksek irtifaya sahipsiniz. Acaba Demavend, sizin seçiminizle mi yoksa tayininiz ve tebliğinizle mi bu sıfat ve makama sahip olmuştur? Açıktı ki, hiçbiriyle. Çünkü asla bu iki olguyla bir ilgisi yoktur.

Bana "İran'ın en büyük şairi kimdir?" diye sorduğunuz zaman, Ben şöyle cevap veriyorum: -Meselâ- Hafız. Şiir bilgime ve bir kötü niyetimin olmadığına inandığınız için, sözümü kabul ediyorsunuz. Hafız, İran'ın en büyük şairi oluyor, Kültür ve Sanat

Bakanlığı veya Edebiyat Fakültesi tarafından bir bildiri yayınlanmadan veya halkın oyunu almaksızın.

Dünyanın en büyük matematikçisi Einstein'dir. Bütün dünyanın bilimsel organizasyon ve kurumları bendenizin dünyanın büyük matematikçisi olduğumu oy verip onaylasalar dahi yine de Einstein dünyanın en büyük matematikçisidir. Eğer dünyanın bütün insanları, oy sandıklarına başka bir kimsenin dünyanın en büyük matematikçisi sıfatıyla ismini atsalar bile bütün bu oylar sonuçsuz ve boştur. Dünyanın en büyük matematikçisi aynı şekilde Einstein'dir.

En büyük tepe veya dağ olmak, en büyük matematikçi olmak, en büyük şair olmak, bir şahısta zati sıfattır; halkın seçmesiyle veya üst makamların atamasıyla oluşturulmuş bir makam değildir. Eğer seçim de, tayin de değilse, o halde ne yapmak gerek? Ona işaret etmek gerek. Kimin göstermesi gerek? Daha iyi tanıyan, daha iyi anlayan kimsenin. Herkesten daha temiz ve daha garazsız hüküm veren kimse. Peygamber'den de daha aşina, daha pişmiş ve daha nazarsız bir kimse mi bu kişi?

Onu ne peygamber tayin ediyor, ne halk seçiyor; o halde halka işaret etmek veya göstermek gerek. Bu tepeler arasında hangi tepe diğer bütün tepelerden daha yüksektir? Ali!

Bunun adı "vesayet'tir. Ne tayindir, ne atama veya tayin, ne seçim ve ne de aday olmadır.

Niçin Adaylık Değil?

Çünkü aday olma hür ve ihtiyari bir plan veya tasarımdır. Örneğin bir üniversite yapmak istiyoruz. Ben şehrin güneyini aday yerim olarak öneriyorum, siz şehrin yukarısını, bir başkası şehrin ortasını, biri doğuyu, biri de batıyı vs. Bu iş için şu yeri önerdim. Siz gelip başka yeri alır da oraya yaparsanız, üniversite orada olacaktır, benim önerdiğim yerde değil. Fakat "en yüksek tepe Demavend'dir" dediğim zaman, eğer siz başka bir dağın tepesinin (sözgelimi Çeheltepe) en yüksek tepe olduğunu söyleseniz bile durum değişmez, yine en yüksek tepe Dema-

vend'dir. Eğer resmî bir dağcılık teşkilatı tarafından bildiriler yayınlanır da, falan dağ yüksektir deseler dahi, bir dinarlık bir değeri bile yoktur. Çünkü en büyük dağ veya tepe olmak zati bir sıfattır, atamaya, seçime ve adaylık veya öneriye dayalı bir sıfat değil. Ben, "falan kimse en büyük kalp cerrahıdır" dediğim zaman, ben onu aday yapmamışım, siz de onu seçemezsiniz, bir bildiri veya ilan da onun en büyük cerrah olmasını tespit etmemiş; dolayısıyla siz mecburen onu seçmek durumundasınız.

Vesayet

Vesayette iki mesele vardır. Biri, seçim olmamasının yanında intisap (tayin etme) de değildir, aday olmak değil, veraset değil; herkesten daha iyi tanıyabilen kimse tarafından bir kimsedeki gerçekliğin halka gösterilmesidir, aynı zamanda ve diğer taraftan tavsiyedir.

Tavsiye ne demek? Yani ben size onu tayin etmiyorum, onu siz seçiniz. Şimdi biz seçince, acaba başka bir kimseyi seçme hakkımız var mı? Hayır, çünkü seçimle ilgili bir makam değil. Siz, en yüksek ruha ve en büyük hakka sahip olan, herkesten daha üstün bir liyakate sahip bulunan ve benim de gösterdiğim -inanın ki hem onu daha iyi tanıyorum hem de hem de daha tarafsızım- kişiyi çaresiz seçmekle görevlisiniz.

Dolayısıyla vesayette seçim formu halka hitaptır -kiki imama güç verme ve onu tanımanın kaynağıdır. Fakat aynı zamanda seçmen kendi karşısında diğer herkesi seçme hürriyetine sahip değildir. Zira mesele, onun zatındaki keşfedilmesi gereken bir gerçekliktir. Onu, ister seçim, isterse tayinle nasp etmemek gerekir.

Vesayet meselesi, siyasal bir düzen olarak seçimlerle ilgili bir mesele, siyasal bir felsefe unvanıyla da imamet meselesidir.

DOKUZUNCU DERS

Hint görüş ve ruhunu tanımak, sadece insanlık tarihinde derin, dolu ve coşan maneviyat merkezlerinden birini tanımak değil, ayrıca insan türünün temel ve derin boyutlarından birini tanımaktır.

En genel anlamıyla Hint maneviyatçılığı ve ruha yönelmesi olarak isimlendirilebilecek olan Hint düşünce tarzı, özellikle Yeniçağ'da daha çok önem ve değer kazanıyor. Ki insanlık, Rönesanstan bugüne dek asla bugünkü kadar ruhtan uzaklaşmamış ve insan fıtratının derinliğinde saklı o cazibeye yabancılaşmamıştır.

Günümüz insanının ve hayatının o ruhtan ve insani fıtratın o metafizik boyutundan yabancılık ve uzaklığının şiddeti o ölçüdedir ki, tepkisini Batı'nın genç neslinde, hatta günümüz dünyasının düşünür ve dâhilerinde Hint'e eğilim olarak görüyoruz. Bu tepki, kendiliğinden, günümüz Batı hayat ve medeniyet tarzının kendisine doğru hareket ettiği o esas yönün aksinedir.

Binaenaleyh biz sorun veya konuyu, bir dinler tarihi öğretmeninin tasarım ve yöntemine muhalif bir tarzda ortaya koyuyoruz. Çünkü dediğim ve kendiniz de hissettiğiniz gibi buraya dinlerle ilgili sahip olduğum tarihsel araştırmaları şu veya bu kitaptan nakledererek tekrarlamaya gelmedim. Zira bu, sizin de yapabileceğiniz bir iştir ve kitaplarda da vardır. Tersine mesele, dinleri derin bir analize tâbi tutma, doğru, bilimsel ve tarafsız hissetme meselesidir; İslam'ı tanımak için zeminin hazırlanma-

sı amacıyla büyük dinleri gerçekten tanımak için çaba harcama sorunudur.

Söylediğim gibi aydın, diğer dinleri tanımadan İslam'ı kesinlikle tanıyamaz ve diğer dinleri reddetmeye, mahkûm kılmaya, pis ve küfür saymaya yeterli gelemez. Çünkü kendi dininin değerlerini tanıyabildiği vakit diğer dinlerin değerlerini tam olarak tanıyabilir ve de onu gerçek ve bilimsel olarak tanımaktan itminan bulabilir.

Benim esas dersim, böyle bir yola dayalıdır. Eğer bir zafiyet olursa bu, kendimden olacaktır.

Hint ruh ve sırrını tanımak için, tersinden başlamamız gerek; yani bizim[8] çağımızın ruhunun şiddetli, coşkuyla ve aşkla Hint tarafına yönelmesine neden olan etkenleri tanırsak, Hint sır ve duygusunu tanımak için kendi içinde bir zemin hazırlamış oluruz.

Akıl[9] ve Refah

Günümüz hayatının temeli, kültürümüzün temeli olan aklın ve hayatımızın temeli olan refahın asaletine dayanmaktadır. Yani (bütün ilimler, felsefeler, sanatlar, ahlâk tarzı, davranış biçimi, görüş şekli ve hayat tarzı anlamında) çağımız kültürünü meydana getiren mantıksal ve analitik akıl yürütme, akla -insani düşünme ve tanımanın temel kaynağı- dayanmaktadır.

Bugün, dünya kültürüne kuru, katı, kaba ve ruhsuz bir rasyonalizm hâkimdir.

Her ne kadar günümüz medeniyeti başarı ve ilerlemelerinden birçoğunu aklın asalet ve üstünlüğüne borçlu ve dünyanın bugünkü -geçmişte kaynağı olmayan ve dünün insanının mahrum olduğu- birikimlerinden birçoğu, tabiata tasallut, eziyet amille-

8 Burada "biz", bugünün medeniyet ve çağının ruhuyla yaşayan kimseler anlamındadır, kendi çağında yaşayamayanlar değil.

9 Istılah ehli, burada akıldan maksadın, her şeyi tahlil eden; muayyen bir sistem içinde ve sûrî bir mantıkla talilde bulunan; her hakikati ancak sonucu için bir öncül olarak anlayabilen özel bir idrak kuvvesi olduğunu bilir.

rine tasallut, sosyal düzenlere tasallut, toplumun yapısına ve yapının tecdidine tasallut, ekonomiye, siyasal düzene, hukuk düzenine vs. tasallut gibi hep günümüzde hayat ve bilgide aklın güç kazanmasına borçlu ise de; bir yerde akıl, eksiklik ve azizlik hissediyor ve bazı zeminlerde öyle tecavüzlere başvuruyor ki, onun bu tecavüzünün kurbanı, insani varlık ve hayatın en aziz ve en değerli sermayeleri ile insani ruhun en yüce boyutlarıdır.

Çağımızda akıl muktedir bir yönetim elde etmiştir; bugünün insanı, onun iktidarından hisseler almıştır. O da küllî bir tabirle bilgi/tanıma ve güçtür; fakat aklın tecavüzleri öyle meseleleri kurban etmiştir ki, bugünün insan hayatı onlarsız felsefe, hedef, ruh ve manadan yoksunlaşmıştır. Çünkü hayata anlam ve hedef veren şey, sadece tabiatta varolan akıl, ilim ve teknolojinin insanın eline bırakabildiği maddelerden yararlanma değil; ayrıca insan hayatının değerlerinden birçoğu mantıkî olarak araştırılması mümkün olmayan unsurlara bağlıdır: Sırlar, eğilimler, lütuflar, gayretler, gayr-ı mantıkî ihtiyaç ve değerler.

Görüyorsunuz, zıdd-ı mantıkî[10] değil, gayr-ı mantıkî diyorum, Bir şey lojik, logiquetir (mantıkî); bir şey ise illojik, illogiquetir (zıdd-ı mantıkî) ve bir şey de anlojik, unlogiquetir (namantıkî[11]). Bu Paretto'nun sınıflandırmasıdır.

O halde namantıkî, zıdd-ı mantıkîden farklıdır. Sözgelimi bir insanın kendi menfaatlarını ödül istemeksizin başka birine veya başkalarına feda etmesi, zıdd-ı mantıkî değil, namantıkî bir meseledir; namantıkî, mantık ile analiz kabul etmez demektir; akıl onu açıklayamaz. Zihinsel kalıplarla ve aklî ilişkiler, delaletler, sonuçlandırmalar ve genellemelerle uyuşmaz. Bir gerçeklik vardır, mevhum ve yanlış değildir; aynı zamanda aklî veya mantıkî de değildir.

Fedakârlık ve cömertlik, başkalarına veya başkasına muhabbet

[10] Mantıksız, mantıkî olanın zıddı/karşıtı (çev.)

[11] Mantıkdışı, mantığın dışında kalan (çev.)

-insanın muhtaç olduklarından daha üstün veya onlara ihtiyaç olmadan, bir fayda ve bir mükâfat beklemeksizin- sevmek ve perestiş etmek hep mantıksız değil, mantıkdışı hususlardandır.

Diyeceksiniz ki, sevmenin de menfaat, maslahat ve cinselliğin sadece ortada olmadığı, belki üçünün de kendisine feda olduğu bir aşamada bir tür mantıkî izahı vardır. Seven, ondan zevk alıyor, hoşlanıyor ve bu onun mantıksal nedenidir. Şimdi ben soruyorum: Menfaat, maslahat, cinsiyet, içgüdü, huzur, selâmet, afiyet ve sağlığın, hatta hayatın bile kurban edildiği "sevme", nasıl zevk verir? Bunların hepsi zevk etkenleri midir de burada ölüyorlar? Bu lezzet ve zevk değil, ıstıraptır, sıkıntıdır.

Diyeceksiniz ki, evet, bu ıstırap çekmelerden dost hatırına zevk alıyor! Gördüğümüz üzere "mantıkdışı" bir gerçekliği tanımak için açık bir örneğe ulaştık! "Istıraptan zevk almak", doğrudur, yüce bir zevk ve lezzettir. Zevkler üstü bir zevk. Lezzeti, zevki terk etme zevki! Fakat bu mantıkî anlayış ve idrake sığmıyor. Duygu, onu açık ve doğrudan itiraf etmekte; akıl, ya ona gülmekte ya da onun karşısında öyle kalmakta ve anlamamaktadır!

İnsan hayatı, daha çok bu akıl ötesi çaba, değer ve latifelerle ruh, mana ve hedef kazanmaktadır. Bunlar olmadan hayat muktedir, fakat hedefsiz olur; insan bi lgin, ama kuru olur; sanat mahir, fakat kof; ilim mücehhez, ama abes; yürüme gücü var, ama nereye gitmesi gerektiğini bilmiyor.

Aklın başlattığı hamlelerden biri, insani mukaddesattan ve insan hayatının yüce değerlerine bir hamleydi; değerleri analiz etmek ve "yarar" haline getirmek istedi.[12] Ama insan hayatındaki değerlerden birçoğunun yarara dönüşmesi mümkün değildi. Bu değerler ki, insanın sevgi beslediği, saygı gösterdiği, taptığı, hatta hayatını feda ettiği, fakat yararlı veya kazançlı olmayan, bizzat kendisinin asaleti olan şeylerdir. Değerler böyledir. Değerlerin asaleti kendindendir.

[12] "Değer" ve "yarar"ı izah sadedinde yaptığım bir tartışmaya (Tahran Edebiyat Fakültesinde verdiğim "Değerlerde Devrim" konferansı) bakınız.

Akıl onları -değerleri- mantıkî tahlile tabi tutmak istiyordu. Mantık, faydanın dışında bir ilgi ve rabıtaya dayalı değildir -O halde hepsine saldırdı, onları inkâr etti, alaya aldı ve ansızın bugünkü ruha egemen mantıklı ve düşünen insan nesli yaşamak istedi. Dünyanın her şeyinden faydalanırdı ve -her dönemde- her insandan daha iyi konuşmak istiyordu, fakat niçin ve nasıl yaşaması gerektiğini -her devrede- her insandan daha az biliyordu.

Bu yüzden esaslı sorular gündeme geldi. İnsanın tabiattan yararlanması ve tabiat üzerindeki tasallutu arttıkça, içgüdüleri doydukça ve tüketim arttıkça, soru ve sorunlar daha çok ve daha ciddî boyutlarda ortaya çıkıyordu!

Talihli ve mutlu olmanın eşiğine ulaşmışız,

Fakat "olmak"ın kendisi ne içindir?

İlim, teknik, üretim, cinsel özgürlükler; ahlaki gelenek ve dinî kayıtlardan kurtuluş, bizi

hayatın bütün yollarının onuna ulaştırmıştır.

Sonra ne?

İnsan tabiata ferman buyurmakta,

Hayat doymuş

Akıl dünyayı tanımış ve

İnsanı teşrih ve

Bütün istekleri temin etmiştir.

Hiçbir sır kalmamış. Hiçbir beklenti bizi kendisiyle meşgul etmiyor.

Aşk, ilk kez hayatımızdan sürülmüş ve hatırdan çıkıp mitoloji ve efsanelerin ötesine gitmiş, kaçmıştır.

İman, bir ateş gibi kervandan geri kalmış, soğumaya yönelmiş ve kervan kış ve gece kutuplarına doğru koşmada, sanki hayatın bütün yaşam yollarının sonuna varmışız.

İhtiyaçların artık bir cazibesi yok. Ümit ve intizar, insan gönlünden yola çıkmış.

Varlık, sırsız, aşksız, idealsiz, imansız, hareketsiz, intizarsız, beklentisiz, sevgisiz, beyhude, abes, boş!

Tabiata egemen olmak ve bütün doğal kuvvetleri istihdam etmek için insanın eline çok güçlü kuvvetler verilmiştir. Fakat insanın kendisi, bu madde ve güçleri nerede kullanması gerektiğini ve iradesi altındaki bu güçlü malzemelerle ne tür bir bina yapmak istediğini bilmiyor.

Dünyanın her şeyi yavaş yavaş açığa çıktı ve ilim aracılığıyla dünyanın bütün sırları ifşa oldu. Hayat, birkaç bilimsel ve teknik formül haline geldi. İnsan; bütün ihtiyaçları, dertleri, sırları, hedefleri ve "varlık" felsefesi, tam olarak tahlil edilen bir varlık oldu. Fizyoloji ve biyoloji insana "sen nesin?" diyordu. Ekonomi ve teknoloji "Nasıl yaşamalısın?" derken, ilim dünyanın nasıllığını dile getiriyordu.

Her şey aydınlığa kavuşunca başlangıçta "boşluk" ve "beyhudelik" oldu. Hayatın günlük meselelerinden birçoğuna muhtaç olan kişinin hedefi, bu ihtiyaçlara erişmek, o ihtiyaçları gidermektir. İhtiyaçları karşılandığı için artık bu cevap verilen, yani karşılanan ihtiyaçlar, onun için hedef değildir. O ihtiyaçlarda durulamaz, onlarla vakit geçirilemez.

Yeniden "ne için"ler söz konusu oldu. Bunları artık ilim ve akıl cevap veremedi. Teknoloji, artık insanın tabiatta bulunmayan özgül ihtiyaçlarını insan iradesine bırakamıyordu.

O ihtiyaçlar, dağdağalar, kaygılar, aşklar, imanlar, yüce tapınmalar gibi, insanda mevcut olan şeylere bu şeylere bilim veya teknik cevap veremiyordu.

Geçmişte bütün bunlara din cevap veriyordu. Ama bugün izahı zor ve nidaları kısıktır, sönüktür. Felsefe cevap verebiliyordu; bugün felsefesi de bilimsel unutkanlık ve karmaşaların esiridir. Bilim, kendini, ilişkilere ve fenomenlere, zahirî olgulara hasretmiş olup insan hakikatinin ve dünya hakikatinin, insan hayatı-

nın hakikatinin ve nihai olma hedefinin hakikatinin cevabını veremiyor ve yavaş yavaş insanın beyhudeliği, dünyanın anlamsızlığı ve hayatın hiçliği günümüz felsefe ve görüşünün temeli oluyor. Medeniyet, o hale geliyor ki, sadece cinsel dürtü ve cinsel özgürlükler, pragmatizm, faydalanma, nakil ve intikaller açısından ve tabiata hükmetme gücüne sahip olma bakımından gençleri tatmin edebiliyor ve istediği her şeyi onun emrine verebiliyor. Fakat daha çok bilgi kazandıkça günlük zevk veya lezzetlere gönül bağlılığı zayıflayan insanın içindeki hareketlilik ve birikimlere cevap veremiyor.

Cevap bulamayan insan isyan ediyor -bir çeşit egzistansiyalizm- ve onun daha müptezel haline, asrımızın bir tür dervişliği ve tasavvufu olan ve farklı biçimlerde kendini gösteren "hippiliğe" götürüyor: Akla dayanan ekonomik düzene isyan, akla fikrî isyan, örneği refahtan muzdarip olmuş olup gerçek ihtiyaçları karşılamaksızın sadece refah bahşeden babalar düzenine isyan etmiş olan gençler olan tüketim ve refah düzenine hayatî isyan... Bu isyan, ya kör, hedefsiz, dönüşsüz ve sonuçsuzdur ya da Hindistan'a doğru bir hakikat arayışı içindedir.

Günümüz insan hayatının iki dayanağı olan akıl ve refah, başka her mevki ve şeyden daha çok akıldan üstün bir hakikati aramaya, hedefe doğru, refahtan daha ciddi hayat felsefesine doğru araştırma içinde olmaya götürüyor.

Hayatın sadece yarısına sahip olan bu isyan için, Hindistan en iyi cevabı veriyor. Çünkü Hindistan, sadece ve sadece insanın manevi ihtiyacına, ruhani ve ruhsal ilgisine müteveccih olup esasen maddi hayat sorununu, toplumu ve bu dünyalık ilişkileri yaşadığımız düzeyde ele almıyor: Dolayısıyla ruh ister istemez maddiyattan başka hiçbir şeyi olmayan hayattan kaçıyor ve ruhtan başka bir şey olmayan bir yere sığınıyor. Hint dini, akıl karşıtı bir din, tüketim ve refah karşıtı bir din ve günümüz medeniyetinin tam tersyüz edilmiş durumu olan bir dindir.

Esasen Hint görüşü, özel bir bilgi türüne dayanır ve Hint dininin bütün ahkamı insandaki bu bilgi ve bilinci geliştirmeye yö-

neliktir. Bu bilgi; aklî bilgi, sanatsal bilgi, bilimsel bilgi, teknik bilgi ve hatta ideolojik bilgi değildir; bilakis bir tür açık görüş, içi bilme veya tanıma, insani felsefi kendini bilmedir; tabii bunu bilmek, idrak etmek zordur; özellikle akıldan başka bir şeyle anlamayanlar için muhaldir.

"Veda"

Bu özel görüş, tanıyış ve bilgi, "Veda" diye isimlendirilmektedir. Ona, kutsal akıl, hakiki aydın görüşlülük, (ilme karşı irfan), hikmet ve "sophia" (Yunanlıların sözüyle) manası verilebilir.

Bundan önce de söylediğimiz gibi büyük dinler ve büyük felsefeler -yani beşeriyet- sürekli, akıl, ilim, teknik, kültür, sanat ve edebiyatın kazandırdığı bilgi ve vukufiyetten daha üstün olan bir bilgiyi keşfetmenin peşinde olmuştur. İnsan, çeşitli ilimlerin kendisini bir düzeyde tuttuğunu ve daha üst noktalara gitmesine engel olduğunu hissetmiştir. O aynı zamanda daha üstün bir bilginin mevcut olduğunu da hissetmiştir. Eğer o bilgiyi elde ederse, duygu perdelerini bir kenara çekip onun ötesindeki üstün, gizemli, yüce ve mutlak hakikati bulabilir.

Bu bilgidir ki, ebediyeti anlayabilir, mutlakı idrak edebilir, sonsuzluğu tanıyabilir, varlığın o gizli sırrını ve insanın sürekli bilme derdi ve telaşında olduğu o gaybı bulabilir. Fakat bu bilgiler sınırlı çerçevelerle sınırlandırılmıştır. Nitekim Sokrat, sofyayı -yani felsefe ötesi ve ilim ötesi hikmeti- aramaya gidiyor ve şöyle diyor: Sofyaya sahip olan asla sürçüp sarsılmaz.

Sokrat'ın sofyadan maksadı, ilim ve felsefe değil, hikmettir. İslam ve Kur'an'dan, peygamberlerin insanlığa kitap, hikmet ve adalet vermeye geldiklerini öğreniyoruz. Görüyoruz ki, bizim kültürümüzde peygamberlerin asıl misyonu, o özel bilgiyi, o "Promete ateşi"ni, o "özel aydınlığı" insana ilka ve ihda etmektir. Bu da ilim değildir. Çünkü bizim peygamberlerimizin hepsi ümmi idi. Hiçbiri âlim ve filozof olarak tanınmamıştır. O halde o bilgi gayr-i ilmî, gayr-i felsefi ve gayr-i teknik bir bilgi, yani "hikmet"tir.

Maalesef bizim kültürümüzde hikmet, felsefe manasında tercüme edilmiştir. Hâlbuki felsefe lügatte ve Pisagor'un verdiği ilk manada "hikmeti sevme", hikmet sevgisi demektir. Filozof, hikmeti arayışında olan kimse; hikmet "veda"; veda ise hakiki ilimdir.

"Veda"nın dışındaki bütün ilimler mevhumdur; bunlar, ya hakikati anlayamayan ya kötü anlayan ya da sapıklığa sürükleyen ilimlerdir; hatta doğru olan ilim dahi sapıklığa götürebiliyor. Çünkü insan, daha uzak bir ülke yolcusudur. İlimler insanı yolun yarısında bir yerde bırakırlar ki bunun kendisi bizzat bir tür sapmadır. Bundan dolayı akıl doğru kılavuzluk yapar; fakat insanı nihaî menzil başına ulaştırmaz; onu ortada bırakır -kendisi aciz kalır-, ister istemez insanı sapıklığa düşürür. Bu nedenle Hint din ve fırkalarının bütün çabası, o bilgi kaynağını billurlaştırmak ve insani fıtratın derununda var olan ve "avidya"nın -batıl ilimlerin, ahır ilimlerinin- üstüne perde çektiği gaybi hakikat ve sırları anlamak içindir.[13]

Veda ve Diğer İlimler

"Veda" veya "Vidyâ" Farsça "dîden" (görmek-çev.), "bîneş" (görgü, vukuf-çev.) ve "binâî" (görüş sahibi olma, basiret-çev.) kelimeleriyle aynı köktendir ve de Fransızca "voire" kelimesi -Sanskritçe olduğu ve her ikisinin kökeni bir olduğu için- hakikati doğrudan hisseden bir tür görüş sahibi olma ve derunî basiret anlamındadır.

Nitekim Bergson şöyle diyor: İlimler, insanı hakikat ile buluşturuyor. Fakat işrak, hakikati doğrudan insanın duygusuna getiriyor. Bu, ilm-i huzurî, ilm-i müstakîm ve ilm-i bilâfâsıladır.

Veda veya vidyâ böylesi bir ilimdir. Örneğin insanın, şekerin tatlı olmasına ilişkin ilmi veya bilgisi endirekt bir bilgidir, do-

[13] Burada şunu hatırlatmadan geçemeyeceğim: Eğer ıstılahlardan birçoğunun tasavvuf benzeri olduğunu görüyorsak, bu doğaldır; çünkü İslamî tasavvuf –Müslümanların tasavvufu- ile Hind mektebi arasında birçok benzerlikler vardır.

laylıdır; ama şekeri diline koyup tattığında başka bir ilim veya bilgidir. Burada tatlılık ile ilgili bilginiz bilavasıta, doğrudan, müstakim ve huzurîdir. Bu bilgi gerçekliğe dayanmaz, hisse dayanır. Bilgin, aşkı tanıyor, ondan dikkatli, incelikli ve mantıklı olarak söz ediyor; fakat âşık onu bulur, yaşar. O'nun aşk ile ilgili bilgisi, kendisiyle ilgili bilgisidir. Bu, huzurî ilim veya bilgidir; tıpkı vasıtasız deriyle temas kuran ve vücudumuza nüfuz eden ve bizi yakan ateş gibi. Neticede hakikat, bizim anlayışımızın özünde, bilgi ve tanıyışımızın özünde hazır oluyor; bizim anlayışımızın bir parçası oluyor ve biz hakikatin bir parçası oluyoruz. Bu konu, âkil ve makulun, âlim ve malumun birliği ve de irfanda, kültürümüzde var olan âşık, maşuk ve aşkın birliği konusuyla aynı.

Kurtuluş Yolu

Binaenaleyh akla karşı tek kurtuluş yolu, gerçek marifeti ve ıstılahi anlamıyla irfanı (muhtemelen vidyanın tercümesidir) bulmaktır. Hıristiyanlık'ta kurtuluş yolu, "isar", başkalarına fedakârlık yapmak, başkalarını sevmektir. Zerdüşt dininde "doğru görüş, doğru söz ve doğru amel; Buda dininde ihtiyacın reddinden doğan huzur ve sükûnet ve İslam'da sadece tevhittir. Elbette İslam, Hıristiyanlık, Budizm ve Zerdüştiliğin dayandığı etkenlere dayanır; fakat İslam, bu etkenleri kurtuluş amili oldukları ve tevhit esasına dayandıkları vakit kabul edilebilir bilir. Yoksa başkalarına sevgi beslemek, doğruluk, ahlaki dürüstlük, hatta marifet, kurtuluş veremez; bunlar, bireysel veya içgüdüsel boyut taşırlar ve mantıksal izah ve gâî illetten yoksundurlar.

İşrak

Gerçek hakikati gösteren ve insana anlatan şey, akıl ötesi bir etkendir. Akla karşı, hissettiğimiz ve hakikati onunla tanıdığımız tek güç, işraktır (intujtion).

İşrak, tasavvufumuzda gönül olarak anlamlandırılan şeydir; gönül, büyük hakikatleri anlayabilir; fakat akıl onları anlamaktan acizdir.

"Akılcıların ayağı tahtadandı. Akıl ise hakirdir ve aklın ayağı kırıktır. Gönülle uçmak ve miraca çıkmak gerek. Bunların hepsi, Veda dininin en temel düşüncelerini açıklığa kavuşturan ıstılahlardır.

Bundan dolayı beyin gönlün karşısında duruyor, akıl ise işrakın karşısında yer alıyor. Aklı ve beyin aşağılanıyor ve yol bir yere götürmüyor. Bu maddi zindanda bir zindan vardır. His, işrak ve gönül, hissin bu hicap perdelerini yarabilir, mutlak ve ebediyete erişebilir ve hakikatin künhüne vasıl olabilir.

Gördüğümüz kadarıyla Kur'an'da akıl ve kalp arasında bir tenakuz veya çelişki yoktur; hem "fuâd" gelmiştir, hem de "lub" ve birbirine zıt iki terim olarak değil, tek terim olarak. Hakikati anlama etkeni olan bir şey adıyla. Hem beyin hem gönül, aynı anlamla gelmiştir. Fakat önemli olan şudur: Kur'an'da akıl, hakikatleri anlamada temel etken olarak söz konusudur. Elbette bu aklın, "Aristo", "Kant" veya "Descartes" gibilerin taraftarı oldukları "raison" veya "ration"un olduğunu söylemek istemiyorum. Bilakis usulen öyle anlaşılıyor ki, Kur'an, insan için bir idrak ve anlama kuvvetinden daha fazlasına kail değildir ve o da akıldır, tefekkür vesilesi, hakikati bulma aracı, Allah'a giden yolu bulma vesilesi ve aynı zamanda maddenin esrar ve kanunlarını keşfetme aracı olan akıl. Yani hem tabiat, hem tabiat ötesi, hem hem Tanrı ve hem de eşyayı taakkul ile anlamak, idrak etmek mümkündür.

Ama tasavvufun kail olduğu şey, akla karşı işrakın asıllığıdır - yeni çağda, Descartes ve Kant'a karşı, Pascal ve Bergson'un inandığı şey.

"Ben"

Hint konusunda anlaşılması gereken bir mesele de "ben"dir (le moi). Psikolojide ve dilbilgisinde önemli bir yere sahip bulunan ve kendimi onunla hissettiğim bu "ben", birey (individu) manasınadır (felsefi anlamıyla), yani "bir başkası değil" demektir. Bu "ben"in çok derin tahlilinin ilk defa Hint "Veda" dininde or-

taya konulduğunu görüyoruz. Heiddegger gibi kimselerin egzistansiyalizmde gündeme getirdikleri meseleler, çok daha derin ve çok daha pişmiş şekli, 3000 yıl önce Hint'te ele alınmış olan şeyin aynısıdır.

Ben, Hint'te veda nazarından, bireyin başkalarıyla ilişkide hissettiği, bulduğu ve yanlışlıkla ben zannedip hissettiği ilişkiler ve münasebetler mecmuasından ibarettir.

Bundan dolayı "ben" gerçek bir hakikat değildir. Çünkü diğerlerinden yüzlerce bağ, bireyde bir araya gelmiş ve düğüm oluşturmuştur. Böylece bir takım düğümler meydana gelmiş ve yalancı bir duygu halinde ortaya çıkmıştır; bu, herkesin kendi "ben"i olarak hissettiği bir düğümdür.

Bir aynanın karşısında durup kendi "ben"inizi teşkil eden bütün unsurları ayrıştırın ve sonuçta sizin için neyin kaldığını bir görün. Başkalarıyla -eş, akraba, sevgili, düşman, reis, başkan, tabi olan, taife, komşu; tarihî, ilmî, edebî ve felsefi şahsiyetler; sevdiğiniz ve nefret ettiğiniz ve fikir ve duygularınızda var olan eşya ve şahıslar ve de genel olarak tanıdığınız herkes ve her şey-sahip olduğunuz bütün ilişkileri koparın ve böylece bir şey kalmadığını anlayın. O halde malum hale geliyor ki, şimdiye kadar, "ben" dediğimiz şey, diğerlerinin ben olan bu "hiç" aynasına yansıyan ışın toplamı imiş ve de burada düğümlenen "ben" olarak hayal ettiğimiz yansımaların, reflekslerin ve itibarî bağların bir toplamıdır. Eğer "ben" bir gerçeklik ise; gören, sesini işiten ve hisseden hiç kimse olmasa da yine gerçek olan mikrofon gibi başkaları olmadan da var olmalıdır.

O halde, o hareket ve tasvirlerin toplamı, hakiki bir varlık değildir. Eğer aynanın yalandan veya avida bir bilinci olsa, şimdi toplumun karşısında kendini tam görür ve "videyaî" aşamaya -kendini bilme veya bilinç aşamasına- ulaşınca, kendi adına gördüğü bütün bunların - kendi "ben'i olarak tanıdığı her şeyin-yalan olduğunu, hepsinin başkaları olduğunu hisseder. Eğer onlarla bu bağları keserse, bir "hiç" tebelluru olur; renksiz, şekilsiz, kişiliksiz, hareketsiz, anlamsız ve boyutsuz bir tebellur.

Bu, Heiddegger'in "hakiki varlığa" karşı "mecazi varlık" olarak adlandırdığı ben'in aynısıdır.

İlk Şüphe

Buradan hayat ruhunun en hassas, en derin, en karmaşık idrak ve duygu noktalarına ulaşıyoruz. O da şudur: Descartes'ın şüphesinden daha büyük olan ilk şüphe, Hint'te meydana gelmiştir.

Her şeyi ona göre değerlendirdiğimiz, her şeyi onun için istediğimiz; her şeyden şüphe etsek de kendisinden şüphe etmediğimiz -zira Dekart'ın deyimiyle kendisi bizzat şüphecidir-, insanın kendisiyle şüphe ettiği ilk olgudur. Ancak neyinden? Hakikatinden mi? Doğru anlamasından mı? Hayır, olmakına, var olmaklığına. Aslında benim söylediğim "ben"den maksat, herkesin "ten" olarak değil, "kendi" olarak hissettiği "ben"dir. Bu "ben", bireyin şahsı (persone) veya şahsiyetini (personnalite) kendine mensup kılmakta, herkesin diğerlerinden ayrılan özellik ve hatlarını kendine alır. İndividu "ben" anlamındadır. Sosyolojide de toplumun bireyi meydana getirdiği söylenir; bu da "ben" anlamındadır, anne ve babasının meydana getirdiği bir "ten" veya beden değil.

"Ben"in Reddi

O halde ilk isyan, "ben"e, bu büyük yalana karşı olmalıdır. Bu isyan, insanın "ben"e karşı isyanıdır. Hangi vesileyle? Nasıl? "Vidya" ile; vidya, bizi hakikate ve kâinatın esrarına ulaştırabileceği gibi, büyük yalanlara karşı da bilinçli ve haberdar kılabilir.

Bütün ilimler "ben"den söz ederler. Sadece vidya, "ben"in yalan ve boş oluşunu ispat edebilir; "ben"in altında medfun bulunan ve ona karşı hiçbir hisse kapılmadığım o ben-ötesi hakikati keşfedebilir ve kendi perdesi olmuş olan kendisini ortadan kaldırabilir.

Heiddegger şöyle diyor: Tanıdığınız her şey, sizin zihniyet, duygu ve bilginize nüfuz ediyor ve sizin var olma boyutlarınızın bir

parçası oluyor. Varlığınız, tanıma ve bilgilerinizin toplamından ibarettir ve bu varlık, "mecazi varlık"tır; onu ret ve inkâr etmekle hakiki varlığınızı (authentique existence) keşfeder ve o zaman kendinizi hissedersiniz. Bu tam "Veda"nın sözünün aynısıdır.

Dolayısıyla eğer "ben"[14] burada iç içe olan ve bir düğüm meydana getirmiş olan eşya ve şahıslar ile bağlılık dizilerinin toplamından ibaretse, o halde yalancı bir varlıktır, başka bir şey değil. İplik yumağı ipliktir, başka hiçbir şey değil. Öyle ise bu "ben"i, bu büyük yalanı ve aldatıcı varlığı yok etmek gerek. Bu iplik yumağını açmak ve hiçbir şeyin kalmadığını görmek ve bunu görmek suretiyle hakikate erişmek gerek: Hakikat, yalancı benin geriye atılmasıyla aşikâr olur. Hafız'ın sözüyle, "Sen kendin, Hafız'ın kendine hicapsın, aradan çık". Kendi hakikatine erişmek, kendinin hiç olmadığı" hakikatini keşfetmekten ibarettir! Şarapsız şişeden şişesiz şarap iste!".

Tasavvufumuzda, özellikle de vahdet-i vücudda var olan "inniyet", "enâniyet" ve "meniyyet" bahislerinin tamamı, bu sözün aynısıdır: kendinden uzaklaşıp varlığın hakikati ve hakiki varlık "O"na ulaşmak!

"Ben"i Nasıl Yok Edelim?

Vidya, benin gerçekliğini keşfedip bize âşıkar kıldığında ve biz "ben"in başkalarıyla ilişkiler toplamı olduğunu gördüğümüzde, bu yalancı "ben"i ret ve inkâr edip kendi bağ ve ip yumağımızın varlığından kurtulmamız için bütün bağları kesmemiz kafidir. Bu noktada ise riyazet gündeme gelmektedir.

Riyazet

Riyazet, bütün bağlarını kesmenden, her şeyden ve herkesten uzaklaşmandan ibarettir; zira bunların hepsi seni kendilerine almışlardır. Sen eşya ve şahısların karşısında yer alan temiz bir ayna ve camsın. Varlıklar safhasına yansımış olan bu kara tas-

[14] *"İslam Bilim, Asl-ı Tevhid"*deki "Ben Hangisiyim?" makalesini okuyabilirsiniz.

virler, seni o şekil ve renklerin toplamı saymışlardır. Bu yalancı tasvir ve hayaletleri ortadan kaldırman hariç.

Görüntünün aydınlanması ve suyun berraklaşması için bu hayaletleri ortadan kaldırmalı ve onların bu ayna ve su ile ilişkisini kesmeliyim.

Binaenaleyh riyazet makası "ben"i yok eder.

Burada "cuki" veya "yoga", riyazetin şiddetli biçimlerinden biridir. En sade şekliyle riyazetler, uzun oruçlar ve nefsanî alıştırmalar - bir noktaya uzun sure ve sabit bir biçimde bakmak, sükût alıştırması, yememe ve içmeme -konuşmama ve benzerleri- alıştırması gibi insanı başkalarına bağlayan görünmez dizilerden ibaret ihtiyaçlarını kesmesi için güçlü kılan işlerdir.

Meselâ beni sürekli, her an dışarıya bağlayan şeylerden biri nefes almaktır. Yaşamak için nefes alma ihtiyacımı minimize edebilirim. Ne şekilde? Bütün hayallerimi, fikirlerimi, hatıralarımı ve belleklerimi yok etmek, kendimde öldürmek ve sadece nefes almayı düşünmek suretiyle.

Beynin güç temerküzü, yoganın esaslarından biridir. Nefes almayı düşündüğüm, nefsimdeki bütün kuvvetlerimi, bütün bilgi, bilinç ve duygumu nefes almaya odaklandırdığım zaman, nefes alışımı kontrol altına alabilirim. Bu kontrol altında o kadar alıştırma yapmalıyım ki, teneffüsü, nefesime yüklediğim programa göre düzenleyeyim -teneffüsün bana yüklediğinin tersine-. Sonra o kadar alıştırma yapmalıyım ki havasız birkaç saniye ve birkaç dakika durabileyim. Bu alıştırmayı her birkaç günde, her birkaç ay ve yılda daha uzun tutmalıyım ki, üç gün toprak altında gömülü kalma, nefes almamama ve hayatta kalma gücünü elde edeyim.

Bunlar şimdi de var olan gerçeklerdir. Malum olduğu üzere nefes, beni dışarıya bağlayan daimî bağlardan biriydi. Her saniye ve her dakika evin kapısına gelip kapıyı çalan; yüzüne kapıyı açtığım ve hep beni oyalayan rahatsız edici bir varlıktı. Şimdi görüyorum ki, onunla arama mesafe koyduğum için haftada sadece bir-iki kez peşimden geliyor.

Bu şekilde ben, sürekli olarak her yeri dolaşan ve de hiçbir şeyde karar kılmayıp daima beni başkalarına, eşya ve ebada yönelten çapkın ve hevesli, başı boş oyuncu göz haline gelmiş olan gözümü kontrol altına alabilirim.

Bağdaş kurup oturuyorum, sadece bakışımı burnumun ucuna dikiyorum -En yakın yer ve en zor bakma tarzı-. Bu bakmaya o kadar devam ediyorum ki bakışımı, tıpkı eğitilmiş bir kuş gibi esirim yapayım ve böylece her nereye oturup bakmak istese benden izin alsın, ben onun izninde olmayayım.

Aynı şekilde sağ ayağımı sol kalçamın, sol ayağımı da sağ kalçamın üzerine koyup ellerimi çapraz olarak bağlayabilirim ve bu oturmaya devam edebilirim -birinci gün üç saat, diğer gün beş saat; yavaş yavaş bir gün, bir gün bir gece, bir ay, iki ay ve ömrümün sonuna kadar devam edebilirim.

Daima beni parça parça edip yutan, benden bir şey bırakmayan bütün doğal etkenleri, bütün insani, sosyal ve tüketimsel etkenleri etrafımdan atıp kendim olabilirim: Bir Upa -bizzat ada olmak-: Özgürlük sembolünün okyanusun bağrında kuru kalan adasıdır. Hiç bir yönden, hiçbir yere yolu olmayan ve yol aramayan, yola muhtaç da olmayan bir ada. Başkaları ona muhtaçtırlar. Ona doğru köprü kurarlar. İnsan böyle olunca, başkaları ona muhtaç olurlar, yarım-insanlar gibi olan yarımadaların tersine. Yuga ila (Farsça "Yuğ" kelimesi ile aynı köktendir) bedeni boyunduruk altına almakla, kendine bakmakla, temerküzle, şiddetli riyazet -veya sükûnet- ile bağları makaslıyorum veya en azından gevşetiyorum ve yalancı "ben"i meydana getiren rabıtaları kesiyorum; böylece kendimi özgür kılayım. Kurtulup özgürleştiğim ve bir ada olduğumda, o zaman kendi derunuma bakıyorum, gözlerimi kapatıyorum ve bakış yönüm de değişiyor.

Bireysel "ben" durumunda olan adam, sürekli olarak dışarıya bakar. Eğer bir gün evine kapatılsa, eğer bir köşede mahpus kalsa, eğer bir caddede yalnız kalsa, onu korku kaplar. Çünkü kendi anlamsızlığını gözleriyle görür. Yalnızlık, boş olmayı, hiç olmayı, anlamsızlığı kendine gösteren en büyük amildir. Bu

yüzden boş insan, her zaman kendini toplumun kalabalığı içinde kaybeder. Varlığı başkalarının varlığındadır. Başkaları olmasa o yoktur. Zira onun "ben"i diğerlerininkiyle aynıdır.

Bazı şahsiyetler, tıpkı başka şeylerin içine yerleşen sıfatlar gibi başkalarının varlığında var olurlar. Eğer o başkası -veya diğerleri- ortadan kalksalar, kendileri de külliyen sakıttırlar, ortadan kalkarlar. Tıpkı insanların kökünden kestikleri ve masa olarak kullandıkları bir ağaç gibi her işe rıza göstermiş, emekli olduğunda sekteye uğramışlardır. Bunların "kendi", özü, öz varlığı yoktur.

Veda irfanı, yoga ve riyazetle hürriyet ve kurtuluşa eren kimse, kendi içine bakınca ansızın acayip, hayrette bırakan ve tahmin edilmesi mümkün olmayan bir hakikate ulaşır. Şimdi hep beraber izliyoruz: Kanser gibi her şeyi ve varlığın bütün hakikatini ortadan kaldırmış, kaybetmiş ve kendinde eritmiş olan yalancı "ben"i ortadan kaldırdığımızda bir güneş gibi içimizde doğan o hakikati bulmamız ve gizli olan hakikatimizin gerçek mahiyetini idrak etmemiz mümkün olur. Ancak şimdi görüyoruz ki ortada hiçbir şey yok.

İçe bakmadan önce "ben" isimli bir şahsiyet hissediyorduk, ama şimdi hiç yok. Çünkü asla var olmamıştır. Yalandan bir birey imiş. Şimdi ortadan kalkınca yeri boşaldı. "Ben"in duvarları çöktü ve artık hiç kalmadı!

"Ben" atman oldu!

Atman

"Atman", bütün bireylerde -yani bütün yalancı benlerde- var olan o hakiki bendir. Bu yalancı "ben"lerin altında "benlerin beni", gerçek ben" medfundur.

O halde yalancı "ben"i kendimde yok ettiğimde, "o" olduğumu hissediyorum.

"O" Kimdir?

"O" hakiki bir varlıktır, arızi, bağlantılı ve itibarî değil, zatî varlıktır. O hakikat bütün insanlarda vardır.

Burada "ben"de bir devrim meydana geliyor. Bundan önce kendimde bireyliği ve başkalarından ayrı olmayı hissediyordum. Şahsiyet, yani bu, yani herkesten ayrı olmak. "Şahsiyet", beni bütün diğerlerinden ayıran şeyler demek. Bu şahsiyet ve yalancı ben, şimdi rengini kaybetmiş ve ortadan kalkmıştır. Artık kendi varlığımı hissediyorum-. Kendimi dünyadan ve bütün bireylerden bağımsız ve ayrı gördüğüm ve başkalarını "ben"de bulduğum geçmişin aksine şimdi kendimi diğerlerinde buluyorum, diğerleri olarak idrak ediyorum.

Geçmişte herkesle dışsal irtibata sahiptim; ferdiyet durumunda idim ve herkesten ayrı idim. Şimdi dışsal irtibatımı kesmişim; bütün insani bireylere -insanlık türüne- hulul ediyorum. Beni burçları olan bir kale ve yüksek ve kalın duvarlı hisarlar gibi içinde sıkıp boğan ve diğer bütün ev, ülke ve kalelerden ayıran duvarların tamamı yıkıldı. O zaman ben, duvarları yıkılan kale gibi yerselleşip büyük ülkeye muttasıl oldum; artık parka yok, ülke var.

Görüyoruz ki burada, bu büyük deruni sıçrayışta bu enfüsî hicrette "Atman"a erişiyorum, bireyin artık kendisi için bir şey istemediği yere. Çünkü her şeyi hırsla yapan ve başkalarının karşısında yer alan ben veya kendi, şimdi herkesle yakın bir bağ hissediyor, bütün insanlara, bütün ırklara, bütün renklere akrabaca ve zatî bir aşk veya sevgi besliyor.

Şu halde ben, bütün "ben"lerde ortak "ben"den başka bir şey değilim. Ariflerimizin deyimiyle -bir temsille güzel açıklanıyor- ben, denizde havanın biriktirdiği bir kabarcık idim, kendimi "ben" hissediyordum. Şimdi hava ile ilgimi kesince kendimden uzaklaştım; artık kabarcık değil, deryayım.

Nehir, kendi taşlı yatağının sıkıntısı içinde, kendi nam ve şanıyla aktığı sürece çile, ıstırap, perişanlık ve heyecana mahkûmdur; deniz değil, ırmaktır. Yani "diğer ırmaklar değil", yani hiç. Çünkü denize kavuşunca artık falan ırmak değildir. Kendini inkâr edip deniz oluyor. Onun "ırmak beni" yok olup "deniz beni" var oluyor. Kendini artık ırmak değil, bütün ırmakların ger-

çek "ben"i olan su hissediyor. Tasavvufumuzun şöyle diyor: "Bekâ der fenâ" (Yoklukta varlık)! Fenafillah, bekâbillah. Denize giren bir ırmak gibi, ben Tanrı'ya ulaşıyorum; O'nda fani oluyor, kendimden uzaklaşıyorum. Böylece "ben" olmaklığımız ortadan kalkıyor, denizin bir parçası, Tanrı'nın bir parçası oluyoruz. Şahsiyet şahsiyetliğini kaybediyor; kendini de kaybedip fani kıldığı için, denizin bekasıyla denizde baki kalıyor.

Burada da hakikat bilgisi, gerçek bilgi ve riyazetle ve de nefsi boyunduruk altına almakla yalancı ben'ine hâkim olabilen insan, büyük ben'in, genel benin, benlerin ben'inin ve Atman'ın sahiline yaklaşabilir; hatta ona girebilir, onda ölebilir ve yaşayabilir.

Bu noktada birey, hayret verici bir güç kazanır. En ufak bir darbeyle mizacı, hayatı, hakları vb. altüst olan insan, şimdi öyle bir güç elde etmiş ki, insanı hayretler içinde bırakıyor. Çünkü artık onda güç gösteren "yalancı ben" değil, büyük bendir.

Eğer düşünce bir yere ulaşmazsa, bu, yalandan benin, düşünmesi, irtibatlar, zahiri olaylar, parçalar ve nispilikler içinde mahpus olması sebebiyledir. Fakat büyük ben düşündüğünde, bireyin bu zayıf bedeninde Atman'a ulaşıp hulul ederek onda tefekkür eden, yalancı benden olmayıp gerçek Atmandan olan büyük bir bilgi ve bilince erişmiş olan akl-ı küldür.

Atman, menzillerin başına doğru hareket ediyor ve o hakikat güneşi, o mutlak, sınırsız ve ebedi hakikat güneşi, onun varlığında öyle doğuyor ki, Atman kendi nihaî miracında artık bir sınırın bulunmadığı bir sınır başına, serhatte ve artık kendinde bir mekânın var olmadığı bir mekâna varıyor; işte o Brahman'dır.

Brahman

Brahman, mutlak hakikattir. Her şeyin ruhudur; dünyanın vicdanı, varlığın ezelî ve ebedî ruhudur. "Atman", "Brahman"ın ontik hakikatine karşı yalandan bir ben der; "ben"in "Atman"ın ontik hakikatine karşı bir yalan olması gibi.

Burada insan, Atman'a varmış, oradan da Brahman'ın uçsuz bucaksız okyanusuna varit olmuştur. Orada birey, sadece kendini insan olarak tek parça hissetmiyor ve insanî vahdete ermiyor, bunun yanı sıra bütün bir kâinatla karışıyor, iç içe oluyor, dünyanın ruhuyla birleşiyor ve bütün varlıkla birliğe erişiyor. Bütün bu giysilerde, ıstıraplarda, sıkıntılarda, değişimlerde ve evrenin geometrisinde gördüğümüz çeşitli boyutlarda bir genel birlik hüküm sürüyor. Artık ne "ben" var ne de "atman"; her şey, herkes "Brahman"dır.

Bu noktada artık herkes, her şeyin "o" oluyor. Brahman'a doğru olan insani seyrü sülûkta, hem maksat, hem yol, hem yolcu, hem gitmenin bizzat kendisi ve nihayet hem de niyet ve sefer ahengi Brahman'dır.

Atman'ın Zirvesi Brahman

Bu aşamalar -ben'den Atman'a, Atman'dan Brahman'a- varlığın doruk noktası olan büyük bir nihaî maraca sahiptir ve ruhun fmaveraî uçuş zirvesi, ben "Atman" ülkesi menzilini kat ettiğim ve Brahman'ın büyük ve ebedî okyanusuna dâhil olduğumda, öyle büyük bir birlik görüyorum ki, "Krişna", yani bir tek Tanrı kadar büyük ve mutlak hakikattir; o Atman'ın ittihadı, Brahman'dır.

Böyle bir durumda Hallaç şöyle diyor: "Ben Tanrı'yım; benim elbisemin altında O'ndan başkası yoktur." O halde ben'den Atman'a; Atman'dan Brahman'a; Brahmandan sonsuzluk kalesine -Krişna, Büyük Tanrı ve vahdet-i Vücut- geçmek için bu aşamaları kat etmek gerek.

Karma, Samsara ve Nirvana Aşamaları

Kurtuluş ve felah için bu aşamalardan geçmek gerek; fakat nasıl ve niçin? Tanımakla. Ama neyi tanımak? Zindanı ve ondan kaçış yolunu tanımak. Ama bu zindan hangisidir? Karma ve samsara.

Samsara

Samsara, görünen, yalancı, bağımlı, itibarî ve yansıma dünya anlamındadır. Her şey hayal, her şey nisbî, göreceli, her şey bağımlı. Edebiyatımızda var olan payidar olmayan dünya -şaşkınlık ve ıstıraptan başka bir şey olmayan dünya- samsaranın tercümesidir; hiçbir şeyin onda sürekli olarak var olmadığı bir dünya; zira hiçbir şey hakiki varlığa sahip değildir.

Bu dünya geçicidir. Bir deniz gibi sabit değil, bilakis dalga ve kabarcık gibi daima olma ve olmama, kevnü fesad, oluş ve yok oluş, ölüm ve doğum halinde ve hepsi yalancı varlıklar içinde; insan bütün bu dalgalarda, bütün bu kabarcıklarda boş bir hayata duçar; kabarcık üzerine oturmuş; fakat altında hava var, kendi içinde olduğu gibi.

Bundan mütevellit, mutlak huzur, sükûnet, güzellik ve ebediyet olan -geçicilik, yıkım, ölüm ve sürekli değişim olmayan- hakikate erişmek için hakikate ulaşmak için samsaradan kurtulmak gerekir.

Samsara'dan Kurtuluş Yolu

Samsara'dan nasıl kurtulunabilir? Vidya ile; "öz"ün, benin tam yok oluşuyla, "Ben"i öldürmek ve riyazet ile. Bunlarla Samsara'dan nasıl kurtulunabilir? Dönen bir daire gibi girdaba duçar olduğunu ve bu boş dönüşten kurtulman gerektiğini bilmekle.

Karma

İnsanın duçar olduğu bu girdap nedir? Karmadır, tenasühtür. Yani sen -her birey-, şu cebrin mahpususun: Büyü, yetiş, ıstırap çek, çaba harca, kin ve aşk besle, mahrumiyetleri gör, yaşa, ihtiyarla ve öl. Böyle aşamalardan geçeğin bir cebrî durum. Bu duruma göre yine bu dairevi hareket başlasın. Tekrar başka bir hayvan ve insanın bedeninde dünyaya gel, hayatın bu çetin ve ıstırap dolu bütün aşamalarını kat. Doğumevinden ihtiyarlığın zirvesine git ve ölümün üstüne düş; yine tekrar ikinci defa, üçüncü defa, dördüncü defa ta ebede kadar tıpkı Zeus'un dergâhından kovulan ve onun emriyle kayayı dağın tepesine taşı-

yıp kurtulan Yunan kahramanı Sizif gibi. Tekrar yeniden, ta sonsuza kadar, her zaman.

Bu, hepimizin alınyazısıdır. Sabahtan akşama kadar bir taşı yukarı götürüyoruz, tekrar aşağı kayıyor, ertesi gün yeniden yapıyoruz, tıpkı "meselühüm kemisli't-tâhûn" (Onların misali, değirmenin misali gibidir).

Karma öyle bir felsefeye sahiptir ki sadece günlük hayatta değil, ayrıca hayat felsefesinde de söz konusudur.

Sen, doğuyorsun, ıstırap çekiyorsun, yaşıyorsun. Bütün mahrumiyetlere, kopmalara, bağlanmalara, galibiyetlere, yenilgilere, acılara, tatlılara tahammül ediyor ve ölüyorsun. Bu tekraren böyle oluyor. Bu arabanın, bu tekerleğin adı "Karma"dır. Bundan dolayı sen, daima bu cebir dairesi içinde olmaya mecbursun, sonsuza kadar dönmen gerek; bu dönüşümün esiri ve bu cebrin zindanı oldukça da kurtulamazsın; o halde bu "Karma" döngüsünden kurtulman gerekir.

Hint Dininde Sınıfların İzahı

Hint dininde kurtuluşun, tam olarak somut bir anlamı vardır: Bu tenasüh döngüsünün dışına çıkmak.

Tenasüh, şu anlama gelir: Elli-altmış yaşındayım, bir kısım aşamalara erişiyorum, gelişiyor, tekâmül ediyorum veya bozuluyorum. Sonraki döngüde tekrara hayatıma başlayınca, ilk hayatımın tesirleri bu doğumda tekrar -mutlu veya mutsuz olmak, alçak veya üstün olmak; efendi veya uşak olmak; köle ya da bey olmak suretiyle- tecelli bulur.

Eğer önceki hayatta tekâmül elde etmişsem, bir köle ve hizmetçi olarak değil, bilakis bir bey ve aziz şeklinde doğarım. Eğer geçmiş hayatımda bozgunculuk yaparak yaşamışsam, zelil bir köle olarak doğar ve burada karşılığını görürüm.

Binaenaleyh Hindu cennet ve cehennemi, hep bir sonraki "Karma"dır. Yani sonraki döngü ve sonraki hayat, önceki hayatımın ödül ve cezasını verir.

Maalesef bu çok korkunç bir felsefedir ve en büyük beton temel, Hint'te hepsinden daha utanç verici ve daha vahşice olan sınıf ve kast sistemini binlerce yıldır ayakta tutan ve koruyan olaydır. Çünkü tenasüh, asaleti insanın ameline değil, doğuma bağlıyor. Yani köle ve hizmetçi, efendi ve kişatriya ve raca, kölelik ve ağalığına önceki hayattan sahipler. Eğer köle ise, başka bir şey olamadığı içindir. Eğer ağa ise, bu onun önceki hayatının kesin yazgısı ve neticesidir. Hiçbirinin Hindistan'a ve diğer toplumlara egemen olan sınıfsal düzenle bir ilgisi yoktur.

Bugün "raca" olması, önceki hayatı sebebiyledir. Eğer kötüyse, ölümden sonra köle olabilir. Fakat ölmedikçe hakkımızı ondan isteme hakkına sahip değiliz.

Böylece kölelerin ve ıstırap çekenler yenilgiye uğramalıdır - zira önceki hayatta fesatta bulunmuşlardır ve bugünkü hayat, o fesadın sonucudur neticesidir.

O halde bu doğmak ve nerede doğmak, hangi sınıfta doğmuş olmak ve eşraflığın asaleti vardır.

Dolayısıyla aile ve sınıfın asaleti vardır ve bir kimseyi bir sınıftan bir sınıfa götüremez, götürmemelidir; bir sınıftan çıkaramaz, çıkarmamalıdır. Bu, sonraki karmalarda ve sonraki dönemlerde tenasüh vesilesiyle sonuçlanması gereken bir iştir. Şimdi ömrün sonuna kadar var olan o sınıfta kalmalıdır; çünkü geçmiş amellerinin tesirleri böyle meydana geliyor -ta ki sonraki karma onun sorumluluğu aydınlansın.

Fakat İslam şöyle diyor: "Her doğan, fıtrat üzere doğar." Bütün sorunları bu felsefi, kelami vb. konular çerçevesinde inceleyen bizler için bu meselelerin insani değerleri azdır -yani her insan, benzer imkân, istidat, özellik ve niteliklerde doğuyor; onun kan, nesep ve soyu ona ne bir şey bağışlar, ne de ondan bir şey alır. Hepsi benzer bir fıtratın sahibidir; ilk kez bu dünyaya gelmişlerdir. Eğer birinin zelil, birinin aziz; birinin efendi, birinin köle; birinin âlim, birinin cahil; birinin hissedar, birinin mahrum olduğunu görüyorsak, bunun nedeni, onlara egemen sos-

yal düzendir. Onları bir sınıftan bir sınıfa götürebilen şey, onun kendi sorumluluğudur, önceki dönem amelleri değil, o kadar amelden uzaktır.

Şimdi tenasühün Hindistan'a egemen olan kast ve sınıf düzeninin kalıcılığı için ne kadar büyük ve derin bir rolünün olduğunu görüyoruz.

Hint Sınıfsal Düzeni

İlk sınıf: Aşiret düzeninde, güçlüler aşirete öncü ve hâkim olurlar. Mülkiyet dönemi meydana geldikten sonra bu güçlüler mâlik ve zengin olurlar. En güzel yerleri ellerine geçirirler. Ekonominin asıllığı felsefesinin aksine, başlangıçta mülkiyet amili zordur, zor amili mülkiyet değil. Mülkiyet düzeni meydana gelince, mülkiyetin kendisi, zor ve güç etkeni olmuyor, bilâkis güç mülkiyeti meydana getiriyor.

Bu yüzden kabileler düzeninde asalet ve öncelik, sonra ziraî mülkiyet düzenine nüfuz eden o zor ve güçtendir.

Zor sahipleri, güçlüler, kabilelere egemen olurlar; çünkü onları olaylar ve düşmanlıklar karşısında korurlar. İşte bunlardır ki kişatriya olur ve kuşaktan kuşağa eşraf, şahlar ve şehzadeler sınıfını oluştururlar.

İkinci sınıf: İkinci sınıf, kabile fertlerinden kötü ruhları ve ecinnileri uzaklaştıran kimselerden oluşuyordu. Bunlar din ordusuydu ve yanlarında Brahmanlar vardı.

Üçüncü sınıf: Bu sınıfı, ziraî hayatı idare edenler ve çiftçileri teşkil eden kimseler oluşturuyordu.

Dördüncü sınıf: Bu sınıf, zanaatkârlar, işçiler ve kölelerden müteşekkildi.

Beşinci sınıfa gelince, bunlar necis, yani pis olanlardan oluşuyordu. Bunlar bir taraftan pistiler; çünkü Aryai değillerdi. Aryailer Hind'e gelmeden önce Hint'te idiler. Suçları ise Aryailerden daha eski olmalarıdır.

Bu kirliler, çalışırlardı. Ücretlerini alma sırasında efendiler onlarla temasta kirlenmemesi için ellerin kâse almak zorudaydılar. Şimdi de böyledir. Ancak üçbin küsur yıl sonra Gandi bunları da Allah'ın kulları olarak isimlendiriyor. Elbette bu şu anlamdadır ki bugün biz şöyle diyoruz: Din kardeşi, mümin kardeş ve Allah'ın kulu. Bu kardeşliğin hiçbir bağlayıcılığı yoktur, eşitlik anlamında değildir. Bir tür yalandan iltifattır, komplimandır.

Kaçış Yolu

Bizi tekrar sonraki karmaya ne götürür?

Biz eksiğiz ve bu döngüde, bu arabada gelişmemiz gerek. O halde Veda, dinî hükümler, riyazet ve takva vesilesiyle samsara ile bağının kopartılması ve bir hayat devresinde, tekrar dönüşe ve bir kez daha dünya küresine gelmeye ihtiyaç olmamasını sağlayacak bir tekâmül, bilgi ve bilinç kazanması mümkündür.

Bu dünya hayatında sükûnet, huzur, ihtiyaçsızlık, istiğna ve şahsi bağımsızlığa ulaştığımız zaman, ölümden sonra "Karma" döngüsünden çıkar ve tekrar bu döngüye, bu dönme dolaba dönmem.

Pekiyiyi o noktada nereye varırız?

Karmanın ötesine, daima dönen ve her şeyi, herkesi daima -hayat ve ölüm, ölüm ve hayat ve hayat ve ölüm vs.- döndürüp kurtaran bu cebrin ötesine, o dünyaya, "Nirvana" dünyasına.

Nirvana

Nirvana'nın çeşitli manaları vardır: Hiç kimse onun manasını doğru anlamıyor -Bu benim sözüm değil, bu dinin büyük filozoflarının sözüdür-; fakat onu, sönmüş ateş, sakin akıl, huzur, esmesi olmayan uzay ve rüzgâra benzetmek mümkündür.

"Nirvana" genel olarak, huzur veya sükûnet olarak adlandırılabilir, yani "samsara"nın artık olmadığı vakit. Samsara bu kabarcıkları icad ediyor, sahte veya yalancı hayatı, sahte dünyayı ve yalancı "ben'leri meydana getiriyor. Bütün bu dertler, ateşler, kaygılar, endişeler, ihtiyaçlar ve zaaflardır, bizi hayatta sürekli

sağa sola yapıştıran, tutunduran, tekâmülü bizden alan ve ölümden sonra dönüp imtihan vermeye bizi zorlayan. Lakin dış dünya ile bağları kesmekten doğan o büyük huzur, Veda-i bilgi ve bilinç, fena-yı nefes gücü ve bizi dışarıya bağımlı kılan bütün o temayüller aracılığıyla elde edildiği zaman, artık o döngünün dışına çıkarız. Mezun oluyor, boşalıyor ve mutlak huzura eriyoruz, cihana hâkim mutlak hakikatteki huzur. Çünkü sonsuzluk ve mutlakın hareketi yoktur. Çünkü bizim kelâmcıların sözüyle her değişken ve hareketli, ihtiyaç üzere hareket eder. Böylece olmak istediği yer olmayınca başka bir tarafa doğru hareket eder. Dolayısıyla her var ve kayıp bir yer yok ki orayı işgal etsin. Binaenaleyh onda hareket ve değişim yoktur. Bu yüzden Nirvana, mutlak hakikatin doğal hali ve özsel niteliğidir. Orada birey, "karma" döngüsünden çıkıp yalan, samsara hayatının boş ıstıraplarıyla dolu, çürük ve sahte hayattan kurtularak "Nirvana"ya ulaşıyor.

Görüyoruz ki cuki (yoga) riyazet çekiyor; özel bir ıstılahı da var.

Cuki veya yoga hayvanın boynuna vurulan "yûğ" kelimesi ile aynı köktendir. Bu lügat, çok açılabilir, söz konusu edilebilir niteliktedir. Burada yuğ'un kurtuluş etkeni olduğunu görüyoruz.

Diyor ki, karmadan kurtuluş ve samsaradan kurtuluş için ve de nirvanaya ve o mutlak hürriyet ve her şeye isyana erişmek için "yûğ" altına girmemiz gerek.

Gördüğümüz üzere bu öyle ileri bir fikirdir ki, şöyle diyor: Taat ve itaatla -sadece taat ve itaatla- isyan edilebilir, kurtuluşa ve özgürlüğe erişilebilir.

Hangi taat ve itaatle? Çünkü esaret, yani eğilimlere itaat, zora ve zere itaat, her güce itaat, hayatta insana hâkim oluyor ve insanı zindana çekiyor; hürriyeti elde etmek için isyan etmek gerek. Ama nasıl? Taat ile. Tamam da hangi taat? Boyunduruk (yüğ) altına girmekle boyundurukların tahakkümünden kurtulmak mümkündür. Hangi boyundurukla? Hangi taat ile? Mutlak ha-

kikatin hükümlerine, ebedîlik yasasına ve alınyazısı ve dünya üzerinde hâkim olan güçten gelen yasalara itaat.

O yasaların keşfi, o irade ve yasalara itaat ve taat; insanı "samsara" ve "karma"dan -yani diğerlerinin kulluğundan ve diğerlerinden- kurtarıyor. Bundan dolayı insan -bu yalancı ben- bu aşamalarda varlığa egemen olan ebedî hakikate ulaşabilir, dünya bütününde çözülmüş bir parça olabilir, bu büyük miracı, içinde gerçekleştirebilir; yani birey kendi içinde varlık ölçüsünde büyüklük elde edebilir.

Bu ihtiyaç duyulan ilaç, Batı'yı kendine çeken bir cazibedir; öyle bir Batı ki insanı bu kadar güçlü kılmıştır, ama karanlık, pis ve kokuşmuş bir içle.

ONUNCU DERS

Önceki oturumda Veda dininin çok genel esasları hakkında konuşmuştum. Genel esaslar demem, Veda dininin meselelerinden birçoğunu henüz ele almamış olmamdan dolayıdır. Ele almayışımın nedeni ise bundan sonra, yani "Buda" bahsine geldiğim zaman kendiliğinden o meselelerin tamamını ayrıntılarıyla ele alacak olmamızdır. Çünkü Buda, Veda dininin reformcusu, ıslah edicisidir. Yani Buda, Hint'te yeni bir dinin kurucusu değil, bilakis daha çok Hindistan'da ıslahatçı ve reformcudur. Hindu dininin, Veda dininin temel ilkeleri ve asıl yönü temelinde kendi mektebini ortaya koyuyor. Binaenaleyh Veda'yı tanımak, ister istemez bizi Veda dinindeki temel meseleleri ele almaya götürecektir.

İmdi Veda dini konusunda, bu dinin dayandığı temel tezlerle yetindim. Elbette yine de bu temel esaslardan her birini özetle anlatmışım.

Buda'yı tanımanın benim için bir hayli ehemmiyet ve hassasiyeti vardır. Onun düşüncesi karşısında daima hayret verici, heyecan dolu bir durumda olmuşum ve sürekli kendimle keşmekeş içindeyim. Zira ihsasım Buda'nın sözünün şiddetli etkisi altındadır; fakat taakkulüm, akledişim, Buda'ya şiddetle muhalif. Bu cihetle kendimle sürekli savaş halindeyim.

Buda'nın dünyasına girmeden önce, çok önemli birkaç tezim var ki, onları şimdi arz etmek istiyorum.

Bu tezler, dinler tarihine, belki en genel anlamda beşerî düşünce tarihine, hatta insan hayatının değişim tarihine dair en temel mesele ve konulardır. Bu, üniversitede dinler tarihi dersi verdiğim iki üç senede elde ettiğim bir ürün veya sonuçtur. Elbette siz de onu yeni bir teori ölçüsünde algılayınız; "bu budur, bundan başkası olamaz" şeklinde bir inanç olarak değil yani. Çünkü "budur, bundan başkası değildir" türü sözler genellikle öyle pek sağlam sözler değildirler. Çünkü bir görüş ortaya koyan ve anlayan kişinin "budur, bundan başkası asla değildir" demeye hakkı yoktur. Sadece gayb kaynağına bağlanıp sözlerini oradan alan kimseler sözleri için but tür bir şeye kail olabilirler. Bunlar kesinlikle ve yakinen "Budur ve bundan başkası olmaz veya değildir." gibi kesin şeyler söyleyebilirler. Nitekim peygamberler böyle konuşurlar; hiçbir peygamber, "ben böyle hayal ediyorum", "belki böylesi doğru olabilir.", "Fiilen benim inancım budur; belki ileride daha iyi bir gerçeğe veya daha iyi bir teoriye erişebilirim" gibi sözler söylemez. Bu tarz sözleri peygamberler değil, filozoflar söyler.

Hak peygamberlerin dışında kalan bilgin, görüş sahibi, yazar, düşünür ve âlim gibi insanların hepsinin bu tarzda, bu anlamda söz söylemesi gerek.

Anatole France'ın hiçbir zaman onu unutmamamız gereken bir sözü var -biz ki gaybın mebdeiyle bir birlikteliğimiz yok.

France şöyle diyor: Âlim, "ben biliyorum" ile "ben sanıyorum" arasındaki farkı bilen kimsedir. Bu çok ince bir tariftir; evet âlim, "ben biliyorum" ile "ben sanıyorum" arasındaki farkı bilen kimsedir - Âlimin alametlerinden ve cahille farklarından biri budur. Cahilin sözü daima şudur: "Bu konu böyle değildir, şöyledir. Bu güzel, o çirkindir; bu hak, o batıldır. Bu adam kötüdür, falan kişi iyidir". Bu, cahilin beyan tarzıdır.

Ama âlim şöyle der: Bir nokta-i nazardan bu konu böyledir, diğer nokta-i nazardan açıdan ise şöyledir. Bu itibarla falan konu hakkında böyle bir hüküm verilebilir; fakat diğer bir itibarla, başka bir hüküm de verilebilir ama başka bir itibarla da başka hüküm verilebilir.

Bu açıdan ve o açıdan, bu nispetle ve o nispetle, bu itibarla ve başka itibarla baremleri veya Anatole France'ın deyimiyle biliyorum yerine sanıyorum gibi baremler, insanın bilgin olduğunu gösteren söz dayanağıdır.

Sıradan insanlar arasında ancak cahil mutlak, sınırlı ve donuktur; cahil için her şey daima budur ve bundan başkası değildir" olmuştur. Cahilin düşünceleri genellikle kesindir; çünkü cahil için ömrü boyunca hiçbir zaman kendi görüşünü yenileme olmamış, kulağına yeni bir söz ulaşmamıştır, onun için yeni bir fikir de meydana gelmemiştir, hiçbir zaman da meydana gelmeyecektir. Zira tefekkürde, düşünmede, fikrî dönüşümde, görüş değişiminde ve nihayet görüş yenilemede bulunmak; her gün yeni söze sahip olmak ve her zaman eski sözleri yeniden iyi ve kötü olarak değerlendirmek, yaratıcı canlı müteharrik beynin özelliklerindendir.

Donmuş beynin sabit kalıpları vardır; böyle bir beynin içi, sabit muhtevalarla dolu olup ömrünün sonuna kadar bunlarla sarhoş ve meşgul bir biçimde ölür; zaten onlarla doğmuştur.

Öğrenciyken bir derste bir konferans hazırlamış, "sosyal sınıf" başlıklı spesifik bir konu hakkında sosyologların görüşlerini derleyip nakletmiştim. Bu cümleden sosyoloji ilminde dünya çapında büyük şahsiyetlerden biri olan Profesör Gurvitch'in bizzat kendisinden bir kaç teoriye dayanmıştım. Konferansın sonunda şu soruyu sordu: Bu ibare ve anlamlarla naklettiğin görüş veya teoriler kimindir? Ben, şaşırarak "sizin kendinizin" dedim. O "Hayır, benim değil!" dedi. Ben başarı elde etmiş bir sevinçle dedim ki, ben onları sizin kitabınızın şu şu sayfalarından not almıştım. Önce kendim, yaşlandığı için unuttuğunu zannettim. Tekrar sordu: "Hangi yıla ait?" "1947-1948 yılına ait" dedim. "Biz şimdi hangi yıldayız?" diye sorduğunda, "1960-1961'deyiz" dedim. Dedi ki, "Ben şimdi 60-61 yılında yaşıyorum; sense hâlâ bu sözlerin bana nispet ediyorsun. Bilmen gerekir ki onlar benim 1947-1948 yıllarına ait görüş ve teorilerim. Oysa ben halihazırda 1960-1961 yıllarının Gurvich'iyim. Şimdi

ben o yılların insanı değilim. Ben bu 13-14 yıl süre zarfında yaşadım. Eğer ben tekrar o yıllara ait sözleri söylersem, o zaman şimdiye kadar boşuna yaşamışım, fazla yaşamışım demektir.

Bu, bir toplumda, bir zihinde, ilmî bir muhitte fikir hareketinin göstergesidir ve büyük bir iftihardır.

Bu tuhaf hatırlamadan ben, onun hareketli bir âlim ve canlı bir düşünür olduğunu öğrendim. Hâlbuki taşlaşıp donmuş bir toplumdan bir kimse, "Benim yirmi yıl önce bir teorim vardı, ama şimdi öyle bir teoriye ulaştım ki o teori veya görüşüm doğru değil" derse, onun haberini elden ele, ağızdan ağza dolaştırırlar.

Bir gün ortaya koyduğum konular arasında şöyle bir hatırlatmada bulundum: "Falan konuyla ilgili yazdığım kitabı yeniden gözden geçirme düşüncem var; çünkü o konuda oldukça yeni sözlerim var. Şimdi daha evvel o kitapta yazdıklarımın birçoğunu köhne addediyorum." Hemen bu sözleri işiten bazıları harekete geçti, işlerini güçlerini bir kenara bırakarak meşhur deyimle iki ayağını bir pabuca sığdırmak kabilinden aceleyle onun bunun yanına gittiler ve "Ne oturuyorsunuz? Falan şöyle konuşmuştur. Emin olunuz ki bunu kendisi söylemiştir!" dediler.

Evet, ben kendim söyledim. Söylediklerim, benden işiteceğiniz bütün diğer sözler gibi görüş veya teoridir! Yan ne demek? Yani diğer her insan gibi ve diğer herkesin imkânları nispetinde olduğu gibi ben de mütalaa ediyor, düşünüyorum. Hakikati elde etmek için incelemekten ve düşünmekten kaçınmıyor, bu uğurda bütün gücümü sarf ediyorum. Her yerden, her dinden ve herkesin dilinden asla taassuba ödün vermiyorum; kavmî, fırkasal veya dinî taassup sebebiyle bir haklıya haksızlık yapmıyorum. Bir gruba veya bir topluluğa bağlanma adına, haksızı hak olarak göstermiyorum. Ama zayıf bir insan olduğum, hata ve sürçme içinde yer aldığım için ben de doğal olarak bir şeyi anladığımda, o anlama bir görüş veya nazariye düzeyindedir; "sanıyorum", "düşünüyorum", "tahmin ediyorum", "var sayıyorum", "ihtimal veriyorum" düzeyindedir. Bu açıdan da "kuvvetli bir ihtimal veriyorum" diye söylediğimde, sonunda "kesine

yakın bir ihtimalim var" diyorum. Söylediğim şeyin kabulünde bundan fazla bir beklentiye sahip değilim -Bu durumda şöyle itiraz edilmesi mümkündür: "Mümkün ve muhtemel bir nazariyenin ne faydası var?" ya da "sonradan yanlış ilân edilmesi ihtimali olan sözleri niçin öğrenelim?" Bu itirazın cevabım şu olabilir: İnsanlığın bundan başka bir yolu yok. Hatta vahiy kelimeleri hakkında araştırma dahi insanı bu durumdan müstağni kılmaz. Zira biz Vahiy Kitabı'nı, yani Kur'an'ı -üstelik de "Onun ayetleri budur ve bundan başkası değildir."e kaynak oluyor- anlamalı ve kendi anlayış düzeyimiz çerçevesinde "Sanırım, bu ayetin manası budur.", "Bu şekilde anlamamın doğru olduğunu düşünüyorum.", "bana öyle geliyor ki Kur'an böyle bir şey demiştir." gibi ifadeler kullanmamız gerek. Dolayısıyla Kur'an'ın kendisinde, onu anlamanın sıhhati bakımından ve araştırmacı insanın hakikatleri ve hakikatlerin inceliklerini kavraması bağlamında "ben sanıyorum", "varsayıyorum", "görüşüm budur" gibi sözler söz konusudur.

Bir Babaî bir kitap yazmıştı. O kadar boş bir kitaptı ki, gerçekten eğer boş lafları yazma için Nobel Ödülü koysalardı, bu kitap on, hatta yirmi ödül alırdı. Bu kişi, sonra kitabını ona buna vermişti ki ona takriz yazsınlar!

Genellikle bu kabil kitaplar önemli şahısların takrizlerine ihtiyaç duyarlar. Bazıları takriz yazıp övgüde bulunma işinde oldukça bonkördürler. Dolayısıyla takriz yazmaya amadedirler. Hatta hazır takriz metinleri vardır; bu metinlerde sadece kitabın ismi boş bırakılmıştır. Bu maksatla kendisine başvurduklarında bu problem de kendiliğinden halloluyor!

Ona -tesadüfen arkadaşlardan biri bu maksatla kitabını getirmişti- şöyle dedim: "Bana göre çok kötü! Öfkelendi ve "sen ne diyorsun bayım?" dedi. Bu kitapta çok sayıda rivayet var, hadis var, Kur'an ayeti var! Dostum ona şöyle dedi: "Kötü tarafı da aynen budur. Bu ayet ve rivayetler ayrı ayrı ve senin kitap metninin dışında iyidir. Ama sen onları burada kötü bir duruma getirmişsin. Eğer bütün kitap sırf senin kendi sözlerin olsaydı, da-

ha fazla tahammül edilebilirdi". Dolayısıyla herkes bir söz söyler ve sonra da onun yanında birkaç ayet ve rivayet sıralarsa sözü hak olmaz. Bu emsal, doğru insan için kesinlik meydana getirmez. Her halükarda bu kıyas üzere ayet ve rivayet getirsek dahi yine de ayet ve rivayeti doğru anlamamız ve doğru anlamlandırmamız gerek.

Bu işte, daima yanlış ve hata ihtimali mevcuttur. Bunun içindir ki Şia mezhebinde, Ali Şiası'nda, büyük bir ilmî esas vardır: "İsabet eden için iki ecir, yanılan için bir ecir vardır." Din işinde araştırma yapan araştırmacı, eğer gerçek hakikate ulaşırsa, ona iki sevap, hataya düşerse ve yolu-yöntemi yanlış ise yine ona bir ödül vardır.

Eğer doğru söylerse iki mükâfat var: Biri fikrî zahmet, düşünce ve araştırmaya saygı için, biri ise sonuçta hakikati istinbat etmesi sebebiyle. Araştırmacı olan, zahmet edip eziyet çeken, düşünen, fakat yanlış sonuca giden de bir ödüle sahip olur; söylenilen şey yanlış dahi olsa, araştırmanın bizzat kendi mükâfatı.

Bu görüş, "falan sözün yanlış tarafı olduğu için, yeryüzünden silinmelidir" diyen kimselerin bakışlarından oldukça farklıdır. Bu görüş, İslami ve Şii görüş değildir. Söylediğim ve burada da söz konusu olan nazariye küllî bir ürün olarak bütün insanlık tarihinden gelen bir şeydir. Bu hayli ehemmiyeti haizdir. Yüzde yüz doğru olduğuna söz vermediğim ölçüde eminim ki, sonsuz düzeyde hassas ve derindir ve de yüzde yüz temel ve derin bir konu olduğu için geçmiş konferanslarımdan birinde onu ele almış olabilirim; fakat araştırma ve didaktik bir ders olarak onu burada ortaya koyuyorum.

İnsanlık tarihini mütalaa ettiğimiz zaman, daha çok Durkheim'in dayandığı "olayların bitişikliği" adıyla bir sosyoloji yasası var. Sosyolojide metodolojik olarak kanun nasıl meydana gelir?

Durkheim şöyle diyor: Yasanın ortaya çıkışı olaylar arasındaki yan yanalık/bitişiklik esasına dayanır. Esasen fizikte de, tabii bilimlerde de bu böyledir." Bu ne demek? Yani mesela daima ke-

der ve gamın, yüz kızarması ile, gözün durumunun değişimiyle iç içe veya adalelerin kasılması/büzülmesinin, çöküntü hali veya yüzün yumuşamasıyla iç içe olduğunu görürüz. Bu dört-beş olay bitişiktir, birbiriyle ilişkilidir. Bu beş olaydan dört tanesinin birlikte ortaya çıktığını gördüğümde, beşinci olayın da varlık kazandığı sonucunu çıkarabiliriz. Yani bir kimsenin bizim veya başka birinin karşısında durduğunu ve daldığını, mahcup olduğunu, sesinin ansızın kısıldığını, başının öne düştüğünü, gözlerinin özel bir hal aldığını ve yüzünün kızardığını -bu olayların tamamı onda birlikte toplandığını- gördüğümüzde, neticede bir yasaya, bir meçhule erişiriz, o da şudur: Korku veya utanma, onun içinde billurlaşmış, ortaya çıkmıştır. Bizim karşımızda ortaya çıkan bu dört malumdan, bizim için meçhul olan bir beşinciye ulaşıyoruz. Onun keşfi, bitişiklik yasası temelinde olur. Yani bu beş olay, daima birlikte var olduklarından, üç veya dört tanesini birlikte görürsek, dördüncü ve beşinciyi de keşfedebiliriz.

Sosyolojide de böyle bir yasa vardır; hatta Durkheim'e göre ona münhasır olabilir; o da şudur: Daima bir toplumu tarihin gözüyle gördüğümüz ve tanıdığımızda o toplum, belli bir aşamaya erişince lüks düşkünlüğünde, debdebede, ihtişamda, zahirî görkemde, eğlenceye düşkünlükte, gününü hoş geçirmede, canının kıymetini bilmede ifrata düşüyor. Bu durumda Yunan, Roma, Çin ve Hint'ten bir toplumu veya bir İslam toplumunu incelediğimiz zaman, aşırı lüks düşkünlüğünden ve tantana halinden sonra onlar için düşüş, parçalanma, çöküş ve dağılmanın söz konusu olduğunu görüyoruz. O halde tarihte iki olgu bitişik ve eşzamanlıdır: Lüks düşkünlüğü ve yıkılma. Böylece bir hakikati bir yasa olarak keşfediyoruz, o da şudur: Her toplum için lüks düşkünlüğü olgusu ile yıkılma veya çöküş olgusu arasında her zaman birebir ilişki, bitişiklik, yan yanalık ve eşzamanlılık vardır. Yani her iki olgu birlikte meydana geliyor. Bu yüzden bir yasa şu şekilde keşfolundu: Bir toplumda lüks düşkünlüğün, gösteriş ve tantananın yaygın olduğunu gördüğü-

müz her toplum, düşüş, dağılma ve çökme anına yaklaşmış demektir. Bunu tersinden söylersek de doğrudur: Eğer tanımadığımız ve durumunu bilmediğimiz bir toplumda düşüş ve çöküş meydana gelmişse, onun hakkında şu görüşü ortaya atabiliriz, hatta bilimsel bir perspektifle şu tahmini yapabiliriz: Bu yasaya dayanarak bu olaylardan öyle anlaşılmaktadır ki, o toplumda aşırı lüks düşkünlüğü, ihtişam, görkem ve tantana, aşırı eğlence düşkünlüğü meydana gelmiştir; zira lüks, ihtişam, görkem ve çöküş, birbirinin lazım ve melzumu olup birbirini gerektirir, birlikte meydana gelir, eşzamanlı olarak ortaya çıkarlar. Bu sonuca ulaştıktan sonra başka bir yasa keşfediyoruz, o da şudur: Tarihte daima birlikte ortaya çıkmış ve birlikte ortadan kalkmış iki olay veya olgu, nasıl birlikte ortadan kalkıyor? Sonra görüyoruz ki, aşırı lüks düşkünlüğünün izinde düşüşe geçmiş ve dağılmış olan ya da düşüş ve dağılışın izinde lüks düşkünü olan bu toplumdan, bir hareket, bir devrim ve bir yeniden-inşayı beraberinde getiren başka bir toplum yeniden meydana geliyor. Burada toplum, yükselme, ilerleme, kuvvetlenme, genişleme ve gençleşme halindedir; artık orada lüks düşkünlüğü yoktur, eğlenceye düşkünlük yoktur, ifrat derecesinde gününü gün etme yoktur veya sağlam ya da bozuk eğlenceler bataklığına dalmak yoktur; bu toplumda var olan şey, çalışma, zahmet çekme, dindarlık ve bütün bireyleri arasında fedakârlık yönelimidir. Hatta bu toplumda zenginler de dindarlığa ve sade yaşamaya eğilimlidirler. Bu, lüks düşkünlüğüyle çöküş ve sade yaşamak ile yükselme arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ne tür bir ilişki? Sebep-sonuç ilişkisi: Biri sebep, diğeri sonuç. Neticede her ikisi de, birbirinin sebep ve sonucudur. Birbirini etkilemekte ve birbirinden etkilenmektedirler, karşılıklı olarak tesir ve teessür ilişkisine sahipler. O halde iki veya daha fazla olay arasında şöyle bir sebep ve sonuç ilişkisi ortaya çıkmaktadır: Bu olaylar, toplumda bir zaman içinde birlikte meydana gelip birlikte ortadan kalkarlar ve biz bunların biri veya ikisi üzerinden, karinesi veya komşusu olan sonraki olaylara vakıf olabiliriz ya da onların meydana gelişini öngörebiliriz.

Benim söz konusu ettiğim dinler tarihinde her şeyden daha çok bu konuyu, genel bir teorinin beyanı için hem bir ders şeklinde hem de bütün dinlere bir giriş biçiminde örnek olarak zikrediyorum:

Tarihte, ilkel dinler (ilkel dinler) dönemini kat ettikten sonra -ki onun özetini ilk derslerde anlatmıştım- büyük toplum ve kültürlerin tarihinde çok önemli bir tekârun türüne eriştiğimizi görüyoruz. Tekarûn nedir? Tekarûn büyük görevlendirmelerde ve bu zeminde Çin'de aralarında bir nesillik zaman farkı bulunan iki büyük peygamberi müşahede ediyoruz.[15] Biri "bireyci" olan Lao-Tsu, diğeri ise selefinin aksine "toplumcu" olan Konfüçyüs'tür.

[15] İslamî terim anlamıyla değil, tarihsel ve sosyolojik terim anlamıyla peygamber kastediliyor. İslamî terim anlamında Adem (a)'den Hatem'e (Hz. Muhammed-çev.) kadar olan ilâhi elçilere peygamber adı verilmiştir. Bu unvan, Hz. Halil İbrahim'den önceki ve sonraki Enbiya silsilesine tahsis edilmektedir. Bundan dolayı da dinî tabirle bunlar "nebi", dinlerin diğer kurucuları ise "mütenebbî" olarak isimlendirilmiştir. "Hudâ"nın –"ilah"lar değil- "Allah" anlamında olması gibi. Burada o dersle ilgili ıstılahları ve sosyolojik terimleri kullanması gereken benim için daima şu nokta hatırda tutulmalıdır: Örneğin "Hint tanrıları dediğim zaman bunun devamı şudur: "Benim o tanrılara inancım yok!" Ama her defasında bu hususu hatırlatmak istersem, bu hem anlamsız bir telkin, hem de beyhude ve komik bir iş olur! Dolayısıyla Hint, Çin ve İran peygamberleri dediğim zaman, "Bendeniz onların dininden değilim!" şeklindeki açıklamam da o sözüme eşlik eder. Bu konu daima parantez içinde, haşiye olarak veya dipnot şeklinde vardır, artık onu her defasında tekrarlamayayım. Bazıları, "Tanrılar" (hüdâyân) dememelisin, çünkü Tanrı (hüdâ) birdir, batılın mabutları ise Tanrı değildir." diye beni eleştirmişlerdir. Hâlbuki Fars dili açısından da "hüdâ", "İlah" manasındadır, Allah değil: Allah, İslam'ın tanımladığı marife elif-lamı itibariyle eşsiz ve ortaksız bir tek Tanrı anlamındadır. Kur'an'ın kendisi de tanrılara (hüdâyân) ilahlar (âlihe) demektedir. Esasen, bir kültüre veya dine, tarihe veya efsaneye özgü bir ismi ya da terimi kullanmak ona inancın delili veya sebebi değildir. Mesela biz her zaman dev hakkında konuşuruz. Konumuz ona inancın nasıl ortaya çıktığı, onun anlam içeriğinin ne olduğu, ona inananların zihninde nasıl şekillendiği, hangi özelliklere sahip bulunduğu gibi hususlar çerçevesindedir. Bu konu, bizim devperest olduğumuzu göstermez, bilakis bu, ilmî ve tarihî bir konudur. Defalarca söylemişim ve bir kez daha söylüyorum! Masrafsız ve zararsız şeylerde bunca vesvese! Eğer diğer dinî sorumluluklarda bu kadar hassasiyet gösterilse, İmam-ı Zaman'ın zuhuruna asla ihtiyaç olmaz! Niçin sadece

Tarihte yazılanlara göre Konfüçyüs, ömrünün sonlarında Lao-Tsu'nun hizmeti ile müşerref oldu. Bu, onların bir nesillik fasılaya, yani birbiriyle otuz senelik zamansal mesafeye sahip olduklarını göstermektedir. Lao-Tsu M.Ö 7., Konfüçyüs ise M.Ö 6. yüzyılda yaşamıştır.

Hindistan'da, dünya çapında en yaygın dinlerden birinin kurucusu olan ve şimdi de müntesipleri, dinlerin müntesipleri içinde en büyük yekûnu oluşturan Buda da M.Ö 6. yüzyılda (altıncı yüzyılın sonları ile beşinci yüzyılın başlarında) yaşamıştır.

İran'da bilinen dinin kurucusu Zerdüşt de M.Ö. yedinci yüzyılın başlarında yaşamıştır.

Uzak Doğu'dan, yani Çin'den başlayıp Hindistan'a, ve sonra İran'a vardığımızda, Doğu'nun nüfuzlu dinlerini kurmuş olan bütün büyük peygamberlerin milattan önce altıncı ve yedinci yüzyıllarda, yirmi-otuz yıllık fasıla ile, gerçekte birbirinin muasırı olarak ortaya çıkıp kadim Dünyanın büyük dinlerini meydana getirdiklerini görüyoruz.

Diğer bir sıçramayla, İran'dan Yunanistan'a gidiyoruz. Yunan'da Yunanlı hikmet ve ahlak öğretmenleri, peygamber-benzeri insanlar, bilgeler görüyoruz. Onlar, Yunanlılar katında Doğulu peygamberlerin itibar ve haysiyetine sahiptir ve onların vasileridirler. Yunan'da milattan önce dört, beş, altı ve yedinci asırlarda Sokrat ve diğer bilgeler ile yedi filozof yaşamış; yani Buda, Konfüçyüs, Zerdüşt ve Lao-Tsu'nun ortaya çıkışlarından bir iki yüzyıl arayla. Yunan medeniyeti, birkaç asırlık arayla Hint, İran ve Çin medeniyetinden sonra olduğu için, Sokrat ve benzerlerinin Doğu peygamberlerine göre bir veya iki asır gecikmeyle zuhurları, bu mesafeyi izah ediyor. (Bu mesafeler çıkarmak istediğim genel ilkeyle çelişmez). Bu durumda anlaşıldığı kadarıyla dünyanın dinî ve ahlaki ekollerinin en büyük kurucuları, Do-

bedava, masrafsız ve tehlikesiz şeylerde hassasiyet söz konusu?! Mesela bu tür şeylerden biri: Birinin çocuğu ölmüştü. Şöyle demişti: Peki! Ben ne yapayım? Demişlerdi ki: "Ya yemek yedir ya da hatim indir". Peki tamam, dedi, yüz hatim indireceğim!

ğu'da, Batı'da ve büyük medeniyetlerde eşzamanlı olmuşlardır. Bu eşzamanlılık tesadüf olamaz. Çünkü dünyanın bütün dinî, felsefi ve ahlaki ekollerini (sonraları zikredeceğim bir istisnanın dışında) incelediğimizde, sahip olduğumuz beş, altı ve on bin yıllık düşünce ve bilgi tarihi boyunca, ilk asıl kurucuların Doğu ve Batı'da ve o zamanlar birbirleriyle kültürel ilişkileri bulunmayan toplumlar arasında birkaç yıllık veya azami bir asırlık arayla ortaya çıkmaları tesadüf olamaz. Niçin? Bunun bir nedeni olmalı. Bana göre; dünyanın bu önemli dinî ve fikrî kurucu ve rehberlerin ortaya çıkışlarını açıklayan tek şey, derin ve büyük bir sosyal gerçeklik olabilir. Bu dönemlerde hem Doğu toplumu, hem Batı toplumu kendi sosyal değişimlerinde bu sosyal gerçekliğe ve bu zamansal determinizm hadisesine erişmiştir - Sonra bu sosyal gerçeklik ve bu özel tarihsel aşamayla bu büyük dinî zuhurların husule gelişi arasında eşzamanlılık olmuş olup onların hepsi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Bu, benim idrak ettiğim, fakat -tamamen müstakil bir konu olup en azından birkaç mufassal oturumun beyanı için gerekli olmasından dolayı- şimdi ele alma fırsat ve imkânı bulamadığım şey, dünyanın ekonomik değişim tarihi meselesidir. Bu konu, tarih boyunca sosyal düzen ve ekonomik sistemin temel alt yapısı ve etkenidir ve de her yönden kültür, maneviyat, ahlâk, gelenek ve tarihe şekil vermiş olan beşerî medeniyetin değişim saikidir.

O halde bir istisna kaydıyla bütün din ve bütün hareketleri, ekonomik düzene göre --bilimsel tarih felsefesinin belirlediği şekilde- açıklanabilir ve onlar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulabilir; ekonomik sistemin derinliklerine kök salmamış olup ekonomi, toplum ve tarih ötesi bir kaynağı bulunan hareket hariç -bu konuyu ele almak sosyolojinin sınırlarını aşar.

Bir toplum içinden çıkıp bir ekol ve bir din getiren, bir liderlik üstlenen her insan, sosyal düzenin ekonomik temeline dayanır. Ancak başka bir kaynaktan ilham alıp madde ötesi, maddi dünya ötesi, tarih ötesi, ekonomik sistem ötesi bir merkezden mesaj getiren bir insanın gelmesi başka. O da bu ölçütle çözümlenemez.

Geçmişte; mülkiyet tarihinde, sınıfsal değişimler tarihinde, ekonomik değişimler tarihinde büyük bir olayla karşılaşmaktayız, bu olay, günümüzde de büyük bir hadisedir. Geçmişte aniden ortaya çıkıp insanlığın duçar olduğu, bütün insani ilişkileri değiştiren; toplumun şeklini tamamen değiştiren, toplumun alt yapı ve üst yapısını değiştiren en büyük hadise. Sonuçta insani ilişkiler değişti, insanlar sınıflara taksim oldu; insanların ilişkileri, insani, nevî ve kabilesel ilişki biçiminden ekonomik ilişkiler, rekabet ve düşmanlık biçimine dönüştü; aldatma, çelişki, fesat, hırs, öç alma, intikamcılık, kincilik, sömürü, istibdat, kölelik, tuğyan, isyan, yalan, uyuşturma, bilimsel aldatma ve felsefe dokuma, maddi hedeflere ve her şeye erişmek için sahte dinler meydana geldi. Bir zamandan itibaren tarih, bireysel mülkiyet aşamasına girdi ve şahsi mülkiyet doğdu. Özel mülkiyet, tabiatın kucağında tek parça halinde, hür ve müreffeh yaşayan beşer topluluklarının iki düşman kutba dönüşmesine ve kabile haysiyetine, her cihetten ortak olanların katılımcılığına dayanan sosyal ilişkilerin, iki zıt kutup arasındaki kurt ile kuzunu misali hasmâne ilişkilere dönüşmesine neden oldu. Onun bunu köleleştirmeye çalıştığı, diğerinin de ondan intikam almaya uğraştığı iki düşman grup.

Bu iki grubun düşmanlığa dayalı mücadelelerinin ardından her iki grupta ahlaki hastalıklar ve binlerce fesat mikrobu zuhur etti; zayıf ve mahrum kalan grup ya intikamcı ve yırtıcı, ya hırsız ve asi ya dalkavuk ya da hizmetkâr, köle veya kul oldu. Kuvvetli grup ise zalim, aldatıcı, yalancı, halk karşıtı, insanlık karşıtı, fazla talepleri olan, gözü doymaz ve para yığıcı oldu. Anbean yeni zevkler heves ve arzusu, onun peşinden geldi. Her vesileyle daha çok mal toplamak ve altın biriktirmek için çalıştı. İhtiyacı olmadığı halde veya ihtiyacından çok çok fazla mal peşine düştü, kendi ve hatta gelecek kuşaklarını hayatını da çalacak şekilde herkesi yağmalamaya çalıştı; sonra onlar arasında para düşkünlüğü, mal biriktirme, altın peşine düşme, zorbalık ve bir tür sadizm kabilinden bir tür özel sapma zevki ortaya çıktı.

Görüyoruz üzere insanın özel mülkiyet aşamasına gelmesi; çelişkiler, zıtlıklar, tefrikalar, parçalanmalar, savaşlar, ahlaki fesat, utanmazlıklar, katılıklar, acımasızlıklar, katliamlar, aldatmalar, rezillikler, bayağılıklar, kurtlaşmalar, koyunlaşmalar ve tilkileşmeleri vücuda getirdi.

İnsani toplumların değişimi sürecinde, medeniyet geliştiği ve kültür seviyesi, güç ve tabiata egemen olma düzeyi yükseldiği ölçüde; mülkiyet kuvvetlendiği oranda, insanların grupsal çelişkisi ve ahlaki bozulma artıyordu. Nitekim şimdi de medenî ülkelerdeki ahlaki bozulma, geri kalmış ülkelerden; şehirlerdeki ahlaki bozulma köylerden; köylerdeki ücra aşiretlerden daha fazla noktalara varıyor, aşiretlerde de koyun sürülerinden daha fazla.

Bu yasa ve ölçülerin açıklanmasından sonra birbirine yakın veya bitişik iki olayın nasıl birden meydana geldiği anlaşılmaktadır: Birinci olay, özel mülkiyet düzeninin gelişimidir. Bu, elbette medeniyet ve erki arttırdı, rekabet meydana getirdi ve insanın haddinden fazla telaşlanmasına neden oldu. Daha önce onun bütün serveti ormanda ve denizdeydi. Günde bir defa çıkıp avlanır ve avını getirirdi. Bunun dışında bir işi yoktu. Ama şimdi, özel mülkiyet, şahsi arttırma, mal biriktirme ve altın-tapıcılık söz konusu olduğu halde insan gece-gündüz çalışıyor, düşünüyor ve daha çok üretmek için çabalıyor, başkalarının işe teşvik ediyor ve dolayısıyla güç de servet de arttı; fakat onunla eşzamanlı olarak başka bir şey de meydana geldi. Bu şey, insanlar arasında ahlâkın bozulması, sapma, dürüst olmayan ilişkiler, düşmanca yöntemler; eşitlik, kardeşlik, adalet ve sevginin ortadan kalkmasıydı. Beşeri toplum, bu şiddetli sapma aşamasına ulaştığında ve insan türünü zeval ve çöküntü ile tehdit edip onları vahşi varlıklara tebdil eden bunca şiddetli ruhsal hastalıklar söz konusu olduğunda ister istemez başka bir durum meydana geliyor ve toplum, şiddetle yeni bir zuhur, devrim, bir mektep ve hidayete muhtaç olduğu bir aşamaya erişiyor. Toplumun bu şiddetli ihtiyacı, bireysel mülkiyet aşamasına giriş anıdır; insani

ve toplumsal ilişkilerin en kötü şekli olan ahlaki fesat dalgasının zirve noktaya gelişiyle eşzamanlı olarak da kendiliğinden şiddetli bir tepki gerektiriyor. Sosyal ilişkilerin ıslahı, ahlâkın ıslahı ve sürekli hayvanî aşamalara düşen veya Ionesco'nun deyimiyle gergedana dönüşen yahut Kafka'nın ifadesiyle "değişip çirkinleşen insanların kurtuluşu için; necip ve yük taşıyan eşek veya zayıf bir kuzu -ki bunlar insan değildir- gibi bir varlığa ya da yırtıcı kurt ve ısırıcı yılan -ki bunlar insan değildir- veyahut da ihtiyacı olmadığı halde para biriktirmekten zevk alan para düşkünü fare -ki bu da insan değildir- durumuna düşen bir varlığın ıslah ve kurtuluşu için bir tepki.

Görüyoruz ki bu aşamadan sonra ansızın insanlığın canına musallat olan ve söz konusu uyumsuzluk ve olumsuzlukları meydana getiren bu aşırı sapma ve ıstırap dolu hastalıklar, toplumun yeni bir devrimin, yeni bir hidayetin ve yeni bir mektebin zuhuruna olan ihtiyacını daha şiddetli kıldı. Bundan dolayı böyle bir ihtiyaç cevap ve tepkisi, bu büyük rehberlerin, büyük ve çağdaş dinî ve ahlaki mekteplerin kurucularının ortaya çıkışı olmuştu.

Bu nedenledir ki, diğer toplumlardan daha erken mülkiyet aşamasına -ahlaki bozulma, buhran, düşmanlık, tecavüz ve insani ilişkilerde sapmanın baş aktörü (savaş etkeni benzeri) olduğu gibi, değişim ve medeniyetin de başlıca nedeni olan mülkiyet aşamasına- geçmiş olan medenî Çin, Hindistan ve İran toplumları, sınıfsal medeniyetten doğan sosyal ve ahlaki krize, yani özel mülkiyetin sonuçlarına birlikte duçar olup büyük bir reform ve ahlâk hareketine muhtaç oldukları için, büyük dinî mektepler de tarihte birbiriyle eşzamanlı olarak ortaya çıkmışlardır.

Yunan toplumuna gelince, o iki üç asır gecikmeyle medeniyetin ve mülkiyet krizinin bu aşamasına ulaşıyor. Zira medeniyet Milattan önce yedinci ve altıncı yüzyıllarda medeniyet henüz Yunan'a gitmemiş olup henüz Fırat ve Dicle ile Mısır arasındaki sınır ve mıntıkadadır. Sonraları Girit adası ve diğerleri yoluyla

Yunan'a da geçti ve o ülkenin hayat düzenini, medeniyet ve kültürünü, yükseltti ve iki çağ sonra, ileri İran, Çin ve Hint medeniyeti düzeyine erişti. Bu esnada Doğu'dakine benzer fikrî, felsefi ve ahlaki hareketlerin beklentisi içinde olmalıyız. Böylece büyük Yunan ahlaki ve felsefi okullarının, Yedi filozof ve dinin dışında bir temel üzere bina olunan en meşhur beşerî ahlaki mekteplerin kurucusu Sokrat'ın, Aristo'nun, Eflâtun'un, Revakiye mektebinin ve Epikür'ün vs. hepsinin niçin bir dönemde ve üstelik milattan önce dördüncü ve üçüncü yüzyıllar havalisinde (Doğu'daki büyük dinî ekollerden yaklaşık iki asır sonra) ortaya çıktıklarını güzelce anlıyoruz.

Burada başka bir ilkeyle karşılaşıyoruz ki, o da şudur: üç olgu, yani mülkiyet, medeniyet ve ideoloji arasında sebep-sonuç ilişkisi vardır: Mülkiyet; sınıfsal düzen, sosyal hiyerarşi, geniş istihdam, kitlelerle kölelerin bedava çalışma güçleri, üretim gücü, rekabet, savaş, alet yapma, düşünce, teknik, maddi arttırma talebi ve biriktirmeyi vs. ortaya çıkardı. Bu.söz konusu ortaya çıkan şeyler, topluca medeniyeti (Medeniyetten kastım olmuş olan ve şimdi olandır, olması gereken, ama olmayan değil) meydana getirdiler. Medeniyet; bunalım, sapma, dertler, ihtiyaçlar, uyumsuzluklar ve yeni çelişkileri ortaya çıkardığı gibi zorunlu olarak ahlaki ve reformistik hareketlerin ortaya çıkışı için zemin hazırladı. Doğulu ve Batılı ruh ve düşünceye bağlı bu hareketler, Çin, Hint ve İran'da dinî mekteplerken Yunan'da felsefi mekteplerdi; ama her ikisi de ahlaki hedeflerde ve sosyal ilişkileri ıslahın temel ilkelerinde yaklaşık olarak ortak veya en azından benzerdiler. Sokrat, Eflatun, Epikür (meşhur ettikleri o Epikür'ün hilafına) ve Revakîlerin, Lao-Tsu, Konfüçyüs, Buda, Zerdüşt, Doğu tasavvufu ve zühdçülükle olan benzerliği buradan kaynaklanmaktaydı.

İnsanlık tarihinde böyle bir durum bir kez daha beliriyor. O da mülkiyete benzer bir biçimde makinenin ortaya çıkışıdır. Makineye dayalı hayat, sömürünün, çelişkinin, sınıfsal savaşın, ahlaki bunalımın şiddetlenmesini intaç ediyor. İnsan gücüne olan

zorunluluk ve ihtiyaç derecesini aşağı çekiyor, çaresiz az ya da çok işçiyi işsizleştiriyor. Korkunç bir şekilde sanayi kapitalizmine, rekabete ve üretimde hızlılığa dayalı bir düzenin tesisini beraberinde getiriyor. Tüketime dayalı aşırı üretim sellerini kışkırtıyor ve bilahere insani ve dünyevî ilişkilerde geçmişte görülmemiş bir kriz meydana getiriyor. İlk kez de dünya çapında sömürüyü vücuda getiriyor. Bütün millet ve ırkları iki zıt kutba bölüp toplumda sınıfsal ihtilafı sınıfsal ilerleme savaşına dönüştürüyor. Zarar dolu bir etken olarak sonuçta toplumun sömüren ve sömürülen diye iki safa, insanın sömüren ve sömürülen diye iki bloğa dönüşmesine sebep oluyor. Esnaf ve tüccar her zamankinden daha şiddetli, daha geniş ve daha derin bir biçimde kapitalistleşir; hem hükümetin siyasi gücü onun aletidir, hem de bilimin olağanüstü gücü, köylü, işçi ve meslek erbabı hep "proleter"e dönüşür proleterin de artık hiç bir şeyi yok; proleter, ne iş aracına, ne iradeye ve ne de seçime sahip. Sadece iş kolu var ki onu da çaresiz satması gerek, o da satın alanın belirlediği bir fiyatla!

İki kutuplu yeni toplum: kapitalist, her şeyin sahibi, işçi ise her şeyden yoksun. Hepsi bu! Sonra onca büyük ekonomik, ahlaki, fikrî ve itikadi kriz ve bunalımlar meydana geliyor ki, insanı makinezede yapıyor, makineleştiriyor, aline ediyor, yabancılaştırıyor. Kendinden geçiriyor, kendini kaybettiriyor, kendi olmaktan çıkarıyor, savaş heveslisi yapıyor; bir makinenin cıvata ve bilyesi, bir idarenin müteradif sayı veya numaraları haline getiriyor. İnsanlık, tüketim için üretim ve üretim için tüketim dolabı veya kısır döngüsüne duçar oluyor, mesh oluyor, çirkinleşiyor, kendini kaybediyor, yabancılaşıyor. Cani, bir tür hasta, idealsiz ve imansız hale geliyor. Yine de yeni bir ekole, yeni bir hidayete ve yeni bir görüşe ihtiyacı var. Bu sebepledir ki M.Ö altı, beş ve dördüncü yüzyıllarda ekol sahibi büyük sosyal liderlerin şöhret ve hayret döneminden sonra artık dünya çapında böyle başka hareketlerden bir bir haber yok; ta ansızın ideolojilerin art arda ortaya çıkıp inançsal ve felsefi mektepleri, eko-

nomik ve sosyal düzenleri, karizmatik ve siyasal rejimleri ve yeni ahlaki tarzları ortaya koydukları on dokuzuncu yüzyıla kadar.

Binaenaleyh bu konuda genel bir sonuçlandırma bizi şuna inandırıyor: Öncelikle tarih boyunca iki benzer dönem vardır: Biri, mülkiyetten doğan dinlerin zuhur devresi, diğeri ise makineden doğan ideolojilerin ortaya çıkış dönemi! İkinci olarak; Bu itikadi mekteplerle büyük dinî, felsefi ve ahlaki hareketlerin tümünün zuhuru, sosyal düzenin sonucu ve toplumun ve çevrenin ekonomik altyapısıdır. Bu, aynı zamanda genel bir bilimsel ilke ve esastır. Ancak daha önce işaret edilen bir istisna var ki, o da şudur: Bu kanun İbrahimî hareket konusunda geçerli değildir. İbrahimî hareketten maksadım, İbrahim'in kurucusu olduğu ve İbrahim'den sonra Musa, İsa ve Muhammed (s) devam ettirdikleri özgül tevhit hareketidir.

Kur'an'ın tasrihine binaen, insanlık tarihi boyunca, bir "din"den fazla din yoktur, onun adı da İslam'dır. Âdem'den (fiili insan türünün başlangıcı) başlayıp Muhamed b. Abdullah'a kadar her kavim ve asırda kendine özgü sosyal çevre ve aşamasına uygun olarak çeşitli peygamberler, art arda geliş dönemleri boyunca İslam'ı hükümlerde, yasalarda, yeni bir kitap ve beyanda takip etmişlerdir. Muhammed b. Abdullah vahiy ve nübüvvet asrının tarihte sona erdiğini ilân ediyor ve İslam'ı nihaî mükemmelliğe ulaştırıyor ve evrensel düzeyde de dünya çapında gündeme getiriyor.

İbrahim

Tarihin ve dinî kıssaların dediğine, Tevrat ve Kur'an'da açıklandığına göre İbrahim, sosyal düzeninin kabilevi yaşam şartlarına tâbi olduğu ve kendisinin de Arâmî kabilelerinden bir kabileye mensup olup daima göç halinde olduğu bir dönemde yaşamıştır. İbrahim'i bazen Sümer'de, bazen Babil'de, bir zaman Harran'da, bir zaman Mısır'da, başka bir zaman da Arabistan'da görmemiz; kendisi çoban olması ve hayvancılıkla uğraşan bir kabileye mensup olması ve kabilesinin henüz şehir hayatı ve

yerleşik düzen aşamasına ulaşmamış olması nedeniyledir. Bazı tarihçiler şöyle yazmışlardır: "İbrahim ilkin kendi toplumunu -Mezopotamya'da- kabile aşamasından yerleşik düzen, yani medeniyetin başlangıcı- aşamasına intikal ettirmiştir.

Bundan dolayı İbrahim, kabile hayatı döneminde yaşıyordu. Sosyoloji açısından O, fetişizm veya ruha tapma (animizm) ya da tabiat güçlerine ve onların sembollerine veya görünümlerine tapma -yıldız, ay ve güneşe tapma gibi- dininin; ideolatrie, yani şirk dininin gelişmiş şekli olan putperestlik aşamasına dönüşüm ve yükselmesindeki etkenlerden biri veyahut da putperestliğin kurucusu olması gerekirdi. Hâlbuki ekonomik alt yapının ve sosyal düzenin tersine kabile aşamasındaki toplumunun tarihsel dönüşümünün aksine O, evrensel tevhit mektebi ve dininin kurucusudur.

Sonraları Musa geliyor, ardından İsa ve en sonunda da Son Peygamber. Her biri yeni bir kitap getirmiş olsa da, hiçbiri yeni bir dinin kurucusu olmamıştır. Kitap, dinden başkadır. Kitap yeni bir şeriat getirir, yeni din değil. İslam'ın perspektifinde birden fazla din yoktur. Revaçta olan "dinler" tabiri doğru değildir. Zira din tektir, birkaç tane değildir. Peygamberler, kitaplar, hükümler, şeriatlar farklı farklıdır; fakat din tektir. Hanif din, İslam, beşeriyetin başlangıcından itibaren insanlara Allah'a tapma, iyilik ve hakkı ilham etmiş olup her asır ve kavimde de büyük ve küçük peygamberler insanları o yola, İslam'a davet etmişlerdir. İbrahim bu dini, tarihte büyük bir hareket olarak mücessem ve muşahhas kılmış; Muhammed bin Abdullah (s) ise, zamanlar üstü ve belli bir kavmi aşan, nihaî ve evrensel bir mektep ve din şekliyle bir tekâmüle erdirmiştir.

Sosyolojinin bu tahliline göre İbrahim'i 3900 yıl öncesi Mezopotamya'sında görmemeli, bilakis bundan 2 bin veya 2500 yıl öncesinde görmeliyiz; üstelik kabile düzeninden ve hayvancılık üretiminden hareketle değil, tersine bir imparatorluk düzenine; büyük medeniyete, kabile üstü ve kavim üstü topluma bağlı olarak.

Toplumun şirkten tevhide dönüşmesinde, İbrahim bütün peygamberlerden daha öndedir, hem tanınmış Çin, Hint ve İran peygamberlerinden, hem de tanınmış büyük Yunan filozoflarından. Hâlbuki kültürlerin değişimi ve medeniyetin gelişimi açısından hepsinden daha geridir.

3200 yıl kadar önce -milattan 1300 yıl kadar önce ve yaklaşık İbrahim'den 700 yıl sonra- Musa geliyor; fakat sadece İsrailoğullarının kurtarıcısıdır ve Yahudilere özel bir peygamberdir. O, insanlığın kurtuluşu için gelmedi, belki kendi kavmi olan İsrailoğullarını Firavun'un baskısından kurtarıp Filistin'e götürmeye geldi ve götürdü de. Bundan başka da bir iş yapmadı.

Musa'dan sonra sıra vaat edilmiş kurtarıcı İsa'nın, yani Yahudilerin Mesih'inindir. Tarihçilerin söylediklerinden anlaşıldığına göre başlangıçta davetini sadece Yahudi kavmiyle sınırlı tutmuştu. Sonra Yahudilerin kendi sözüne kulak vermediklerini görünce, davetini tüm insanlığa yaymanın daha iyi olacağını gördü ve daha sonraları evrensel görünüme büründü.

Kaldı ki, bunların hiçbiri -Musa ve İsa- din kurucusu değiller. Fakat İbrahim okulunun en son peygamberinin -Zerdüşt, Buda, Lao-Tsu ve Konfüçyüs'ten bin yıl sonra kıyam etmiştir- toplumu, sosyoloji açısından bırakın medeniyet ve kültür aşamasını, kabilesel gelişim aşamasına bile ulaşmamıştı.

Kabilenin Tekâmül Aşaması

Kabile düzeninin gelişim aşaması, kabilenin siyasi ve sosyal gücünün bir reis veya önderin varlığında tezahür ettiği dönemdir. Bu reis veya rehber, sosyal hukuka ve kişiler üzerinde müeyyide sahibi güçlü siyasal hâkimiyeti olan biridir. Bu; bu toplumda hükümet ve liderliğin ileri ve somut sosyal kurumlar halinde tezahür ettiğinin ve de sosyal hiyerarşinin, rehberlik ve yönetim ilkesinin sosyal bir düzen olarak toplumda tesis edildiğinin göstergesidir. Bu; kabilenin Hanının olduğu bir aşamadır. Hâlbuki ilkel aşamalarda, yani daha bedevi ve ibtidaî kabileler arasında sosyal ilişkiler, piramitsel bir düzen halinde ve siyasal ve yönet-

sel bir "baş" veya eksen ve merkeze sahip değildir; bilakis namus, komşuluk ve aileye veya bireysel ve grupsal anlaşmaya dayalı bir biçimdedir. Toplulukta kabilenin simaları olarak, herkesin itimadını kazanmış bir veya birkaç aksakallı vardır. Yaş üstünlüğünden başka muhtemelen aile itibarı veya şerefinden, özel ahlaki değerlerden, övünç dolu geçmişten ya da daha çok zenginlikten yararlanırlar. Bu aşamada kabilenin "pir"i vardır. Bu, henüz "han" sahibi olma aşamasına erişmediğinin işaretidir!

"Han", kabilenin bütün bireylerine hâkim, itaat olunan bir güçtür. Hâlbuki şeyh, saygın bir yaşlı insan hudutlarındadır. Cahiliye dönemindeki -hatta İslam'ın zuhurunun eşiğindeki- Arap kabilelerinin "şeyh"leri vardı. Şu anlamda ki, bir kabile ehli sakalı daha beyaz olan herkesi yörenin itimat edilenleri gibi şeyh olarak seçebiliyordu, hiç kimse de şeyhe itaatle ilzam olunmazdı. Zira o da, sadece şikâyet için meclise davet edilen ve başköşeye oturan yaşlılar gibi yaşlı bir adamdı ve de ağızlarından daha ağır bir söz çıkan yaşlılar gibi yaşlı biriydi. Oysa taife, aşiret aşamasına ulaşmakla han sahibi olur. Han da bütün bireylere karşı güçlü ve musallat bir komutandır. Yönetimi genellikle verasetledir veya seçimle olsa bile bu, yönetim, soy ve eşraflığın kendisinde temerküz ettiği özel bir aileyle sınırlıdır.[16]

Ansızın şunu gözlemliyoruz: Bu düzende tevhidî, evrensel ve ırk ötesi bir hareket meydana geliyor. Toplumun değişimi ve sosyolojik çözümleme açısından onu toplumun -kültürel bakımdan- oldukça ileri ve köklü bilimsel ve felsefi medeniyete

[16] Elbette ahlâkî bakımdan ve bugünün aydınının görüşüyle, hanın verasete dayalı atanma düzeninin, şeyhin seçim sisteminden daha çok gelişmiş olduğu sözünü kabul etmek zordur, problematiktir. Dikkat edilirse anlaşılır ki, burada söz, siyasî rejimlerin mukayese edilmesiyle ilgili değildir. Söz veya konu, sosyal kurumların tarihî aşaması hakkındadır. "Şeyh" aşamasında, hükümet veya yönetim kurumu, siyaset meselesi ve toplum idaresi henüz toplumda ortaya çıkmamıştır. Han aşamasında, bu kurumların gelişip bir merkeziyet içinde gerçekleştikleri görülür. Sosyal düzenin gelişme veya tekamül meselesi, siyasî rejimler meselesinden, hatta ahlakî meselelerden ayrıdır. Şöyle ki, kölelik dönemi ilk komün döneminden daha gelişmiştir. Daha gelişmiş, "daha iyi"den başka bir şeydir.

erişme aşamasında; sosyal ve tarihsel açıdan ise mesela Hehamenişi İran'ında ya da büyük Sezarlar Roma'sındaki gibi imparatorluğun vücuda geldiği birlik kazandırıcı bir düzenin başlangıç aşamasında görmemiz gerekir.

Bu iki silsile, yani Çin, Hint ve İran peygamberleri ve büyük Yunan filozofları silsilesi ile İbrahimî peygamberler silsilesi arasında çok belirgin diğer bir fark ise, İslam Bilim'de işaret ettiğim gibi sosyal kökenleri ve sınıfsal bağlılıklarıdır.

Çin peygamberleri -her ikisi- Buda, Mehavira, Nanek, Veda dini ve Buda dininin bütün reformcu ve tebliğcileri; aynı şekilde İranlı her üç peygamber, Zerdüşt, Mâni ve hatta Mazdek -iştirakçı sistem yanlısı ve planlayıcısı-, bütün büyük Yunan bilge ve filozofları -Sokrat, Eflatun, Aristo vs.- istisnasız üst sınıftan, yani eşraf, sultanlar, zenginler, mülk sahipleri, feodallar, büyük ateşperestler ve ruhanilerdendirler. Aksine hem tarihin rivayetine, hem de İslam Peygamberi'nin kendi şahsi beyanı ve açık anlatımıyla İbrahimî silsilenin bütün peygamberleri, halk kitlesinden çıkmış ve gönderilmişlerdir; yani Doğulu peygamberler ve Batılı filozofların sınıfına karşı bir sınıftan. Bizim muteber isnat, rivayet, metin ve kaynaklarımızda -bu cümleden olmak üzere İbn-i Hişam'ın Sireti'ni hatırladım- var olduğu gibi Peygamberimizin bizzat kendisi de şöyle tekit etmiştir: "Hiçbir peygamber yoktur ki çobanlık yapmamış olsun." Bu, bütün İbrahimî peygamberlerin, toplumun en mahrum sınıfından olduğunun, mahrum sınıf içinde de en mahrum zümre olan çobanlardan olduklarının tekrarıdır. Tarihin naklettiği gibi bunların bazısı, bizzat çobanlık yapmış olmakla beraber, diğer birtakım mesleklerde de meşhur olmuştur. Onlardan biri İbrahim'dir. Çoban olmakla beraber babasının[17] -veya amcasının- eli altında put

[17] Kur'an'da -ve rivayetlerde- Azer İbrahim'in babasıdır. Tefsirlerde ise buradaki babadan maksadın amca olduğu söylenmiştir! Çok güzel, demek amca! İbrahim, amcasının elinin altında, yani babasının! Hayır, af edersiniz babasının, yani amcasının elinin altında çalışıyordu. Amcanın işi put yapımcılığıdır, İbrahim'in işi ise putları pazara götürüp satmak.

yapma ve yontma fabrikasında sade bir işçi gibi çalışmıştır. Onlardan bir diğeri marangoz ve gemi yapımcısı olan Nuh'tur. Arya dillerinin tümünde -Sanskritçe, Farsça ve Avrupa dillerinde-birbirine yakın karinelerle "Nuh" kelimesi, sözlük açısından naval (gemi, deniz ve deniz gücüne mensup), navagiation (gemicilik), noyer (suya batmak/dalmak) köküne sahiptir. Farsça'da "nâv" kelimesi (gemi anlamında) Nuh anlamında "nov" kelimesinden gelmiştir, yani marangoz ve gemi yapımcısı demektir. Davut ise zırh yapımcısı ve hasırcıdır. Hazret-i Emir, *Nehcu'l-Belağa*'da onun öyküsüne şöyle işaret ediyor: "Davud" peygamber zırh yapıyordu, eliyle alıp başının üzerine koyuyor, pazara götürüyor ve "Bunları benden satın alın, onların parasına ihtiyacım var." diyordu. Maksadı onları satarak ekmek satın almak ve açlığını gidermekti. Mesih İsa da Kızıldeniz'in sahillerinde balıkçı idi. Geriye kalanlar ise en mahrum sınıftan çıkan çobanlardır. Bu sebeple mahrumlar daima onların etrafında toplanmışlardı. Onların mücadelelerinin yönü, üst sınıflara karşı olmuştur.

Bundan önce bir konuyu anlatırken ele alıp ortaya koyduğum gibi ümmi, bu anlamdadır, okuma yazması olmayan anlamında değil. Kur'an "Ümmi"yi, Peygamber için, çok bariz bir sıfat gibi -resul redifinde- kullanıyor. Yani bizim bu elçimiz, halktan, halk kitlesinden, bu sınıftandır; eziyet, ıstırap, mahrumiyet ve ihtiyaç sınıfından -kurtuluş ve adalete muhtaç sınıftan-; şereflerini daima halk kitlesini istismar ve sömürmekten alan eşraf sınıfından değil.[18]

[18] Bu meselenin ele alınıp ortaya konmasıyla, hüsnüniyet sahibi bazı insanlar şu şekilde itiraz ettiler: Peygamberi niçin halk kitlesinden biri olarak tanıttın? Hâlbuki O eşraftandı! Başka bir yerde dedim ki, İslamî yönetimin Medine'nin cahiliye toplumu üzerindeki yönetiminden on yıl sonra bile hala eşraflık ve cahilî kökler vardı; halk başkan olarak eşraf ve şeyhlerin, yani "büyük şahsiyetlerin" peşinden gidiyordu. Eşrafı da birer birer tanıttım, tanımladım. Yine bir grup itiraza girişti: Şuna bak! Ömer ve Ebubekir'i eşraftan saymış -Eşrafı şerefli adamlar anlamında sanmışlardı-! Dedim ki, Amerikan tarzı Batı filmlerine gidin de şerifin ne olduğunu anlayın! Ne yapalım; her iş ve her sözde eğri bir köşe ve itiraz için bir yer var?!

Refah ile Absürtlüğün İlişkisi

İki olgu, yani refah ile boşluk veya anlamsızlık arasındaki ilişki, günümüz dünyasına egemen olan bir felsefedir ve de "Camus"nün, "Bechet"in, "Sartre"ın vb. takip ettikleri "absordite" felsefesidir.

"Boşluk, absürtlük sanatı", "boşluk tiyatrosu", "boşluk, anlamsızlık felsefesi", "boşluk, anlamsızlık sosyal düzeni" vs. bugün en modern ve en yaygın konulardır. Şimdi İran'da çokları da hiçliğin, boşluk ve anlamsızlığın propagandistidirler: Boşluğuz, hiçiz, anlamsızız. Bizi daha boş, absürt ve anlamsız yapmak istiyorlar. Başka ne, boşlukta boşluk, anlamsızlık içinde anlamsızlık!

Refah ile hiçlik arasındaki ilişki, insan ruhunun kanunudur. Refah, boşluk/hiçlik/anlamsızlık, abes ve isyan, art arda gelen dört olgudur. Tasavvuf, irfan, zahitlik ve dünyayı hakir görme, dinin işi değildir; o anlamda tefekkürün işi de değildir. Refah, anlamsızlık ve isyan işi, müreffeh insanın işidir. Dolayısıyla tasavvuf ve züht, müreffeh hayatta yaşamış olup ekonomik refahın kendisini hayatın boşluk ve anlamsızlığına sürüklediği ve hayatın anlamsızlığının kendisini yaşama aleyhine harekete geçirdiği insanın tepkisidir. Hayata karşı isyan, yani tasavvufa yöneliş, zühtçülük ve dünyayı hakir görme -bu genel bir kanundur- noktasında kişi sürekli dünyayı olumsuzlar, hor ve hakir kılar; bu kişi, dünyadan faydalanma dönemini geride bırakmıştır. Istırap ve zorluk talebindeki kişi, müreffeh ve rahat yaşayıp yumuşak, nazik, ince ve zarif yatakta yatıp uyumuş olan kimsedir. Çölü arzulayan, gözleri açılınca, yeşilliği, hurmalığı, tazeliği görmüş olan; bütün bunların kalbine vurduğu, çetin çıplak çöl arayışında olan kimsedir. Tatlıdan bıkan kişi, tatlıyı yememiş veya ağzını az tatlandırmış olan kişi değildir; bilakis boğazına kadar tatlı yemiş ve bıkmış olan kimsedir. Yoksa yememiş olan tarafsızdır. Az yemiş olan tatlıyı sevendir. Joyce'un kahramanlarına bakınız, nasıl işkence, zorluk ve eziyet peşindedirler. Çün-

kü rahatlık dışında bir şey görmemişlerdir. James Joyce'un hikâyelerinden birinin kahramanı olan, adını hatırlayamadığım hanıma bakınız: Kocasının, annesinin ve etrafındakilerin teveccüh ve muhabbetlerinden feryadı figan eylemekte. Çünkü onu ıslatıp kurutuyor ve odasına koyuyorlar. Daima yelpazeliyorlar. O da yalın ayak sokağa fırlayıp çöle kaçıyor ki taş ve dikenlerin üzerinde ve yaraların, yaralanmaların acısından zevk alsın! Bu, onu isyana teşvik etmiş olan fazla refahın ruhsal tepkisidir. Bu, insan ruhunun kanunudur: Şeyleri ve kimseleri az olduğunda hedef sahibidir; eksiklikleri bulmanın peşindedir. Hayatı boş ve anlamsız görmez, boş saymaz; kendini, hayatı yürütme, bulma ve elde etme ile sorumlu tutar; bulup elde edince ve yararlanınca, diğer bir eğlence ve zevke yönelir, zevk bitinceye kadar... Asla hiçbir zevkte durmaz, eğer durursa ölü veya perişan demektir. Otomobil, köşk, hayat, cinsel zevk ve her şeye sahiptir. Artık hiçbir şeyin peşinde değildir. Ondan sonra yapay heyecanlar yaratır. Batı'daki burjuvazi sanatı, aristokratik gecelemeler, bu nevidirler. Örneğin halkın yaşamının ve iaşesinin yarısını elinde tutan filan eşraf şahsiyet, bir maskeli baloda bütün bunları unutuyor ve herkesin alay konusu oluyor. O da herkesle alay ediyor. Çünkü kendisi değil, eşek kılığıyla ortaya çıkmıştır -her ne kadar sadece bu birkaç saatlik maskeli baloda ve eşek suretinde iken kendisi ise de!-. Sonunda boynuz ve kulaklarını çıkarıp atınca herkes, alay eden ve alay edilenin, falanca muhterem şahsiyet ve meşhur senatör (!) veya büyük kapitalist olduğunu anlıyor. Birden heyecan oluşuyor; karısı diyor ki, dört saat benimle konuştu, kocam olduğunu anlamadım. Herkes bir çeşit yalandan heyecan ve gürültüye kapılmıştır! Çok güzel vakit geçti!!

Gazneli Mesut, Tuğrul ile savaşa gidiyor. Yolda yetmiş kadeh -bardak değil- şarap içiyor ve namaza duruyor. Bu diğeri ise, restoranın yedinci katının penceresinde duruyor, şarap içmekle meşgul oluyor. Hepsi düşecek mi düşmeyecek mi, rezillik olacak mı olmayacak mı diye heyecan içinde bekliyor. Heyecan

asıl iş haline geliyor. Çünkü artık başka bir şey yok; artık bir hedef ve maksat yok.[19]

Bu yüzdendir ki tabiat ve kanun bakımından Çin, Hindistan, İran ve aynı şekilde Yunanistan, peygamberleri -ki bunlar eşraf sınıfına bağlıydılar- içe yönelme, züht ve irfana eğilim duysalar gerektir; çobanlar silsilesi peygamberleri, yani ümmete ait ve ümmi olan, halkın içinden ve toplumun en mahrum insanları arasından çıkan İbrahimî peygamberler, ruhbanlık ve içe yönelmenin zıddına çağırsalar gerektir.

[19] Bir tanıdığım vardı. Her şeyi vardı. Yeryüzü onun için bir cennet, Paris ise onun merkezi idi. O merkezde rahat ve mutlu oturmuştu. İran'ın büyükelçisiyle dost idi. İstediği her şeyi alıyordu. Çünkü parasının, zenginliğinin itibarı çoktu. Güzel bir tipti, güzel de raks ederdi. Riyazetlere çekilmişti, avı takip etmesine ve Avrupalı kurtların pençesinden kurtulmasına imkanı yoktu! Bütün bunlarla birlikte bir derdi vardı: Her zaman ona ağlama nöbeti geliyordu. Beni görmeye geliyor, ıstırap ve sıkıntılarından, artık ölümden başka bir yol bilmediğinden bahsediyor, şöyle inliyordu: "Kendi şehrimizde yaşamaktan razı değildim, etrafta dolaşmaktan ve ziyaretçilerle uğraşmaktan bıkmış, yorulmuştum! Tahran'a gidip geleyim dedim, aradığıma ulaştığımı düşündüm; "Zen-i Rûz" (Günün Kadını), "İn Hefte" (Bu Hafta) vb. bana medeniyetin ne olduğunu hatırlattı. Lübnan yollarına düştüm; söylediklerinin gerçek olduğunu ve dünyanın başka bir dünya olduğunu gördüm. Fakat o da bir süre sonra bitti. Yine aynı cadde, aynı kaldırım ve aynı görüntü ve simalar. Şöyle dedim: Paris, dünya şehirlerinin gelinidir, buraya geldim. Bir senedir meşgulüm ve şimdi tekrar çizgiye düştüm. Sabahları öğleden sonra saat altıda uyanmak, sandviç yemek, kabareye gitmek -her kabareye yüz defa gitmişimdir, hepsi beni tanıyor-, her zamanki simaları görmek, görmemiş ve böyle yapmamış olanlar için belki yeni bir şey olabilir –daha önce benim için olduğu gibi-. Ama benim için şimdi öyle değil. Ne olduğunu, kim olduğunu ve nasıl bir zevk verdiğini, ne zamana kadar devam ettiğini biliyorum. Bir kahveyle aldatılıyor ve henüz ele geçmemiş; tamamdır. Ağzını açınca leş gibi kokuyor. Ne bir fikri ve düşüncesi var, ne de bir sözü ve hissi. Dostu, sevgisi yok; dostluk ve sevginin ne olduğunu da bilmiyor. Ağzı murder kokusu saçıyor, artık hiç zevk vermiyor. Bu kabarelerin ve hayalî lambaların arkasından geçen senin gibiler, buralarda bir takım zevkler peşine düşüldüğünü ve zevkler alındığını düşlüyorsunuz. Orada bulunanlar ise hile, kurnazlık ve yalanla bizi soyan ücretli kızların aldıkları zevk kadar zevk alıyorlar. O halde eğer hiçbir zevk almadan hala devam ettiğimi görüyorsan bu, bundan başka bir iş bilmemem nedeniyledir. Ne felsefe biliyorum, ne de edebiyattan zevk alıyorum, ne de dinî bir hissim var. Hayata isyan etmenin dışında ne yapılabilir? Zevkler ve refah bir yana, sahte, yalancı ve maskeli heyecanlar vb. Onu hoşnut ve razı

Görüyoruz ki, İbrahim'in daveti yapıcı, yaratıcı ve inşa edici bir davettir; -zühtçü değil-, topluluğa, kollektiviteye ve şehirde yaşamaya, kentliliğe çağrıdır. "Hacer", esas itibariyle "şehir" ve "medeniyet" anlamındadır. İbrahim ve eşi, tarihin yazdığı en büyük muhaciridirler; -içsel değil-, dışsal muhaceret, dışsal muhacirlik; yani müteferrik kabileler aracılığı ile yeryüzünde maddi ve sosyal medeniyet inşa eden hareket. Nitekim İbrahim, Mezopotamya'da medeniyetin kurucusudur.

Musa'nın ilk kıyamının, köleleri Firavun ve Karun'un düzeninden kurtarmak; Samiri sihirbazların sapık sihir ve büyücülük diniyle mücadele etmek; Karun'un hazineni yüceltenler ile, Fir'avun'un zorba ve köleci düzeniyle savaşmak için olduğunu görüyoruz.

İsa'ya gelince; İsa -Roma eşraflığı içinde ürettikleri İsa değil-, imparatorluk düzeniyle mücadele içindedir. İslam Peygamberi'nin ilk açıklaması, putçuluğu, eşraflığı, soyluluğu ve köleciliği, köle alıp satmayı, hürü köleleştirmeyi reddetmektir; şöyle diyor: "Bana göre en iğrenç, en menfur iş insan âlim satımıdır, en büyük ibadet ise köle azat etme veya bir kölenin azat edilmesine katkıda bulunmaktır."

Bu düzen, İbrahimî düzen; hayat inşa edici düzen, hayat verici düzen, maneviyatın girişi olarak maddiyat düzenidir; idealizmin altyapısı olarak realizm düzenidir; dünyayı mamur etme, mal, mülk ve maddi üretimle uğraşma düzenidir; Allah'a ulaş-

etmiyor, sosyal düzene karşı isyan ediyor; maddî hayatı reddediyor, dünya nimetini küçümsüyor; dünyada yaşamayı tahkir ediyor, saçmalık ve anlamsızlık olarak ilan ediyor, yeryüzünde boşuna yaşama hissine sahip. Böyle bir kimse içindir ki, meydana geliyor ve tarih boyunca tasavvuf, ruhbaniyet, içe dönüklük, zahitlik, dünya hayatından ve halk ile yaşamaktan bıkkınlık, ekonomi ve maddiyatı hakir görme ve onlardan nefret; halvet ve riyazetle uğraşma, kendini dünyaya bulaştıran her şeyden uzaklaşıp derunî duygulara, aşklara, ruhlara ve manevi iç meselelere sığınma; her zaman sahip oldukları müreffeh hayata ve sonuna vardıkları bütün yollara isyan eden insanların kaçamağı olmuştur. Tok, dolu ve sıcak yaşamış olan, heves ateşini söndürmek için nirvananın peşine düşmüştür. Aç, boş ve soğuk yaşamış olan ise, nirvananın değil, yanmak, ısınmak ve aydınlanmak için "ateş"i arıyor.

manın ve güzel yarınlara varmanın bir yolu olarak; maaş (geçim) yolundan meada (ahirete) gitme olarak; ahiretin altyapısı olarak dünyayı imar etme sistemidir. Bilindiği üzere dünya ahiretin alt yapısıdır. Bunun aksine Doğu düzeninde, -İbrahimî olmayan Doğulu ruhta-, zahitliğe, içe yönelmeye ve malı hakir görmeye eğilim vardır. Bu yöneliş, sonraları Müslümanların zihnine giriyor ve bizim kültürümüzü örtüp patalojik hale getiriyor.

İrfani zahitlik, sofilik ve eşraflık; Selçuklu ve Gazneli Türklerden sonra yoldaş oldular. Tarih, tasavvuf ve eşraflığın her zaman el ele olduğuna tanıklık etmiştir.

İbrahimî olmayan dinlerin aristokratik kurucularının dininin, zahitlik ve serveti hakir görme yönünde olduğunu görüyoruz. Hâlbuki Kur'an, servet ve paraya "hayır" adını veriyor. Bu, servet için en büyük övgüdür (İslam Peygamberi şöyle buyuruyor): "Ben, insanların hayrı (malı) sevmelerini severim". Malı sevmek, altın biriktirmekten, sömürücü tekelciliğin bireysel mülkiyetinden ayrı bir şeydir. Çünkü tekelci bireysel mülkiyet (Roma'daki biçimiyle), Roma hukukunda var olmuştur, İslam'da değil; bu, genel mülkiyete, genel servete ve mal sevmeye aykırıdır. Mal sevgisi bütün insanlara özgüdür; fakat Proudhon'un deyimiyle bireysel mülkiyet herkes için mümkün değildir; zira böyle bir şey mülkiyete aykırıdır. Eğer mülkiyet kutsal ise herkes için kutsal olmalı.

Maruf, Kur'an'da, servet manasınadır ve maddi servet anlamında kullanıldığı her yerde Allah'ın fazlı demektir. Ali şöyle diyor: "Ekmeği olmayan kimsenin dini yoktur": "Men lâ meâşe lehu, lâ meade leh." Peygamber şöyle buyuruyor: "Fakirlik iftiharımdır." İrfani din, açlıkta ve fakirlikte iken, Peygamberin iftihar ettiği fakirlik; sorumlu devrimci zahitliktir. Yoksa halkın ekmek bulamadığı sosyal bir patoloji değil. Bu ikisi birbirinden farklı değil, birbirinin zıddıdır. Yani bu toplumdan sorumlu olan ve halkın yolunda çalışan ben, fakir ve aç kalıyorum, halkın malını, kendi karnımı doldurmak için toplamıyorum ve bu fakirli-

ğimle de iftihar ediyorum; çünkü toplumun sorumlusu ve lideriyim. Fakat dilenci ve aç bir toplumun üyesi olan ve halkı yiyecek bir ekmek bulamayan benim fakirlikle iftiharım ise utançtır.

Liderlerin, rehberlerin, sorumluların ve temsilcilerin fakir olduğu bir toplum, mutlu ve varlıklı bir toplumdur. Fakir toplum ise, kapitalist ve varlıklı lider ve sorumluları olan, ama fakir ve meteliksiz halkı olan bir toplumdur. O halde Peygamber'in "fakirlikten" maksadı, sosyal sorumlu insanın dindarlığı ve zahitliğidir, yoksa genel bir açlık durumu değil. Dolayısıyla İrfani açlık, İslami açlıktan başka olup bir irade alıştırmasıdır. Bu, insanın kendisini, topluluğu yolunda büyük zorluklara karşı dayanıklı ve tahammül sahibi kılar (beyhude oruçlar değil. Dindar olmayan, fakat sosyal sorumluluğu olan bireylerden bir çoğu, çalışma için kendilerinden öz bir insan meydana getirmek için kendilerini bazı oruçlarla yükümlü kılarlar). Hz. Ali'nin taraftar olduğu zahitlik, Mekke ve Medine'nin etrafındaki dağların köşelerinde ibadete duran bir adamın zahitliği değil; bilakis Medine'nin etrafındaki taşlıklarda, elleriyle su yolu yapan ve bir işçi gibi saatlerce hurmalıklarda çalışan bir adamın zahitliğidir. Fakirdir ve hanımı ve çocuklarıyla böyle bir durumda yaşamaktadır; fakat Medine'de kendi elleriyle birkaç hurmalık ve su yolu yapmaktadır. Ömrünün sonunda varlıklıdır, zengindir; bunun vasiyetinde, elleriyle yetiştirdiği bütün bağ-bahçeleri ve hurmalıkları, İslam zahitliğini anlamlandırmak için Medine fakirlerine nasıl bağışladığına bir bakın.

Bugün beatlizm, hippizm ve egzistansiyalizm; maddi hayat, elbise, lüks ve tüketimin reddi; birinci derecede Amerikan gencinden, ikinci derecede İngiliz gencinden, üçüncü derecede Fransız ve İtalyan gencinden, dördüncü derecede İspanyol gencinden ve beşinci derecede Doğu Avrupa gencinden gelmektedir. Çünkü refah bakımından Amerika ilk sıradadır; sonra İngiltere, ondan sonra Fransa ve İtalya, daha sonra İspanya, en son da Doğu Avrupa gelir. Yani Batı'nın sosyal düzeni ekono-

mik refaha eriştiği ölçüde insan da abes, anlamsızlık ve hiçliğe varıyor, toplumuna karşı isyan ediyor, maddi hayatın reddine kalkıyor. Şimdi hepimizin şahidi olduğumuz bu durum, bir tür tasavvufçuluk ve "yeni sufizm"dir; saadet cennetinde -vaat edilen cennetten başka bir cennet- Âdem'in isyanına benzer bir isyan. Öyle ki, her şeye sahip ve her ne isterse hazır oluyor. Âdem bunların hiçbirini istemiyor ve ıstırapsızlığa sahip olmaya karşı isyan ediyor.

Biz -Âdem'in şahsında- mutluluk cennetine isyan ettik ve kovulup sürüldük. Maddi ve tüketimci cennet, bizi dışarı sürdü. Bundan dolayı Âdem'in yazgısında öyle bir kanun vardır ki, Âdem refaha ulaşınca isyan ediyor. Çünkü refah, onun hayatını boş, anlamsız ve abes yapıyor ve artık hiçbir şeyde heyecan, ümit, beklenti ve gelecek bırakmıyor. Âdem isyan ediyor ve böylece içe yönelme, züht, riyazet, tüketimi ret ve işkence başlıyor.

"Buda", böyle bir insanın mazharı, sembolü ve abidesidir (O kendi hayat cennetine karşı isyan ediyor). Günümüz insanının sembolü Batı'dır (tümüyle maddi olan ve kendisinde maneviyat, mektep ve imanın hiç olmadığı mutluluk ve refah düzenine karşı isyan ediyor). Yazgısı veya mukadderatı, sadece maddi hayata, maddeci ve tüketimci felsefeye göre hayatında cennet yapmak isteyen insanın kesin kaderidir. Sonunda böyle bir insanın ulaştığı şey, boşluk, anlamsızlık, isyan ve tüketimci hayatın tahrip etmesidir. Günümüz Batı'sının ve Buda'nın kaderi böyle bir kaderdir.

İmdi günümüz Batı'sında Buda'nın bütün peygamberlerden daha çok cazibesi mevcut. Tüketim ve iş, iş ve tüketim düzeninin, ahmaklık ve batıl dairesi içinde dolaştırdığı Amerikalı ve Avrupalı gençler seli, Hint yönünde baş aşağı akıyor. O halde Buda'yı ve onun yazgısını tanımak, Batı'nın tüketim dünyasını ve alınyazısını tanımak demektir.

Buda'nın Hayatı

Buda, Benarisli bir şehzadedir. Babası o ülkenin racası ve padişahıdır. Annesi hamile kalınca, baba Brahman ve kâhinleri çağırır. Şöyle derler: Bu, uyarıcı, uyandırıcı ve uyanık bir Buda olacak, dünyayı değiştirecek ve büyük bir rahip olacaktır.

Babası süs ve lükse düşkün ve bir oğlan çocuğu var; tabii ki korkar. Buda doğduğunda, O'nu yapay şartların içine koyar; onun için acayip, müreffeh ve sınırlı bir hayat hazırlar ki rahiplerle, seçkinlerle ve sosyal hayatla bir ilişkisi olmasın -ki sonra sürçer, ruhbaniyete, hayatı reddetmeye ve sonra saltanatı kaybetmeye duçar olur-. Bu yüzden onun için rengârenk bağlar, büyük havuzlar yaparlar. Her havuzda, renkli bir nilüfer. Kırmızı nilüferleri olan bir havuz, mavi nilüferleri olan bir havuz, beyaz nilüferleri olan bir havuz. Dünyanın en iyi süs ve altınlarıyla donatılmış ve en iyi müzisyenleri, dansçıları ve sanatkârlarının hizmetinde olduğu muhteşem saraylar.

O'nu ipekten beyaz bir çadırda tuttular; üzerine asla güneş doğmaması gerek. Üzerine asla sıcak, soğuk ve toz gelmemeli, onların geldiğini hissetmemeli. Asla acı söz işitmemeli. Böyle bir huzur ve sükûnet içinde! En iyi ve en güzel kızlar, onu yelpazeliyorlar. Bedenini dünyanın en iyi yağlarıyla sıvazlıyorlardı. Kısaca bu şekilde bir şehzadeyi öyle eğitmeliler ki hayatın mutluluğunu tatsın, bu maddi hayat onu irfani kaygıdan, züht ve Brahmanlıktan uzak kılsın! -Buda, 16-17 yaşlarına ulaşınca; aziz arabacısına, "Gel beni gezmeye götür." der. Arabacı onu gezmeye götürür. Kamburu çıkmış, beyaz kılları olan ve gözleri çökmüş bir adamı ilk kez görür. "Arabacı, bu kim?" diye sorar. Bu pirdir, ihtiyardır, deyince: "İhtiyar kimdir", der. Der ki, "yaşlanmış, senin ve benim gibi biri, yaşlılık dönemine erişmiş insan" Bu defa "Yaşlılık nedir?" diye sorunca, arabacı "Herkesin ulaşması gereken bir aşama", der. "Bende mi!" diye sorar; arabacı da "Siz de" diye cevap verir. Buna karşılık Buda şöyle der: "Ben henüz bu yaşlılıktan geçmemiş miyim?" "Hayır". "Benim onu mutlaka yaşamam mı gerek?" Arabacı "Evet," der. Buda

"Bugünkü gezme benim için kâfidir" der, saraya döner. Fakat düşüncelidir. Sabaha kadar ve sonra ertesi güne kadar hep yaşlılığı düşünür, yani kendisinin de duçar olmak zorunda olduğu(!) bu korkunç durumu düşünür. Birkaç gün sonra "Arabacı, beni gezmeye götür." der. Gezmeye giderler. Gözleri açık düşmüş, dönmüş, dudağı sarkmış, ağzı açık kalmış, bambaşka bir durumu olan bir adam görür. "Bu kimdir?" diye sorar. Arabacı "Hastadır." der. "Hasta nedir?" diye sorar. Arabacı, "Hasta, hastalığın kendisine felâket getirdiği kimsedir" diye cevap verince bu kez "Hastalık kimi felâkete uğratır?" sorusunu sorar. Arabacı "Hastalık seçim yapmaz, herkesi felakete uğratabilir!" "Beni de mi?" diye sorar. "Evet, seni dahi." "Benim de bunun gibi hasta olmam mümkün mü?" "Evet." Bu diyalogdan sonra Buda "Bugünkü gezme benim için yeterlidir, beni saraya götür!" der.

Bu iki işaret, O'nu birkaç güne kadar suskunluk ve düşünmeye daldırır. Başka bir gün tekrar rica eder ve gezmeye çıkarlar. Bir takım insanların değişik elbiseler giyindiklerini ve bir adamın başına toplandıklarını görür. "Beni onlara yaklaştır" der. Yaklaştırır. "Bu kimdir?" diye sorar. "Ölü" der. "Ölü" kimdir?" der. "Ölü, bu duruma duçar olan bütün insanlardır.", der. "Ben de mi?" diye sorar: "Sen de." "Ne şekilde kendini gösterir?" "Öyle bir biçimde kendini gösterir ki, yalnızca gider; ne baba, ne anne, ne eş, ne de evlât onu artık tanımaz. O da artık onları göremez. Hepsi için, herkes artık hep yok olacak." Titrer ve "beni götür", der. Arabacı onu köşke götürür. Artık getirdikleri en iyi yiyecekler bile ağzına bir tat vermemeye başlar. En iyi nağmeler onu heyecanlandırmaz olur. En iyi lezzet, tat, zevk ve güzellikler, dudağında asla en küçük bir tebessüm dalgası bile meydana getirmez olur. Ölüm, yaşlılık ve hastalık korkusu... Her üçü de onu beklemekte; her şeyi onun gözünde anlamsız, geçici, boş, yalan ve aldatıcı kılmış. Daha sonra şöyle der: "Arabacı, beni götür; çünkü bu köşkte artık tahammülüm son derece azaldı." Ertesi gün onu götürür. Sarı elbise giymiş bir adam görür, başı tıraş edilmiş, bir dağ gibi sükûnetle oturan bir adam.

Sorar: "Arabacı bu kim?" "Bu rahiptir; çilekeştir." "Rahip ve çilekeş kimdir?" "Riyazetleş, asla hayata ve hayatın zevklerine dalmayan, hepsinin boşamış kimsedir." Bu kez Buda: "Ne iş yapar, nasıl bir yolu hedefleyerek gitmiştir?" diye sorunca, arabacı "her şeyden kopma ve böyle bir sükûnet ve huzura erişme yolunu!" cevabını verir. "Onunla konuşmak, sohbet etmek istiyorum." der. Gider ve "Adam, sen nasıl böyle mutlak bir azamet ve sükûnete ulaştın da hiçbir şey, seni ne heyecanlandırıyor, ne de korkutuyor? Benim gibi sen de ihtiyar, hasta ve ölü gördün mü?" "Evet, gördüm" der, hatta saraylarınızı, zevklerinizi, mavi ve beyaz nilüferlerle süslenmiş havuzlarınızın hepsini gördüm ve şimdi bu yolu seçtim" Buda sorar: "Bu hangi yoldur?" Şöyle der: "Evsiz barksız yolu!" "Arabacı beni geri götür," der. Geri götürür. Gece yarısıdır, esrarengiz ve tufan dolu bir gece; dünyada ve Buda'nın içinde odasından enderun odasına gelir. Hint prenseslerinden biri olan kızı ve Hint'in en güzel kızlarından biri olan eşi, efsanevi güzellikteki karyolalarında uyumuşlardır. Uykulu simalarından güzellik, masumiyet ve sevgi damlıyor, akıyordu. Saltanat hanedanının gözü ve ışığı olan birkaç günlük çocuk, beyaz bir elbisenin içinde ana kucağında uyumuştur. Buda kapının yanında bu manzaraya hayretle bakakalmıştır; bu hayatının başlangıcıdır ve yeni aşkıdır. Onları daha net ve iyi göreyim diye daha yakına gidersem, der, eşim uyanabilir, evladım uyanabilir; eşimin bakışı bana yönelebilir. O zaman da onunla benim bağım şimdi olandan daha sağlam olabilir. Ondan sonra onlarla vedalaşmak benim için daha bir zor olur. Bu yüzden buradan onlarla kalbimde vedalaşıyorum. Atına biniyor, uçsuz bucaksız ormanların derinliklerine tek başına dalıp kayboluyor. Riyazet, işkence ve zorlukların değişik aşamaları, büyük olaylara tahammül, büyük dervişlerin mektebinde ders ve sonra münzevilerin hayatının reddi gibi aşamaları kat ettikten sonra "kötülük" ağacı altında istirahat ediyor ve orada ansızın gönlünde hakikat yolunu tanıma aydınlığı fışkırıyor ve "Buda" oluyor, uyanıklığa erişiyor ve bir şehzade olarak terk ettiği Benaris halkını, şimdi mesaj getirme avaresi -derviş- olarak

uyandırması için ayağa kalkar, harekete geçer. Buda'nın ulaştığı bilinç, bilgi ve tanıma tek bir esastan ibarettir, o da şudur: Ey insan! Ne ölüm sonrası dağdağa ve endişesine sahip ol, ne ölüm öncesi dağdağasına; ne riyazet çek, ne de zevk ve lezzete esir ol. Bilakis sadece tanı. Hangi şeyi? Bir şeyi; o da şu: İnsan, bir unsurdan yapılmıştır. O da şundan ibarettir: Istırap, ıstırap! Dolayısıyla bir hedefinin olması gerek: "Istıraptan kurtuluş". Bu iş için dört büyük hakikati tanımak gerek: Birincisi, Istırap nedir? -Istırabı tanımak-; ikincisi, ıstırabın kökenini tanımak; üçüncüsü, ıstıraptan kurtuluş ve dördüncüsü, ıstıraptan kurtuluş yolu ve nirvana sükûnetine ulaşmak ve bütün Buda mektebinin can damarı olan şu büyük ilk ve esası tanımak: İnsanın, ıstırabın ne gibi bir şeyden kaynaklandığını bilmesi: İhtiyaçtan, tat ve zevke susamışlıktan. " Bağlanmak zevk vericidir, ama ıstırap doğurur, acı verir; her bağ kopunca acı ve ıstırap verir. Çünkü her kavuşma, daha sonra hicreti getirir. Tokluk, ıstırap doğurur. Çünkü her tokluktan sonra tekrar bir açlık gelir. Suya kanmak, ıstırap verir. Heves de ıstırap verir. Çünkü her hevesten sonra bıkkınlık gelir. Aşinalık, ıstırap vericidir. Çünkü her tanışmadan sonra düşmanlık gelir. Dostluk ve sevgi ıstırap doğurur; çünkü her dostluktan sonra ayrılık gelir. O halde ıstırabın bütün yollarını tanıyabilirsin. Zira bütün acı ve ıstırap yolları lezzet ve zevkten geçer. Tek kurtuluş yolu ise, ihtiyaç, arzu ve zevkin üzerinden geçtiği bütün o yolları terk etmekten geçer ve böylece ruh, şundan bundan veya oradan buradan kaynaklanan bütün kaygılardan kurtulur ve o zaman "sen" bir ada olursun, kendinde sakin, büyük, ebedî, sonsuz, ihtiyaçsız, yeryüzünde daima tek başına seyahat eden bir gergedan azametinde, bir kahraman gibi, kopek ve çakalların uluması sana tesir etmeksizin; arzu ve isteği, bir böcek gibi ayaklarının altında ezip seslere ve çağrılara teveccüh etmeksizin, bağlanmadan, kadın ve evlât dağdağası olmadan, yalnız sefere çıkan bir gergedan gibi, vahşi boğalar ve filler (onlardan birinde ansızın bir hastalık belirir; hasta olanlar, boğaların ve fillerin kalabalığından ayrılıp kenara çekilir, ormanın bir köşesine giderler. Kendi içlerine dö-

ner ve kendi teemmülleri içinde gizli bir sükûta bürünürler) gibi sen de hayatın gündelik kavgalarından dışarı çık; kendini bataklıktan kurtar, gergedan gibi tek başına sefere çık; "Darına" ile, bütün itikadi esasları ben sana veriyorum; burada sana hanımsız tam bir sefer ayini öğretiliyor; bütün yolların sonsuzluğuna ulaşmak ve "darma"da -Buda dininin temel esasları- denizin sükûnetine bağlanmak öğretiliyor.

ONBİRİNCİ DERS

Giriş

Kurumun umumi ve kapının açık olmasından dolayı dersi vaaz ve söylev oturumuyla bir tutan ve bir oturuma katılmakla hüküm ve yargı ortaya koyma yoluna gidenler için şu noktayı hatırlatmayı gerekli görüyorum: Ders, vaaz ve hitabe değildir ki, bir oturumda bütün söz ve sonuç açığa çıksın; bilakis ders, mantık silsilesi içinde iniş ve çıkışlar; eleştiri ve tahliller ve de iyi ve kötü düşüncelerdir; ancak bunlarla bir yere varılabilir.

Diğer bir husus; duyduğuma göre Hüseyniye-i İrşad gibi İslami bir kurumda niçin Buda'dan bahsediliyor, deniliyor. Bizim bunlara bir sözümüz yok. Çünkü bunlar, İslam ve Şia'da en değerli işlerin, tefekkür, ilmî konu, tartışma ve araştırma olduğunu bilmiyorlar. Bu, cenabın bir köşede oturması ve Nasiruddin Şah'ın sözüyle, fikir ve hayaller buyuracağı anlamına gelmez. Bilâkis ilmî meseleler, fikirler, inançlar, mektepler, hayatı, kaderi, toplumu ve insanlığına dair cereyanlar hakkında düşünmekle meşgul olacağı anlamına gelir. Bilinçli, tam bir ilmî bilgiye sahip olan kişi, kesin olarak doğru düşünmeye erebilir. İslam, düşünmeyi o kadar zirve noktaya yerleştiriyor ki, şöyle diyor: "Bir saat tefekkür, altmış sene ibadetten daha hayırlıdır."

İslam'da ibadetten daha üstün olan tefekkür; bilimsel, metodik, etkin ve sonuca götürücü tefekkürdür. Nitekim İmama: "Eğer bir kimsenin ölümüne bir saat kalmışsa ne yapsın?" diye sorulduğunda cevaben şunu işitiyorlar: O en son saatini ilim elde etmekle ve ilmî tartışmayla geçirsin!

Zannedersin ki bir filozof, "siyantist" ve bir din önderi, alıştığımız gibi değil de böyle fetva veriyor. Bu rivayetler bizim toplumumuzda da naklediliyor. Tabii kabul ve amel etmek için değil, bilakis sevap için! Çünkü rivayeti nakletmenin sevabı vardır. Bir Ramazan veya Muharrem ayını minberde "İslam'da ilmin faydaları" konusunda konuşarak geçiriyor; ilim ve öğretimin değeri hakkında yüzlerce rivayet naklediyor ve şöyle diyor: Peygamber buyurmuştur ki, İlim Çin'de bile olsa talep ediniz." O halde bir kimse ilmi elde etme uğrunda bir adım atsa, hemen feryadı basıyor: Bir Çinli'den dünya ilmi değil, hatta Şii olmayan bir Müslümandan Kur'an'ın tecvid ve kıraat ilmine dahi tahammül edemiyor!

Ben, sade bir öğretmen olarak, çeşitli dinlerde, ahlaki, hatta maddeci ekollerde derinleştikçe İslami bilgim daha derin, dinî değerlerim daha aydın hale geliyor. Bu duygu ister istemez size de el verecektir. Bu iddianın tanığı, bu derslerde adım adım beni takip eden kimselerdir. Esaslı bir sonuç almaya henüz ulaşamamışlarsa da, İslami görüşleri daha bir derinleşmiştir. Yoksa şu olurdu: Çoğunlukla, inandıkları dinin dışında bir dinden bahsedilince, dinî açıdan kalpleri sakinleşsin diye onu tahkir etmeleri, değersiz ve küçük tanıtmaları gerektiğine inanırlardı. Fakat araştırma ve tanıma olmadan bu tahkir etme ve küçük sayma, bilimsel açıdan sadece akletme ve düşünmeye ihanet değil, ayrıca kendi dinimize de ihanet demektir.

Ernest Renan'ın ifadesiyle "Her dinî azamet, o dinin takipçilerinin düşüncesinin azametine ve duygularının zirvede bulunuşuna bağlıdır"; yani o dine, duygu, akıl ve kalpleriyle inanan kimseler.

Herkes daha zayıf ve süflî beyin, akıl, duygu ve bilgiye sahip olduğu ölçüde kendi dinî anlayış ve kavramlarının ölçüsü hakir görülür ve de dinî şahsiyetleri daha küçük tasavvur edilir. -Yani anlayış düzeyi ve duygu idrakleri seviyesinde-. Bakıyorsun, safça ve kinsiz garazsızdırlar; Peygamber, Ali (a), Fatma (a) ve Kur'an vs. aşığıdırlar. Fakat idrak düzeyleri çok kısa, dünya ve

dinlerle ilgili bilgi ve tanıma alanları kısır olduğu için o büyüklere isnat ettikleri fazilet ve nitelikler de kendi bilgi, kavrayış ve bilinçleri düzeyindedir. Bundan dolayı Ali'nin onca azamet hayran bırakıcılığıyla, onca hayret verici insani esrar ve boyutlarıyla -her antropolog, her insanbilimci tarihe ve insana yaratılış vermiş olan böyle bir şey karşısında hayrete düşer-, onların küçük zihinlerinde, sadece kılıç şekli, zırhın cinsi, yemek yeme ölçüsü vs. söz konusu olacak biçimde duruyor; çünkü hakir zihnine bundan başkası sığmıyor; kapasiteleri ancak bu kadar (!)[20]

Ali gibi bir adamı tanımak ve anlamak için, anlayış ve bilinç kapasitemizi, bilgi sermayemizi, bildiklerimizi, bilmemiz gerekenleri ve görüşümüzü genişletmeli ve zirveye taşımalıyız; ta ki, dinimizi de yüksek bir düzeyde tanıyalım ve görme sanatını öğrendikten sonra, o büyükleri misyonlarının zirvesinde görelim.

Büyük ekol ve dinleri, mümkün olduğunca insafla inceler, onların değer, azamet ve faziletlerini daha çok tanır ve doğru veya yanlışlarını, hak ve batıllarını daha derin idrak edersek İslam'ın

[20] Hz. Peygamberin vefatına, muttaki ve muhlis bir ünlü yazarın tanınmış eseri *"Munteha'l-Âmâl"*dan bakınız! "Peygamberin başı ağrımaya başlamıştı. Bakî Kabristanına gitti ve döndü; ölüme hazırlanmıştı. Hazreti Emir'in evine gitti ve..." Burada herkesin kalbi heyecanla atıyor. Hayatının sonunda Peygamberin Ali (a) gibi bir şahsiyete vasiyeti ne olacaktı?! Bu iki büyük insanın konuşması basit değildir!" Dedi ki: Ey Ali! Vefatımdan sonra ruhum dışarı çıkınca, avucuna al ve yüzüne sür. İkincisi, kimsenin avret mahallime bakmasına izin verme, aksi halde kör olur! Ondan sonra evine döndü!" Bu, takva sahibi, aşık, hatta âlim bir mümin zihin ve idrakindeki tasviridir. Ali'nin, dindar toplumumuzdaki son dönemin en meşhur yazarının, Hıristiyan bir doktor olan Dr. George Jordake'ın yüksek idrak ve engin zihnindeki tasviri şudur: "Ey zaman! Ey felek! Ey deveran! Bütün güç ve yeteneklerini bir araya toplasaydın da bir kez daha Ali doğsaydı -ki bugün insan ona çok muhtaç-, ne olurdu?! Ve İngiliz yazar Carlyle'ın, idrakinde Peygamber ile Ali'nin görüşmesinin tasviri! "Bisetin başlangıç davetinde, Peygamber'in akrabalarının hepsi O'nun davetini hep kin ve alayla reddettikleri ve sekiz veya on yaşlarında bir çocuk olan Ali'nin O'na biat ettiği o an: "Bu küçük el, o büyük elin içine yerleşince insanlık tarihinin seyrini değiştirdi"! ("Kahraman ve Kahramanlara Övgü" kitabından). Bu yüzden yine tekrar ediyorum: "Tanımak" ve "yine tanımak!" İman ve aşk sonra gelir. Telkin ve kalıtımın tesiriyle değil, tanımaktan doğan iman ve aşk.

üstünlük ve mükemmelliği bizim için daha da açıklığa kavuşur. Mesela Buda'yı -benim nazarımda kötü bir peygamberdir, ama çok büyük bir filozof ve şairdir- veya Mahavira, Zerdüşt, Konfüçyüs, Lao-Tsu ya da Sokrat'ı ... ve ruh âleminde, iç dünyada insani maneviyatta, o kadar güç, azamet ve derinlik bırakmış olan insanları tanımakla zihnimizde birden Ali'nin (a) çehresi canlanır, tedai olur; onun üstünlüklerini, güzelliklerini, faziletlerini idrak ederiz; ayrıca bunların sahip olduğu bütün her şeye Ali'nin tek başına sahip olduğunu görürüz. Bu idrak ve bu anlayış değerlidir; bizim müminlerin yaptığı gibi Ali'yi birkaç halifeyle karşılaştırma ve ondan sonra onları iyice küçültmekle ortaya çıkan idrak değil: O zaman Ali'nin onlara üstünlüğünü ve büyüklüğünü ispatlamış mı oluyorsun? Pekiyi bu durumda Ali'den geriye ne kalıyor? Bu şuna benzer: Demavend tepesi veya kalesini, Hilton oteliyle tartıyor, ölçüyorsun. Üstelik hem tepenin dibine bile gitmemişsin, hem de dünyada bu binadan daha büyük bir bina tanımıyorsun. Tahran'ın dışına çıkmamışsın, ondan sonra kalkıp o taassup ve dar bakışla kuzey Tahran'ın Hilton otelini Güney Tahran'ın küçük bir kulübesi olarak tanıtıyor, sonra da şevk, aşk, iftihar, istidlal, hatta tahrif ve taassupla, Demavend tepesinin bu kulübeden daha yüksek olduğunu ispat etmiş oluyorsun! Mersi! Eğer bir kişi, "Hayır beyefendi, Hilton oteli kulübe değil, Tahran'ın en yüksek binasıdır; ama Demavend tepesi karşısında da hiçbir şeydir; kaldı ki biri bina, biri ise dağdır" dese; "o, Mevlâ'nın velayetine sahip değildir" diye feryadı figan edip sövüyorsun. Mersi!

Buda

Buda, "Kşatriya" hanedanından bir adamdır. Kşatriya, Hindistan'da şehzadeleri, eşrafı ve üstün soyluları kapsayan bir sınıftır. Yunan'da üstün soylu ve asilleri -idareciler ve eşraf bunlardandı-; "Aristo" olarak isimlendirdiğimiz gibi ona benzer sınıfa Hint'te "Kşatriya" demekteyiz.

Belirttiğim gibi Jainizm ve Budizm dininin büyük ruhanilerinin geneli ve bütün kurucuları ile "Veda" dininin dinsel şahsiyetle-

rinden birçoğu Hint'in eşraf ve şehzadeler sınıfına bağlı idi. Yine müreffeh sınıf içinde yaşayan insanın tefekkür ve ruhunun nasıl boşluğa ve anlamsızlık noktasına vardığını da söyledim; boşluk isyana; isyan ise dünyadan bıkmaya, hayatı hakir görmeye, içgüdülerin sıkıştırıp yönlendirmesine, zevk egemenliğine, bir tür zühde, özel felsefi veya dinî dindarlık veya zahitliğe meyletmeye götürüyor. Derebeylik ve feodalitenin ortaya çıkmasıyla tasavvufun gelişimi -Selçuklu ve Gazneli Türkleri döneminde-; düşünürlerle genç neslin isyanı; bir çeşit din dışı zahitliğe yöneliş; burjuvazi ve kapitalizmin refah dönemini yaşayan günümüz Batı'sındaki maddi hayatı ve tüketim hayatını reddeden özgül bir tür egzistansiyalizm, o türdendir. Bütün Hint, Çin, İran ve o günkü Avrupa -Yunan- dinlerinde, büyük din ekollerinin bütün düşünürleri ile kurucuları, bu sınıfa ait ve bağlıdırlar. Yunan'da; Sokrates, Aristotales, Platon, Demokritos, Lousibos; İran'da Mani, Mazdek, Zerdüşt; Çin'de Konfüçyüs, Lao-Tsu; Hindistan'da Mehavira, Buda, eşrafa, mubetlere, megan ve kşatriya sınıfına bağlıydılar. "Refah"ın hiçlik ve anlamsızlığa, anlamsızlığın isyana, isyanın züht ve sûfice irfana, idealizme, içe dönüklüğe, zihniyetçiliğe, sübjektivizme ve aşırı ahiretçiliğe varacağı biçimindeki sınıfsal psikoloji ilkesi, "Buda" hakkında da doğrudur.

İlk Devrim

"Sidarta", Brahmanların tahminine göre evsiz barksız, derviş ve zühtçü olan ve lüks dünya hayatını ve saltanatı reddetmeye başlayan bir prenstir. Babası bu tehlikeyi önlemek için ona havuzları, bağları, çok güzel av yerleri, cennetimsi eğlence dolu hayat araçları olan mevsimlik saraylar -bahar sarayı, sonbahar sarayı, kış sarayı- yaptırır ki o saray ve hayat içinde tutsak kalsın. Fakat Âdem'in cennette isyan etmesi(!) gibi, Buda da babasının hazırladığı debdebeli hayata isyan etti ve onca nimetten kaçtı.

Buda'nın Hindistan'ın en güzel kızıyla düğün gecesinde, Buda'nın babasının en son ve en sağlam bağıyla Buda'nın gidişatını önlemek için en iyi müzisyenler, dansçılar, şarkıcılar, en deb-

debeli Hint bahçesinde bir araya gelmişlerdi. Hizmetçiler, öğretmenler, Buda'nın babası korku ve endişeyle Buda'yı murakabe ediyorlar; bunca güzelliği Buda'nın nasıl telakki ettiğini anlamaya çalışıyorlardı. Oldukça endişe verici, meraklandırıcı durumlar görüyorlardı. Çünkü güzellik ve zevke dalmış bir âlemde herkesin gürültü ve heyecanın zirvesinde olduğu bir durumda Buda, topluluktan ayrılıyordu ve -kendi deyimiyle- hasta bir fil gibi sürüden uzaklaşıyor, pencerenin yanında duruyor, uzun sure gizli bir sükûtla, nitelendirilmesi mümkün olmayan bir durum içinde dalıyordu. Babası ve diğerleri de, onun bu durumdan çıkarmak ve hayata döndürmek için seferber olmuşlardı. Her halükârda ona tebessümler yöneltiyorlardı. Fakat azıcık bir fırsat bulup o ortamdan uzaklaşınca, kendi yalnızlığına geri dönüyordu. Bütün bunlar, gencin içinde başka bir dünyanın doğuş halinde olduğuna ve ruhunun ceninin bir devrime gebe kaldığının işaretiydi!

Sonra bir çocuk sahibi olur. Kaderin her gün bir çivi ile kendisinin hayat ve varlığını yere çaktığını görüyor ve dolayısıyla kopuş ve sefer, daha da zorlaşır. Nihayet başkalarının girmesi yasak olan altın kafesten ilk kez dışarı adım atar ve dört işaret ve dört kelime ile karşılaşır ve hayat onları anlamlandırır.[21]

Yaşlılık: İlk adımda bir yaşlı ile ve yaşlılıkla karşılaşır, yüzleşir, kırık, kırışmış, pejmürde. Bunun, herkesin kaderi olduğunu; her gencin, hayatın bu faslına erişeceğini, her ne ve her kim olursan ol bundan kaçışın olmadığını işitir.

[21] Evliyanın hayatı, Buda'nın hayatına benzer (sufiyane anlamıyla). Mucizeler ve kerametler, tasavvuf şahsiyetleriyle ilgilidir, imamlarla ilgili değil. İmamlar, bu mucizelere sahip değildir! Bunlardan çoğunun hayatında Buda'nın hayatına benzer şeyler tekrarlanmıştır. Bu da Buda'nın biyografisinin, evliyanın hayatında etkili olduğunun göstergesidir. Örneğin İbrahim Ethem, Belhli bir şehzadedir, nimet ve zevke gark olmuştur. O daima avla meşgul oluyor. Bir gün tek başına avın peşine düştüğünde, ansızın bir ses musallat olur ve şöyle feryat eder: Nereye gidiyorsun? Bu darbe, bu çarpma, nimetler içindeki dertsiz tasasız şehzadeyi İbrahim Ethem yapar.

Hastalık: İkinci adımda, hastalığı tanır. Kederli, rahatsız, kansız, zayıf Her sağlamın, her sağlıklının bu ana ulaşacağını, pejmürde olacağını, solacağını; Her ne ve her kim olursan ol bu yazgıdan kaçmanın mümkün olmadığını duyup öğrenir.

Ölüm: Üçüncü adımda, kaderin son kelimesi ile karşılaşır. "Ölüm"ü bir cesette, hiçbir duygu ve hareket olmaksızın tecrübe eder. Bu kimdir, diye sorar. Ölü, derler. "Ölü kimdir?" diye sorar. Cevaben derler ki, bir kimsenin olmaması: Her hayatın sonunda kendini gösteren durum. Bu defa "Benim hayatımda mı?" diye sorar. Senin hayatın da, cevabını alır. Ölüm, bütün bu kale ve hisarlardan geçip senin peşinden de gelir.

O zaman çocukluğundan beri ruhunda var olan gizli dinî duygu ve endişe, iliklerine ve vicdanının derinliklerine kadar yakıp işleyen bu üç işaret ile isyan eder ve ruhunda şöyle bir soru oluşur: Hayat nedir?

Dışarıda ya da içerde, sarayda veya dağda, her kim olursan ol, hangi sınıftan ve her ne şekilde olursan ol, "yaşlılık, hastalık ve ölüm" seni tehdit ediyor. Bu üçüyle yüz yüze gelmekten kaçış yok; bu kesin kaderindir.

Gençliğe gönül bağladık, yaşlılıkla sonuçlandı; Sıhhate gönül bağladık, onu hastalık yakaladı; hayatımız ölüme bağlandı. O halde nasıl yaşayalım ki bu üçünden kurtulabilelim?

Buda, bütün bunların cevabını son görüşmede bulur. Bir adam görür; ne yaşlı, ne hasta, ne ölüme duçar, ne de zevkin zirvesinde, kudret arabalarında ve altın saray veya köşklerdedir. Ne muhtaç, ne hasta; istiğna, sevinç, neşe, huzur, sükûnet ve gücün zirvesinde elbise, silah, altın ve düzen olmadan toprağın üzerine ayak basar. Sanki varlığın ve âlemin tepesine ayağını koyar. Bütün güçlerden yoksun olan kimse, böyle bir gücü nasıl bulmuştur?

Buda sorar: Sen kimsin? "Brahmanım (derviş)", cevabını işitir. "Bu kadar güç, bunca sükûnet, gözlerinden parlayan bunca safa, itminan ve tasallut nerden kaynaklanıyor?" diye sorduğun-

da, "Bunca güç, bunca zayıflık içindedir!" der. Bu mucize kimdendir? Saltanat, fakirlik içinde, doluluk boş eldedir! Böylesi hayat, tertip ve sağlığı nereden getirdin, nasıl elde ettin? Şu cevabı alır: Ailesiz hayattan! Ailesiz hayat nedir? Kendisine şu akıllılığı öğretmiş olan insanın hayatıdır: Her neyi ıstırap izlerse onu bırak. Ben bıraktım da ıstırapsızlık ve ihtiyaçsızlığa ulaştım. Çünkü bütün zaaflar, zilletler, endişeler, kaygılar, üzüntüler, ihtiyaç sahibi olmaktandır. Eğer "istemezsen" hiç kimse seni zillet ve köleliğe çekemez. Eğer "sahip olmazsan", hiç kimse seni korkutamaz. Bu insan hayatının iki ilke ve esasıdır (Elbette bu cümleler, metinden değildir. Bilakis ben olayın yorumu babında ve Brahmanî görüş temelinde söylüyorum). Bundan dolayı güç ve servet, sahip olmayan o insandandır; sahip değildir ki onu korumak için muhafızlık ve dalkavukluk yapsın, vesvesesiz, kaygısız ve endişesiz bir an geçirmesin, onu kazanmak için her işe başvursun.

Buda, kurtuluş yolunu bulur. Sarayların yalandan genişliğinin kendi zindanının darlığı olduğunu; köşk, saray, kadın ve çocuğun, özgür ve hafif kanatlı uçması gereken güvercinin ayaklarına bir bağ olduğunu anlar.

Bir gece -ihtiyaçsızlığın, ailesizliğin ve müstağniliğin eşiğine varma gecesi- yatak odasına gider, karısını, ipek bir yatakta, efsanevi bir odada ışığa gömülmüş, güzelliğin ve gençliğin zirvesinde dinlendiğini görür; kucağında yeni doğmuş çocuğu. Kapının eşiğinde şöyle der: Sizde gördüğüm bunca güzellik ve kendimde gördüğüm bunca sevgi ve şefkat, işimi zorlaştırıyor. Biliyorum, eğer vedalaşmak için sizi uyandırırsam, yüküm daha da ağırlaşacak, yolculuğum daha da zorlaşacak! Bu yüzden sizi uykuda bırakıyor ve vedalaşmaksızın sizi terk ediyorum.

Atına atlayıp ormana doğru sürer. Bir ırmağa ulaşıp sudan geçer ve geçmişten, zevk ve tüketim hayatından sahip olduğu her şeyi temizliyor, üzerinden atıyor hayatın pisliklerinden arınıp geçmiş soylu hayatının en son hatırası olarak atı, dünya ile son bağı, biniciyi hiçbir yere ulaştırmayan bineklerden olan en son

bineği ırmağın o tarafında bırakır. Yaya olarak gür ormanda kaybolur ve ta beş büyük Brahman'a kadar bağlanır ve Buda olmaya başlar.

Kurtuluş Yolu (Muksha)

Daha önce söylediğim gibi Buda dininde kurtuluş yolu, "riyazet"tir, hayatla bağlarını kesmektir. Bizim "nefsi öldürme"[22] dediğimiz nefsi eziyetsiz ve zorlamasız kesme (hayatla olan bağları koparma-çev.) mümkün değildir; nefsi zorlanması ve alıkonması için güçlü bir iradeyle çok çetin bir programa göre nefse gem vurmak gerek. Bu iş için kendini bu "yoga" ritüeline -Veda dinine özgü riyazet- girmek gerekir.

[22] "Nefsi öldürmek" kavramının Hint kültüründen geldiğini ve dinî fikir ve dilimizde de yol bulduğunu tahmin ediyorum. Yoksa ilk İslamî metinlerde "öldürme"nin yerine "terbiye etme" kullanılmıştır. Hatta Kur'an ona yemin ediyor ve hatta onu çiftçinin suladığı gibi sulanması ve sağlam bir şekilde korunması ve de yetiştirilmesinin öğrenilmesi ve mahsul alınması gereken bir dane, bir tohum gibi tabir ediyor:

Nefse ve onu düzenleyip biçim verene, Sonra ona fücurunu ve takvasını (pisliğini ve kurtuluşa ermiştir. Onu toprakla örtüp-saran ve gizleyen de elbette yıkıma uğramıştır (Şems 7, 8, 9,10).

"Nefis tezkiyesi"ni, müfessir ve tebliğcilerimiz nefsi pisliklerden arındırma olarak anlamlandırıyorlar. Bunun daha çok ruhbanlık görüşünün etkisi altında olması muhtemeldir. Nefsi öldüme riyazetine yönelişte hedef, dinî ve ahlâkî terbiye açısından "temiz olmak" olarak biliniyor. Buna uygun olarak "eflaha" da kurtulmak anlamında algılanıyor. Bu, insanın tabiatta, maddiyatta ve içgüdülerde tutsak ve mahkum olması kavramına yakındır. Zevk, tat, lezzet ve tabiat hakkında Doğulu irfani bedbinlikle benzerliğe sahiptir. Hâlbuki dört kavram, yani "eflaha", "zekkâ"', "hâbe" ve "dessâ" arasındaki manevî uygunluk ve birinci âyet ile onun mefhumu muhalifi olan ikinci ayet arasındaki zıtlık; insanın nefse karşı sorumluluğunun söz konusu olduğuna işaret etmektedir; çiftçinin (fellah) tohuma karşı sorumluluğu gibi: Çiftçi tohumu toprağa eker de onu topraktan filizlendirip dışarı doğru çıkarır, geliştirir, onun iç yeteneklerini beslerse, kendisi mutlu ve mesut (eflah) olur. Yok, eğer tohumu toprağın altında sizli bırakır (dessâ) ve gömer, sağlam ve temiz su ve havadan mahrum ederse ziyana uğrar, mutsuz olur, ümitsizliğe düşer. Bu iki yorum veya tefsir türü; iki ahlak ve antropoloji görüşünü açıklıyor. Birincide insanın hayattaki misyonu temiz kalmaktır. İkincisinde ise, tekâmül bulmak, gelişmektir. Birincide insan, takvalı oluyor, ikincisinde ise iyilik yapan. Kötü iş yapmayan adam ile iyi iş yapan insan arasında fark vardır; biri olumsuz-

"Buda", riyazette öyle bir makama ulaştı ki, Brahmanlar ona ümitvar ve mütevessil oldu. Çünkü riyazette sahip olduğu onca istidatla ve sükûnet içinde kahramanca tahammül ettiği işkencelerle, onun her şey ve herkesten çok "Nirvana"ya ulaşacağı ortaya çıktı.

Bu yüzden Brahmanların ümit kaynağı oldu ve yüzyıllık bir yolu kat etti. Açlık ve zaaf; işkence, riyazet, kendine eziyet programlarının etkisiyle öyle bir noktaya ulaştı ki düştü, Brahmanlar etrafında toplandılar, öldüğüne dair itminan buldular. Sonra bu baygınlık, şuur kapalılığı, kendinden geçme ve zayıflık,

dur, diğeri olumlu. Tezkiyeye böyle mana vermek, maalesef insanların özelliksiz, menfi, işsiz ve sadece bulaşıksız ve temiz/dürüst tiplerin peşinden gitmelerine sebep olmuştur. Hâlbuki temizlik, bilinç ile eğitilip büyük duygu, bilgi, bilinç, irade, liyakat ve yapıcılık ile iç içe olduğu zaman değeri olur, yoksa hiç bir insan, bütün ömrünü takva ile geçirse de temizlik ve günahsızlıkta "alçıdan heykel"e, "kardan adam"a veya "cenaze"ye dahi ulaşamaz!

Şöyle diyecekler: Takva mı? Evet takva! Fakat bir bilinçsiz ve işsizin takvasının ne anlamı var? Takva, kendini sapma, pislik ve ihanetlerden korumaktır. Sapma, pislik ve ihanet faktörlerini, hatta onun çeşitlerini anlamayan ve tanımayan bir adam, nasıl muttaki olarak kalabilir? Ali'ye (a) karşı savaşan Nehrevan mukadeslerinin, yobazlarının kusuru değil, bilinçsizlikti.

Saniyen siyah ve beyaza el değdirmeyen kimsenin elleri temiz kalsa ne yazar, bunun övünülecek ne tarafı olabilir? Sosyal, fikrî, siyasal ve ekonomik kargaşaların kalbinde çaba gösteren, sorumluluk yüklenen, temiz ve perhizkâr kalan, kendini satmayan, zafiyet göstermeyen, ağır ve çeşitli zorluklara tahammül eden, şahsî heveslerin cazibesi karşısında sürçmeyen, yanlışa sapmayan insanın takvasının olduğundan söz edilebilir. Ne zamanın durum ve vaziyetlerinin kendisiyle bir işinin olduğu, ne de kendisinin zamanın durum ve vaziyetleriyle bir işinin olduğu, iaşesini bir grup insanın temin ettiği ve işi de temiz kalmak olan kimsenin takvası ne takvasıdır? Deneme alanında yer almalı, kendini korumalı ki, takva sahibi olsun. Acaba "İngilizlerle sömürü antlaşmalarının hiçbirinde Babakûhî'nin imzasını görmemem, onun vatan satmayan ve takva sahibi bir adam olmasının mı alametidir?

Rebî Efendi, Hazret-i Emir'in idaresi zamanında bütün o keşmekeşlerden kenara çekiliyor, Meşhet yakınlarına gelip orada kendisine bir mezar yapıyor ve mezarda ibadetle meşgul oluyor. Münker ve Nekir'le karşılaşmada soru-cevap alıştırması yapıyor! Bu takva değildir! Takva, Malik Eşter'in yaptığıdır; Ümeyyeoğullarının vesveseleri, kargaşası, tehlikesi, parası ve gücünün zirvesinde çalışıyor ve temiz kalıyor.

mükerreren onun peşinden gelir. Ta ki Buda'da bir deri, bir kemik kaldı ve bu durum onu öyle bir hayalete dönüştürdü ki babası bile görseydi tanıyamazdı.

Riyazet, yani silah, makas ve bıçakla kendini temizlemek, değiştirmek, tanıdıklarından hiçbirinin seni tanımayacağı; sevgilin seni görünce, seni sevemeyeceğini hissedecek ve de annen-baban seni görünce, aranızda bir akrabalık bağının olamayacağını anlayacak şekilde benzerliklerini temizlemek demek... Zira öyle yabancı, tarihsiz ve yeni oluyorsun ki, geçmişinle ve geçmişlerle tüm bağlarını kesiyorsun. Bu, yeni bir doğumdur. Yani bir kez daha kendinde doğuyorsun ve o zaman önceki durumun çürümüş ve kokmuş bir cenin gibi senden düşüyor. Şu tabir, Bayezid-i Bestamî'nindir. Diyor ki: "Ben Bayezidlik'ten, derisini değiştiren bir yılan gibi çıkmışım." Cüneyd de şöyle diyor: "Nur'a baktım; kendim nur oluncaya kadar otuz yıl bakmaya devam ettim"; yani Cüneyd değil.

Buda, böyle bir aşamaya ulaştı ve başarının zirvesinde, nirvanaya nail olmanın eşiğinde ve sesi bütün bir Hint'te, bütün büyük Brahmanlarla zahit Hint ruhanileri arasında yankılandığı anda - Buda aşk ve kemâlin en son derecelerini kat eder- ansızın öfkelendi.

Buda'nın Hayatının İkinci Devrimi

Siddhartha, buraya kadar büyük Brahmanların makamına erişmiştir. Buradan itibaren de Brahmanizm dininin Brahmanlarından büyük bir Brahman olan "Buda" haline geliyor; fakat sınırsız derecede büyük ve hayret verici bir duyguya eriyor.

Aklın Ötesi ve Akıl Altı

Gayr-i aklî meselelerin iki türlü olduğuna dikkat edelim; bunlardan biri, aklın ötesinde olan meselelerdir. Bu meselelerde aklın kendisi, anlamak için başını yukarıda tutması gerektiğini hisseder. Diğeri ise, basit düzeyde olup aklın kolayca idrak ettiği, beyhude olduğuna vakıf olduğu ve şüphe duymadığı meselelerdir.

Burada mantık ötesi meseleler söz konusudur. Bu nedenledir ki, aklî mantığınızı gizlemeniz ve irfani duygunuza güç vermeniz gerek; ta ki Mevlanâ'nın Buda'nın hayat zirvesinin bu anını nasıl tavsif ettiğini anlayasınız.

Elbette Mevlanâ'nın söz konusu sözü tamamen İslami değil, sûfiyâne ve Buda'cadır. İslam, başka bir şekilde söylüyor:

Nefsin Hilesi

Savaş meydanlarında otuz yıl savaşmış olan bir mücahit, bir kenara sığınmış, riyazete, nefsi öldürmeye ve batını temizlemeye çekilmişti. Gece gündüz demeden kendi yalnızlığında riyazet çekiyor, kendine eziyet ediyor, ibadetle meşgul oluyordu, "cihat! cihat!" davulu sokakta, caddede, pazarda çınlayana kadar. Şehirde cihat başlamıştı. Mücahitleri, gençleri savaşa çağırıyorlardı.

Köşeye çekilip kendi mihrabının yalnızlığında, nefsini öldürme, uzun ibadetler ve ağır oruçlar işinde olan Mücahit, birden tanıdık bir sesle irkildi, ruhu canlanıp açıldı ve kendi ruhunda mücahitlere bağlayan ve cihat sahnelerine koşturan şiddetli bir eğilime girdi.

Kahramanlık şevki, Allah ve şehadet yolunda mücadele, onu elbisesini giyme konusunda harekete geçirdi. Şevk ve iştiyak durumu içinde birden kendine geldi ve şöyle dedi: "Ey nefis! Yine beni aldatmak mı istiyorsun? Yoksa savaş meydanlarından, evimin selâmetine sen davet etmiyor muydun? Kadın, çocuk ve sorumluluktan bahsetmiyor muydun? Kadın ve çocuğun hakkını vermenin ne kadar sevap olduğuna dair rivayetler okumuyor muydun? Falanca duanın, 70 şehitin ecrinden daha fazla ecri olduğuna dair rivayetler de okumuyor muydun? Kırmızı narı yedikten sonra iki rekât namaz kılmanın, kırk Bedir şehitinin sevabına sahip olduğundan, velhasıl bu şekilde kolay ve karlı yol göstermelerden bahsetmiyor muydun?

Çünkü nasihatlerine kulak vermiyor ve diyordum ki, iki rekât namazla elde edilebilecek kırk şehit sevabını istemiyorum. Ken-

di canımla, kendimi ve ailemi yok etmekle, sadece kırk değil, hatta bin sevap elde etmek istiyorum.

Sen, savaş meydanında da beni bırakmıyordun, değerlerimden bahsediyordun. Ölmek için çok insan var; fakat benim gibiler azdır, öyleyse kendimi diğerleri için korumalıyım. Yine sözünü dinlemiyor, saldırıyordum. Sen artık, arkadan yaralanmasınlar diye pehlivanları himaye bahanesiyle onların sığınağında beni tutuyor ve kendimi koruyayım diye böyle yapıyordun.

Şimdi ne olmuş da cengâverlerin davul ve kösünün sesiyle bir üzerlik otu gibi ateşimin üzerine atlıyor, böyle şiddetle beni savaş meydanına gönderiyorsun? Yoksa sen de mi ahlâk, tutum, davranış ve inanç değişikliğine gidiyorsun?

"Şimdi anlıyorum ki, beden korunsun ve zevk alıncaya, bütün bencillik ve ideallerin cevap buluncaya kadar kalasın diye seni savaş meydanına götürdüğüm için köşeye oturmama gülüyordun. Şimdi görüyorsun ki kötü müptela olmuşsun; zira sessizlik halvetinde -kimse görmeden- zerre zerre beni boğmakta, çekmekte ve öldürülmekte, kendini öldürmektesin. Demektesin ki ben her halde ölüyorum. O halde bu habersiz yalnızlık yerine, beni şehit sayacakları, bir kaç neferin göreceği ve benim büyük cengâverlerden olduğumu hatırlayacakları ve dolayısıyla canımı yitirirsem en azından isim, haysiyet ve iftihar kazanabileceğim bir yerde ölmem ne kadar iyi olur.

Senin için ortaya getirdiğim şeyi görüyorsun, sessiz, haysiyetsiz ve isimsiz bir ölüm. Şu halde beni cihada gönderiyorsun ki, toplumsal haysiyet, isim ve şöhret kazanasın.

Buda da, böyle bir ana ulaşıyor ve şöyle diyor: Öyle bir makama ulaştım ki, Bütün Hint Brahmanları benim zahitliğim, dindarlığım, takvam ve ruhani olgunluğumdan bahsediyorlar. Bütün insanlar, bütün halk beni kutsama yoluna başvuruyorlar. Birden şu hakikate erişiyorum ki kendime yüklediğim bütün bu şiddetli işkenceler, bu kanaatler, uzun oruçlar, çok zor ibadetler, birkaç haftada sadece birkaç tane pirinç ve birkaç damla su

ile yetinmeler, korkunç hevesperestliktir. Bütün bu isim, iftihar, yüceltme ve kutsallaştırmaya sahip bir hedefe ulaşmak için bir yarış hattına düştüm. Şunu görüyorum: Bütün bu zorluk, oruç ve işkencelerden kendimden geçtiğim ve hoşlandığım bir durumda zevk ocağından ve bütün maddi içgüdülerimin şifa bulmasından dışarı çıkıyorum ve tevfik, kudret, hedefe ulaşma ve kemali hissediyorum. Kalbimin hiçbir kalbin gücü içinde olmayan esrarengiz tecellilerin mazharı olduğunu düşünüyorum.

Bunca gurur, başarı, itibar, bunca zevk ve lezzet; hevesperestlikten başka bir şey değildir.

Böyle bir anlayış, psikoloji açısından da doğrudur. Mazoşizm (psikolojide bir hastalık), zayıf şekliyle herkeste vardır. Kuvvetli şekli sadizmdir, tedavi edilmelidir. "Sadizm" başkalarının eziyet çekmesinden zevk almadır. Mazoşizm kendine eziyetten zevk alma, hevesperest ve bencilce bir riyazettir. Derler ki, bir çocuk büyük bir zevk ve şevkle annesine şöyle diyordu: Dün gece rüyamda bir köleyi bana bağışladıklarını gördüm, ben sevincin şiddetinden kendimi harap ettim. Annesi buna şöyle cevap verdi: Yarısı doğrudur!

"Fisincan" (çerkez tavuğuna benzer bir yemek türü-çev.) adıyla açılan ve geveze muhayyilesinde bir anlık sükûtun içine almadığı insanın derisi "Yoga" vasıtasıyla o kadar incelir ki, kemikleri görünür (et kemiği görmeye engel değildir); öyle et ve yağ dökülür ki, adamın bağırsakları ve diğer iç organları görme alanı içine girer. Öyle olur ki, doğal hayatının durumlarına, içgüdülerine, hatta yasaları üzerinde güçlü bir insan elde eder. Bu kişi, birkaç gün nefes almayabilir, haftalarca hiç yemeyebilir, yıllarca yerinden kıpırdamayabilir. "Mihir Baba" gibi -ihtiyarlık günlerinin sükût orucunu kırdığı bu insan, elli yıllık sükûtu kırdıktan sonra yarım asır sözünü bekleyenlere sadece şöyle dedi: "Ey insanlar! Kendi içinize yönelin ve dikkat edin; zira her şey içtedir"- o yarım asırlık sükûtu kat edebilir.

Bütün bunlar doğrudur, böyle riyazetlere başvurmak, büyük güç ve yetenek ister. Fakat bununla birlikte Buda'nın ifadesiyle, "İç,

öyle karanlık kalıyor". Zahit riyazetçi, kulu gurura müptela eder. (Eğer fırsatım olsaydı, dua metinlerinde ve İslami ahlâk kitaplarında bu meselelerin ne kadar güzel, derin ve faydalı -bozuk değil- bir biçimde ortaya konulduğunu gösterirdim. Bu kutsallaştırmayı, bu namaz ve duaları meslek edinen kimselerin, en büyük faciasının, bütün zahmetini boşa çıkaran gurur olduğunu da ortaya koyardım. Bütün bu imkân ve başarıları elde etme gururu ve Allah'a yaklaşma gururu, bütün içgüdülere, arzu ve heveslere galip gelebilmiştir. Bu gururla kişi, dindarlık ve takvada öne geçtiğini düşünüp başkalarını hep kendinden daha pis, aşağı ve küçük görü.). Kendi nefsinde riyazet, ruhun, bozuk zahitlik veya dindarlıklarla elde ettiği pisliklerden ibarettir.

Bundan dolayıdır ki -züht için- zühdün kendisi, büyük bir insani ve ilahi felsefeye sahip olmaksızın insani sapma etkeni ve çok korkunç ahlaki hastalıkların mikroplarını ekme ocağıdır. Bu nedenle zahitlerde -özellikle Budizm ve Hıristiyanlık'ta- bol sapmalar görmekteyiz. Örneğin zühde yönelişle cinsel içgüdülerini öldürüp çapkınlığını önlemiş olan kimse, hâlâ pisboğazlık yapıyor. Bu, tıpkı bir cepten alıp diğer bir cebe koymak gibi bir şeydir, bu da azaltma da çoğaltma da değildir.

İşte Bertnard Russell diyor ki, bir İngiliz darbımeseli vardır: "Eğlence ve işretlerinizi devlet büyükleri ve subaylarla yapınız, yiyeceklerinizi ise zahitler ve dindarlarla yiyiniz." Çünkü onların (devlet büyükleri ve ...) duyguları dans ve müzik pistlerindedir, yiyeceğe önem vermezler. Ama zahitler üç saatte bir yerler, iki saat de yemekler hakkında konuşurlar. Gerisi yiyecekleri yemeklerin başında heder olur. Yani o fısıltıları, âşıkane sohbetleri ve cinsî zevklerle geçirmeleri gereken zamanı bu şekilde telâfi ederler.

Bu şekliyle zahitliğin yarısı doğrudur. O, bedenin control altına alınması ve doğal insani güdülerin zayıflatılmasıdır. Fakat bu eylem veya davranış, içte işrakı uyandırmıyor (Bu meselenin ortaya konulmasıyla, İslam'daki anlamı güzelce anlaşılır. Buda'nın ret ve intikal durumu, İslam'da temel bir meseledir. Ama sonra çözüm

yolunu ispat ve gösterme boyutunda Buda başarılı değildir). Fakirlik, insana zevk veren her şeyden (gıda, cinsel içgüdü etkenleri, uyku, yatak yumuşaklığı, aile ve huzur) müstağnilik ve bağlantısızlıkla ruha saflık ve berraklık vermez, Tanrı'nın ruhunun veya hakikat ışığının tecelli aynası olamaz. Ruha hafiflik vermiyor ki, miraca gitsin ve böylece maddi hayatın pis bataklıklarından kurtulabilsin. Hayır! Hayır! Ruh, bedenin işkencesi ve tenin zayıflamasıyla eğitim kazanmaz, bilakis öylece zayıf kalır.

Bu Buda'nın sözünün esasıdır: Gönül, maddi hayat ve duyulur nesneler ötesi esrarengiz hakikatleri idrak merkezi anlamındadır (kalp değil, gönül). Gönül, iç yağının erimesi, derinin incelmesi, kemiklerin yumuşaması ve midenin boş kalmasıyla gelişmez ve ondan öteye ve ebediyete pencereler açılmaz.

Bedenin zayıflatılmasıyla ruhun eğitileceği veya yetişeceği şeklindeki bu cuki -veya yoga ve riyazetkeş- iddia, doğru değildir. Ruh terbiyesi veya eğitimi için bedeni zayıflatmak değil, ruhu eğitmek gerek.

Bütün Hıristiyan, hatta İslam, Hint ve Çin sufi mekteplerinde ve çoğu kabilelerde -diğer şekilleriyle- ruh ve beden arasında dolaylı bir ilişki vardır; tümü için sabit bir şekilden söz etmek yanlıştır.

Buda Hint'te ilk kez şöyle dedi: Hakikate ulaşmak için bedeni ruhun yanından bir kenara bırakmamız ne yeterlidir, ne de gereklidir. Batın aynasını cilalamak için, zahiri reddetmemek gerek. Bilakis batın aynasını cilalamanın yolunu bulmak gerek. Ruh terbiyesi için ruh ilmi ve ruh eğitiminin sınırlarını genişletmek gerek. Bu ikisi aynı şey değildir.

O Halde Ne Yapmalı?

Buda, "riyazetin" bedeni yok etme dışında başka bir şeyle sonuçlanmayacağını anladı. Tam Nirvana ve tekâmülünün eşiğinde durduğu; Veda ruhanileri arasında azamet, riyaset ve manevi ve ruhani sevimliliğin zirvesine ulaştığı esnada, birden hepsini viran etti.

İmanları -hakikat bildikleri şey- yolunda canlarından vazgeçen kimseler çoktur; fakat kendi isim, haysiyet ve şerefinden de vazgeçecek kimseler çok azdır.

Buda, o kadar şöhret ve itibardan geçti, geri döndü. Kendisinin müridi olmuş Brahmanlar ondan ümitlerini kestiler, meyus oldular ve onu bıraktılar. O, tekrar tek başına kaldı ve hicrete yöneldi. Fakat bu kez mutlak umutsuzluk onun canını doldurdu. Yıllarca riyazet, avarelik, ailesizlik, irfan, marifet ve riyazet dersi almak, ona sadece zayıf ve güçsüz bir beden bağışlamıştır. Gerisi hiç. Su içti, yemek yedi, et yedi canlandı ve bir şey götürmeden ve vücudunda aydınlıktan en küçük bir ışık olmadan çok kaybettiğini gördü.

Bununla birlikte Buda ümitsizliğe düşmedi. Bu, hayat dersidir: Sadece başarı ihtimali olduğunda hakikat için çaba göstermemek gerekir. Ayrıca hakikatin kendisi için çalışmak da gerek; hatta zerre kadar zafer ümidi olmasa bile çalışmak lazım. Eğer çalışmaz ve durursa, batıla teslim olmuş, çürümüşlüğü boynuna geçirmiş demektir.

Aydınlık Yolcusu

Buda, küçücük bir ümidi bile olmaksızın yola düştü. İkinci bir hicreti başlattı. Ne hırs ve istek tanrılarının savaşına gitti, ne de zer u zor tanrılarının savaşına -bunların hiçbiri hakikat değildir. O aydınlık yolcusuydu. Nur tarafına doğru gidiyordu, ta ki "Bodhi" ağacının dibinde "Buda"lığa erişti. Ölene veya bulana kadar orada kalmaya karar verdi.

Budi

Budi, aydınlanmak, uyanış ve işrak anlamında "budi" -uyanmak, uyanık olmak, bilinçli olmak, dikkat etmek, tanımak- kökündendir. "Bu" ağacının, cennetteki meyvesi yasak ağaçla -Tevrat'ın nitelediği gibi- bir benzerliği yoktur.

Âdem, yasak meyveyi yemekle görüş ve basiret kazanır. Buda da "Bu" ağacının dibinde veya kucağında görüşe erişir, hakikat ve yolu bulur.

"Buda" yıllarca "Bu" ağacının altında kalır. Kendisini hayat, şöhret ve şehvete sürükleyen bütün arzu, eğilim, emellere ve heveslere karşı zafer elde eder ve kurtulur. Sonra görüşe ulaşır ve "Buda" olur.

"Buda", Yunanca "sophia" -hikmet anlamında- mefhumuna, yani "veda" mektebinde izah ettiğim ilim ve teknik ötesi vs. bilme ve tanımaya sahiptir.

İmdi bu ağacın altında, Sidarta -bolluk içinde yaşayan şehzade- yıllarca eziyet, ıstırap ve gayretten ve Brahmaî riyazet ve büyük ruhaniyet makamına eriştikten sonra; tüm bunlardan el çekip başıboşluk ve verimsizlikten kurtulduktan sonra "Budi"ye erişir ve "Buda" olur.

Buda, Uyanış Çağrısı

Hint düşüncesinde Buda, her dönemde gayb âleminden gelip uyanış salâsı veren, uyanış çağrısı yapan, insanlara kurtuluş ahengi veren ve halkı yeryüzü cehenneminden kurtulmaya çağıran kurtuluş-bahşedici bir ruhtur. Bazı insanlar onu Kabul edip kurtuluşa eriyor; fakat çoğunluk kabul onun çağrısını etmiyor ve yok oluyor.

Buda, tanınmamış biri değil, bilakis halkın kurtuluş elde etmek üzere bekledikleri bir nevi Hint Mesihidir. Önceki dönemlerde birkaç defa -çeşitli görünümleri altında- gelmiştir. Bir defa da bir kuş suretinde Hindistan ormanlarına -ve bütün dünya ormanlarına- şöyle haykırmıştı:

Ey yeryüzü ormanlarının bütün kuşları! Uçunuz! "Utanca bulaşmış", ama yönleri şehir, bağ ve ümrana yönelik olan bu mutlu ormanları bırakınız. Bu hayattan vazgeçiniz. Şimdi yangın kapıya dayanacak, bütün orman yanacak ve sadece ateşten göğe yükselmiş olan kuşlar kurtulacaktır.

Kuşlardan bir grup, kendi Buda'sının çağrısına cevap verdi ve kurtuluşa erdi. Ormanda yaşamanın zevkinden, ormanın yeşil dallardan yapılmış yataklarda şarkı okumanın tadından vazgeç-

meyi başaramayan diğerleri öyle kaldılar ve yangının içinde yandılar.

Hindistan'da kuşların bu kadar önemi haiz olması (Kelile ve Dimne'ye ve Hint edebiyatına baktığınızda, kuşların ve diğer hayvanların nasıl insani bir kişiliğe büründürüldüğünü görürsünüz), kuşların ve hayvanlar âleminin insanın irfan ve kurtuluşu olan bir dünya olması sebebiyledir.

Eğer İsteseydi Geri Dönmeyebilirdi

Sadece mükemmel olmayan ruhların ölümden sonra geri dönmeye mecbur olduklarını fakat mükemmel ruhlar için böyle bir zorunluluğun olmadığını söyledim. Buda, Nirvanaya, akıl ötesi bilgi ve bilince ulaşmış ve hakikati anlamış bir insandı. Nirvanaya ulaşan kimse, artık ıstırap dolu hayata, insanların arasına geri dönmez ve sürekli olarak ebediyette kalır.

"Bü" ağacının dibinde nirvanaya ulaşan Buda, o âlemde dinlenebilir ve artık bu "Karmaî" dolaba ve "Samsaraî" hayata geri dönmeyebilirdi. Ama dinlenmedi ve geri döndü; kendisini, toprağın hayat kıvılcımları arasına attı. İsa Mesih'in kendini kurban etmesi ve Âdem'in günahından arındırması gibi insanların, cennetin yolunu tutabilecekleri ve yeryüzünde sürülme ve süküta mahkûm olmayacakları biçimde hareket etti.

Mükemmel olmayan ruhlar, tekâmül buluncaya kadar bir kalıptan bir başka kalıba giderler. Fakat Karma halkasından çıkıp kurtulmuş ve huzurlu ebediyete erişen Buda, dönmeyebilirdi. Ancak kendisinden -o basiretten- insanın kurtuluşuna dair bir mesaj getirmek ve insanlara hürriyet bağışlamak için geri döndü.

Tanrılar ve Kurban

Hindistan, tanrılarla doludur. Her olguya bir tanrı vardır; sayısız olay ve olgulara sayısız tanrılar bulmak mümkündür. Ama asırlar boyunca -gelişimin izinde- bu tanrıların sayısı azalıyor ve üç dört bine iniyor!

Burada şuna dikkat edelim: "Tanrı"dan maksat büyük tanrı değil, Kur'an'ın "ilâhe" veya "âlihe" dediği tanrıdır (Bunun çoğul alınmasında bir problem yoktur.[23]

Tanrılar çok sayıda ve çok masraflıdırlar. Herbiri bir kurbanlar ister. Kurban etme, açları doyurmak için söz konusu olduğu İslam dininin aksine; bu dinlerde halk için değil, tamamen tanrılar içindir.

Bu yüzden kurbanı yakarlar -Yahudi dininde de kurbanı mezbahada yakarlar- ki dumanının kokusunu alsınlar.

Buda bir taraftan da şöyle feryat ediyordu: "Bütün bu nezir, niyaz ve kurbanları -dünyada çokça var olan ve ormanların derinliklerini dolduran tanrıların rızası için- bırakın! Onların bizimle bir işi yok, bizim de onlarla bir işimiz yok. Onların hayatları kendilerine, bizim hayatımız da kendimize. Şu halde biz kendi hayatımızı kendimiz temin etmeli ve kurmalıyız.

Bu büyük Veda mabetlerinin bedenine ve Hint Brahmanları sınıfının erkine en güçlü darbeyi vuran büyük bir çağrıdır. Çünkü Buda'nın bu davetiyle onların bütün gelirleri yok oluyor ve Veda dininden geriye sadece ve sadece logaritma cetveliyle bile halledilmesi mümkün olmayan karmaşık dualar ve çok acayip ayinler kalıyor.

Tanrılar ve Aracılar

Öte yandan "Buda'nın feryadı, hep halkı aracıların gücü ne kar-

[23] Hint halkının vakit, güç, ümit, şevk, aşk, iman, hatta servetinin büyük bir miktarı, Brahmanlar (Veda dininin ruhanileri) aracılığıyla tanrıları memnun etmek ve şerlerini def veya celp etmek için harcanıyordu. Zira onlara bir şey ulaşmaz, eziyet ediyorlardı. Eğer bir şey vermezsen unutuyorlardı. Dolayısıyla halk ile tanrılar arasında iş bitiricilik yapan aracılar, halkın işlerini yoluna koyuyorlardı. Meselâ çok sayıda adaklar adayıp yerine getiriyor ve aynı şekilde çok kurbanlar veriyorlardı; bunu buğu ve buharlar eşliğinde yapıyorlardı ki, gökteki ilahların dimağına erişsin ve insanî ihtiyaca cevap versinler. Sonra kanunî yolla veya kanunî olmayan yolla! cesaret etsinler. Aracıların sayısı, fazlaydı ve sonuçta onların da masrafları ve harcamaları söz konusuydu. Veda'da herkesin Brahman'a bir inek vermesi diye bir şey vardır, bir sürü veren herkes, bütün bir dünyayı bağışlamış demektir (Bu ölçüde sevabı var!).

şı isyan ettirmenin peşindedir. En küçük dinî bir amelin bile Brahmanlar vasıtasıyla ifa edilmesi gerekiyordu. Brahmanların müdahalesi olmadan eda edilen kurban ve namaz, sadece değersiz olmakla kalmıyor, ayrıca büyük bir günah sayılıyordu. Bu, bu sınıfın korkunç din istismarına devamlılık kazandırıyordu. Fakat iktidarların ve halkla irtibatlarının reddiyle, Brahmanların ayaklarının altı boşaldı, o kadar büyük güce sahip saray tarumar oldu ve gelir kaynakları kurudu. Bundan dolayı Brahmanlar, Buda dininin Hint'te yayılmasını engellemek için herkesten daha çok çalıştılar. Hint'te doğan dini, Çin, Vietnam, Kamboçya ve Hindiçin'e kadar sürdüler. Nitekim bugün Hint'teki Budistler, çok küçük bir azınlıktan başka bir şey değildirler.

İnsanı Tanrılardan -Tanrı'dan Değil- Kendine Döndürmek

Buda, tanrıların ve tanrıların aracılarının gücünü reddetti, yadsıdı ve insanı, kendi içinde sahip olduğu güçlere yöneltti. O halde Buda'yı ateist ve Tanrı'yı inkâr eden biri olarak tanıyan Avrupalı din bilim araştırmacıları ve öğretmenlerinin aksine Buda, tanrılara inanmıyordu ve tanrıları da onların aracılarını da ret ve inkâr ediyordu. "Buda", Veda dininin sayısız tanrılarıyla mücadele etti. Züra onların varlığı, Hint toplumu için bir faciaydı; Hint sosyal tefrikasında, Hind'i istismar etme ve uyuşturmada, sürekli mevhum aracıların icadında hep bu facia var: Brahmanlar vesilesiyle bireyler, bütün sorumluluk ve hayatlarından gafil kalıyor ve bu mevhum güçlerle sürekli bir endişe ve kaygı içinde vakit geçiriyorlar.

Buda, halkı, mevhum tanrılardan ve daha da mevhum kaygı, endişe ve kuruntulardan kurtardı. Onların dağınıklığı, çokluğu ve ihtilafları, insanlığın istismar, sömürü ve eşekleştirilmesini ve de parça parça olmasını izah ediyordu. Bu, tevhidin reddi değil, şirkin reddidir. Eğer Avrupalı sosyologlar bu ikisini bir tutuyorlarsa, bu, onların -dindar olanları dahi- şirk ile tevhit arasındaki farkı bilmemeleri ve ikisini bir saymaları nedeniyledir. Hâlbuki tevhit ve şirk, bırakın birbirine benzemeyi, tersine birbiri-

ne karşıttırlar ve sürekli savaş halindedirler. Buna binaen Buda'nın Veda dinindeki Hint tanrılarını inkâr etmekle ve insanı kendi insani güç ve sorumluluklarına döndürmekle yaptığı; şirk dini ve şirk tanrı taparlığının bedenine bir darbe idi.

Tanrısız Bir Din

Sosyologlar (daha çok maddeciler) "Buda" dinini tanrısız bir din olarak kabul ediyorlar. Çünkü iki dindeki -tevhit dini ve şirk dini- iki tanrı kavramı arasındaki farkı tanımıyor, bilmiyorlar. Diğer bir kısmı, tabiat ötesini ve din duygusunu inkâr etmek için her yerde bir iz, eser ve işaret bulmaya çalışıyor, bulabildiklerini de büyültmek veya tevil etmek suretiyle dine bir darbe vurabilmenin çabası içine giriyorlar. Başkaları ise bu meselelerin farkında değiller. Bunlar teori getiriyorlar, biz de yediğimiz yemekler gibi onları tüketiyoruz! Buda, insanı kendi irade ve alanında olmayan güçler karşısında zayıflatan, zillete düşüren ve ezen bir etken olarak şirk dininin inkârını ilân ediyor (Mesele budur, tevhidî tanrıperestlik değil).

"Buda"nın işlerinden bir diğeri, sufice riyazetlerle mücadele ve kastların reddidir.

Kast Sistemi

Veda dini bahsinde işaret edildiği gibi, Hindistan'da "Kşatriya" sınıfı, brahmanlar sınıfı, işçiler sınıfı ve en son ve en fakir Aryai olmayan yerli sınıfı vardır. Sonuncu sınıf, necis sayılıyordu. Hint'te bu sınıflandırma mevcuttur; çünkü din şirk dinidir ve bu dinin tanrıları, sınıfların çokluğunu ve sınıfsal sistemi açıklayıp meştûlaştıran semboller, heykeller ve bayraklardır.

İmdi tevhit -felsefi hakikatçilikten ayrı- insani birliği, sınıfsal ve ırksal birliği, varoluşsal birliği, yani dünyanın ahenk ve uyumunu, bütün unsurların yakınlığını, insanla Metafizik güçlerin yoldaşlığı ve yöndeşliğini açıklamak için sosyal inşacı bir etkendir. Tevhidin anlamı budur.

Buda, tanrıları reddetmekle sınıfsal düzeni de kendiliğinden reddetmektedir. Yani herkes onun dinine girebilir ve onun tali-

matlarıyla nirvanaya ulaşabilir. Hâlbuki "Veda" dininde herkes, kendi sınıfında ebediyen esirdir. Eğer başka bir dünyaya yol bulsa da gitse, yine kök ve sınıfını değiştiremez. Geri döndüğünde yine kendi sınıfında doğar.

Hakikat ve Akıl

Buda'nın başvurduğu diğer bir ret ve inkâr etme işi, hakikati araştırma ve bulmada akıl gücünün reddidir. Bu, son çağda Bergson'un yaptığı, şimdi Rene Guenon'un yapmakta olduğu; irfanımızın geçmişte yaptığı, hatta imamlarımızın da yaptığı bir iştir. Özellikle İmam Sadık'tan (a) itibaren ilk İslam görüşünün devamı olan Şia mektebinin durgunlaşması, uyuması, kapanması ve kenara çekilmesi için felsefi konular ortaya atılıyor. Abbasiler zamanında akıl ve felsefeye ilgi, tercüme, yayın, Yunan felsefi metinlerinin yayılması, Hint sufiliğinin etkileri; ilk seyir hattında İslami görüşün Şii imamlar tarafından gerçek idamesi olan Şii görüşü zayıflatmak içindi. Abbasiler -Emeviler onun bilincinde değildi- İslami görüşün ve onun devamı olarak Şii görüşün medeni ülkelerin güçlü kültürleri aracılığıyla metruk kılınmak isteniyordu. Bunda büyük ölçüde başarılı da oldular.

Hindistan'da Hintli bilgeler kâinatın problemlerini ve varlığın muammasını hallederek hakikati bulmaya çalışıyorlardı (Biz de buna duçar olduk. Ulemadan çoğu, hatta İmam Cafer Sadık'ın mektebine bağlı ulemanın çoğunluğu, Doğulu irfani mektebin ihsaslarının şiddetli etkisi altında kaldılar veya dolaylı olarak Yunan felsefi düşünme metodu ve görüşüne duçar oldular. Bunlar bizim Şii kültürümüze nüfuz etti. Maalesef o ilk ruh ve yön zayıfladı. Sonraki asırlarda da kalmadı).

Hind filozofları şu meselelerde tartışıyorlardı: "Tanrıların âlemle ilişkisi nedir?", "Ruh nedir?", "Cisim nedir?", "Cismin ruhla ilişkisi nedir?", "Önce ruh, sonra cisim mi gelir?" veya tersi mi?", "Ölümden sonra hangi aşamalar kat edilir ve hangi şekiller meydana gelir ve insanın mukadderatı ne olacak?". Ölümden sonraki sokakların arka sokak özelliklerini dahi ayrıntılı olarak açıklıyorlardı. Bütün unsurları -hatta varlıktan yaratıl-

makta olan bir anı bile- inceliyor ve teori ortaya koyuyorlardı. Fikrî, zihnî, Aristocu mantıkî, felsefi tartışma -dünyanın her çeşit felsefi problemleri hakkında- var idi -şimdi de var-. Bunlar, Buda vesilesiyle şiddetli bir darbe yedi.

Buda, akıl ve felsefe yoluyla bir yere ulaşılamayacağını söyledi: Ruhun ne olduğunu ve nasıl olduğunu anlayamazsın, anlasan da boşuna. Ruh ile cisim, ruh ile dünya, madde ile mana, gaybi güçlerle doğal güçler arasındaki ilişki, filozofların halledebileceği meseleler değildir. Bütün bunları bırak ve kendini tanımaya çalış. Bu, hem faydalı hem de mümkündür, onlar ise ne faydalı ne de mümkündür.

Kendini Tanı!

Bu sadece, Buda'nın takipçisinin uğraşması gereken bir meseledir. Fakat filozofça değil -meselâ öz/benlik (kendin) cisim mi ruh mu, buhar şeklinde mi yoksa latif bir sıvı mı ya da gaybi mi vs.- Her halükârda bir "benlik" duygusuna ve "ben" veya benlik adında bir varlığa imana sahipsin. Onu eğitebilir; ıstırap, perişanlık ve pislikten kurtarabilirsin. Bu hem yapabileceğin faydalı bir iş, hem de faydalı olduğu için yapman gereken iştir. O halde dünyanın muammalarını halletmeyi bırak. Hissedilmeyen güçlerin, insanın ulaşamayacağı amillerin ve tanrıların etki kaygı ve endişesinden; onlara tevessül ve yakınlaşma tasasından; hayatını korku ve dehşetle dolduran, seni korku dolu bir dünyaya atan bu güç ve tanrıların korkusundan kendini kurtar. Ölümden sonra ne olacak, hangi aşamalar olacak, ölümden öncesi nedir gibi tasa ve kaygılardan; asla gerçek olmayan korku, endişe ve kaygılardan çık. Bütün beden ve hayat güçlerini eriten, sana bir fayda sağlamayan riyazetlerden el çek ve sadece "kendini" idrak et. Sorumlusu olduğun benin, özün, kendinin alınyazısına müdahale etmen mümkündür.

Kendimi Nasıl İdrak Ederim?

Tanımakla, adaletle -Budist anlamıyla adalet; zihnimizdeki anlamıyla değil. Kendini, içgüdüleri, bağları ve ihtiyaçları tanı-

makla-. Adalet ve itidal alanını genişletmekle. Adalet, hayatta ahlaki bir temele, ahlaki bir başlangıç noktasına sahip olmamız demektir. Zihinsel, hissedilmeyen ve felsefi meselelerle riyazetleri bırakalım. Sadece ahlâk için temel atalım. Ahlâk nedir? Olma ve amel etme keyfiyeti. Bu ahlaki esas neye dayanır? Adalete.

Adalet Ne Demektir?

Adalet; içgüdüler, bağlar, kayıtlar, aktlar, emeller ve ihtiyaçlardan her birine, doğallıkları ölçüsünde hayat bahşetmek ve yaşam mecali vermek; bütün bunlar arasında mütenasip ve uyumlu bir ilişki kurmak; tek kelimeyle, itidal ve orta yol demektir.

Benim inancıma göre, Eflâtun da, ahlâk ve saadetin temelini çeşitli kuvvetler (kin, öfke vs.) arasındaki itidal olarak biliyor. O şöyle diyor: "Bunlar çeşitli ruhsal kuvvetlerdir. Onlar arasında itidal icat etmek, ruhun selâmetini sağlar. Nitekim bedende de, insanın mizacını oluşturan dört unsur -kan, balgam, sevda, safra- arasında adilane bir ilişkinin kurulması ve mutedil bir yol ve yönetime sahip olunması gerekir. Çünkü maddi hayatta itidal ile sağlıklı bir iktisada erişiriz. Manevi güç ve potansiyeller arasındaki itidal ile sağlıklı bir ruha ulaşırız. "Maddi hayat" orada, "ahlâk" ise buradadır.

Buda da böyle bir inanca sahiptir. Ahlâkı, herkeste ortak özellik olan on esas üzerine bina ediyor:

1- Hayvanları öldürmemek,

2- Başkasının mallarına zarar vermemek,

3- Pislikten ve iffetsizlikten uzak durmak,

4- Hile ve aldatmaktan uzak durmak,

5- Çok yiyerek mideyi tıka basa doldurmaktan sakınmak, özellikle de öğleden sonraları,

6- İçki içip sarhoş olmaktan kaçınmak,

7- Dans, şarkı, şenlik, oyun ve eğlenceden sakınmak,

8- Aletlerin süsünü, süslenmeleri ve zahiri lüks ve güzellikleri reddetmek,

9- Yumuşak yataktan ayrı durmak (sadece yatak anlamında değil, aile anlamında),

10- Altın ve gümüşü (parayı) reddetmek.

Bu on esasa bakıldığında, başlangıçta on esasın da menfî olduğu göze çarpar. Bu, Buda'nın çehresinin sert hattıdır. Eğer yüzünü resmetmek istersek, sert çizgisi "hayır"dır, dini ise "hayır" dinidir.

Buda Dininin Amel ve Ayinleri

Amel ve törenler, çok karmaşık, zor ve tekniksel olan Veda dininin tersine herkesin tek başına ifa edebileceği düzeyde çok sadedirler.

1- Sarı elbise giymek (bir çeşit ihram), ıstırap işaretidir. Bu renk, modern ressamlıkta (emprisyonizm) da bu anlamdadır ve insanın yaşam sembolüdür.

2- Saç ve sakalı tıraş etmek.

3- Sükûnet, teemmül, derin düşünme ve iç murakabe -bizim tasavvufumuzda keşif, şühut veya cezbe olarak adlandırılır), müşahede, içe bakış, yani her gün işten sonra birkaç saat kendi içine yönelip dalma ve iç sahramda esen meltemleri, durumları, olayları, sırları ve dalgaları temaşaya durmak. Elbette insanlar çeşit çeşittir, meltemler de çeşit çeşittir.

4- Hükümlerden bir diğeri ise dilencilik keşkülüdür -Buda, ilk kez riyazeti reddettiği zaman, iki defa dilencilik keşkülünü eline alır. Bu, onun yolculuğunun başlangıcıdır. Keşkül iki anlamın sembolüdür. Birincisi; keşkülün gözlerdeki heybetimi kırıp beni kendime yöneltmesi ve hakir görme ve aşağılanmayla istiğna ve azamete ulaşmam anlamındadır. Zelil adamlar, daima diğerlerinin gözünde ne kadar değer taşıdıklarını, onun bunun zihninde hangi şekle sahip olduklarını bilmek isterler. Bütün bunlar, herkese muhtaç olduklarının göstergesidir. Fakat dilen-

cilik keşkülünü ele alan herkesten ve her şeyden bîniyaz ve bîzar olur. Başkalarının lütuf, kahır, nefret ve özgüsü onun için yeksan olur.

Diğeri dilencilik keşkülü ile şöyle diyor: Ben riyazetçi değilim, Her şeye karşı müstağniyim, kimseye ihtiyacım yok; -nam ve şöhretten- yeme, içme ve uyumaya muhtacım. İhtiyaçtan dolayı dilencilik kasesini kaldırmışım.

Demek ki keşkül, iki zıt anlamın sembolüdür, muhtaç olmak ve muhtaç olmamak. Hem bireysel gururu reddediyor, hem de vedacı riyazeti reddediyor ve şevki de reddediyor; sendeki her şeyin şevkini, ey ben! Sendeki her şeyin şevki, seni varlığın bıraktığı şeyden kurtarıyor ve istediğin yöne götürüyor. "Kendi"nden, "ideal"ine olan bu yolculukta kendin ile yabancılaşıyorsun. Kendinle meşgul olmak yerine, daima şevk, iştiyak ve idealinle ile düşünüyorsun. Sen, arzunda kurban oluyorsun -bu insanın yönelişlerinde "aline olması" anlamındadır. Heidegger egzistansiyalizminde çok derin ve 19. yüzyıl Alman ahlâk sosyalizminde çok ilmî bir şekilde ele alınıp ortaya konmuştur-. Eğer kendini ıstıraptan kurtarmak ve Budacı adalet ve itidale dayanan ahlaki bir düzen temelinde kendini inşa etmek istiyorsan; ideal, hedef, aşk ve şevkinin "kendin", kendi özün olmalıdır. O da, "kendi"ni göstermek için değil, bilakis kendini geliştirmek için -bu ikisi aynı şey değildir- sürekli kendini idrak etme durumunda olmalısın. Çünkü kendini gösterdiğin zaman, kendini bir diğerinin göz ve bakışına feda edersin. Bu, tamamen insanın kendi işinde yaptığı bir aldatmadır.

Benciller, gösterişçiler tezahürcüler ve riyakarlar, halvete, yalnızlığa, kendine bakmaya ve kendine yönelmeye eğilimli mütevazılardan çok muhtaçtırlar. Kendilerini ayaklar altına aldırmış ve kurban etmiş, meçhul ve metruk bırakmışlardır.

Bunlar, şunun bunun ağız, zihin ve yargısı içinde darmadağınık olmuşlardır. Kendilerini bir şahsiyet, bir varlık ve kaim bizzat bir zat olarak idrak etmezler. Kelimenin ruhsal ve manevi anlamıyla -felsefi anlamıyla değil- insan değillerdir, sadece dışsal

görüntülerdir.[24] Bu yüzden bir kapı açılıp kapanır da yalnız kalırlarsa kendilerini hiç olarak görürler. Kendi ölümlerinin korkusunda boğulurlar. Bunlar yalnızlıktan korkarlar ve her daim izdiham, kuru gürültü ve kargaşalar içinde varlık ihsasında bulunmak isterler. Söz konusu edilmedikleri, kendileri gündeme gelmediği zaman, varlıklarına inançları olmaz -ki Heidegger'in deyimiyle, onların hakiki varlıkları yoktur-. O halde hakiki varlığı arasalar, "gösteriş", "kendini yetiştirme ve eğitme"yi, "gösteri" ve "tezahür" yerine "sadakat"ı seçmeleri gerekir. Gösteri ve gösteriş yapan insan, kendi eylem ve amelini ret ve inkâr eder, gizler. Başka bir şey ortaya çıkar, kendisinin kim olduğunu ve hangisi olduğunu unutur.

İnsan, bağımlılıkları, şehvet ve arzuları, niyaz ve başkalarına olan ihtiyaçları içinde darmadağınık olur, çözülür, hiçleşir, anlamsızlaşır ve çürür. Sonra kendi içinde toplanmada kendini bulur, kendi olur, "ben"i bulur ve okyanusun kalbinde bir ada olur, "Upa" olur.

"Upa", okyanusun ortasında bir adadır. İnsan, hayatın ortasında onun gibi olur. Nilüfer gibi temiz ve dindar olabilir. Niçin ve nasıl nilüfer gibi? Çünkü sadece gül, çamurun kalbinden ve suyun derinliklerinden çıkıp suyun üstüne çıkar ve deniz yüzeyinde gelişir ve bütün vücudunu güneşin altına ortaya koyar. Suyun ve okyanusun kalbinde açmış, kuru ve denizden nem almadan "kendi" olur.

İnsan, maddi hayatın kalıbı içinde, kirli, zafiyet, yalan, zillet ve ihtiyaç dolu pislik, zelillik ve bağların içinde pak bir yarımada ve açılıp saçılmış vareste bir nilüfer olabilir. Olan şeyden -pislik, çirkinlik ve paksızlıktan- uzaklaşmayabilir, bir köşeye çekilmeyebilir; fakat bu haliyle de temiz kalabilir, günlük hayatın

[24] Gösterişçi ve süse düşkün kimse, varlığı, başkalarının zihin, bakış, duygu ve yargısında olan kişidir. Böyle bir kişi, bütün gözlerin kapandığını ve kimsenin kendisini görmediğini hissederse, kendisini ret ve inkâr olunmuş hisseder.

galiz pisliğinde nilüfer gibi güneşe baş uzatabilir ve güneşten payına düşeni alabilir.

Buda, böyle bir baş uzatma için tanımak gerektiğine inanmakta ve tanımanın da üç esasa dayandığını düşünmektedir:

1- Dünya, Kalıcısızlıkların Toplamıdır

Dünya, payidar olmamaların, kalıcısızlıkları ve payidar olmayanların toplamıdır. Her şey hiç içinde hiç, her şey boş ve anlamsız. Çetin emel köşkü, zayıf binadır. Dünya hep harap. Bütün bunlar Budist fikirler ve dünya görüşüdür.

Felsefi ya da dinî dünya görüşün de dünya; anlamlı sağlam bir düzendir veya tanrı ya da tanrıların hükmettiği görünen ve görünmeyen âlemlerin toplamı yahut da "olma" ve "işaret"lerden kurulu bir çadırdır. Fakat Buda'nın ilk dersi şudur: Öz, cevher, araz, sıfat ve gerçeklik nazarından her şeyin hakikat ve zafiyeti, daima kalıcısızlık içindedir; "imek" ve "olmak", "yok olmak" ve "ölüm" ve "doğuş"tur. Bundan dolayı her şey boş ve temelsizdir. Hiçbir şey kalıcı ve payidar, ebedi değildir. Hiçbir şeye vefa göstermemek gerek, vefalı da kalınamaz zaten. Çünkü "vefa"nın kendisi ve "vefalılığın" kendisi de değişim içindedir.

2- "Ben" Yalandır

Buda, burada boşluğa varıyor, ondan sonra da "ben"e erişiyor. Ama "ben" de dünyadan bir olgu ve gerçeklik olup bireyin bir öz ve cevher olarak hissettiği göreceli mürekkep mecmuadır. Hâlbuki "ben", cisimden, duygudan, idrakte, anlayıştan, cüzi akıl ve kâmil akıldan bir terkiptir. Bu birkaç unsurun toplamını -ki ne birbirinin hem cinsidirler ne de birbirleriyle bir irtibatları vardır ve daima değişim, doğum ve ölüm halindedirler-, kendi "ben"imiz olarak hissediyoruz. O halde, "ben" yalandır. Yalancı "ben" altında hakiki benin -Jaspers'ın deyimiyle- atman'ın meydana geldiğine inanan "Veda"nın aksine, Buda'nın inancına göre, atman yoktur. "Ben", bir zat olarak hissettiğimiz kalıcı olmayan unsurlardan bir terkiptir. O da hep kabarcık, gösteri, işaret, gölge, yok olmaya mahkûm, payidar ve ebedî olmayan karartı olan bir dünyada.

3- Hayat Istıraptır

Hayat, yani dünyada "ben", benim hayatım, sadece ve sadece bir unsurdan yapılmıştır: Istırap. İnsanın misyonu hep bir kurtuluş yolu bulmaktır; o da akıl, felsefe ve zihinsel düşünme ile değil; işrak, duygu, sezgi ve riyazetle değil; madde-ötesi çeşitli güçlere tevessülle değil ve din ile değil; bilakis sadece ve sadece "kendi"nde, kendi hakkında akıllıca düşünme ile ıstırabı tam tanımaya erişmelidir. Istırabın nereden kaynaklandığını idrak etmek gerek. Istırabın ne olduğunu ve ıstıraptan kurtuluş yolunun ne olduğunu anlamamız gerek. Eğer buna ulaşırsak, ıstıraptan kurtulur, ıstırapsız olan hakikî nirvanaya erişiriz. O halde insanın dünyadaki tek hedefi, ıstırap ve sıkıntı çekmemektir.

Buda'nın dünya görüşünün, o büyük, derin ve muhteşem zirvesinden çok hızlı bir eğri içinde nasıl düşüşünü görüyoruz. Dünyada hiçbir hakikat ve sabit bir yön olmadığı vakit, ister istemez boş ve anlamsız olur. Dostoyevski'nin deyimiyle -ki Sartre da onunla çok ilgili olup devamlı tekrar ediyor-, eğer Tanrı olmazsa her iş caizdir. Niçin? Sartre cevap veriyor: "O durumda her şey eşittir. Ne eşiti? Hiç eşiti! Çünkü dünyanın bana ve benim yaptıklarıma karşı hiç tepkisi olmaz ve varlık benim eylemimi idrak etmezse, benim iyi ve kötü işim eşit olur.

Tepkiyi hissetme ve tanıma yolunda, ameller iyi ve kötü, çirkin ve güzel, faydalı ve zararlı olarak gruplandırılır. Tepki olmadığı zaman, hepsi birbirinin benzeridir ve her iş caizdir.

Albert Camus da -Veba'da- aynı noktaya varıyor -hiçliğe, ganimet anına-; zira dünya anlamsız, bilinçsiz ve sahipsiz olduğu vakit, insanın, bilinçli, anlamlı ve mutlu olması mümkün değildir. Dünyayı anlamsız ve bilinçsiz bilenler ve aynı zamanda insanın hayat, mutluluk ve hakikatinden bahsedenlerin durumu, Jean Isoule'nin deyimiyle zehir okyanusundan bir kâse tatlı ve lezzetli su almak isteyenlerin durumu gibidir -ki böyle bir şey mümkün değildir-. Çünkü insan her ne kadar yüce olsa da, insani varlık cinsindendir, insani varlıktadır ve insani durumda-

dır (situasyon human). Binaenaleyh ayrı bir hesaba sahip olması mümkün değildir. Varlıkta ve alt yapıda boş ve anlamsız olunca, ister istemez boş ve anlamsız olgu olur.

Buda, anı ganimet sayanların, yarını gelmeyecek sayanların, dolayısıyla değersiz ve yok olacak diye kabul edenlerin, insanı ve her şeyi ölümlü bilenlerin, kötü ve güzeli bir görenlerin, tepkisiz ve cevapsız bilenlerin aksine zevke düşmez ve Epikürce ve Hayyamca yalan olan zevkin asaletine inanmaz. Bu, hayatın boşluk ve anlamsızlığına inanan kimsenin dünya görüşüdür. Buda, zevkin asaletine tekrar dönenden daha akıllıdır.

Buda, bütün insani ıstırabı zevk biliyor; hayatı tanımayı ise ıstırabı tanımak olarak Kabul ediyor. Istırabı tanımanın ilk dersi, ıstırabın başlangıç noktasıdır. Istırap, nereden doğuyor ve bütün bir hayatı inşa ediyor? Susuzluktan, susamışlıktan, ihtiyaç sahibi olmaktan dolayıdır ki, bizi bir tarafa çekiyor. Bu bir tarafa çekilmek, ulaşmak, almak, içmek ve yemektir; lezzet, tat ve zevkin adı var. O halde lezzet ve tat, hayatın bizim susuzluğumuza verdiği cevaptır; bu ıstırabın anasıdır; zira bağ, susamışlığımızdır. İnsanı, koparmaya, ayırmaya, ilişkileri kesmeye mahkûm eden bağ, insanın büyük ıstırabıdır. Evlat zevktir, ölümü ise ıstırabımızdır. Doyma zevktir, açlık ıstırabımızdır. Kavuşmak zevktir, ayrılık ıstırabı onun peşinden gelir. Yurt ve vatan edinme zevki, gurbetin ıstırabını; ünsiyetin zevki, uzaklığın ıstırabını; sağlık, hastalığı; güç, zayıflığı; isim, isimsizliği; şöhret, şöhretsizliği; gençlik, ihtiyarlığı; sevgi ve dostluk, kin ve ayrılığı peşinden getirir.

Boğazdan aşağı inen her lezzet lokması, bir ıstırap âhı getiriyor. Hiçbir zaman lezzetten bir lezzet çıkmaz; lezzet tohumu meyve olarak ıstırap verir.

Ağlayan ve yüreği yanık bir kadın, Büyük Buda'ya şöyle dediği zaman bu böyledir: "Oğlum öldü, şimdi onun ölümüne tahammül etmek benim için zordur; bana huzur ve sükûnet bahşet!" Buda şöyle cevap veriyor: "Sen Tanrı'ya şükret ki Benaris'ın bütün adamları, senin evlatların değil ve sen, bir çocuk sahip ol-

manın dışında bir zevki tatmamışsın. Yoksa bütün bunların ölüm ıstırabına katlanman gerekirdi."

Bu sözlerin, (iki sene önce radyodan işittim, nereden nakledildiğini bilmiyorum), ne kadar çok Budacı olduğuna bakın:

"... Kimin malı yoksa haysiyeti de yoktur. Kimin evladı yoksa göz nuru da yoktur. Kim bunların hiçbirine sahip değilse, onun da gamı yoktur."

ONİKİNCİ DERS

Son Tahlilde Hindistan

Şimdi "Veda" ve "Buda" dininin inanç esaslarını tanıdık. Tabii ki bu, "Veda" veya "Buda" dinini tanımak için sadece bir giriş olabilir.

Dinin tanınmada ortaya çıkan problemlerden biri, diğer ilmî konuların -ki çeşitli ilimler onlardan bahsediyorlar- aksine sadece aklî deliller, istidlal, çözümleme, tahlil ve bilimsel analizle bu dini tanıdığımız konusunda emin olunamayacağıdır. Jeoloji, tıp, zooloji, botanik ve astronomide; yer, beden, hayvan, bitki ve yıldız ilmin konusudurlar ve de insani ilimler, tarih ve ekonomide, tarih ve ekonomi ilminin konusudurlar. Ekonomi, yer, hayvan, bitki veya yıldızı tanımak için bilginin, bu ilmin veya bu mektebin dayandığı usul ve esasları keşfetmesi ve mantıklı bir tarife ulaşması ve sonra da bu mektep veya ilmî konuda söz konusu olan meseleleri tahlil -analiz- etmesi gerek. Bu işten sonra, bilimsel konusunu keşfetmek için ortaya koyacağı bütün öncül ve araçları hazırladığından emin olabilir. Fakat bu ilimlerin tersine, dinin metodu âlim için yanıltıcı veya aldatıcı olabilir. Şu anlamda ki, âlim, dini, tarih -insani ilimlerde- gibi veya beden -tabii ilimlerde- gibi ilim konusu yapar ve onu tanımak için yöntem ve usul keşfetmeye çalışır, keşiften sonra da konuyla ilgili problemleri ve meydana geliş etkenlerini tahlil eder; bunlardan sonra tanıdığını zanneder. Hâlbuki din âlimleri hem din bilimciler, hem de dine inanan insanlar -her kim

olursa-, meselâ bir dinin usul ve füruunu tanımakla, o dini tanımış oldukları hissine kapılırlar. Bu noktada yanılıyorlar.

Meselâ daha iyi tanıdığımız bir din olarak İslam hakkında bir din bilimci, bir din âliminin, yani ruhaninin aksina dini diğer branşlar gibi bilimsel metot yoluyla araştırır; İslam dininin usul, füru' ve ahkâmını tanımak ve onlara erişmekle, sonunda İslam'ı tanımanın yalancı duygusuna kapılır. Hâlbuki İslam -diğer her din gibi- inançlar, görevler, sosyal ilişkiler ve ahlaki değerler toplamından ibarettir. Fakat bunlar, bu mektebi teşkil eden unsurları, parçalar halinde değerlendiririrler. Bunların toplamı, öyle bir canlı bedeni oluşturur ki kendine özgü ruh, özellikler, nitelikler, gidiş ve görüşe sahiptir. Hakiki İslam, bu ruh, görüş ve sıfatlardır. Bu yüzden genellikle din uleması veya din bilimciler ya da bir dinin inananları, dini canlı bir varlık olarak değil, bilakis -muhtelif beden ve hücrelerden- "organik" bir bütün olarak ayrı ayrı inceleme konusu yaparlar. Beden ve parçaların birer birer incelenmesi, ilmî ve dakik olmakla ve doğru bir neticeye de ulaşmakla birlikte, onların toplamı yine de dinin hakikati değildir. Bir kimseyi deney ve teşrih masasına yatırmakla ve bütün unsurların ve parçalarının dakik ve metodik teşrihiyle, bütün incelemeleriniz doğru ve tam olsa dahi yine onu tanımamışsınızdır. O, unsurlar bütününü -organik ve canlı terkibi halinde- karşınıza aldığınız, ona aşina olduğunuz, fikri değişim yaptığınız; başka bir ruh, gidişat ve hayat olan bu beden toplamını o muhteva ile tahlil konusu yaptığınız zaman tanınabilir.

Binaenaleyh her din, bir beden ve de bir ruha sahiptir. Din araştırıcılarının çoğu, bedeni tanımayı, o dinin kendisini tanıma olarak alıyorlar ve biz bu noktadan gafil olmamalıyız.

Ben hemen başlangıçtan itibaren daha çok dinin ruhuna dayanmışım. Eğer bedene işaret ediyorsam, misal olarak ediyorum. Bedeni tanıtma ve açıklamayı, daha çok bu işe himmet eden kitaplara havale ediyorum.

Hint Dini Adında Zinde Bir Varlık

Hint dininin ruhu, "Hindu dini" ismiyle davranış, şahsiyet ve kişisel özelliklerden ibarettir. Beden ve organları, namazların kısımları, oruçlar, ameller ve hükümler, Hindunun kendi şeriatına göre yerine getirdikleridir. Beden ve organlar, din ruhunun kesin tanınmasında bize yardım edemezler. Bu yüzden bazen mesela kendi toplumumuzda bedenin her zamankinden daha çok korunmuş olduğunu ve geliştiğini görüyoruz. Ama bütün olarak uyumlu ve canlı bir terkibe sahip değildir. Bu sebeple de hem var, hem de yok.

Vedacılık ve Budizm olmak üzere iki büyük ekolü olan[25] Hint dininin itikadi esaslarının bire bir incelenmesinden feragat ettiğimiz şu anda Hint'ten dışarı çıkıyoruz. Şimdi Hint'ten dışarı çıkıyoruz ve memleketinden ayrılan biri gibi Hint giriş kapısında duruyoruz. Sonra tekrar bakıyorum, bıraktığım oraya, son kez küllî bir bakışla, survol adıyla bilimsel bakışla bakıyorum adlandırılan ilmî bakışla tekrar bakıyorum.

Sokak Sokak Bakış ve Geniş Bakış

"Survol"un manasının aydınlanması için şu örneği mecburen açıklamak durumundayım: Siz sokak sokak, mahalle mahalle, cadde cadde, örneğin Tahran'ı görmüş, dikkatli bir istatistik çıkarmış ve nispi bir tanıma noktasına ulaşmışsınız. Fakat bunun tam bir tanıma olmadığını da biliyorsunuz. Şimdi uçakla Tahran'ı kuşbakışı izliyorsunuz; ona bir kez daha tümel bir bakışla bakıyorsunuz. İşte bu,"survol" bakıştır ve öbür bakışın tamamlayıcısıdır. Nitekim o bakış da, bu bakışın ikmal edicisidir. Eğer parçaları zerre zerre tanır da bütünlüğünü görmezseniz, Tahran isimli şehrin tam çehresini görmemiş olursunuz. Bu; bir hakikatin -ekol, ideoloji veya dinin- parçalarını dakik olarak bilen,

[25] Diğer dinlerinin hepsi, iki dinden, Vedaizm ve Budizmden, özellikle ana din olan Veda dininden ayrılmışlardır. Buda, Veda dininin devrimci bir reformisti ve ıslahatçısı idi. Fakat Veda dininin itikadi usulünden çok uzaklaştığı için onu müstakil bir din gibi açıkladım.

ama o din, ekol veya ideolojinin küllî tasvirini tanımayan, ona tamamen yabancı olan ve amiyane düşünen ya da tersine sadece ve sadece survol bir bakışa sahip olup da bir din veya mektebin parçalarını incelemeyen bir çok uzmanın, zihinsel ve sübjektif bakışlara müptela olması gibidir. Nitekim aydınlarımızın -ve dünya aydınları- buna müpteladırlar ve bu sebeple sabahtan akşama kadar toplumun melmus gerçeklerinden ve üretimden bahsederler; hakikatte ise melmus gerçeklikle asla doğrudan bir ilişkileri olmamış veya bütün ömürleri boyunca üretime bir katkı sunmamışlardır veya halkın bir anını dahi hissetmedikleri, aksine mütalaa, araştırma ve tartışmalardan yararlanarak bu sübjektif genellemelere gittikleri halde halktan, sınıfsal çelişkilerden, fakirlikten vs. bahsederler.

Binaenaleyh bilimsel ve metodik işde; ister kendi dinimiz hakkında olsun, ister diğer bir din hakkında; ister bizim ideolojimiz konusunda olsun, isterse diğer bir mektep veya ekol hakkında- iki bakışa, yani küllî ve cüzî bakışa sahip olmamız ve bu her iki bakışla konuyu görmemiz gerekir ki hem cüziyatta boğulmayâlim, hem de küllî manadan, hakikat ve istikametten geri kalmayâlim.

Hindistan'a Toplu Bakış

Şimdi bu yüksekten Hindistan'a bütünsel bir nazarda bulunuyoruz ki, tam bir tasvir elde edelim ve diğer ülkelerin din, ekol ve ideolojileriyle karşılaştırma yapabilelim. Bilindiği üzere mükemmel bir tanımaya karşılaştırmayla erişmek mümkündür.

İnsan bilimlerinde, en büyük araştırma ve tanıma araçlarından biri, karşılaştırmadır. Eğer biz dinî ve insani meselelerde karşılaştırmaya başvursaydık, ilim ve tanımamız hem seviye hem de derinlik açısından bu var olandan daha çok olurdu. Çünkü karşılaştırma yaptığımız zaman, tanımamızın gerçek tanıma olmadığını anlıyoruz. Örneğin Ebuzer-i Gıfari'nin Peygamber'in sahabesi olduğunu, İslam'a nasıl girdiğini, Müslüman olmadan önce neler yaptığını ve Müslüman olduktan sonra ne yaptığını,

Peygamber'den sonra nelere maruz kaldığını, Halifeler ve Osman karşısında ne gibi bir şiara sahip olduğunu, "Rebeze"de öldüğünü biliyoruz. Zihnimizde sahip olduğumuz bu cüzilerle Ebuzer'den bir portre çizebiliyor, Ebuzer'i resmedebiliyoruz. Ama bu kadarıyla iş bitmiyor. Bütün biyografik parçaları bir araya getirdikten, senedi tam anlamıyla analiz ettikten, tam ve dakik bir betimleme ve resmetmede bulunduktan ve de İslami veya tarihî dinî bir şahsiyet olarak Ebuzer'in tarihî dayanağını ortaya koyduktan sonra bu çehreyi algıladığımız ve böylece Sokrat, Eflâtun, Buda, Spartaküs, Napolyon, John Jeriss; sınıfsal adalet ve eşitlik için sınıf karşıtı mücadeleye girişen ve onunla (Ebuzer ile) karşılaştırılmaları mümkün olan 18. ve 19. asırların rehber ve ideologları karşısında konumlandırdığımız; ayrıca Kalben Allah'ı tanımış olan ve duygu bakımından Ebuzer'in yaptığı işe benzer iş yapmış bulunan Pascal karşısına ve de özel mülkiyete, hazine ve servet biriktirmeye karşı şiddetli saldırıları olan Proudhon karşısına yerleştirdiğimiz zaman, Ebuzer'in hakiki çehresini tanıyabiliriz. Ebuzer'in çehresi, tanıdığımız bu simalarla mukayese edildiğinde tam anlamıyla somutlaşabilir ve böylece Ebuzer'in bilinmeyen değerlerinden birçoğunu tanımak ta mümkün olur.

Dinde de durum böyledir. İşaret ettiğim gibi esas olarak metodolojik açıdan İslam veya bir mezhep olarak Şia ya da dinî şahsiyetler olarak mezhebimizin şahsiyetleri, hatta dinimizin inandığımız bazı söz, inanç ve hükümleri, benzer dinlerle karşılaştırıldığı zaman, araştırma yapmak isteyen bizler için yeni değerler keşfedilir. Karşılaştırma yapmadan, İslami ilimlerle 60 sene dahi içli dışlı olsak asla o değerleri elde edemeyiz. Aynı şekilde Buda ve Veda'yı bütünüyle tanıdıktan sonra Hint dinlerinin ortak ruhu ve itikadi müşterekleri gayr-ı Hint din, ekol ve ideolojilerle mukayese edilmesi durumunda birden Hint ekolünün çok parlak ve olumlu noktalarını idrak ederiz. Ki mukayese edilmediğinde dikkatimizi çekmeyen çok korkunç zaaf noktalarıyla da karşılaşırız.

Hint Dinlerinin Özellikleri

1- Hindistan'da Sanat, Felsefe, Ahlâk ve Dinin Birliği

Hind dinî ruhunun özelliklerinden biri şudur: Hint'te felsefe, din, ilim ve ahlâk, hatta sanat, asla birbirlerinden ayrı olmamışlardır. Bugün de ayrı değillerdir. Çünkü Brahmanizm dini, Vedacılık dini, hatta Budizm, çelişik olan birbirine zıt ve çeşitli kavramlar için kabul genişliğine sahiptirler. O kadar ki, çeşitli -ve bazen birbirine zıt- görüş, davranış ve ahlaka sahip bireyler bütün ihtilaflarıyla birlikte Veda dininden olabiliyorlar.

Bu kabul genişliğidir ki, felsefe, din, sanat ve ahlâkın -dört esas, dört boyut ve dört çehre olarak değil, bilâkis bir duygu ve düşüce türü olarak- Hint'in kendine özgü görüşünde yana ve birlikte olup korunmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Hint'te, filozof, dinî düşünürün ta kendisidir; Vedacı büyük düşünür, bir filozof; filozof ise, ahlaki ekol sahibi bir şahsiyet abidesidir. Büyük felsefi, ahlaki ve dinî adam, aynı zamanda büyük bir sanatkâr ve sanat bilimcidir. Bu gerçeklik Tagor gibi zamanımızda tanıdığımız adamlardan malumdur. Tagor, hem büyük bir dinî şahsiyet, hem meşhur bir filozof, hem de ahlaki açıdan dünyada müşahhas bir simadır. Bu şahıs aynı zamanda büyük bir musiki bilgini, musikişinas ressam, tiyatro yazarı ve çok seçkin romanların yazarıdır.

Şimdi de Hint sanat festivallerinde veya uluslararası festivallerde Hint sanatkârlarını, diğer ülkelerin sanatkârları arasında tamamen somut olarak görüyoruz. Hintli sanatkâr, sanatında dinî devreye sokuyor; oysa diğer ülkelerin sanatkârları için din söz konusu değildir; dinsel dayanaklarından tamamen uzaklaşmışlardır. Hatta dindar ülkelerdeki sanatkârların ve kendileri dindar olan sanatçıların sanatı dinlerinden ayrıdır. Fakat Hint'te musiki, dans ve resim de sadece dinî değil, ayrıca dinin ayrılmaz bir parçasıdır da. Nitekim eski dinlerde de musiki, dans ve diğer sanatlar, dinî ibadet merasimlerinin bir parçası olmuştur; onlar daha sonraları dinlerden ayrılmışlardır; ama Hindistan'da hâlâ ibadet şeklinde bir amel, bir yakarış ve dinî bir merasim olarak ifa edilir.

Bu yüzden günümüz dünyası, içerikten yoksun sanattan ümitsiz, boş, ama çok ileri burjuvazi lüks ve güzeli, şiddetli bir biçimde Hint sanatına yönelmiştir. Avrupalı büyük sanatkârlar -eğlenceye yönelip duyguların, içgüdülerin ve ekonomik ihtiyaçların tahrikine müteveccih olan sanattan yüz çevirenler-, insani sırları beyan etmek için yeni bir vesile arayışı içinde, henüz din ve felsefe pınarından beslenen, müziği dinin sesi olan, sanatı dinsel duygu dili olan ve felsefenin hizmetinde bulunan ve de ahlakla bağlılığı olan Hint sanatına yüz sürüyorlar. Bu, Hint dininin özelliklerinden biridir. Hâlbuki Yunan ve Roma'da sanatın 2300 yıl önce dinden ayrılmış olduğunu görüyoruz.

2- Hindin Yükseklik ve Mükemmelcilik Eğilimi

Hintli ruhun en büyük iftihar ve değeri, mükemmelciliği ve yükselme eğilimidir, yükselişçiliğidir. Aynı zamanda Hindistan'ın sosyal çöküş etkeni de budur. Çünkü bilimsel meselelerde, bir olay veya olgu asla mutlak olarak yargılanamaz. Her olay ve olgu nispi olduğu, yani bir bakış noktasından olumlu, başka bir bakış noktasından olumsuz olduğu için tarafsız ve ilme vefalı kalmak isteyen kimsenin, meseleleri tek boyutlu görme ve tek yönlü değerlendirmeye mahkûm olmaması gerek.

Hint dünya görüşü, hissedilen dünya hakkında bir tür olumsuz temele dayanmaktadır. Hint dünya görüşünün kavramları, tasavvufumuzda çok sayıda olanlarla aynıdır. Bu kavramlar, nebiler, imamlar ve ashap devrinden; Doğu ve Batı kültürlerinin İslam'a hücum devresinden, ulemanın da hükümet elde edişinden sonra; ahlâk adına, ahlak ve felsefede, hatta Müslümanların diniyle ilgili telakki türünde İslami ve dinî hikmet adına nüfuz ettiler, meşhur oldular. Öyle ki bugün Budist, Vedacı ve Lao-Tsucu kavramları edebiyat, kültür, hatta ahlâkiyatımızda çokça görüyoruz.

Radha Krişnan ve Tagore gibi bugünün Hintli düşünürleri, Hint dinini ve onun duyumsanan dünyaya ilişkin olumsuz görüşünü savunmak için izaha, yoruma başvurmuşlardır. Ama biliyoruz ki, daima zaaf noktaları bulunan ekol ve dinlerin düşünür ve

bilginleri, halkın aydınlanması ve bilinçlenmesiyle, zaaf noktalarını açıklamaya, meşrulaştırmaya veya inkâr etmeye çalışıyorlar ki, zamana karşı din ve ekollerini savunabilsinler. Fakat kanıt ve belgeler, her izahtan daha çok şey söyler.

Meselâ Zerdüşt dininde, sarahatle Avesta'da, kız kardeşle evlenmenin sadece caiz olmakla kalmadığını, aynı zamanda bu evliliğin günahların bağışlanmasına sebep olduğunu ve de müekket ve müstehaplardan olduğunu okuyoruz. "Mahremlerle evlenmek", bu dinin tarihî şahsiyetlerinin söylediği övgülerdendir. Fakat sonra ahlaki vicdan değişiyor ve mahremlerle evlenmek, nefret uyandıran bir iş olarak telakki ediliyor; din âlimleri bir çare arama çabasına giriyor; izaha, meşrulaştırmaya veya inkâra başvuruyorlar. Bu örneğin benzerleri çoktur. Hint olumsuzculuğu ve günümüz Hint âlimlerinin onu savunması da bu cümledendir.

Usulen Budist görüş ve Hint görüşü, duyulur dünyanın boşluğu esasına dayanır -ki bugün Avrupa, bu görüşe yeni ulaşma iddiasında olmuştur, Hindistan'ın 3000 yıl önce eriştiğinden gafil bir biçimde-. Bu dünya, bizim dünya dediğimiz şeydir ve İslam'ın söylediği dünyadan farklıdır.

"Dünya", İslam'da maddi âlem değildir; bilakis aşağı, maddi, bencilce ve kendine yakın olan her şey anlamındadır. Ama dünyanın bizim zihnimizde sahip olduğu mana, Augustin geleneğin tesiri altında meydana gelmiştir. Bu dünya anlayışına göre ilk defa varlık dünyası, dünya ve ahirete -birbirine zıt iki dünya, iki iklim ve iki coğrafî bölge anlamında- taksim etti: Gayb olanı ve ölümden sonrasını ahiret olarak isimlendirdi. Olanı ve ölümden öncekini ise dünya olarak isimlendirdi. Ölüm sonrasını, yüce ve mukaddes bildi; ölüm öncesi olan her şeyi ise aşağılık ve kötü.

Dünya zihnimizde olan anlamıyla -hissedilir maddi dünya-Hint'te "maya" olarak isimlendiriliyor. Bu dünya anlayışı, bizim edebiyatımızda olduğu gibi mahkûm, yokluğu kabul eden ve ebedî olmayan dünyadan ibarettir. "Maya" dünyası, "görünen" dünyadır, fenomen dünyasıdır. Açık ve bizzat nesnel bir ger-

çekliğe sahip değildir. Görülen şeyler, gaybi bir hakikat ve gerçekliğin gölgeleridir; varlık değil, görünüşlerdir. Gaybi olana kaim olan hayaletlerdir. O gayb, hakikî varlıktır ve ulaşabileceğimiz alanın dışındadır. Bundan dolayı varlıkta gördüğümüz her şey yoktur, "maya"dır.

İmdi dünya, olmayan şeyler bütününden ibarettir. Biz onların yalandan varlığını tasavvur ediyoruz. Çünkü hislerimiz de yalandır. Hisseden ve tanıyan benin gerçek beninin kendisi de dünya ve "maya" cinsinden olduğu için fani, yok olucu ve değişkendir. Binaenaleyh doğal olarak mutlak ebedî hakikati hissedemez. Bu yüzden sadece kendi cinsinin benzeri olan şeyleri hissedebilir; yani bizzat gerçekliği olmayan şeyler, ebedî olmayan yalancı hayaletler konumundaki şeyleri... Gayr-i zati ölümlü ve fani "ben" onları hissediyor ve onları var sanıyorum; Hâlbuki yoklar.

Bu yüzden "maya", kalıcı olmayan bir dünyadır. "Kalıcı olmayana gönül bağlamaya değmez" -Sadi'nin sözü-, Upanişadlar'dan bir cümlenin aynısı: Bu dünya görüşünde her şey fani ve yalandandır; doğal olarak -var olan, ama varlığı olmayan!- yalan şeylerden biri, insanın kendisidir. Bizzat kavrayanın kendisi, bizzat aklın kendisi, idrakin kendisi, duygunun kendisi, yaptığımız akıl yürütmelerin kendisi, meçhulden kendilerine doğru yöneldiğimiz malumların kendisi, beni bilinenden bilinmeyene götüren delillerin kendisi, bütün bunlara dayanılması ve inanılması mümkün değildir; bunlardan hiçbiri insanı kesinliğe ulaştırmaz. Bundan dolayı benim duygu, mantık ve akletme olan dış dünya ile ilişkim yalancıdır. Bunun gibi dış dünya olan "ben"in ilim ve duygu müteallikım da payidar değildir ve yalancıdır, dışsal bir varlığa sahip değildir. Şairimizin deyimiyle, dünya ve hayat; sarhoşun gördüğü karmaşık bir rüyadır."

Bu, "maya" esasına dayanan bir dünya görüşüdür, yani bu dinin insan ile varoluş ilişkisine dair telakkisi temeline dayanan. Bu, günümüz Avrupa'sının Egzistansiyalistleri için en cazibeli şeydir de; dünyayı ve hayatı "boş görme" esasına dayanan bir gö-

rüş. Buna mukabil Realizm adı verilen bir felsefe vardır ki o da, dışarıda hissedilen şey, yani "gerçeği, olanı görme" esasına dayanır.

Realizm

Realizm, "realite"den gelmektedir, "realite"ye inanan ekoldür. "Realite", gerçekliği olan demektir. Bizim yozlaşmış dilimizde yaygın olduğu şekilde hakikatle realitenin birbirinin müteradifi veya muadili olarak kullanıldığı şeklin aksine realite, "hakikat'ten farklı bir şeydir. Hâlbuki realite ile hakikat, birbirinden ayrı iki kavramdır. Asla birbiriyle bir ilişki söz konusu değildir. Gerçeklik, dışarıda mevcuttur, onu hissederiz. Örneğin biçim, ağırlık ve cinsini hissettiğimiz hoparlör, küçük gerçekliklerden yapılmış büyük bir gerçektir, gerçekliktir.

"Realizm", "gerçekliğin" "hakikat"inin olduğuna inanır. "Hakikat", bizim yargımızla dışarıdan aldığımız yargı arasındaki ilişkiden ibarettir. Bu ilişkide bazen hakikat, bazen batıl vardır. Hakikat, olması gerektiği gibi bir şeydir. Hâlbuki "gerçek", olan; gerçekliği olan şeydir. Bazen bir şey, vardır ve gerçekliğe sahiptir; ama hakikat ve hak değildir, tersine batıldır.

Toplumda cinayet, fuhuş ve çirkin şeyler, bir realite ve gerçekliktir, ama hakikat değildir. Çoğu şeyler insani hakikattir; ama realiteye, gerçekliğe sahip değildir, toplumda yoktur. Felsefe ve ilimde -ve edebiyatta- realizm, dış dünya ve eşyanın, insanın gördüğü, hissettiği ve tecrübe ettiği şekliyle hakikati vardır, diyen bir ekoldür. Realist edebiyat; var olan, olmuş olan veya olabilecek insanlardan; romantizmin, idealizmin ve dış gerçekliği olan veya gerçeklik bulabilen bir öykü nakliyle sınırlı olmayan fantezi hikâyelerin aksine olmuş veya olması mümkün olaylardan bahseder.

Edebiyat, şiir, resim, heykelcilik, realistlik vs., reel olan ve gerçekliği bulunan şahıs ve şeyleri tasvir eder. Picasso gibi bir adam, bir kibrit çizer; o yarasadır da; kibrit olan bir yarasa. Tek göze sahip bir adam resmeder, betimler. Mesela Tintoretto, sa-

rı renkli bir gökyüzü resmeder, betimler. Bunlar "reel" değildir ve "realite"leri -gerçeklikleri- yoktur, ama ressam onları çizmektedir; çünkü realist değildir.

İdealizm

İdealizm, realizmin aksine, "reel" âlemin hakiki gerçekliğe sahip olmadığı görüşündedir. Dış âlemi düşünen, bizim zihnimizdir. "Realite" değil, "ide" asıldır. Yani zihnimiz olmaksızın dışsal gerçeklik varlığa sahip değildir. Eğer zihnimiz olmazsa, o da asla olmaz.

İdealizm, mutlak anlamda şu esasa dayanır: Dış dünya -olduğu gibi- insan zihninin eseridir. Göz, renkleri, olanın aksine görür. Hissedilen veya algılanan sertlik ve yumuşaklık, var olan şey değildir. Ağırlık, sıcaklık, soğukluk; dış dünyada var olmaksızın hissedilir ve algılanır. Tasarım, tasavvur, şekil ve eşya da aynen böyledir. O halde dış dünyayı, zihni olanlar olarak biz meydana getiririz.

Realizm, bunun tam aksine insanın kendisinin dış âleme en küçük bir müdahalesinin olmadığına inanır. Dış dünya görüldüğü gibidir. Meselâ bir ağaç görüldüğünde, dış dünyada varlığı vardır. Bundan dolayı dış dünya asıldır, zihnim ise dış eşya karşısında bir ayna ve tâbidir.

Bu, materyalist ve natüralist görüştür. Bunlar, realizmden ayrılan mekteplerdir. Bütün dünyayı maddeden bilen materyalistler; bütün dünyayı enerjiden bilen enerjistler; canlı tabiatı her şeyin, hatta insanın aslı ve yapıcısı olarak tanıyan natüralistler; hep realist görüşten ayrılıp farklılaşmış mektep ve ideolojilere sahiptir.

Bütün bunlardan maksadım şudur: Yunan medeniyeti, kültürü, hatta antropolojisi, Sokrat ve Aristo zamanı Yunan'ından olan şimdiye -Rönesans sonrası ilim ve medeniyet zamanı ve de Einstein, Max Plank ve benzerlerinin dönemi- kadar realizm esasına göre hareket ediyor. Batı'yı tabiata hâkim kılan, Batılıya, hayatta ve sosyal gerçekliklerde iktidar kazandıran, bu realist

görüşün ta kendisidir. Çünkü Batı ve Batılı aslı "realite" olarak yerleştirdi ve tasvir etti. Doğulu, "realite âlemi"ni, değersiz ve yalancı tasavvurlar olarak tanıdı. Hayat ve tabiat gibi fani yalanların ötesinde gizli bir sır ve hakikat arayışına koyuldu; hakikati boş ve anlamsız realitenin arkasından bekledi. Bu yüzden batılının, tabiat ve realite üzerinde hâkimiyet, iktidar ve bilgisi vardır. Çünkü Batılının düşünsel ekolü, daha tedvin döneminden itibaren realite üzerine kurulmuş olup tabiat, medeniyet, toplum ve geleneğini değiştirme hempasını da çözümleyebilmekte ve değiştirebilmektedir. Otomobilini kolayca değiştirmekle ekonomik ve sosyal ilişkilerini de değiştirebilmektedir. Hâlbuki Doğulu, sosyal ilişki ve geleneklerini ezelî, ebedî ve değişmez olarak tasavvur eder; bunların evren ve Âdem'den önce, Allah tarafından kendisine egemen kılındığını zanneder. Onu değiştirmeyi imkânsız görür. Böyle Doğulu görüş, tabiatı anlaşılmayan ve açıklanamayan bir mevhum ve meçhul şeklinde görür. Bu görüşün sembolü, Hind'e ait "maya" görüşünün ta kendisidir.

Batılı, 2600 senelik tarihi boyunca fizyokratlar döneminden -Yunan'da- şimdiye kadar realist görüşle dünyayı asli ve tek gerçeklik olarak; insanı da dünyaya tabii ve maddi dünyanın olaylarından bir olay veya olgu olarak görmüştür. Bu yaklaşım, onu dünyaya hâkim kılmış, tabiata musallat yapmıştır. Şarklı ise maddi hayatı ve tabiatı tahkir etmekle daima kendini tabiata karşı aciz, yabancı ve yalnız hissetmiştir. Fakat Batılı, tabiat üzerinde güç ve hâkimiyet kurmakla birlikte görüş yüzeyselliğine, felsefi kısır düşünceye ve ruhsal yüzeyselliğe duçar olmuştur. Oysa Doğu felsefeleri, dinleri, hatta sanatı, hep bütün duyulur şeylerin üstünde bir sırdan, ortak bir hakikatten -bütün kisveleri içinde- ve yüce bir hakikatten -insanın akıl ve duygu gücünün ötesindeki hakikatten- bahsediyor.

Bu dinî bakışa dayanan Hint, daima tarihe içte derin, tabiatta ise zayıf ve çaresiz insanlar arz etmiştir. Batı ise tabiatta kuvvetli, içte karanlık ve donmuş insanlar arz etmiştir. Bu durum, diğer

bütün meseleler için -sanat, edebiyat, şiir ve felsefe- de genelleştirilebilir. Hatta ona zıt ekollerde ve hatta Batılı bir görüş türü olup burjuvazinin zıddı olan Marksizm'de de böyledir. Geçmişte de güçlü bir İrfani görüşe sahip olan Eflâtun ile şiddetli bir realist görüşe sahip bulunan Aristo arasında böyle bir ortak yön vardır (Eflâtun'un irfanı, Doğu'dan alınma bir irfandır ve Yunan'da eğretidir).

Yunan Akılcılığı Karşısında Hint Ruhaniliği

Hint ruhaniliği, Hint ruhunun sürekli bitap düştüğü içgüdülerin ve günlük hayatın ötesinde manevi dert, ihtiyaç ve endişedir. Hint felsefesi ve sanatının bütün güzellik ve zarafeti de burasıdır.

Bütün dinî, felsefi, sanatsal ve ahlaki Hint ekollerinde -esas itibariyle Hint ruhunda-, bu 2000 küsur yıl boyunca daima "mukşa" kaygısı vardır. "Mukşa" -yani kurtuluş, felah ve selâmet-, Hint ruhunun kendini sürekli hayatta ve tabiatta yabancı ve yalnız hissettiğinin işaretidir. Hintli kendini; insanı, neresi olduğunu bilmediğim bir yerden dünyaya ve tabiata atılmış bir varlık olarak kabul eden Heidegger gibi tabiata atılmış görmüş ve ruhunda hep gurbeti hissetmiş ve kendini dünyayla ilişkisiz ve aşinasız bulmuştur. Bilinci güçlendikçe ve kendi soy ve şerefine vâkıf oldukça, dünya ile olan gurbeti, yalnızlığı ve yabancılığı daha şiddetli, daha koyu ve daha kederli olmuştur. Fakat akılcı Batı görüşü -Batı rasyonalizmi- Sokrat zamanından şimdiye kadar daima insanı maddi tabiatla aynı özden telakki etmiştir. Bu anlayışta insan, akletme aracılığıyla kâinat ve tabiatla olan ilişkilerini düzenleyebilir; kendisi maddi bir güç ve kuvve olan akletme gücü vesilesiyle tabiatın esrarını keşfedebilir. İnsanın tabiattan aldığı bir istidat olarak sanat ve teknik gücüyle bütün insani ihtiyaçlarını -ki hepsi tabii ihtiyaçlardır- tabiatta arayıp bulabilir.

Hintli ruha gelince; o tekâmül ettiği ölçüde, kendisini tabiata ve tabiattaki eşyaya -yeme, içme vb.- cezbeden ihtiyaçların, sunî, zoraki ve yalandan ihtiyaçlar olduğunu hisseder. Taltif kazandı-

ğı ölçüde fıtratının derinliklerinde tabiatın karşılayamadığı yeni ihtiyaçlar yeşerir. Buradandır ki, daimî açlık ve susuzluk faciası -onlara ve tabiatın kendisine hediye etmekten aciz olduğu sofralara- başlar. Bu yüzden insan uyanışa ve basirete eriştikçe, daimî susuzluk ve açlığı, daimî gurbet ve yalnızlığı, daha çok hisseder, tabiat ve dünya ile aynı özden olmadığını anlar ve yalnızlık meydana gelir. Vatan endişesi ve ilk kaynağa dönüş kaygısı, yalnızlığın sonucudur. Sonra "kurtuluş" arzusu, sonra ahlâk -insanı kurtuluşa yaklaştıran amellerin bütünü-, sonra din -insanı bu dünyadan dışarıya açık olan o ümit kaynağına küçük kapıya çeken yol- ve sanat -insanın vatanı olmuş olan neresi olduğunu bilmediğim yerde sahip olduğu ve şimdi muhtaç olup da bulamadığı ve onları terennüme çağırdığı şirin hatıraların terennümü-... Bu tam da Mevlâna'nın "susuz ve su" hikâyesinde söylediği şeydir. Diyor ki: "Cevizci biri bir kuyunun kenarına vardı. Kuyuda su olup olmadığını anlamak için, kuyuya bir ceviz attı, su sesi geldi. Su alacak bir araç, bir kap yoktu. Susuzluk, suya olan ihtiyacını an be an daha da arttırıyordu. Başka bir ceviz ve su sesi. Başka ceviz ve yine su sesi. Yine ceviz ve yine su sesi. Daha çok susuzluk, daha çok heyecan ve su içmeye daha fazla ihtiyaç. Daha şiddetli susama duygusu ve su sesini işitme şevki; daha kuvvetli, gittikçe daha kuvvetli. Tekrar elinin altında olmayan su ihtiyacına cevap vermek için var olan tek yol, başka bir cevizi suya atıp yine su sesini işitmekti.

Bu dünyada, tabiatta olmayan sulara susamış ve tabiatta olmayan sofralara açız. Din, bizi o sofraya oturtmak için tabiat dışına yöneltiyor. Ahlâk, kalbin, bu murdara ve bu pis kokulu sulara nasıl bırakılmayacağını ve böylece canımızda gaybın o hoş kokulu berrak sularına ihtiyacın körelmeyeceğini öğretir. Sanat, suyun sesidir, tabiatta olmayan, ama sesi daima kulağımızda olan suyun. Servet ve sahip olduklarımız -kalbimize ve canımıza bağlanmış olan şeylerin hepsi- suyun sesini duyabilmemiz için kuyuya atmamız gereken cevizlerdir. Su sesi, fedakârlık lebbeyki ve kurtuluş müjdesidir:

Su sesiyim susamışların kulağına ben
Yetişirim yağmur gibi gökyüzünden

Uyan ey âşık, kurtul ıstırap çekmekten
Su sesinin yanında susuz kimse uyur mu?"

Mevlana

Bu, Hintli ruhun kaygısı, endişesi, kaygısı ve düşüncesidir: Hayatta her türlü zillet ve meskenete düşenin şerefliliği, büyük ihtiyacını zelil müstağniliklere feda edeninkinden çok daha azizdir. Bu yüzden yüksek düzeyde açlık ve susuzluklarda ölmeyi, ihtiyacını pis ve tatsız sularla gidermekten daha üstün bilir.

Hâlbuki aksine Batı "rasyonalizmi" Buda'dan şimdiye kadar Hindin geride bıraktığı dönem boyunca akletmeyle, rasyonaliteyle düşünüp şu esasa dayanmıştır: Biz tabiatın bir parçasıyız ve onun yakınıyız. Bu, "tabiatın akrabası olan insan"ın görüşüdür. Her şeyi bu kültürel bölgede hallediyor; tıpkı insanın tabiatta yalnız olduğu görüşünde olan ve felsefe, ahlâk ve dini aydınlatan Hintli görüş gibi. O halde insanın kendinde hissettiği bütün ihtiyaçların, tabiatın onun bedenine veya ruhuna koyduğu ve bizde mevcut olan bütün bilgi ve yeteneklerin ihtiyaçlarımızı gidermek için bize yeterli kıldığı şeyler olduğu anlaşılıyor. Aynı şekilde hiç şüphesiz tabiat, her ihtiyaca, sahip olduğumuz her düzeyde cevap verecek güçtedir. Hâlbuki Hindistan'da, başlangıçtan beri şu karamsarlık var: Yer seviyesinden bir adım yükselince, tabiat bizi doyurmaktan aciz kalır ve de birazcık hayat uykusundan uyanmış bir insanın dudağında hoşnutluk, tokluk ve bolluk tebessümünü tahmil edemez.

Orada her şey yersel, açık, hissedilir ve tanınırdır. Burada - Hint'te- ise her şey, ruhani ve ilahidir. Hint'te maddi şeyler de ilahi ve ruhanidirler. Yunan'da tanrılar bile maddidir (!); Şehname'nin kahraman ve pehlivanları gibidir. "Zeus" gibi büyük tanrılar da; anlaşmaların, ihanetlerin, şehvetlerin, bencilliklerin, kinlerin, tecavüzlerin, -diğer tanrıların başına- külah geçirmelerin (dolandırıcılık) ve rekabetlerin mazharıdırlar. Çünkü bunla-

rın hepsi tanrılar suretinde somutlaşan Yunanlıların kendileridir.

Yunan metafiziği ve gayb âlemi, Atina "site"si ile kapı komşusudur. Tabiat ile tabiat ötesi, fizik ile fizik ötesi arasında nüfuz edilmesi mümkün, çok ince ipekten bir duvar vardır, insanlar öbür tarafa gidiyor ve kahramanlara dönüşüyorlar. Tanrılar ise bu tarafa gelip sıradan insana, hatta sıradan insandan daha aşağıya dönüşüyorlar. Bu Yunan tabiat ötesi göğünün tavanının, ne kadar alçak olduğunu gösteriyor. Ama Hint felsefesinde tabiat ötesinden bahsedildiği zaman, söz uzak ve elin ulaşamadığı bilmediğim yer hakkındadır; o sadece tabiat hayatına benzememekle kalmıyor, aynı zamanda insanın kuruntu ve hayalinde şekillenebilen her şeye yabancıdır.

Mutluluk

Hindistan'da mutluluk, hayrete düşüren ve mucizevi bir durumdur. İnsan, yokluk sahrasından geçtiği, fıtratından fışkırıp gelen ve kadın, evlat, akraba, vatan, hatta ilim, hürriyet, aşk, sevgi ve duaya çağıran bütün keşmekeşleri -hepsi de insani ihtiyaçlardır- kestiği bir insanın ihtiyaç duyduğu bütün zaruretleri kesmesi ve bunları kendinde öldürmesi gerekir.

Bu Hint felsefesinde mutluluğun tarifini o kadar zorlaştırıyor ki, büyük filozof ve şairler için bile onu tariff etmek neredeyse imkânsızdır. Ama Yunan'da bir filozof çok sade ve açık bir biçimde şöyle diyor: "Mutluluk iki şeydedir; başarı ve şöhret". Diğer bir filozof ise mutluluğu, müreffeh hayatta; güzel evlat, sağlam beden ve sosyal prestijde aramaktadır. Bizim 375 gramlık tandır ekmeği felsefemiz.

İki sonuç ve yaklaşım arasında ne kadar fark olduğunu görüyoruz. Hindistan'da Vedacı bakışla dünyaya bakan ve "Budi"ye -bilince, öz zindeliğe- erişmiş olan, bir damla çebnem -o, gaybi hakikat gözünden bir yaprağın üzerine damlamış olan gözyaşı-), bir terennümde, hatta büyük bir taşın aşağı yuvarlanmasında, gayptan ve Allah'dan bir işaret, bir ayet, bir alamet görür, ondan ilham alır. Öyle ki, onun kulağına bir meleğin okuduğunu,

fısıldadığını sanırsın; ondan başkasının da bu sesi işitme hakkı yoktur. Fakat Yunanistan'da "rasyonalizm"in bakışıyla dünyaya bakan, sadece kendini ve insanı madde olarak görmekle kalmaz, ayrıca tanrılar dahi, onun gözünde yeryüzüne ait ve maddidirler.

"İçten kurtuluş" Hint'in özelliklerindendir. "Dıştan kurtuluş" ise Sami, İbrahimî, Aramî ve Avrupalıya özgüdür. Bunlar, mütemadiyen dışarıdan bir kurtarıcı arama konusunda ortaktırlar.

Bizim de dâhil olduğumuz Sami dinleri daima dışarıdan bir kurtuluş bağışlama beklentisi içindedirler; ya Tanrı -ve bizden gayri- ya tanrının elçileri -yine bizden gayridir- geliyor, elimizi tutuyor ve bize kurtuluşla selâmet bağışlıyor. Yahut da vaat edilen, gaybdan gelmesi ve toplumu kurtarması gereken bir kurtarıcıdır. Kurtuluş öğretmeni, her halde dışarıdan gelen haricî bir kimsedir.

Binaenaleyh Hintli olmayan dinlerin özelliklerinden biri, dışarıdan intizardır, kurtuluş, öğrenim ve selâmet için; tekâmül ettikçe gözün dışarıdan içeriye açılması ve dışarıda zuhur eden bir kurtarıcı beklemeye durması, Hindin özelliklerindendir.

Hint Dinlerinde Tanrı

Hint dinlerinde tanrı kavramı, diğer dinlerdeki -bu cümleden İbrahimî dinlerdeki- tanrı kavramından farklıdır. Bu farklılık, Avrupalı sosyologları yanıltmış ve Hind, Buda -veya Çin- dinlerinde tanrı olmadığı hükmünde bulunmalarına yol açmıştır. Çünkü tanrıyla ilgili sosyologlar özel bir anlayış ve kavrama sahip olduklarından ve Hint dinleri ise başka bir anlayış ve kavrama sahip bulunduklarından dolayı bunlar (Avrupalı sosyologla-çev.), bu dinlerde tanrı duygusu veya tanrıya imanın olmadığını zannetmişlerdir. Bütün bunlar, tanımamanın işaretidir (Hint dinlerindeki tanrı kavramını ve onun diğer dinlerle olan farkını anlamak için, çok dikkat etmek gerek. Çünkü bu, çokça derindir; öylesine kaygan ve hassastır ki bilginler dahi bu konuda kolayca yanılabilirler.

Ben, bir Müslüman, bir Hıristiyan, İbrahim'in dinine inanan bir kişi olarak Allah'ın şöyle olduğuna inanıyorum:

1- Benim yaratıcım,

2- Rab; benim Tanrım, sahibim, mâlikim anlamında. Rab, sahip demektir, Tanrı veya padişah değil. Bu; Rabbın zımnî anlamıdır.

3- Tanıdığım yüce mutlak zat. Kemal-i Mutlak; mutlak, ebedi ve tek kemal.

Binaenaleyh Allah, dünyanın ve benim tanrım, rabbim, malikim ve idarecim olmanın yanı sıra aşkın zat anlamındadır. Aşkın zat, en üstün ve mutlak kemal olan zata sahip tek hakiki varlık demektir. Din tanımak, Allah'ı tanımayı gerektirir ve din, bizi O'nu sevmeye, O'na yaklaşmaya, mümkün mertebe O'na daha çok yakın olmaya ve bu aşağı dünyevî zatı, ilahi zata dönüştürmeye davet ediyor:

"Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanın".

Dolayısıyla Allah'a yaklaşmak anlamsızdır -Allah, uzak ve yakın değildir; bize kendimizden ve şahdamarımızdan daha yakındır-; ancak tekâmül seyrimizde o mutlak kemal zirvesine yaklaşmamız ve Allah'a yaklaşmayı şu mefhum ve anlayışla kavramamız müstesna:

Bu, amellerle kemale, mükemmelliğe doğru yükselmek mümkündür. Bu, insanın Allah'a doğru daimî miracıdır. Diğer yandan Allah, beni, nefsimin zelilliği ve zaafından kurtarandır. Çünkü O, mükemmel, aşkın ve yüce zattır.

Hint'te ise bu olayın aksi doğrudur: Diyor ki, Tanrı'yı üstün ve yüce zat olarak tanımak -delil, ayet ve istidlal ile- senin zelil zatına asla kemal kazandırma etkisinde bulunmaz. Nitekim ateşi ve onun yakıcılık gücünü tanımak, soğuk almış, üşütmüş, karda ve buzda donmuş olan beni ısıtmıyor. O halde insana bir etkisi olmayan ve insanı kurtaramayan bir kimseye nasıl ibadet etmemi, yakarmamı, sevgi beslememi ve onunla konuşmamı is-

tersin?! Bu mümkün değil. Kurtuluş için, kendi zat, öz ve fıtratında değişmen ve yüce bir zat haline dönüşmen gerek. Yani eğer daima ateşten bahsetsen, ateşe göz diksen, ateşin bütün nitelik ve karakteristiklerini tanısan, mantıkî tahlile tâbi tutsan, övgüde bulunsan ve ilahi okusan, ısınamazsın; ısınmak için soğuk almış zata kulak ver; sıcaklığını kaybetmiş ve titreme tutmuş zatı içten alevlendir, mukaddes ilahi ateşi fıtratının derinliğinde parlat. O vakit içten ısınır ve aydınlanırsın, ateşin varlığını ispat edecek bir argümanın olmadan dahi. Çünkü bir bilginin -onlardan- ifadesiyle, "Ateşe işaret ettiğin zaman ateşten uzaksın. Ama ateşi gözlerinle görünce ve eline alınca parmağını kaldırırsın; ateş, senin içinde yol bulur, vücut ateşlenir. O zaman da ateşe işaret etme, istidlalde bulunma ve ateşin adresini, makam ve sıfatlarını göstermek için bir işarette bulunma, makamını ve sıfatını göstermen için çaba harcaman anlamsızdır."

İmdi Tanrı'ya ulaşmak için, tanıma ve aşkın yerine, tanrısal olmaya çalış; insan tanrısal olabilir; eğer kendi varlık yakasını, onu kemal-i mutlaktan mahrum eden şeyden kurtarabilirse. İnsanı "tanrısal olmak"tan mahrum eden şey, onu zelil kılan insani zindanlardır. Bu zindanlardan ayrılmadıkça, Tanrı asla kurtarıcı olarak dışarıdan kurtuluş bahşetmez. Çünkü zelil insanın zelil insanların konumundan kurtuluşu ne mümkündür, ne de makul.

Göklere uçmak için güçlü bir kartalın gelip seni yerinden alarak göklerde uçurmasını beklemeye koyulma. Böyle bir beklenti, ne makul, ne de mümkün. Kollarında uçuş kanadının filizlenip yeşermesi için gayret göster. Seni yere böyle vefalı kılan bütün bu et, iç yağı ve ağır kemiği hafifletmeye ve kendinden arınmaya çalış. O takdir de "sürünmek" yerine uçacaksın!

Bundan başka bir yol yoktur. Bir kuşun gelip seni uçurmasını beklemeye koyulma. Kuş olmak için çaba göster;. Bu, insani esaret zindanlarından dışarı çıkmak demektir. Brahmanizm, Vedaizm, Budizm dinlerinin en büyük değeri -17. asırdan 20. asra kadar beşerî dünyaya hâkim olan bilimsel ve ideolojik

ekollere karşı- bu zindanları tanıma çabası içine girmeleri ve bu zindanlardan çıkış için insana rehberlik etmeleridir. "Kendini tanı ki, Tanrı'nı da tanıyasın" veya "Tanrı, görüş ve basiret sahiplerinin gönlündedir" ıstılahları, burada dikkate değerdir. Ya da Hâfız'ın şu meşhur şiiri:

Yıllarca, kalp bizden cam-ı cem talep ediyordu,
Bizzat sahip olduğu şey yabancıdan arzu ediyordu.

Bu şiirin bir dereceye kadar bu ekolün etkisi altında kaldığını zannediyorum. Veya:

Ey esrarlı sözler söyleyen Tûtî,
Sakın gagandan eksik etme şükrü
Meslektaşlarınla gizli söz söyledin,
Ya Rabbi, bu muammadan perdeyi kaldır
Gülsuyu kadehinden vur yüzümüze,
Ki uykuya bulaşmışız, ey uyanık baht.

Bu esrarlı sözleri söyleyen Tûtî, Hint düşünürün sembolüdür. O halde bir yol, kendini bulmadır; kanat arayıp bulmak; uçma gücünü elde edip bu zindanın yüksek duvarlarından uçma arayışında olmak; diğer yol ise piri ve onun görüş teyidini bulmak:

Derdimi götürdüm dün gece moğan pirine
Ki o, muammayı hallediyordu, bakış teyidiyle.

"Bakış teyidi" huzuri ilimdir -Veda, onun peşindedir-, hissetme ilmi, kendinde idrak etme ve bulma ve "kendi" olma ilmidir; gösterme, delil getirme ve açıklama ilmi değil. Öğrendiğimiz şeyler, bize izafe edilen bilgilerdir. Dış eşyanın sureti zihnimizde hazır olur, zihnimize gelir,." -kadim filozofların ifadesiyle ilmin tarifi-. Fakat bu, sanısal, yalandan zatta ve sahte varlığımızda hakikatin hudur ilmidir; "olma", değişme kendi içinde devrim başlatma ilmidir; bilgileri vücuda yükleme, allame ve fazıl olma ilmi değil; yazı tahtası, defter, kitap ve yazılı metin ilmi de değil, dert ve yara ilmidir, alevlenme ilmidir, bu "maya" dünyasının içinde başka bir dünya yapma ilmidir.

İnsanın Hakiki Zatının Kökleri ve Esasları

"Yalancı ben" yıkıldığı zaman, "hakiki ben" (Atman) doğar. Bu, üç somut niteliği olan "ben"dir. Her ne zaman bu üç yeni boyutu kendinizde hissederseniz, biliniz ki sizde yeni bir siz doğmuştur. Miras kalmış, anne ve babanın eseri benden mesafe uzaklaşıp kendi eseriniz olan bene ulaşmışsınız demektir. O üç niteliğe gelince:

1- "Fet": Yükselme, insanın yüce varlığı, yüce ben, ben üzerindeki ben anlamında.

2- "Ket": Uyanıklık anlamında.

3- "Anende" (Anend): Kurtuluş anlamında.

Şimdi, bunların her üçü de, bizim içimizde medfundur. Eğer bazen kurtuluş hissi duyuyorsak, bu kurtuluş değil, yeni bir gönül bendine tutulmaktır; tatlı bir esaretle donanıyor ve yeni bir kurtuluşa erdiğimizi tahayyül ediyoruz.

Günümüz İnsanının Ekol ve İdeolojileri

Kültür, felsefe, ideoloji ve sanatlarda -hatta ilimde- egemen mektep ve ideolojiler koleksiyonu, her neyse şunlardır ve onların dışında değildir ve de günümüz insanını kendilerine inandıranlar da onlardır:

Radikalizm

İnsan ahlâkını, dinden çıkan görev ve yükümlülüklere dayandırmak yerine, insani tabii fıtrat ve vicdanda mevcut zat, öz ve temel niteliklere dayandırmamız gerektiğine; yani Allah'ın buyruğunu takip etme, cennet ümidi, cehennem korkusu veya ahlaki ve dinî zaruretler yerine, sabit yapısal temel niteliklere -bunlara radikal (kök) adını veriyorlar- sahip olan insani fıtrat, "nature humaine" temelinde insanların hayatını iyiye, iyiliğe yönlendirebileceğimize inanan bir ekol veya ideolojidir.

Radikalistlerin bildirisi 1800'de yayınlandı. Bu, Avrupa'da büyük, güçlü ve geniş bir ekol ve ideolojinin başlangıcıydı, Avrupa'nın bütün eğitim ve öğretimini kuşatan bir ekol. Öyle ki res-

mî genelgelerle artık okullarda çocuklara dayanağı din olan ahlak ve Tanrı'dan bahsedilmemesini ve sadece iyilik ve kötülükten -o da iyilik ve kötülük olarak- bahsedilmesini istediler. Çünkü eğer insani fıtrat uyanır ve eğitilirse, bu bizzat ahlakın kefili ve teminatıdır.

Fakat radikalizmin üzerinden henüz otuz yıl geçmeden Fransa'nın eğitim ve öğretiminde öyle korkunç ve sarsıcı bir fesat meydana geldi ki, radikalistlerin bildirisini imzalamış olan bir grup ansiklopedist, ahlaki maslahat için vazgeçti ve henüz erken olduğunu, zamanı gelince tekrar başlayacaklarını söyledi.

Demek ki "radikalizm", insanın yapısında var olan temel özelliklere dayanan fikrî ve ahlaki binadır. Gördüğümüz gibi radikalizm, bir tür "hümanizm"dir.

Hümanizm

Hümanizm; din adına, Tanrı adına, tabiat adına, ilmî hakikat adına, akli maslahatlar adına ve her adla- dışsal değerleri atmamız gerektiğini; önemli olanın, insanın kendisi ve onun yapı tarzı olduğunu söylüyor. Öyle ki, insan, dünyanın en güzel ve en ölçülü organik yapısıdır. Ruhsal açıdan ise tabiat veya Tanrı, en yüce ruhsal yapıyı onda meydana getirmiştir. Bundan dolayı hak ve batılın, iyi ve kötünün, hayır ve şerrin en iyi delil ve vesikası, insan bedeni ve ruhunun ihtiyaçlarının ve gidişatının iktizasıdır.

Ahlaki ve eğitsel metotları, dışarıdan bu bedene ve ruha yüklemeyelim, onu serbest bırakalım ki hür yetişsin; bu -insan-, tabiatın mevcut en iyi canlı soyu ve en iyi mucizesi olduğu için, gerektiği şekilde yeşermelidir.

İmdi hümanizm (insancılık) şu anlamdadır: İnsan olmanın kendisi ve de sıradan ve olağan istekler (Gerek bedeninden -fizyolojide-, gerekse ruhundan -psikolojide- yayılır), hakkın vesikalarıdır. Felsefe, din ve ahlâkla bir işimiz yoktur; asıl olan insandır; onun dışında her ne var ise teferruattır.

Realizm

Realist; insanın, hayatı, duyumsanır ve dokunulan şey esasına dayandırması gerektiğine inanır; ıstıraplara ideallere, ihtiyaçlara ve "reel" olmayan hassasiyetlere -ister hakikat yönü olsun, ister olmasın- değil. İnsanın sadece normal ihtiyaçları bellidir. İnsanın sahip olduğu her şey -insanın kendi iradesinde olsun veya başkalarıyla ortak olsun-, asıl ve reeldir. Bunlardan başka her şey, anormal ve gayr-i reeldir - ister kutsal, ister müptezel olsun fark etmez.

Materyalizm

Materyalist, dünyanın temelinin maddeye dayandığı ve maddenin de atom zerreleri olduğu görüşündedir.

Bugünün materyalizmi, 19. yüzyılın mektep ve ideolojisidir. Dolayısıyla yirminci yüzyıl materyalizmine sahip değiliz. Feuerbach materyalizmine sahibiz, diyalektikle mücehhez Marks ve Engels materyalizmine sahibiz. Her halükarda bunların her ikisi de 19. asra aittir. Elbette fizyokratlar ve eski Yunan döneminden klasik materyalizme de sahibiz.

Her halükârda şu anda elimizde bulunan bu materyalizm -ve 19. asrın bilimsel ve sosyal ekol ve ideolojilerine tâbi olan kimseler, bu manada materyalisttirler- maddenin, insan ve tabiattan her şeyin binasının tuğlası olarak tek asıl oluşu, yani maddecilik anlamındadır.

Natüralizm

Natüralizm, materyalizmin aksine maddenin zatını -19. asrın fiziği, atomdur- asıl olarak görmüyor. Bilakis tabiat isimli olup üreten varlıkların hayat ve ölümünü elinde bulunduran, amellerinde bilinç hisseden, üzerinde bir sistem olan, genel olarak dünya adında büyük bir makine olan hayat ve hareket sahibi bir kalıp toplamını asıl olarak kabul ediyor. Natüralizm için; konusunu ister atom zerreleri, isterse enerjiler teşkil etmiş olsun önemli değildir. Hangi şeyden yapılmış olursa olsun asıl olan ve önemli olan tabiat isimli dünyanın sahip olduğu canlı bir dü-

zendir. Bu yüzden çocuğun en iyi çocuk yuvalarında, eğitim yerlerinde, en kaliteli okullarda, en iyi elbise ve gıdalarla eğitilmesini tabiata aykırı görüyor. Çocuğu, tabiatın annenin kucağına düşürdüğü şekilde orada eğitilmesini istiyor. Bundan başka bir şekilde hareket eden ve çocuğu anneden alan her sosyal düzen, tabiata aykırı iş yapmış olur. Bundan dolayı natüralizm, insanın bütün doğal ihtiyaç, ilişki ve gıdalara ve hatta doğal yemek yemeye dönüşüdür.

Psikolojizm

Psikolojistin ruh ve bedenin hakikatiyle, dünya felsefesinin hakikatiyle ve hiçbir şeyle işi yoktur. Bilakis içinden ve ruhundan tecrübe ve duydu alanında bulunan dışsal fenomenlerin tezahürlerini insan hakikatinin eserleri olarak telakki eder ve der ki, "insan hakkında bundan fazla felsefe yapmayacağım. İnsan bunun dışında bir hiçtir. İnsanın hakikati, psikologun deneyim alanında bulunan ruhsal eserler ve dışsal ruhsal olgularla özetlenir. İnsanın hakikati budur" der.

Epikürizm

Epikürizm, zevkin asaleti, yani zevkçilik felsefesine (Epikür'ün inancının aksine) ve zamanı ganimet bilme inancıdır; fakat bu zevkten faydalanmanın en iyisi olduğundan değil, bilâkis zevk almanın dışında her şey anlamsız olduğundandır. Çünkü hayatın bir anlamı, dünyanın bir ruh ve hedefi yoktur. Dünyaya egemen olan ilişkiler, akıl, bilgi ve bilince dayalı değildir. Hak ve batıl, iyi ve kötü için bir dayanak veya belge yoktur. Sonunda da yokluk ve daimî ölüm vardır. O halde şimdi bütün yapılanlar eşit; iyi ve kötü, emanet ve ihanet, pislik ve temizlik hep birdir. Yalnızca bir asıl ve kaynak vardır: "Zaman ganimettir." Zamanı zevkle geçirmek asıldır, esastır. Bu, Albert Camus'nun da birden ulaştığı felsefedir.

Bütün bu ekol ve ideolojilerde, insanın müptezelleştiğini ve tabiat olaylarından ya madde ya da müphem bir şey ve dilsiz olan bir olay olduğunu görüyoruz.

Hümanizm, Radikalizm, Psikolojizm, Epikürizm ve... "İnsanın hakikati nedir?" sorusuna geçici çözüm yollarının dışında bir cevap veremiyorlar. Materyalizm ve natüralizm manayı açıklıyorlar; ama tam bir atomik veya maddi doğal olay düzeyinde, insanı, artık hiçbir sır, derinlik, fazilet ve özgül özelliğe sahip olmayacak dereceye kadar aşağı seviyeye getiriyorlar.

Bundan dolayı, beşerî medeniyetin en yüksek aşamasına ait ekol ve ideolojiler insanı -bütün ilkel dinlerden çok- aşağılamış ve onun kendi özüne imanı tutmuşlardır. Tahkir edilmiş ve kendine inancı olmayan insan esası üzere adalet, fazilet, insaniyet ve ahlâka dayalı bir düzen kuramayız. Böyle bir şey mümkün değildir. Çünkü -bir insan olarak- imanımızı kaybettiğimiz zaman her şeyi kaybetmiş oluruz ve artık din, Allah ve ahlâkın bizde bir eser ve izi kalmaz. Bütün bu faziletleri korumanın alt yapısı, kendine inanmaktır; gerek insan türünün bütünsel anlamında, gerekse tek bireysel anlamında.

Ben'in Zindanları

Sosyolojinin Asaleti

Sosyolojinin asaleti, -sosyolojizm-, insanın toplumun eseri olduğuna inanır. Ona göre toplum, içinde "ben", "birey" ve "insan" adında bir mahsulün yetiştiği ve o mahsulün tat, renk ve özelliğini sosyal düzenin tayin ve tahmil ettiği bir tarla -veya su ve hava- olduğuna inanır.

Bu yaklaşıma göre "ben", toplumun meydana getirdiğiyim.

Tarihin Asaleti (Historizm)

History, tarih; historizm ise tarih felsefesinin asloluşu, tarihselcilik anlamındadır. Diyalektik materyalizm ve Marksizm bir tür historizmdir. Sartre'ın egzistansiyalizmi de bir tür 'historizm'dir (sonuçta hayli yüksek ve güçlü bir historizm). Hegel de historist bir filozoftur.

Historizmde insan, bir "mümkün'dür; tahavvül, tekâmül ve olaylar içinde, çağların birbiri ardınca gelişiyle -yani tarihsel sü-

reçte- insan olur. Nasıl mı? Tarihin cebrî, deterministik yasalarının gerektirdiği ve tarihte mevcut nedenlerin bizi meydana getirdiği şekilde. O halde ben, tarihimin dinî olması hasebiyle dindarım. Eğer Müslüman isem; bu, Müslümanların İran'ı fethetmesi nedeniyledir. Eğer Farsça konuşuyorsam; bundan asırlar önce mahalli hükümetlerin Deri Farsçasını ulusal dile dönüştürmelerinden dolayıdır. Eğer Pehlevice konuşmuyorsam; birkaç asır önce, Araplar Pehlevi dilini mahkûm ettikleri içindir. Eğer düşünce tarzım buysa, bunun sebebi, yüzyıl öncesinde bir takım olayların İran'ın Avrupa ile irtibat kurmasına ve bu kültürel, medenî ve fikrî ilişkinin şimdi -o tarihten yüz yıl sonra- bizi böyle düşünmeye mecbur etmesine neden olmuş olmasıdır.

İmdi ben sanat ehli isem, Farsça konuşuyorsam, dindarsam, Şii isem veya dine ve İslam'a karşıysam; her kim ve her ne isem "bütün bu ben ... im"ler, "o ... dur"dan, yani benim tarihimden ibarettir. O halde ben, tarihin emrindeyim ve hiç bir şeyden ibaretim. Tarih, beni kendi istediği gibi oluşturuyor. Eğer ben İran ve İslam tarihinin peşinden gitme yerine tarihin son halkasında Fransa, Kuzey Afrika veya Güney Afrika'nın peşine düşseydim, başka bir şey olurdum. O halde eğer ben böyleysem, bu, benim, uzak geçmişlerden akıp gelen akımların bana yerleştirdikleri ve beni meydana getiren, beni donatan nitelik ve özellikler toplamı olmam sebebiyledir. O halde herkes, geçmişin yazdığı beyaz bir defterden ibarettir.

Natürizm

"Natürizm" veya "natüralizm" -felsefi açıdan natürizm daha doğrudur- tabiatçılık demektir. Yani bir meyvenin bir şehirde bir renk ve tadının olması, başka bir şehirde ise başka bir renk, koku ve tat elde etmesi gibi insan da bu bölgede ve bu büyük tabiat düzeninde yeşermiş, yetişmiş; tat, renk ve kokuyu tabiattan almıştır. Eğer böyle bir ırkın, böyle bir deri rengi ve ruhu varsa, bu, onun tabiatı ve yeşerip yetişme yeri sebebiyledir. Bu yüzden dağda doğanlar bir şekilde ise, çölde doğanlar başka bir

şekildedir; şehirlilerin bir takım özellikleri vardır, sahilde oturanların başka bir takım özellikleri vardır.

O halde ben, tabiatın istediği şekilde meydana getirdiğiyim.

Psikolojizm

Dördüncü zindan, psikolojizm veya biyolojizmdir (biologisme). İkisine birden psiko-biyolojizm (psycho-biologisme) denilebilir. Psiko-biyolojizm, çok telif ve terkibe dayalı bir ekoldür.

Psikolojizm, insanın biyoloji ve psikolojinin niteliklerinin önceliği temelinde insanın tarifinden ibarettir.

Burada bütün bilimsel ideoloji ve mekteplerin sözü sona eriyor. Dünyanın günümüz kültür, medeniyet ve ilminin bir sözü yok. Bütün ideoloji ve felsefeler susuyor; fakat insan da artık tamamdır! "Ben", irade, özgürlük, bilgi, bilinç, ihtiyar ve sorumluluk sahibi olarak, bundan sonra -bu mektep ve ideolojilerde- anlamsızıdır. Çünkü toplumun cebrinin ürünü -sosyolojizm-, ya tarihin cebrinin ürünü -historizmde-, ya mizacın cebrinin ürünü -biyolojide-, ya tabiatın cebrinin ürünü -natürizmde-, ya her dört zindanın ürünü ya da birinin ürünüdür; Her surette "ben", "ben olmayandır" bilinçsiz doğandır. İnsanın hakikati mana ve mefhumdan yoksundur, boştur. Bu yüzden günümüz insanı, her taraftan abes ve boşluğa ulaşıyor. Ama Hintli ruh, insani benin, tabiat, veraset, sosyal çevre ve tarihin ürünü olduğu bilinciyle aynı-zamanda bu benin, benin kabristanı olduğuna da inanıyor. "Ben"in ruhu bir tohum gibi "ben"in içinde gömülü ve gizlidir. Eğer bilgili ve çok gayretli bir çiftçinin bilinciyle onu eğitmeye başlar, onu kendi içinde yener, kendi toprağından geçirir ve kendi örtüne sarar, ona su ve gıda verir ve onu meyveli yaparsan, o zaman kendi hayatının mahsulünü elde etmiş olursun. Ama eğer onu böyle bırakır, toprağın içinde gizli tutar, gelişmesi için hiçbir çaba göstermez; mahrum, perişan ve ziyanda olursun ve artık hiçbir şey...

"Nefse ve onu temizleyen, doğrultan ve tertip edene and olsun; ona fücurunu (kötülük yapmayı) ve takvasını (kötülük yap-

maktan kaçınmayı) ilham etti (potansiyel olarak bu iki imkânı verdi)" (91/Şems Suresi 7-8).

Kur'an'ın bu kelamı şu anlamdadır: Allah insanı, "fısk ve fücur" ile "takva"yı seçme konusunda muhayyer bırakmıştır.

"Kendini arıtan, kurtulmuştur. Kendini kötülüklere bulaştıran ise zarara uğramıştır" (91/Şems Suresi 9-10).

Burada "kendini arıtan felaha ermiştir", bir şiardır. Bunun zıddı, "Kendini kötülüklere bulaştıran ise zarara uğramıştır" (kad hâbe men dessâhâ) cümlesidir. Desise, gizli iş yapmaktır. Toprağın altında kıvrılan ve aydınlık, güneş ve serbest atmosferden korkan ve sürekli toprak içinde yaşayan hayvanlara ve yaptıklarına desise diyorlar. "Habe"; iş yapan, ama bir sonuç alamayan, ümitsiz kimsenin başına gelen şey.... "Efleha"; felah, kurtuluş ve selâmet manasının yanı sıra, felahı semere getirip mahsul veren kimsenin karşılaştığı şeydir. Hepsinden önemlisi de "zekkâhâ"dır. Tezkiye, arınma, gelişme ve olgunlaşma anlamındadır. Zekât da bu anlamdadır. Dolayısıyla eğer Kur'an nefse yemin ediyorsa, bu, ne ahlak ilmindeki nefs-i emmare ve nefs-i levvame anlamındaki nefistir, ne de emirle öldürülecek nefistir. Onu öldürmek çok büyük bir şeydir. Kaldı ki nefsi öldürürsek kendimiz de ölürüz! Kur'an, bilakis mukaddes bir şeye ant içiyor:

Nefse yemin ve onu düzeltip doğrultan "ve kad eflaha": Meyveyi elde etmiş ve mahsulü almıştır. Böyle bir kimse, nefsini bir dane gibi toprağı yarıp çıkaran besleyen, yetiştiren ve meyveli kılan kimsedir. Hâbe: Eli boş, mahrum, umutsuz kalmıştır. Bu kişi, danesini içinde saklı tutan, içine gömen ve meyve alamayan kimsedir.

"Ben" "kendi"nde -tabiatın eseri kendi, sosyolojinin mahsulü kendi, tarihin mahsulü kendi, psikolojinin eseri kendi, biyolojinin mahsulü kendi- medfundur. Dört yalancı kendi ile dört duvar arasında zindandadır, mahpustur. İnsan olma misyonu, bu dört duvarı kendi adına güçlendirmek değil, bilakis duvar-

ları yıkmak ve o daneyi -hakiki beni- toprağın içinden -yalancı benden- çıkarmak, yetiştirmek ve büyültmektir.

Hind, -Sokrat ve Aristo'dan şimdiye kadar- bütün Batı ekollerine karşı insan için en büyük heybet ve kerameti muhafaza ettiğini, onlara resmiyet kazandırdığını ve de insanın en büyük azamet ve misyonunu, -kendi vesilesiyle- kendi türüne ait yücelik ve değişime doğru uçmada, kendi insani derununda yüce zatın doğmasında ve daima duyulur olanın dışında ve ötesinde olan şeyi elde etme tasasında gördüğünü müşahede ediyoruz. Aynı şekilde Hint, insani şeref ve onuru dünyada yalnız kalmada, garip olmada görüyor. Sürekli bir telaş, çaba, susamışlık ve tecessüs, -dışarıya bir yol bulabilmek için- dünyanın kapı ve duvarına sürekli pençe atmayı, en büyük insani misyon olarak tanıyor. Hâlbuki bu ekoller, daima insanı, bu felsefi yarı ilmî veya maddi sistemlerden birinin meydana getirdiği olaylardan biri karşısında aşağı seviyelere çekiyorlar.

Bu, Hindin en büyük azameti, bütün Hint dinlerinin ruhu, ahlakı ve esaslı cihetidir. Fakat burada -Hint'te- akıl tatildedir; zira ilim yalnızca kendini bulmaktır. Tabiat tatil edilmiştir; zira tabiat "maya"dır; onu kurtarmak, daima onun ötesinin arayışında olmak gerek. Hayat mahkûmdur. Çünkü kendi kendisinin örtüsü ve insanın gerçek benidir.

Görüyoruz ki, bu cihetle insanın bir yarısı tatildedir. Orada -Batı'da- aklın yarısının üzerine güç, gerçeklik, hayat, mutluluk, refah, ilerleme, ilim ve mantık yaslanmış ve insanın yüksek kaygı, düşünce, sır, azamet ve değeri, içinde öldürülmüştür. İnsan ruhunun yüce kaygı ve endişeleri ile daimî miracının üzerine dakik yaslanmalar ve derin kılavuzluklar yapıyor; böyle büyük, latif ve madde ötesi dinî duygu, ahlâk ve felsefe yaratıyor ve de maalesef o boyutu da tatil ediyor.

Biz, sadece birbirini hazfeden iki kanat olarak değil, ayrıca insana tekâmül ve mutlaka doğru uçuşta yardım eden ve insanı birbiriyle ahenkli olarak uçan insan kılan kanatlar olarak her ikisine de muhtacız.

ONÜÇÜNCÜ DERS

İran'a Giriş

Hint'ten çıkıp İran'a girdikten sonra, Hint'te tanıdığımız şeyden tamamen farklı olan özgül dinsel bir ruhla karşılaşıyoruz; zira Hint dinsel ruhu, çok derin ve yücedir; ama karamsardır ve gerçeğe yabancıdır. İran'ın dinsel ruhu ise, yüzeysel ve sıradan, fakat gerçekçi ve iyimserdir.

Bu iki dinsel ruhu genel bir karşılaştırmaya tabi tutmak ve iyi ve kötü niteliklerini saymak suretiyle burada bir dinin, bir mektebin, kitabın ve bir şahsın incelenmesinde zayıf ve güçlü yönlerini birlikte göz önünde tutma, tanıma ve tekrarlama dersini öğreniriz. Böylece sadece bir zafiyet noktasını görüp genelleme ve olumlu noktalarını perdeleme veya gücüne aldanıp bütün zaaflarını görmemezlikten gelme yoluna başvurmamalıyız. Bu şu demektir ki o büyük dersin başında öğrenmek gerek.

İran'da Dinin Başlangıcı

İran'da din işinin başını, İran'da Aryailerin tarihinin başlangıcıyla iç içe bilmek gerek. Âryailerin İran'a girişinden önce bu ülkede yerli kavimler yaşıyordu -hâlâ var olan ve necisler sınıfını teşkil eden Hint gibi-. Bazıları onları siyah derili, yani zenci sayıyor ve İslam'dan sonra da bunların çoğunun güneyde yaşadığını ve Afrika'yla ilişkisinin bulunduğunu söylüyorlar.

Her halükârda -Aryailerin saldırısından önce- İran'da yerli kavimlerin varlığından şüphe edilemez Şimdi hala Kirman civa-

rında var olan bazı ırksal özellikler, Aryai olmayan yerli bir ırkın göstergesi veya yadigarıdır.

İran Yerlileri ve Dinleri

İranlı ilkel kavimler hakkında hiç bilgimiz yok. Zan ve tahminden başka bir değerlendirme yapamıyoruz. Örneğin ilkel ve bedevi oldukları için fetişizm veya animizme veya başka bir dine inanmışlar mıdır yoksa başka türlü mü inanmışlardır yahut gelişme aşamalarında puta tapıyorlar mıydı ya da tabiat güçlerine tapıyorlar mıydı vs... ne diyeceğimizi bilemiyoruz. Yani bir şekilde şöyle veya böyle bir takım şeyler söylüyoruz; fakat doğrudan ve kesin bir biçimde bir şey demek mümkün değil; zira çökmüş bir kavimdirler; ilkellikleri içinde de ileri bir dine sahip olamamışlardır. Nihayet güçlü, savaşçı, çok faal ve gelişmiş olan Aryailerin ansızın hücumuyla sürülüp kovuldu veya yok edildiler.

Aryailer Hint ve İran işgalinden sonra büyük kültürler, medeniyetler, sosyal ve siyasi düzenler kurdular. Neticede tarihe yüksek ve büyük dinler kazandırdılar. Hint'te Vedaizm ve Budizm; İran'da Mitraizm, Zerdüştilik, Mâniizm ve Mazdekizm, bu cümleden olarak zikre değerdir.

Bir ırktan olan ve takriben aynı zamanda bu iki ülkeye akın edip giren Hint ve İran Aryaileri, Hint'te birtakım dinler kurarlar. Bu dinler, onların İran'daki kardeşlerinin kurduğu dinlerin mukabil noktasıdırlar. İran Aryaîlerinin ortaya koyduğu kültür ve medeniyet, kardeşlerinin Hint'te yarattıkları kültür ve medeniyete aykırıdır. Bu kadar farklılık nedendir?

Aryaîler, Hind'e girdikleri zaman; verimli, bereketli, sık ormanlarla örülü ve bereketli topraklarla ve geniş ve suyu bol ırmaklarla kaplı bir ülke görürler. Fakat İran'a vardıklarında yakıcı güneşi ve cetin ziraatiyle kuru ve az sulu bir ülkeyle karşılaşırlar.

Spengler şöyle diyor: "Medeniyet, sadece sakinlerinin yoğun fikrî ve bedenî gayretle yemek yiyip yaşadığı bir yerde ortaya çıkar". Öyle ise, insan, hiçbir iş yapmadan, hiç çaba göstermeden istediği her şeyi elde edebildiği bir memlekete girerse, asla bü-

yük bir medeniyet inşa edemez. Yine eğer en çok iş ve gayretle bir yere yol götürmeyen bir ülkede gözlerini açarsa, büyük bir medeniyet meydana getiremez. Hiçbir iş yapmaksızın her şeyi olan; çare düşünmeye, alet yapmaya, ev yapmaya, itiyacı olan tekniği düşünüp araştırmaya yönelmeyenin örneği, Kuzey Avrupalı ve Amerikalıdır. Bunlar, asırlarca Avrupa'nın ve Amerika'nın kuzeyinde yaşadılar ve asla büyük bir medeniyet yaratamadılar. Diğer bir örnek de Kuzey Kutbu ve Sibirya sakinleridir. Bunlar da geçmiş asırlarda bir medeniyet kurmayı başaramadılar.

Bu farklılık ve değişiklik, bir ölçüde İran ve Hint'te de olmuştur. Yabancı bir ırkın, böyle ikili dinler yaratması bununla ilgilidir. Hint Aryaileri çok verimli topraklar ve çok rahat bir hayatla karşılaşırlar; maddi ve ekonomik açıdan tam bir refah içinde olan, işsiz ve zahmetsiz ekmek elde eden, doğal olarak şiir, musiki ve sanata; çok zarif duygulara, bozuk veya bozuk olmayan hayal ve tasarımlara yol bulan ve yaşamın ekonomik ve maddi gündelik gerçekliklerinden kaçan insan gibi Hintli de, Hint kültüründe, en yüksek edebî eserler, en ince şairane duygular; en güzel musikiler; en sufice, en âşıkane ve en ulaşılmaz insani ideal ve tahayyüller vücuda getirecek fırsatı kendine veren bir boş ve rahatlık zamanına ulaşıyor. Onun örneğini, Buda'nın hayatında ve Veda mektebinde gördük.

İran Aryaileri, çok dirençli, çetin, susuz, otsuz bir ülkeye varırlar. Burada içe-yönelme fırsatı yoktur. Sanat, zerafet ve irfana yönelebilecekleri boş ve rahat bir an bulamazlar.

İran Aryailerinin Kavmî Üçgeni

Aryailer İran'da üç büyük kavme bölünüyorlar: Bir kısmı, doğuda -Horasan'da- yaşamayı tercih etti ve Partileri oluşturdu. Diğer bir kısmı, kuzey batıya -Azerbaycan'dan Kürdistan'a kadar- yerleşti ve Medler diye meşhur oldular. Üçüncü kısım da, Fars civarında merkez ve güneyde kaldı ve Parsiler olarak isimlendirildi.

İlk saltanat ve imparatorluk silsilesini Medler kurdular. Sonra Ana tarafından Med olan Parslı Kiros, Med hanedanını kaldırdı ve hükümeti Parsî bir kabileye -Hehamenişiler Parsilere bağlı bir aileydiler- nakletti.

Parsîler, Makedonyalı İskender'in saldırısıyla yenilgiye uğradılar. Bir süre İran hükümetini dizgini İskender'in halefleri olan Selukilerin elinde kalır. Nihayet ilk defa Tirdâd ve Eşk gibi Partî kahramanları Selukilere karşı isyan ederek İran'da Yunan sömürüsünün kökünü kazır ve Eşkânîler hükümetini kurarlar.

Eşkânîler hükümeti, ne Medlerden, ne de Parsîlerdendir, tersine doğudan, yani Partilerdendir. Partiler, Zerdüşt dinini, Med ve Pars dini olarak tanıyorlar. Çünkü Zerdüşt dini İran'da Viştaseb vasıtasıyla yayılmıştır. Viştaseb, Hehamenişili Dârâ'nın babasıydı. Mûbedleri -halka hâkim resmî ruhanileri- Hehamenişi gücü ve saltanatına bağlı görüyorlar. Zerdüşt dinine, özellikle Zerdüştî Mûbedlere inayet etmiyor ve onların oyununa gelmiyorlar. Neticede Zerdüş mubedler, Eşkanî hükümetine karşı şiddetle mücadele veriyor, din adına halkı, Eşkânilere karşı isyan ettiriyorlardı. İran'da Eşkanî karşıtı hareket -merkezi Pars'tadır; Pars Zerdüştî ruhaniyet merkezi ve Hehamenişi kavminin hükümet merkezidir- kök salıyor.

Parti Karşıtı Hareket

Zerdüşti mubedlerinin propagandasıyla başlayan Eşkânî karşıtı hareket, yayılır ve zorluklar daha da büyür. Bundan önce Partilerin suçu, "kötü-dinlilik"tir. Bundan sonra ise yabancı ve Turanî düşmandırlar.

Parsî halkının yarımı ve mûbedlerin rehberliğiyle yönetimi elde eden Sasaniler, kendilerinden önceki hükümet veya hükümetleri hatalı bulan ve idarecileriyle alay edip onlara baskı kuran her yeni kurulmuş yönetim gibi Partileri, yabancı ve kötü-dinli saydılar; Hehamenşilerin, son Med padişahına korkunç bir çehre atfetsi ve Azidhak'ı Dahhak-ı Marduş diye adlandırması gibi.

Esther Tapınağı'nın mubedi, o zamanki İran'ın büyük müftüsü ve ruhanisi "Sasan Hutay"ın oğulları, mûbedlerin ve Zerdüştî müminlerin yardımıyla, Zerdüşt dinini canlandırma, Ahuramazda'nın temsilcileri olan mûbedlerin gücünü ihya etme ve Partilerin tamamen ezip Hehamenişilerin iftihar-yaratanlarına değer verme temelinde bir hareket hareket vücuda getirdiler.

Sasani hükümeti, milli - dinî bir hükümettir. Bu hükümet ile Safevi hükümeti arasında her yönden tuhaf bir benzerlik var. Safevi hareket -Alevi Şiası ve Safevi Şiası'n kitabımda da bahsettiğim gibi- "milliyet ve din" esasına dayanıyordu. Sasaniler de bu iki sloganla çıkıyorlar. Safevi padişahları, büyük ruhani Şeyh Safiyyüddin Erdebilî'nin oğullardır. Sasaniler de, Esther Mabedi'nin -en büyük Pars tapınağı- Müftüsü ve bütün İran ruhanilerinin lideri olan Sasan Hutay'in oğullarıdır.

Hehamenşiler zamanında bir nüfuzu olmayan -ve bence azınlıkta olan- ve Eşkânilerin de mûbedleri ciddiye almadıkları Zerdüşt dini, Sasaniler zamanında yayılır, dinî gelenekler ihya olur; Zerdüşt dinine yeni inanç ve kurallar eklenir. Avesta toplanıp tedvin edilir; çok büyük mabetler boy gösterir; kutsal ateşler parlar, bolca emlak -İran'ın ziraat emlakinin beşte biri- tapınaklara vakfedilir.

Çürümüş Bir Din

Tapınak ve mubedlerin Sasani sultanları tarafından desteklenmesi, dinî-siyasi, yani "Sasani-Mubedî" dokuya sahip bir hükümet vücuda getirir. Bu hükümet, Zerdüşt dinini güç, iktidar ve hâkimiyetin zirvesine ulaştırır ve aynı zamanda içten, manadan hakikatten, asli ruh ve yönden çıkarıp çok yıkık ve taşlaşmış hale getirir. Bu, Safeviler zamanında Şia'nın başına gelen duruma çok benzemektedir. Çünkü Safeviler, halk kitlelerinin arzusu olan ve tarihi bin yıllık mücadele, cihat, şehâdet ve hürriyet olan Şia'nın gücünü, kendi siyasetlerine alet ve kendi erklerini meşrulaştırma aracı yaptılar. Görünüşte Şia mezhebinin ruhaniyet ve mukaddesatına dayandılar, onu yücelttiler; ama gerçekte "zor"u takva ve Şia kutsallığı elbisesiyle örttüler. Radha Krishnan'ın sö-

züyle; en büyük facia, zor ve zorbalığın takva ve kutsallık elbisesini giydiği zamandır. Böyle bir durumda zor, zorbalık ve baskı, hakikatin yanında yer alır. Bu baskı ve zorbalık, bir güve gibi veya kurdun ağacı kemirdiği gibi hakikati yer, kemirir ve içten çürütür, boşaltır. O zaman artık ne tanınabilir, ne de mücadele için ayağa kalkabilir; ne başka hiçbir işe el vurulabilir ve ne de hakikat ve din, hakikat ve din olarak teşhis edilebilir.

Sasaniler, Zerdüşt dinini bu tertip ve tedbirle boş, çürümüş, müptezel, taşlaşmış ve sapmış hale getirdiler. Çünkü mubedlerin ruhani gücünü ve Sasanilerin siyasal iktidarını meşrulaştırmada kullanılmak üzere mubedlere güç verdiler. Bu yüzden Zerdüşt dininin içi, öyle boşalır ve çürür ki, yeni Mâni ve Mazdek hareketleri -Zerdüşt dinine karşı-, halk tarafından sıcak ilgiyle karşılaşır ve nihayette çürümüş boş "Sasani-mubedî" binası, gücünün zirve noktasında çürümüş ve her asaletten boş bir haldedir ve İslam'ın ilk tekmesi ile yıkılır. İslam gelmeseydi, İranlı Mâni ve Mazdek'de sığınak arayacaktı. Mazdek ve Mâni, halkın içinde ve eğitimliler, arasında gelişmeseydi, İran İslam'dan önce Hıristiyanlığın kucağına düşerdi. Çünkü Zerdüşt dini, artık kalıcı değildi. Bunun sebebi, İslam'dan önce Medain -Zerdüşt dininin güç payitahtı ve Sasani rejiminin siyaset gücünün merkezi-, Hıristiyanlık dünyasının dinî merkezi olmasıdır. Eğer İslam, Hıristiyanlığın yayılmasının karşısına dikilmeseydi Hıristiyanlık, Zerdüşt İran'ı da yutardı.

İlk Aryailerin Dinleriyle Hint ve İran Aryailerinin Dinleri Arasındaki Yakınlık

İran Aryailerinin, Hint Aryailerinin bulduğu topraklardan farklı topraklarla karşılaştığını söylemiştim. Fakat az su, kuraklık, toprağın sertliği; çalışma, tefekkür ve teknik karşısında çözülemez ve verimli bir noktaya çevrilemez bir halde de değildir. Bu yüzden İran Aryaileri İran topraklarına girince, süratle hayvancılık yapan ve göçebe kabileler şeklinden çiftçilik aşamasına geçerler, yerleşirler ve İran tarihinde kırsal yerleşimi ve kentsel yerleşimini meydana getirirler.

İlk İran ve Hint Aryaileri arasında, onların bu iki ülkeye girişlerinin başlangıcında benzerlikler bulursak, buna şaşılmamalı. Çünkü her ikisi de aynı köktendir, aynı yerden gelmişler ve farklı topraklara varmışlardır; toprağın değişik imkânları, sonraları onları değiştirir ve de din, sanat ve felsefelerine farklı şekiller kazandırıyor.

Tarih, Hint ilâhlar bütününün -Veda dininde- Mitraizm dininin ilâhlarının toplamına benzer olduğunu gösteriyor. Hint'te "Mitra" tanrıdır, İran'da "Mihr". Burada dev tanrıdır, orada ve burada -her ikisinde- "Varuna" tanrıdır.

Vedacı -Hint'te- ve Mihrperestlik -Zerdüşt'ten once İran'da- dininin bütün tanrıları birdirler. Mihrperestlik veya Mitraizmin esası, şu itikada dayanır: "Mihr" büyük tanrıdır. Diğer tanrılar ondan daha küçüktür.[26] Mitraizm; ateşe tapma; rüzgâr, tufan, yeşillik, bahar, gökyüzü, dağ, orman, gece gibi tabiat kuvvetlerine tapma; tabiat güçlerine tapınmanın ve dünyada iş başında olan kötü ve iyi ruhlara inancın gereği olan sihir ve büyüyle meşgul olma esasına dayanır.

Sihir ve büyü, insanın kötü ruhların şerrinden güvende kalmak ve iyi ruhları cezp etmek için yaptığı amellerin toplamından ibarettir. İyi ruhları cezp etmek, kötü ruhlardan ise kaçmak için en önemli iş; bolca kurban, nezir, hatta cinayettir. Sihir ve büyü, daima cinayete eşlik etmiştir. Hatta Ortaçağ'da, kırkını çıkarmamış kırk bebeğin cesedi, Versay'da, metruk bir kilisenin mihrabında bulundu. Bu, sihir ve büyünün caniliğine bir delildir. Sosyolojinin -örneğin Durkheim'ın- iddiasının aksine sihir, büyü ve din arasında hiçbir benzerlik yoktur. Sihir ve büyünün, bireysel, toplum dışı yönleri vardır. Dinin ise sosyal boyutları ve bireycilik karşıtı yönleri vardır. Bundan mütevellit, şeriat, din ve kamu vicdanı tarafından kovulmuş olan büyü; daima gizli-

[26] Gök tanrısı Varuna'nın – muallak anlamında "varune"den gelmektedir- büyük tanri olduğu Hint'in aksine İran'da "Mehr" -Hint'in kendisinde de tanrılardan biridir- tazim ve yüceltme konusu olup büyük tanrıya tebdil oluyor.

likle günah ve sapkınlığın içinde yaşar; oysa din, her zaman sosyal olmuştur ve da sosyaldir.

Büyü: Mitraizmin Temeli

Mitraizm'in bugün böyle yüceltilen -uzaklaşmış ve geçmişe bağlı olduğu için azamet kazanmıştır; tıpkı uzaktan güzel ve muhteşem görünen, fakat içine girildiğinde, pislik ve berbat kokunun, önceden yapılan tasviri pisliğe bulaştırdığı bir köy gibi- esaslarından biri, sihir ve büyüdür.

Mitraizm, ateş ve mihre tapma esasına dayanır. "Mihr", güneşte yeri olan tanrı demektir; yani güneşin kendisi değil- ve asaleti, üstünlüğü, büyücüden bilir. Bir toplumda büyücülüğün olup da büyücünün olmaması mümkün değildir. Daha fazla zevk, zekâ ve yetenek sahibi olan, ilim ve incelemeyle -sadece bu sebepler- büyücünün yerine oturamaz. Büyücülük ve eski dinler, resmî iris bir teşkilat şeklinde idare edilirdi; büyücüler de, dinî işlerin mütevellileriydi, yani din işlerinden sorumluydular; tanrı ile insan arasında da aracıydılar -Yaratıcı ile yaratılan arasındaki fasılayı kaldırıp irsî düzeni yerle bir etmesi, İslam'ın iftihar duyulan yönlerindendir-. Her büyücünün makamının değeri, takva ve ilimle ölçülmezdi; bilakis irsin getirdiği kan ve zatındaydı; evlâdına da bunu miras bırakıyordu. Diğer insanlar -isterse daha zeki ve daha iyi olsunlar- için böyle bir makama ulaşmak mümkün değildi.

Mitraizmde asalet, mihrperestlik dinine bağlı muglar ve ruhanilerden gelirdi, Brahmanizm'de asaletin Brahman'dan gelmesi gibi. Mitraizmde ruhaniler, dinî işleri yerine getirmek için oldukça fazla güce sahiplerdi. Halk, onların faziletine ve şahsiyetlerine inanmasa bile onları taklit etmek, onlara tâbî olmak zorundaydı. Çünkü din işi, sadece muglar eliyle olurdu. Muglar, dini tekelinde tuttuğu için kendi maslahatlarının gereğine göre yorumlama ve tefsir yapabilirlerdi. Örneğin gelir kaynaklarından biri kurban idi, Veda dininde de olduğu gibi: Buda lağvetti. İslam'dakini aksine, kurban halk için değildi. Tanrı'nın kendisi

içindi. Kurban merasimini icra eden, Tanrı'nın sarayına kurbanı taşıyan, "mug"dan başka hiçbir kimse olamazdı.

Yahudilik dininde de böyle bir durum vardı. Tevrat'ın yedinci babında, sadece Harun'un -Musa'nın kardeşi- çocuklarının, yani hahamların, bütün merasimleri yerine getirebileceklerini görürsünüz. Bu yüzden her iş için ağır ve karmaşık yasalar vaz edilmiştir. Meselâ Tevrat'ın yetmişten fazla sayfası, kurban kesmenin tekniği, yöntemleri, kesim yeri yapma ve kurban tabutuyla ilgili buyrukları içerir. O kadar zor ve anlaşılması imkânsızdır ki, sadece onlar -hahamlar- onları icra edebilirler ve diğerleri ne gerçekleştirebilirler, ne de buna hakları vardır.

Mihrperestlikte de muglar veya "kartan"lar, Aryai kabileler üzerinde en büyük hâkim güç idiler; bugün de büyücünün bedevi kabilelere hükmetmesi (örneğin Doğu Afrika'da) gibi. Hatta kabilenin hanı dahi onun inancının esiridir ve ona muhtaçtır.

İslam'da ve Diğer Dinlerde Kurban

İslam'da kurban, kurbanın var olduğu diğer dinlerin tam zıddı yönde tamamen gerçek ve nesneldir. Kur'an hacdan bahsettiğinde, iki defa açıkça beyan ediyor: Eğer kurban kesilirse, fakir ve miskini doyurmak içindir; yoksa diğer dinlerdeki gibi değil. Diğer dinlerde kurbanın etini yemek haramdır; kurban bir lokması dahi insanın payına düşmeksizin sadece tanrılar için kurban edilir.

"Hum" veya "Haumâ"

Mihrperestler ve Zerdüştilerin özünü kaynatıp ondan "Mey ve Meng" isminde -Bu ıstılah Farsça'da şimdi de var. Meselâ "fülan meng olmuş veya onu meng etmişler" derler, yani "sarhoş olmuş" veya "sarhoş etmişler"- şarap yaptıkları ve bu şarabı içmekle ruhani bir cezbede gark olduklarına ve kendilerine gaybi sırların ilham olduğuna inandıkları özel kutsal bir bitki imiş.

Bu içki Veda dininde de var, "Suma" olarak isimlendiriliyor. Bu mihrî "huma" veya Vedai Suma, sonraları Zerdüşt dinine de giriyor. Ondan sonra Mesih dininde "kutsal şarap" adını alıyor ve

messe duası merasiminde keşiş vasıtasıyla dağıtılıyor. Onu içtiklerinde Mesih'in ruhunun geldiğine ve içkinin kendilerini kutsallaştırdığına inanıyorlar.

"Suma" veya "Huma" geleneği, Mitraizm dininden Veda dinine, oradan da Katolik Hıristiyanlığına geçiyor ve daha sonra da bizim edebiyatımıza giriyor.[27] Cezbe, aşk, irfan, coşku, sarhoşluk, kendinden geçme, bayılma, maddiyattan soyutlanma ve o yükseklere gitmenin (!) -sufilerin şarap içmelerle gittikleri yer- sembolü oluyor.

Yeni Din, Eski Ruhaniyet

Demek ki Mihrperestlik dininin tarihî kökleri şunlardır: Sihir ve büyüye inanmak, Mugların asaletine ve çok tasallutuna inanmak. Muglar çok pis, alçak ve mal yiyen insanlardı. Zerdüşt'ün şiddetli saldırısına maruz kaldılar. Ayağa kalktıklarında karşılarında duran en büyük gücün önceki dinlerin ruhaniyetinin olması, bütün peygamberlerin kesin kaderidir. Kur'an'ın ruhban ve din adamlarına yaptığı şiddetli hamle -*"İnsanların mallarını haksızlıkla yerler.* (9/Tevbe Suresi 34)-; Hz. İsa'nın o zamanın Yahudi ruhaniyeti olan Ferisilere hamlesi ve Zerdüşt'ün mihirperestlik düzenine bağlı ruhaniyet olan Karapanlara hamlesi, bu inancın delilleridir.[28]

Zerdüşt'ün Kıyamının Zaruretinin Bir Sebebi

Zerdüşt 660 yılında ansızın kıyam ediyor. Zerdüşt bir takım sebeplerle kıyama kalkıyor. Bu sebeplerden biri, medeniyet ve mülkiyet düzeninin, insanlığın başına yeni dertler ve ihtiyaçlar açması ve sonra bazı ıslahatçıları, çare bulmaya itmesidir. Kon-

[27] Edebiyatımızda bu kadar çok yer alan "mey", "meyhane", "mog" (mug-çev.) ve "mogçe" (mugçe-çev.) de aynı yerdendir ve bu, birkaç yüzyıl öncesine kadar da meyhaneleri Zerdüştilerin idare ettiğinin göstergesidir.

[28] Bu durum, mevcut durumu reforme etmek ve dini ıslah etmek için gelen yeni dinin, ister istemez egemen düzene karşı konumlandığını gösteriyor; bu egemen düzen, önceki dini hak idiyse tahrif ediyor yok eğer batıl idiyse halkın ve halkın menfaatlerinin aleyhine ve de egemen güçlerin lehine kullanmış olan bir düzendir.

füçyüs, Lao-Tsu, Buda, Zerdüşt, Yedi Hakîm ve Yunan filozoflarının hepsinin aynı asırda bulunması da aynı sebeptendir. Zerdüşt, o dönemde, İran'ın yeni dert ve ihtiyaçlarına bir cevaptı.

Diğer Bir Sebep

Aryailer, İran'a ve Hindistan'a ilk geldiklerinde, toprakları ve de toprak, su ve hava imkânları farklı olma bile aynı kökten gelmeleri sebebiyle aynı dinlere sahiplerdi. Tedricen yeni şartlarla karşılaşınca yeni ihtiyaçlarla da karşılaşıyorlardı.

Hint Aryaileri, kabile hayatında kaldılar. İran Aryaileri, ziraat ve çiftçilik hayatına girdiler. Hayatın, görüş ve görgü şartlarının, sosyal düzenin, sosyal duygu ve ahlâkın değişmesiyle artık Mitraizm ve Zerdüşt'ten önceki ilkel dinler -vahşî, ilkel Aryai kabilelerinden ve İranlı ve Hintli komün düşünüş ve yaşam zamanından kalmıştı- İran'ın yeni ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. Yeni şartlara, sosyal, ekonomik ve ahlaki ihtiyaçlara uyum gösteren ve mevcut durumu açıklayabilecek bir din gerekiyordu. Meselâ daha önce hayvancılık yapan ve kabile hayatı yaşayan kimseler, tanrı için kolayca kurban kesebiliyor ve kurban etinden yararlanma hakkına sahip olmaksızın onu tanrı yolunda yakabiliyorlardı. Fakat bunlar çiftçilik dönemine geçip şehir veya köy hayatına girdiklerinde, kurban kesmenin kendilerine zarar verdiğini görüyorlar. Artık yayvancılık yapmayanlar için kurban kesmek güçtür. O halde önceki hayvancılık yaşamında kolay ve gerçekleştirilebilir bir gelenek, zor ve gerçekleştirilemezdir. Böyle bir gelenek, tanrı ile ilişkide normal rayiç geleneklerin bir parçası olamıyor ve ister istemez bir kenara konuluyor.

Burada Zerdüşt kıyam ediyor ve Tanrı'sıyla irtibat için ne sihir ve büyüye ne de kurban ve muglara ihtiyacı olan bir dini ilan edip duyuruyor. Büyüyü batıl kılıp kurbanı reddediyor. En büyük mücadeleyi de karpanlara -muglara- karşı başlatıyor. Hepsinden önemlisi, önceki dinlerin işlerinden olan tür tanrıları için putlar yapmayı kaldırıp bütün putları kırması ve mabetler-

den dışarı atmasıdır -Gerçi mübedler yeni açıklamalarla tekrar getiriyorlardı-. Zerdüşt, ilkel, bedevi dini reforme ederek yoğun çiftçilik ve tarımı içeren ve yeni İran hayatını açıklayıp geçerli kılan bir din vücuda getiriyor.

Zerdüşt dininde inek çok saygındır. Nitekim büyük tanrılardan biri olan "Vehumen" aslında inek tanrısıdır ve Zerdüşt'ün kendi adı da "Zoroaster" veya "Zerdüşter", yani sarı develer sahibi demektir. Bu, kabilevi döneme bağlılığın bir işaretidir. Fakat Hindistan'ın aksine İran'da inek sadece saygındır, muhteremdir; ne tapılır ne de takdis edilir, yüceltilir. İneğin yerine, yeraltı su geçidi, su yolu ve su, kutsal addedilir. Hayvancılık döneminde inek, hayvancılık yapanın hayvanının ve ekonomik hayatının sembolü veya mazharı; çiftçilik ve ziraat döneminde ise su, çiftçinin ekonomik hayatının sembolü veya mazharıdır, bundan dolayı da değerlidir. Bu nedenle Zerdüşt dininde su ineğin yerine geçiyor, tapınma ve takdis makamına yerleştiriliyor.

Dinsel görüş perspektifinden Zerdüşt'ün en büyük hizmeti, dini ve dinlerin temeli olan tapmayı tevhidî olmayan dinlerden ziyade tevhide yaklaştırmasıdır.

Zerdüşt'ün Tanrısı Tek mi, Çift mi?

Zerdüşt'ün tanrısının tek mi çift mi olduğu konusunda iki görüş vardır: Biri, şu bilinen klasik teoridir; sıradan Zerdüştîler -meseleleri tefsir edip meşrulaştıranlar değil- de bu teoriyi kabul ederler. Bu bakış açısıyla Zerdüşt dini, düalizm dinidir. "Ahura" ve "Ehrimen"in dini ile "Engermeinu" ve "Spentameinu" dini, hayır ve şerrin iki zatı.

Her kim -ve her şey- kötü olursa, "Engermeinu"nun bir parçasıdır; iyi olursa "Spentameinu"nun bir parçasıdır. Bu iki zat -Engermeinu ve Spentameinu- daima savaş halindeler. O halde Zerdüşt'ün dininde zatın dünyadaki ikiliğine inanç vardır.

İkinci görüş; yeni tarihçi ve yazarlardan gelen bir görüştür. Bunlar, Zerdüşt dinini yüceltme ve ihya etme çabasındalar. On-

lar, dünyanın bugünkü zihninin tevhidi tanıdığını, övdüğünü, bir olana taptığını görüyorlar; hatta dinsizler dahi diğer dinlerle mukayese yaptıklarında tevhidin, dinî görüşün en üstün gelişmiş şekli olduğunu -apaçıktır ve tereddütsüz böyledir- itiraf ediyor ve ilgi duydukları dinlerden tevhidî bir çehre yaratmaya çalışıyorlar. Bu bağlamda dinsel tefekkür açısından günümüz dünyasının büyük övünçlerinden biri olan büyük ve derin yazar "Radha Krishnan", Hint dininden ve bir düzine tanrıya!- tevhidî bir çehre resmetmek istiyor. Onun çabası övgüye değerdir; fakat şirk dinini meşrulaştırma ve tevhit dini gibi gösterme çabası değil. Eğer kendisi, bütün mevcut gerçeklere ve belgelere rağmen şirki böyle izah edip geçerli kılmaya çaba harcamak yerine, yeni bir dindar olarak inancını açıklasaydı, kendisinden daha çok memnun olurduk; her ne kadar aydın nasıl isterse, problem veya konuyu o şekilde ortaya koyabilirse de.

Merhum Dr. Muin de, çok iyi ve büyük bir insandı.[29] -Bütün korkumuz; iyiler ve büyüklerin, hata etmeleri, doğru olmayan bir söz söylemeleri ve yazmaları ve de iyi ve büyük destekle onu ölümsüz kılmalarıdır. Yoksa güveni, büyüklükleriyle karıştırırlarsa, kötü bir sonuç ortaya çıkar. Yoksa Mirza Mülküm Han gibi piyangoyu iki yer de satıp dolandırıcılıklarını sağlamlaştıran kötü bir adamdan niye korkalım! Eğer yalan söyler, yanlış bir inancı beyan ederse, kolaylıkla kökten yadsınabilir veya reddedilebilir!- Öyle görüşlerin etkisi altında kaldı ki, Zerdüşt dinini saf bir tevhit dini olarak niteledi. Hâlbuki Zerdüşt dini özgül bir şirk dinidir; tıpkı Veda ve Mitraizm dini gibi -Ahuramazda ve Ehrimen var ve de bu ikisi arasında dünyada ezelden ebede kadar bir mücadele var. Binlerce melek, tanrı, emşaspend ve kar-

[29] Ben iyi adamlardan her zaman korkarım. Çünkü onlar hata yaptıkları zaman çok korkunç sonuçları; duygu ve zihinlerin üzerinde çok kötü tesirleri olur. Sonra onunla mücadele etmek de mümkün olmuyor; çünkü bu sapkın fikrin gerisinde kutsal bir çehre gizlenmiştir. Herkesin inandığı bir çehre; temiz, zahit ve iyi bir insan, böyle sapkın bir fikri ve kötü bir kitabı ortaya bıraktığı zaman, onun kötü etkileri, pek çok neslin yakasına yapışacaktır. Ona karşı çıkan ise, kendini harap eder, en küçük bir etki dahi bırakamaz.

pan da dünyada daima savaş ve çarpışma halindedir. Bu iki Ahurai ve Ehrimenî güç arasında daimi bir mücadele ve savaşım.

Avesta'nın başında meclis, makam, yani ahenk anlamında "Gase" veya "Gatlar" adıyla birkaç şiir ve ilahi var. Darmesteter [30] gibi filologlar, Avesta'nın bu kısmının Zerdüşt'ün diline, diğer bütün kısımlardan daha fazla yakın olduğuna inanıyorlar, Vedai kitapların yazılmış olduğu dil ile. O halde bunlar iki bin üç yüz-dört yüz, hatta iki bin beş yüz yıl öncesi olduğu söylenebilir. Bazıları bu ilahilerin muhtemelen Zerdüşt'ün tanrısına hitap eden kendi münacatları oluğuna inanıyorlar. Her halükârda ister Zerdüşt'ün kendisinden olsun, isterse Zerdüşt'ten sonra vücuda getirilmiş olsun, Zerdüşt'ün zamanına çok yakındır. Zerdüşt'ten ilk sahip olduğumuz ve takriben istinat edebileceğimiz en güvenilir kitaptır.

Gatların son ayetlerinde Zerdüşt tanrısına şöyle diyor: "Ey Ahuramazda, sen karanlığı yarattın, nuru yarattığın gibi." Bu cümleden, ilk Zerdüşt inancında -yani Mazdacılıkta- iyilik ve kötülüğün, nur ve zulmetin, çirkinlik ve güzelliğin ve her şeyin yaratıcısının Ahuramazda olduğu sonucu çıkar.

Zerdüşt gelince, Mugperestlik tanrılarıyla ve Hint tanrılarıyla -İranlılar ve Hintlilerin dininde ortak idiler- mücadeleye başladı.

Hintliler ve Muglar, "Deyas" veya "Div"i dünya tanrıları olarak biliyorlardı. Zerdüşt ise bunları, kötü divler veya devler olarak isimlendirdi.

Mihrperestlik dininde ve Veda dininde "Varuna" büyük tanrıydı. "Aşura" veya "Ahura" şer, ihanet ve karanlık tanrısıydı. Zerdüşt, Varuna'yı şehvet ve şirretlik tanrısı olarak adlandırdı -Hint ve İran'ın hesabını ayırmak istiyordu. Nitekim İranlı ve Hintli ayrı idi. İranlı ruh; sosyal, kültürel ve ruhsal bağımsızlık kazanmıştı. Dininin de bağımsız olması gerekiyordu-. Zerdüşt "Aşu-

[30] Arsène Darmesteter (1846–1888). Çev.

ra" veya "Ahura"yı Hint, Avrupa ve İran tanrılarından biri olan "Mazda" için en büyük lâkap olarak seçti. "Ahuramazda"daki mazda, düşünce ve akıl anlamında; "Ahura" rab, tanrı, malik ve sahip anlamında; "Ahuramazda" ise temiz ve büyük akıl sahibi anlamındadır. Zerdüşt, Ahuramazda'yı, yani hakîmi "Mihr" ve "Mitra"dan daha büyük bir konuma yerleştirdi ve onun diğer bütün tanrılardan daha büyük olduğunu söyledi ve de bütün dünyanın ilâhı, rabbi ve hayır tanrısı yaptı.

Ahuramazda ve Dünyanın Yaratılışı

Zerdüşt, "Ahuramazda"yı ezelî, ebedî, akıllı, kâdir ve âlim olarak biliyor. Dünyayı yaratmak isteyince, ilk önce "Vehumen" -yani düşünce, huy, zihin ve iyi düşünce- adıyla, ebedî ve mutlak bir ruh yarattı. Sonra Vehumen âlemin bütün olay ve olgularını yarattı.

Zerdüşt Dininde ve İslam Felsefesinde Dünyanın Yaratılışı

Böyle bir itikat, İslam felsefesinde de vardır. Allah, ezelî, vacip, mutlak ve aşkın zat olduğu, dünya cinsinden olmadığı ve kadim olduğu için "hâdis" icat edemez. O zaman felsefe, Tanrı için ortaya çıkan -yani felsefenin kendisinin ürettiği- bu güçlüğü kendisi ortadan kaldırır. Çünkü Allah kadimdir ve doğrudan hâdis yaratamaz; -çünkü eğer kadimden, hâdis meydana gelirse, muhtemelen bu hâdis, kadimin kendisinde hudüs elde etmiştir-. Önce ilk heyula -ki bir taraftan kadim zat ile irtibatı var, diğer yandan ise bizim gibi hâdis zat ile irtibatı var- adında bir varlık yaratıyor. O, maddi dünya olan mümkün ve hâdis ile uyum temelinde dünyayı yaratıyor. İlk akıl, Allah'ın ilk yaratığı bu akıldır.

Bu, Zerdüşt'ün ve İslam felsefesinin Tanrı için oluşturduğu ve de kendilerinin ortadan kaldırdığı bir problemdir. Fakat İslam'ın Tanrı'sının böyle müşkilatı yoktur. Hâdis, O'nun kadim zatından çıkıyor ve bunda da hiçbir problem yoktur(Eğer sen anlamıyorsan, anlama!! Çünkü şirkin o şekilde çıkmadığını anlamıyorsun Şirk, şimdi yaşadığımız şeyin ta kendisidir!)

"Engermeinu" ve "Spentameinu"

Zerdüşt inancında, dünyada kötü zat -"Engermeinu"- ve iyi zat -"Spentameinu"- adında iki tanrısal düzen mevcuttur. "Enger" şer, "spenta" ise mukaddes hayırdır; "meinu" "ben", "huy", düşünce, "mentalite" -bunların hepsi tek kelimedir ve fikir, düşünce, akıl ve hikmet anlamındadır- manasına gelir. "Engermeniş" ve "spentameniş" -kötü zat ve iyi zat- daima savaş halindedirler ve herbirinin yardımcıları ve melekleri vardır.

Spentameinu'nun Dostları

Altı yakın melek veya tanrı, dünyanın iyi zatının dostlarıdır. Bunlar Spentameinu ile hayır dünyasını idare ediyor ve Engermeinu ve yardımcılarıyla savaşıyorlar. Bu altı emşaspend -daimi, ezelî ve ebedî ruh- şunlardan (Pehlevice ıstılahlarını söylemeyeceğim, zaten lazım da değil. Farsçasını söyleyeceğim; onlar da bizim kullandığımız ayların isimleridir) ibarettir: 1- Behmen: "Be" iyi ve hayır anlamında, "men" ise huy, fikir, tabiat anlamında, yani iyi tabiatlı melek. 2- Ordibeheşt: Doğruluk ve adalet meleği. 3- Şehriver: Kudret meleği veya onların kendi deyimiyle kudret yezdanı. 4- Hartab: Faydalanma, mutluluk, muvaffakiyet ve afiyet. 5- Espendarmoz: Spend, mukaddes anlamındadır. Nitekim Zerdüşt'ün sıfatlarından biri de Spendmen'dir, yani spend huylu, kutsal tabiatlı Espendarmez, malum "Esfend"dir. Bereket, aşk ve sevgi tanrısı. 6- Mordad veya Emertat: Ebedilik yezdanı, yani tanrısı.

Bu altı emşaspend, Spentameinu'nun rehberliği altında, yedi kişilik bir grubu teşkil ediyorlar. Bunlar Ahuramazda'nın iradesini icra ederler. Şer ile mücadele ve Ahuramazda'nın yolunu izleyenler ile yardımlaşma içindedirler.

Bunların karşısında altı şer meleği - tabir caizse azap meleği- var. Bunlar Engermeinu ile beraber yedi kişilik kötü ruh grubunu teşkil ediyorlar.

Spentameinu, Engermeinu ve dostları, varlığın iki tarafında hayır ve şer saflarını süslemişlerdir. Bu arada insan, istediği safı

seçmede muhayyerdir, yani hak sahibidir. Elbette bunlardan başka melekler de vardır. Meselâ itaat anlamında suruş, Cebrail gibidir.

Bu, Zerdüşt dininin Zerdüştî dünya görüşüne de işaret eden metafizik itikadi sisteminin toplamıdır.

Burada demek istiyorum ki, eğer şer tanrısı Engermeinu ve dostları Ahuramazda'nın yaratıkları iseler, bu itikadi sistem, bizim İslami tevhitteki itikadi sistemimize benzer. Çünkü İslami tevhitte de şeytan Allah'ın mahlûkudur. Çünkü tevhi mutlaktır; şerrin de Allah'ın mahlûku olması gerek. Ama eğer Engermeinu şer tanrısı ve Ahuramazda hayır tanrısı olup her ikisi birbirinin karşısında olursa, o zaman bizzat ve ezeli iki tanrı vardır ve şirk ve ikicilik, düalizm olur, tevhit değil. Ama bunlardan hiçbir değildir; ne iki bizzat tanrıya inanan sıradan Zerdüştî inanç, ne de Zerdüşt'ü İslami görüşe dayanarak tevhidî bir açıklamayla meşrulaştırma yoluna giden bugünkü aydınların itikadı. Çünkü tevhit, halkın zihninde somut bir fikir değil ki, şirkten, fetişizm ve animizm aşamasındaki şirkten hemen en yüce evrensel tevhit şekline geçsinler. Bilakis tevhit; bir tür manevi görüş, çok yüce ve güzel bir dünya görüşüdür. Bu manevi görüş, insanların ruhsal ve zihinsel gelişimleri ile dinî duygu ve kültürleri boyunca; beşer zihninde medeniyetlerin değişim tarihi boyunca şekilleniyor. Aslında o yüce ve metafizik anlamıyla tevhidi -bizim için İslam'da, Kur'an'da anlatılıyor. Biz en küçük bir tereddüt etmeden tevhide inanıyoruz- anlamak kolay değildir. Anlayış, idrak ve zihnimiz almıyor; Zihnimizi açsalar, tevhit inancımızın kucağında birçok şirk lekesi bulurlar.

Tevhit, "Allah, birdir, iki değildir" ile anlamlandırılmaz. Tevhit bu kadar basit değildir. Eğer böyle olsaydı, zengine saygının, her tehlike etkeninden korkmanın tevhide şüphe sokmaması gerekirdi. Ama böyle değil: "Kim bir zengine saygı gösterirse, dinin üçte birini kaybeder." veya "Herhangi bir tehlike etkeninden korkarsan, muvahhit değilsin." ölçülerine sahibiz. Bundan dolayı eğer tevhidin anlamı, basitçe veya kolayca "Allah birdir,

iki değildir" olsaydı, menfaatçi korku ve tazimin tevhitle ne ilgisi olurdu.

Büyük aydın âlim Şeyh Cafer Şuşterî, istihza ve ironi diliyle bizim yalancı, sahte muvahhitliğimizle alay ediyor. O şöyle diyor: "Bütün enbiya ve ulema şöyle demek için geldiler: Ey insanlar! Paraya, baskıya, güce, erke, kavme, kendinize, toprağa, şahsa ve puta tapmayın, Allah 'a ibadet edin. Fakat ben diyorum ki, bütün bu tapmalar arasında Allah ve O'na tapma için de bir yer açın. Bütün bunlara tapıyorsunuz, Allah'a da tapınız!"

Tevhidi anlamak -hatta felsefi dünya görüşü ve ahlaki duygu bakımından dahi-, insani, yüce bir ruhsal tekâmül ister. Berrak, mutlak ve yüce şekliyle tevhit, Zerdüşt dininde tezahür ve tahakkuk etmiş olamaz.

Zerdüşt, Ahuramazda gibi Engermeinu'nun da ezelî, ebedî ve kadim mi yoksa Ahuramazda'nın mahluku mu olduğunu aydınlığa kavuşturmuyor. Eğer aydınlığa kavuştursaydı, müşrik mi, muvahhit mi olduğu belli olurdu. Şimdi sahip olduğumuz isnatta bu açık değildir. Aynı şekilde Engermeinu'nun resmen Ahuramazda'ya karşı bir zat olup olmadığı açık değildir. Eğer Ahuramazda'nın karşısında olursa, bu gerçek ve kesin bir şirktir. Ben bunu, kaybolmuş bir halka olarak biliyorum. Sahip olduğum isnada dayanarak Zerdüştlüğü de şirkten tevhide bir eşik olarak kabul ediyor, tevhide en yakın tevhit dışı din olarak tanıyorum.

Bu nedenle Zerdüşt dininde en yüksek makam, tek ve biricik olan ve de hiçbir gücün kendisiyle karşılaştırılması mümkün olmayan Ahuramazda'ya aittir. Ondan aşağı bir makamda hayır ve şer tanrıları Spentameinu ve Engermeinu diye iki güç var. Üçüncü makam, Spentameinu'nun yardımcıları altı "emşaspend"e ve Engermeinu'nun altı yardımcısına aittir.

Demek ki bunlar, evrende birbiriyle karşı karşıya gelen ve savaşan iki güçtür. "Gatlar"da görüldüğü gibi bu ik güç birbirleriyle karşı karşıyadır -Ahuramazda bunların üstündedir-. Mûbed-

lerin dediği gibi Ahuramazda'nın ve "Ehrimen"in gücü şeklinde değil. Bütün bunlara rağmen Zerdüşt dini, berrak ve tereddütsüz bir tevhide sahip değildir. Çünkü Gatlar ve Avesta'nın diğer bölümleri, tam olarak dayanılacak kaynaklar değildir. Zira miladi üçüncü ve dördüncü asırlarda, yani Sasaniler zamanında üretilmiştir. Bunlara dayanmak, tıpkı son iki yüz, üç yüz yıl önce meydana gelmiş olan şeyle, Hz. Peygamber zamanının itikadi esaslarını resmetmemize benzer. Hz. Peygamber zamanının itikadi usul ve esaslarını anlamak için Kur'an ve Nehculbelaga'ya dayanmak gerek, son iki yüz, üç yüz yıl önceki eserlere değil.

Ancak Zerdüşt'ün tevhit ve şirkinin açık olmaması -Gatlarda-, sadece belgelerin açık olmamasından değildir; çünkü Zerdüşt dininin ilk hareketinde de açık olmamıştır. Tevhidin taşahhus ve hassasiyeti İbrahimî dinlerden olduğu için İbrahimî silsilenin ilerlemiş dinlerinde tevhit, tam olarak açık ve müşahhastır. Eğer sonradan anlamadılarsa veya kötü amel ettilerse bu, şirke tevhit elbisesi giydiren diğerlerindendi. Bu, metnin açık olmaması nedeniyle olmamıştır; çünkü metin açıktır.

İslam'da da, Zerdüşt dini gibi "Şeytan" vardır; fakat Allah'a karşı değil, bilakis insana karşıdır. İslam'da birbiriyle savaşan, şeytan ile Allah değil, insan ile şeytandır. İslam'da -ahlâk evreninde- hayır ve şer vardır, fakat sadece ve sadece beşerî hayat âleminde. Fakat evren, baştanbaşa mutlak hayırdır, iyiliktir. Evrenin bir zatı, bir yolu ve bir yönü vardır. Evrene bir imparatorluk, bir güç ve bir tedbir hükümet ediyor, hükmediyor.

Zerdûşt Dini: Dûalizm Dini

Zerdüşt dini, gerek tevhidî biçim olarak alâlim ve Engermeinu'nun Ahuramazda'nın mahlûku olduğunu söyleyelim, gerekse şirk, düalizm ve ikicilik biçimi olarak alalım ve Engermeinu'nun Ahuramazda ile aynı zamandan beri var olduğunu söyleyelim, her iki durumda da düalizm dinidir, ikilik dinidir -velev ki tevhit içinde olsun; Çünkü bütün varlığı iki zattan, iki cinsten -hayır ve şer, zulmet ve nur- biliyor: Kötü, çirkin ve şer

olan her şey Engermeinu'nun safında; güzel, iyi ve hayır olan her şey ise, Sentameinu'nun safındadır. Bundan dolayı Zerdüşt dininin dünya görüşü; hayır ve şerrin varlığa ve bütün zerrelere hâkim insanüstü iki gücü arasındaki evrensel savaşın varlığı üzerine dayalıdır. Bu ikili dünya görüşü, tabiat ve varlığı ikili yaptığı gibi insan ve dünyayı da iki zıt kutba bölüyor.

Mûbedlerin Zerdüşt'ü

Şimdiye kadar söylenenler, ilk Zerdüşt'ü tanıma ve tanımlama hakkında idi. Bundan sonra mûbedlerin ürettiği Zerdüşt'ü ve mûbedlerin savunusu ve menfaatleriyle görevlendirilen dini tasvir etmeye çalışacağım. Böylece karşılaştırma ve sonuca gitme mümkün olacaktır.

Zerdüşt Dini: Su, Ağaç ve Yeşillik Dini

Başlangıçta Zerdüşt dini ziraî hayatın özelliklerine dayanmaktadır: "Kehriz kazan herkes Cennete gider." Bu yüzden Horasan yakınında -Gonabad'da- suya ulaşmak için yeri yüz ilâ yüz elli metre kazdıklarını görüyoruz. Çok sayıda insan abitçe çalışmış ve kehrizlerin derinliklerinden Cennete bir yol bulabilmek uğruna bu işin başında can vermişlerdi. Dinî imandan başka hiçbir güç, insanı bu işte çalıştıramaz ve hiçbir bilek -hatta tekniğin bileği bile- dinî imanın bilek gücüne sahip olamaz.

Suyun kutsallığı, ineğin kutsallığı, kerhizin kutsallığı, yeşilliğin ve ağacın kutsallığı, şu gerçekliği göstermektedir: Zerdüştilik dininin -hayvancılık dönemi dini olan Mitraizmin dininin tersine- tamamen ziraî karakteri vardır.

Zerdüşt Dini: Gerçekçilik Dini

Dünyayı ıstırap bilen ve hayatı bir tek unsurdan, o da ıstıraptan elde eden; her bağlılık ve ihtiyacı zillet, eziyet, bedbahtlık, ıstırap ve çöküş amili olarak tanıyan; dünya, tabiat ve insanı kötümser bir bakışla gören Buda dininin aksine, Zerdüşt dini iyimserlik ve gerçekçilik dinidir. İş, üretimi ve tarımı şiddetle teşvik ediyor; onlar için çok sevaplar atfediyor, sayıyor. Hayat, evlilik ve komşulara yardıma değer veriyor. Esasen onun ahla-

kı, pratik zirai ilişkilere dayanır. Maddi hayatı reddetme, içe yönelme ve içten tabiat ötesine geçmeye dayanan Budizm ahlâkının tersine, Zerdüşt dininin ruhuna, şiddetli bir realizm hâkimdir.

Zerdüşt Dini: Olumlu Tarih Felsefesi Dini

Zerdüşt inancında, bütün tarih üç döneme ayrılır. Her dönem 4000 yıldır. Tarihinin her döneminin sonunda tarih dönüyor ve bir "Suşiyant" zuhur ediyor. En son "Suşiyant" -vaat edilen Zerdüştî kurtarıcı- bu dönemin sonunda gelecek ve ondan sonra kıyamet kopacak; hayrın mutlak galibiyeti ve insanın pislikten kurtuluşu.

Ricate inanç, -Şia ve diğer İslami fırkalar gibi- Zerdüşt dininde de vardır.

"Hüseyn-i Vâris-i Âdem" (Âdem'in Varisi Hüseyin-çev.) ve *"İntizar: Mezheb-i İtiraz"* (Bekleme, İtiraz Mektebi-çev.) bahsinde Şia'nın ricat beklentisinin ne anlama geldiğini göstermiştim. Zerdüşt, kıyametten önce "Suşiyant"ların geleceklerine ve de dünyada adil ve temiz bir hükümet kuracaklarına inanıyor.

Zerdüşt dini, İbrahimî dinlerin dışında kıyameti somut olarak tasvir eden ilk dindir. İnsan ve dünyanın ölümünden sonra, büyük kıyamet olacak, ölüler kalkacak, "hesap" -hesap günü- karşısında duracaklar. Adalet terazisi kurulacak, Ahuramazda terazi şahinini eline alacak ve günahları tartacak. Günahı ağır gelen cehenneme, günahı hafif gelen -veya hiç olmayan- ise cennete gidecek!

"Cennet", "beheşt" demek, yani beh olan, iyi olan yer demektir. Cehennem ise doj -kötü- olan yer, kötü yer, kötünün yeri demektir.

Puhl Çinevatı: Şinevat Köprüsü

"Çinevat" köprüsü, Zerdüşt dinine özgü bir köprüdür. Bizim avam arasında da yol bulmuştur. Gerçi Müslümanlar arasında da vardır: Cennet ile Cehennem arasında kurulmuştur. Terazi-

den geçen herkesin, kurtulmuş olsun, mahkûm olsun, ister gazaba uğramış olsun, sevilen olsun, köprüden geçmesi gerek. Orada Zerdüşt geliyor ve İzdân ve Emşaspendlerin yardımıyla Spentameinu'nun zatından olanları Cennete götürüyor. Cehennemlik olanları ise hemen oradan Cehennem'e atıyor -Çünkü köprü Cehennemden geçiyor-. Bu, bizim avamımızda, halk kültürümüzde, yani popüler kültürümüzde Sırat köprüsüdür. Sıratı Arap dilinden almışlardır: "Bizi sırat-ı müstakime ilet." (5/Fatiha 7). Yani Ya Rabbi! Beni doğru yola ilet. Fakat birçok kavram gibi anlamından uzaklaştırmışlar ve bu ayeti "Allah'ım! Ölümden sonra beni doğru yola ilet" diye anlamışlardır. Yani şimdi nerede olduğumuzu ve nereye gittiğimizi biliyoruz; dolayısıyla sizin kılavuzluğunuza muhtaç değiliz; ölümden sonra köprüye vardığımızda bize hidayet buyur! Oysa burada hidayet ermelisin ki, oranın hidayetinden nasiplenesin. Bu mantıktan gafil bir biçimde öbür dünyada doğru yola ilet duasını yapıyorlar. Şu doğru değil: Burada ne olursa olsun, orada hidayet edip yolunu göstersinler! Ne sebeple?

Ölüm öncesi bütün el değmemiş meseleleri, ölüm sonrasına nakletmişler, kendilerini de birçoklarını da rahatlatmışlardır!

Zerdüşt Dini: Olumlu, Fakat Yüzeysel ve Ruhsuz Bir Din

Buda ve Veda dinleri hakkında hızla bilgi verdiğimde herkes etkilendi, çok ısındı, harekete geçti, sarsıldı, şiddetli dinî heyecana kapıldı, derin, güzel ve şefkatli bir duygu ve tahayyül ile doldu -Hint dininin bütün karamsarlığına rağmen-. Şimdi Zerdüşt'ü anlatınca ise hiç bir hareket ve heyecan olmadı; sanki bir çarpım tablosundan bahsetmişim gibi! Bu günah, dinin bizzat kendisine ait; zira bu dinin ruhu yok. Yoğun bir biçimde, mantıklı düşünmeye, sosyal, yapıcı, mutlu ve iyimser bir hayata dayalı bir dindir; fakat aşırı yüzeysel; alışılmış ve sıradan. Bu yüzden eski tarihte medeniyet güç, debdebe, yayılma ve azametinin var olduğunu; fakat zarafet derinliğinden, derin insani sanattan, ince ve yüce bir ahlâktan -İslam'da var olduğu gibi- bir haber veya bir eser olmadığını görüyoruz.

Eğer "Louvre" müzesini görmeye giderseniz, İran'la ilgili kısımda azametler, ululuklar, ihtişamlar -Muhteşem serdarlarla parsî ve partî adamların heykellerini vs. görürsünüz. Fakat İslam kültürü gibi bir derin kültürden, Hint'teki gibi zarif ve çok derin İrfanî duygudan ve -bu dönemde Yunan'ın sahip olduğu gibi çok karmaşık mantıkî felsefi hikmetten bir işaret bulamazsınız.

Zerdüşt Dininin Faciası

Zerdüştîlerin faciası, İslam'a cebri getirmekti. Gerçi Zerdüşt, insanı hayır ve şerri seçmede serbest bırakıyordu; fakat dünyayı, "Enger" ve "Spenta" diye iki zıt güce taksim etmekle, şerre bir üs verdi. Hâlbuki İslam'da şer, cevherî değil, arazî (ilineksel-çev.) bir yöne sahiptir. Onu Allah ve tabiat icat etmemiştir. Şerri şerli insan ortaya çıkarmıştır. Tamamlanması için onu ortadan kaldırmak gerek. Fakat düalistik, senevi dünya görüşünde şer, -tıpkı hayır gibi- evrensel bir alt yapıya sahip olup âlemin doğal bir boyutudur. Şerrin varlığı, mantıkî, ezelî ve metafizikseldir. Onun varlığı doğal ve adidir ve de kötü insanın sorumluluk, seçme ve iradesinin ötesindedir.

Diğer bir konu ise şu: Ben hayır ve şerri seçebilecek özgür bir iradeyim. Fakat bizzat ben -seçen irade olarak- ya Engermeinu'nun zatının bir cüzüyüm ya da Spentameinu'nun zatının bir cüzüyüm. Binaenaleyh seçenim, ihtiyar sahibiyim, seçici ben, aynı zamanda özgür seçiciyim; hayır ve şerri fıtratıma veya yaratılışıma göre -ki ahurai veya ehrimenîdir; engerei veya spentaidir- seçiyorum.

Zerdüşt'ün kendisinin söylediği şekliyle dünya "hayır ve şerrin birikimidir." Bu ikisi ve ışık ve karanlık gibi savaş halindedir. Ahurai, Spentai zattan olanların iyiliğe eğilimi vardır, iyilik dışında bir tercihte bulunmazlar. Engerei - Ehrimenî zatı olanlar ise iyilikten bizardırlar ve kötülük dışında bir tercihte bulunmazlar. O halde seçici olmamın yanı sıra fıtratımın yaratıldığı esasın dışında başka bir esas üzere seçemem, tercihte bulunamam.

Anlaşıldığı üzere Zerdüştî irade ve ihtiyar, kolaylıkla ve hızla cebre dönüşüyor. İşte bu cebir anlayışıdır ki, İslam'a da giriyor. Emeviler onu yayıyorlar. Mûbedlerin ve Sasanilerin aldığı neticeyi almak için böyle yapıyorlar. Cebir yaklaşımıyla, yönetimi altındaki insanlara, talihsizlik ve mahrumiyetlerinin, mûbed ve idarecinin menfaatperestlik ve istismarından değil, varlık ve kâinatın düzeninden kaynaklandığını gösterdiler.

Bunlar, Ümeyyeoğulları da, cebri teşvik ederek halka şöyle diyebilmişlerdir: Eğer Ali yenilip mektebi yok olduysa ve biz de iş başına geldiysek ve siz İslam 'dan önceki talihsiz duruma düştüyseniz, bu, ne bizim ne de sizin günahınızdır; bilakis ilahi iradedir, meşiyettir. Başka hiç kimsenin kabahati değildir. Hiç kimse de bir şey yapamaz. Bu hileyle halkın elini bağlamak ve halkı yolundan engellemek ve insanları uyutmak istiyorlardı.

Bu cebir, bu facia; Zerdüşt dininin ve mûbedlerin, İslam ve Müslümanlar için müjdecisidir. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: "Kaderiye bu ümmetin Mecusisidir": Kaderiler ve Cebrîler, Ümmet'in ateşperestleri, mûbedleri ve Zerdüştîleridir.

ONDÖRDÜNCÜ DERS

Aslı konuya geçmeden önce belki sizin de zihninizde tuttuğunuz veya orada burada ihsas ettirdiğiniz bir soruyu cevaplandırmayı gerekli görüyorum.

Sabitlik, Değişim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taşlaşma

İslam'ın yönünün, ruhunun ve temel esaslarının sabit olduğuna inananlar olarak acaba bu sabitliği donukluk ve durgunluğu açıklamak için inancımızdan bir delil bulmamız; her tür yenilik, değişim ve tekâmülle mücadele etmek için bir silah mı hazırlamamız gerek?

Şüphesiz böyle değildir. İslam veya Kur'an da hakikat ve gerçektir, tabiat gibi; tabiat sabit bir gerçekliktir. Fakat biz insanlar, tarih boyunca tabiatta, tabiatla ilişkide ve tabiatı anlamada gelişme kaydetmişiz; bir Müslüman olarak da sabit bir gerçek olan Kur'an ve İslam ile irtibatta, onları telakki, anlama ve kendi zamanımızın ihtiyaçlarıyla intibak ettirmede değişim tekâmül kaydetmeliyiz. Her tekâmül ve değişimin gereği, değişim ilkesini kabul etmektir. Eskileri -ya değişmiştir ya da yanlıştırlar- atmak ve bırakmaktır. Daha doğru olanı ve şimdiki ihtiyacımıza uygun olanı eski viranelerin üstüne bina etmek; değişimin manası budur.

Bir meslektaşım vardı. Benimle arası iyi değildi. Benim "ilim, değişim ve dönüşüm halindedir. Her yıl, bir önceki yılın sözlerini tekrarlamamak gerek." dediğimi duyduğu için beni eleştiri sadedinde şöyle diyordu: Tarihin yeniliği ve eskiliği yoktur; geçmişte meydana gelmiş olaylardır. Her zaman da daha önce söyledik-

lerimizi çaresiz söylemek durumundayız. Örneğin tarihte, "Safevi hükümdarı Şah İsmail attan düştü ve öldü" yazılmışsa, bu, evvelki yıl söylediğimiz ve bu yıl söylemememiz gereken ve şimdi mesela yirminci asır olduğu için "Şah İsmail'in jeti infilak etti ve Atlas Okyanusu'na düştü" dememiz gereken bir şey değildir.

Görüyorsunuz, meslektaşımın tenkidinin çok insafsız değil, tabii, değişim ve dönüşümden maksadım onun sandığı gibi olsa. Hâlbuki o daha küçük bir neticede, daha yanlış bir sonuca ulaşmıştır: Tarih -tarihsel gerçeklikler- sabittir, değiştirilemez. Fakat tarihçi, tarih uzmanı, tarih araştırmacısı ben, her yıl, tarihi anlamada, tarihsel meseleleri çözümleme ve tahlilde, zamanın hareket ve kanunlarını keşifte değişmem ve gelişmem gerek. Eğer önceki yılın tarihçileri, "Şah İsmail attan düşüp ölmüştür" demişlerse, ben bu sene onu değiştirmem. Mesela jet veya füzeden fırlatmıyorum ki ölsün! Fakat anlıyorum ki, böyle bir sözü hikâyeci veya meddahlar kahvede söylüyorlar. Bu da tarih değildir. Şunu aydınlığa kavuşturmak için oturuyorum: Şah İsmail isimli fenomen nedir? Onun gibi yeni reşit bir genç, milliyet ve din gücünü nasıl kullanabiliyor ve böyle bir hareketi meydana getirebiliyor? Onun hareketi İran toplumunun değişiminde ve çağdaş İran tarihinin şekillenmesinde ne gibi bir rol oynamış ve şimdiki dinî düşüncelerde ne tür etkilerde bulunmuştur?

Bu, tarihteki değişim ve dönüşümdür. Bu, tarihî gerçekleri zamana ve günün modasına göre değiştireceğimiz anlamına gelmez. Bilâkis şu gerçeğe dikkat etmek gerek: İnsan ben, sabit gerçeklik karşısında, değişen bir gerçeğim. Sabit ise değişen bende her an ona başka bir cilve veren bir renk ve anlam kazanıyor.

Geçmişte toplumumuz kapalı bir toplumdu. Kapalı toplumun, kapalı dünya görüşü ve kapalı tarihi vardır. Dünyası kapalı, küçük ve sınırlıdır. Din, Allah ve zihninde canlandırdığı bütün mukaddesatı, tıpkı çilov kebap kapları gibi kapalı, küçük ve sınırlı bir dünyadadır; başı ve dibi somut ve malum.

Kapalı veya açık, küçük veya geniş dünya görüşü açısından, birey veya toplumun Müslüman veya Hıristiyan, Budist veya gay-

rı Budist, kâfir veya mümin olması fark etmiyor.

Geçmişte -mesela yüz yıl, iki yüz yıl önce- dünya görüşümüz kapalıydı ve bundan dolayı evrenin merkezini kendi ülkemiz ve komşu bir kaç ülke olarak görüyor; dünyanın sonunu ise mitolojilerimizin, efsanelerimizin ve hayallerimizin merkezi olan Hindistan diye biliyorduk. Kahramanlarını başka bir dünyaya, metafizik dünyaya taşımak isteyen destan yazarları Hindistan'a yönelirlerdi.

Kapalı dünya görüşünde tarih de kapalıydı. Âdem'den başlıyor -Nâsihu't-Tevarih'in sözüyle yedi bin yıl önce!- ve kendi zamanlarında sona eriyordu. Şimdi de kapalı adamların zihninde tarih budur. Âdem'den kendisine kadar gelen böyle nesep silsilesi böyle tertip edilmiş, sıralanmıştır. Tek tek isimlerini zikredebiliyorlardı! Dünyalarının merkezi de o malum yerler -Ortadoğu civarı- idi. İslam ve Şia tarihi de kapalı. Görüyoruz, tarih, halkımızın zihninde, Muharremin başlangıcından ve İmam Hüseyin'in Medine'den hareketinden başlıyor, Aşuranın ikindi vaktinde sonra eriyor. Gerisi ise hep ağlama, başka hiçbir olay yok. Öldürülenler kutsal sandukalar şeklinde zihnimizdeler. Öldürülmeyenler -Dördüncü İmam ve Hazreti Zeynep gibi- ve sağ kalanlar ise Kerbela'dan hareket ediyorlar ve artık kimse onların peşinden gitmiyor. Şimdi de bütün ömürlerini Hz. Zeynep için ağlamak ve ağlatmakla geçiren ve meslekleri Zeynep için ağlama olan kimselerden Aşura günü öğleden sonra Hazreti Zeynep'in ne olduğunu, nereye gittiğini sorarsan, Şam'da ve o trajik hadisede otuz-kırk günden sonra Zeynep'le ilgili bir kaç sözden başka cevapları yoktur. Ondan sonra, artık tarihte başka haber yok: ne bir olay meydana geliyor, ne bir hareket, ne de hiçbir değişim.

Bir Şehirden Daha Dar Bir Dünya

Dünya da budur; bu toprakların, şahsiyetlerin ve olayların dışında kalanlar, kâfiristan ve karanlıklardır.

Bu kapalı bir dünya görüşüdür. Bundan daha kapalısı ise Tah-

ran'da gördüğümüz dünya gürüşüdür. Dünya şöyle böyle diye feryadı figan ediyoruz. Yirminci asrın insanı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir türü ortaya çıkarıyor. Yeni bir değişim ve ruh, yeni bir kültür ve medeniyet -bu son on, on beş yılda-meydana getiriyor... İnsan ne söylüyorum diye şaşıyor. Çünkü dünya görüşü, Tahran kadar bile değil. Eğer Cevadiye'de, Selsebil'de veya Pazar'da yaşıyorsa, örneğin Emirabad'dan ve Taht-ı Cemşid'ten habersizdir; oralarda neler olup bittiğini, kimlerin yaşadığını bilmiyor. Üniversiteyi tanımıyor, zaman zaman çocuğunun gidip geldiğini görüyor, ama nereye ve niçin gittiğini bilmiyor. Orada nasıl düşündüklerini, hangi meselelerin söz konusu olduğunu bilmiyor. Bulunduğu yerin iki kilometre yukarısında dünya bitiyor. "Falanca yerlerde din tamamen unutuluyor; bazı amiller inançlarımıza karşı silahlanmışlar; dünyanın büyük güçleriyle el ele verip sahip olduğun her şeyi ortadan kaldırmak istiyorlar; biraz hareketlen ..." desen, taaccüp ediyor ve "Niçin asılsızca ithamda bulunuyorsun? Mahallenin başındaki mescit mamur. Kardeşlerimin ve babamın zamanlarında da öyleydi, benim zamanımda da böyle. Üstelik şu farkla, benim param ve gelirim daha fazla. Babam bazen ekmek yiyor, eziyet çekiyordu, biz ise şimdi Şehitler Efendisinin bereketiyle ekmek ve tavuk yiyoruz! Ne ortadan kalkmış? İffet ve ismet, tamam! Halk hep mümin. Gençler de göğse vurma törenine geliyorlar, aş yiyor ve duygularını ifade ediyorlar. Neyin sarsıldığı asla belli değil. Bunlar boşuna halkı korkutmak istiyorlar!" diyor.

Tanrı, Sadece Samilerin Tanrısı

Bu, genelin dar ve kapalı dünya görüşüdür. Şimdi fikrî açıdan üst düzeyde olanlar ve ilmî ve dinî açıdan daha büyük ve daha geniş bir dünyada yaşayanlar öyle zannediyorlar ki, bütün dünya ve insanlık, nesilden nesile Mezopotamya ve etrafında yaşamış olan bir kavimden ibarettir. Allah'ın elçileri de sadece Mezopotamya ve etrafındaki isimleri belli olan peygamberler silsilesidir. Allah'ın peygamberleri sadece çoğunluğu Sami olan kavimler için gönderilmişlerdir. Allah ile mahlukatın ilişkisi de

Allah ile Samilerin ilişkisiyle mahduttur. Diğer bütün peygamberler yalandır. Diğer milletler -daha eski, daha muhteşem, daha geniş ve daha güçlü mertebelerle medeniyet, tarih ve kültürleri olmasına rağmen- hep gök tarafından itaatsiz görülmüş ve yüzlerine vahiy kapıları kapanmıştır; Allah onları kendi halleriyle baş başa bırakmıştır! O halde aklımızı başımıza alalım ki Hint, Çin ve İran tarihinden -veya diğer herhangi bir yerin tarihinden- bahsettiğimiz ve üç, dört veya 5000 yıllık tarih, medeniyet, kültür ve din sahibi olan milletlerden ve de onların din rehberleri ve kurucularından söz ettiğimiz zaman, "Allah'ın laneti onların hepsinin üzerine olsun!" demeyi unutmayalım! Çünkü bizim inancımıza göre sadece ve sadece Sami peygamberler Allah'ın elçileridir. Allah tarafından seçilmiş olan ve Allah'ın muhatabı olan -ister insan adıyla, ister "nâs" adıyla, isterse beşerin külli anlamında- milletler, Samilerdir!

Evrensel Din İslam

İslam Peygamberi, şüphesiz özel bir kabile, millet ve soydandır; ama risaleti, bütün insanlara ve milletleredir. Hemen başlangıçta, sadece Kureyş ve Araplar için gelmediğini; sadece Sami ve Doğulu için gelmediğini, bilakis insanlık için gönderildiğini ilân ediyor.

Hemen ilk mesajında "O, insanı alaktan yarattı." (96/Alak 2) ve insan türünün yaratılışı, Yaratan ve yaratılan ilişkisi ve kalemin Allah'ın insanı eğitim aracı olduğu hakkındadır. İlk mesajında "Ey Araplar, Ey Kureyş, Ey Samiler!" demiyor, bilâkis "Ey insanlar!" diyor. Özel bir ülke ve halka değil, dünyaya ve dünya insanlarına, dünya halkına mesaj.

Ancak önceki peygamberlerin, böyle evrensel bir risaleti yoktu. Mesih, Yahudi kavminin vaat edilenidir, diğer milletlerin vaat edileni değil. Musa, İsrailoğullarını Firavun ve Kıptilerin esaretinden kurtarmak, onları vaat edilen arza götürmek ve orada hür bir toplum kurmak için gönderilmiştir. Risaleti başladı, ondan başka bir şey yapmadan sonuçlandı. Musa, asla dünyanın bütün kullarını özgürleştirme risalet ve misyonuna sahip olmadı. Belli bir zaman ve mekânda, Kıptî'ye karşı bir sibtî; savaş sahnesi de

sınırlı. Tevrat'ın kendisi, Yahudi kavminin kitabının olduğuna ve onların ihtiyaçlarına göre vücuda geldiğine işaret ediyor.

Diğer peygamberlerin de hiçbiri resmen bütün insanları kurtarmak için gönderilmemiştir. Doğaldır da. Çünkü geçmişte, toplumsal ilişkilerin, evrensel kültürün, evrensel ilişki, kültür ve medeniyetin milletleri ve kavimleri büyük bir millet haline getirdiği şimdiki durumun aksine sınırlı ve kapalı toplum vardır. Tabiatıyla günümüz dünyasının bir köşesinde bir hareket meydana geldiği zaman dalgaları daha geniş ve kuşatıcı olarak ilerliyor, yayılıyor. Bundan dolayı da fikir, kitap, eğitim ve öğretimin yayılma çağında evrensel bir misyon var olabiliyor. Bütün insanlar ve bütün ırklar için bir risalet, bir misyon, bir elçilik.

İslam Peygamberinden önce öyle bir dönem var ki, bu dönemde medeniyetler sınırlı ve kapalıdır. Her toplum, komşusunu sadece tanımamakla kalmıyor, belki onu kendi devi, şeytanı olarak görüyor. Şehname'ye bakın; sadece uzak milletleri -Batı'da veya kuzey kutbunda ve Afrika'da- yabancı görmekle kalmıyor; ayrıca bütün kuzeylileri de yabancı görüyor, onları sadece İranlı saymamakla kalmıyor, daha ileri giderek insan cinsinden varlıklar olarak da görmüyor; "Gil ve Mazend" devleri olarak isimlendiriyor. Mazenderan'ın büyük kahramanlarından bir kahramanla savaşa giden Rüstem'in, beyaz devle savaşa gittiğini söylüyor. Açıkçası onlar da sınırın bu tarafındaki İranlıları böyle görüyorlardı, belki daha da kötü. Böyle bir asırda peygamberlerin risaletinin, başkalarının şart ve ihtiyaçlarından farklı olan kendine özgü şart ve ihtiyaçları olan kendi kapalı toplumlarıyla veya kapalı dünyalarıyla sınırlı olması doğaldır.

Peygamberin Misyonu ve Filozof

Bir filozof, örneğin Aristo için, felsefesinin bir milletin işine yarayıp yaramadığı, insanların onu anlayıp anlamadığı önemli değildir; bu toplumla veya bu hayatla ilgili olup olmaması onun için fark etmez. Der ki, bugün anlamazlarsa, yüz yıl sonra anlarlar; Yunanlılar anlamazlarsa, başka milletler anlar. Ben filozofum, insanların veya halkın işiyle benim ne gibi bir işim olabilir?!

Ancak Peygamberin halkla işi var. O, evrensel hakikatleri istediği şekilde açıklayamaz. Olan her düzeyde bilinç ve hayat açısından kavminin yakasını tutmak, onu kendine getirmek, silkelemek, sarsmak, harekete geçirmek, anlamasını sağlamak ve ona kurtuluş bahşetmekle görevlidir. Bundan dolayı henüz evrensel toplumun olmadığı dönemlerde risalet ve misyonunun yerli olması gerek.

Bu yüzden İslam Peygamberi'nin -onun risaleti, evrenseldir ve hemen tebliğinin başlangıcından, sözü ve sözünün cinsinden de malumdur- dışındaki bütün peygamberlerin risaleti, geçici ve kendi özel kavimleriyle sınırlı, doğru ve gerçektirler. Ama kapalı ve dar düşüncelerde bütün kavimler Sami ile sınırlıdır ve Sami peygamberlerinin dışında doğru ve sahici peygamber yoktur. Sanki Allah, diğer milletlere kahretmiş ve onları kurtarma ve onlara hidayet etme düşüncesinde olmamıştır. Pekiyiyi, nasıl oluyor da Allah İsrailoğulları için peygamber enflayonuna (!) uğrayacakları kadar peygamber gönderiyor? O kadar ki sabahın yalancı ve sadık doğuşu arasında -birkaç dakikadan fazla değildir- yetmiş peygamber öldürüyor ve işlerinin başına geliyorlar!

Biz de Kur'an'dan gafil kalıp ve de Peygamber ve Kur'an'ın kendi kitaplarını unutan ve peşinden de gitmeyip endişe ve fikirlerini kendi rehberlerinden, erk sahiplerinden, nüfuz ve makam sahiplerinden alan diğer kavimler için inlediği derde müptela olup Kur'an'ın metnini ve rivayetleri unuttuk. Hâlbuki Kur'an, bütün dünya kavimlerinin bir risaletinin olduğunu, peygamberlere ve kitaplara sahip olduklarını belirtiyor. Bu hakikate göz yummak, böyle dar ve kapalı bir dünyada yaşamak, dinî ve fikrî hayatının sınırlı ve bağnazca bir düzeyinde olmak; sadece bunların peygamberlere sahip olduğu, bunların dışındaki herkesin kâfir ve yalancı olduğu inancına sahip olmak; bizi öyle bir lahzaya ulaştırıyor ki, biraz tarih ve coğrafya okuyup geçmişi ve medeniyetleri tanıdıktan, başka çok yerin olduğunu anladıktan, büyük medeniyetlerin, milletlerin ve düşüncelerin var olduğunu gördükten sonra dahi, tarihte risalet ve nübüvvetin aslına ve

peygamberler tarihinde bu mekteplerin asaletine şüpheyle yaklaşıyor ve bedbinleşiyoruz. Çünkü mesele ırkî olarak ele alınıyor ve sadece bu özel kavmin böyle bir âdete sahip olduğunu düşünüyoruz. Mesele, mahalli ve ırkî olarak söz konusu ediliyor ve tanrı-insan ilişkisinde insani ve küllî boyutu kaybediyor. Hâlbuki bu ilk eve esas, Kur'an'ın kendisinde mükerreren zikredilmiştir: "Her kavme kendi içlerinden bir peygamber gönderdik."; "Hiçbir ümmet yoktur ki onların içinde bir uyarıcı olmasın."; "Her ümmet için bir yol gösterici vardır". *Nehculbelâğa*'da Sami olmayan kavimlerde, peygamberlerin risaleti ve semavi kitaplar hakkında çok açık, inc eve kesin bir hutbe vardır.

Kur'an ve Ali'den daha açık bir dili nereden bulalım? Acaba Kur'an, diğer milletlerin tarihlerinin haydut, zorba, gaddar ve başına buyruklarına mı "yol gösteren" adını veriyor yoksa hak peygamberlere mi uyarıcı ve yol gösterici diyor? Bu, *Nehculbelağa* metninin aynısıdır. Açıklamayıcıların, şarihlerin, yorumcu ve tevilcilerin -ayetleri acayip ve garip tevil ve izahta bulunuyorlar- bütün maharetlerine rağmen bu hutbenin açıklamasında onların niceliği aksaktır, eksiktir.

"Yüce Allah, halkını -Sami kavmini değil- mürsel bir nebiden hali bırakmamıştır. Neden boş bırakmamıştır? Gönderilen peygamberden veya indirilen kitaptan, yani Allah tarafından nazil edilmiş bir kitaptan ya da hüccet-i lâzimeden veya muhaccet-i kâimeden hali kılmamıştır. Muhacce, sağlam ve doğru yol anlamındadır. Hüccet, bir delil anlamındadır, zamanımızda da kullanılmaktadır ve vardır. Bireylerin hidayeti için gerekli olduğu kadar hiçbir milletini ve hiçbir halkını boş bırakmamış, tersine lazım hücceti ve kâim muhacceyi, münzel kitabı, mürsel nebiyi onlar için göndermiştir.

Taraftarlarının elini zayıflatmadığı ve yalanlayanlarının çok olmadığı peygamberler göndermiştir. Bu tarihin bir sünneti, geleneği veya yasasıdır; nesilden nesle, çağdan çağa, insanlık tarihi böyle geçmiştir. Zamanlar kat edilmiş, bitmiştir. Bakınız, bu ta-

rihî dünya görüşü, ne kadar insani ve büyüktür. Bu dünya görüşünde ırktan bir söz yoktur. Babalar gitti, yerlerine oğullar geldi. Böyle tarihî bir sünnette, bu biset ve risaletler, bütün kavimlerde, asırlar ve nesiller boyunca meydana geldi. Kitaplar nazil oldu, Allah tarafından hareketler ortaya çıkarıldı, her millette, her kavimde, her nesilde ve her asırda. Tarih, böyle kat edildi. Zaman böyle geçti, Yüce Allah gönderinceye kadar. Bakınız, hatemiyeti, ne kadar büyük bir tarihî atmosferde; özel bir Sami sülalesi ve silsilesi dışında ortaya koyuyor. Allah, bütün halkın, bütün dünya insanlarının hidayeti için ve insan için en son vaat edileni ifa etmesi, nübüvvet hareket ve mektebini tamamlaması için Muhammed Bin Abdullah'ı gönderinceye kadar.

Bu, mahsül, tarih vb. değil, metindir. O halde İslam Peygamberi, Sami peygamberler silsilesinin son peygamberi değil, aksine beşerî kavimler tarihinde doğu ve batıda muhtelif ırklardan, çeşitli milletlerden, asırlardan ve nesillerden nübüvvet silsilesinin en son peygamberidir. Açıktır ki, bu hareketin aralarında meydana gelmediği ve kendi dilleriyle bir peygamber ve kitaba sahip olmayan bir millet bulamayız. Artık hatemiyet, Sami peygamberler silsilesinde değil, insanlık tarihinde nübüvvet ve risaletin hatemiyeti anlamındadır.

Bir arkadaşım vardı, bir makale veya kitap yazmıştı. Yazısında halifelerden birine sövüyordu. O halifeye, benim bu yazardan daha fazla nefretim vardı. Yazarın nefreti, sadece dinî inanç farklılığından kaynaklandıysa, benim her yönden ve derin -hatta şahsi- bir nefretim vardı. Bütün bunlara rağmen sordum: Niçin halifeye doğru olmayan şeylerden dolayı küfürler ettin? Dedi ki, Kendileri yazmış, Ehlisünnet'ten biri yazmış. Artık onun doğru ve yanlış olmasıyla benim ne işim var?! Dedim ki, olsun, kitap senet değil. Kendilerinden de olsa senet değil. Sahihliği ve gayrisahihliği belli değil. Öyleyse bizim istifade noktamız olmamalıdır. Kendi dindaşlarını ezen bir kimseyi görünce bizim onlardan istifade etmemiz ve onu senet olarak almamız doğru değildir.

Salt bir Budist'in, Buda hakkında bir kitap yazmış olması veya

bir Brahman'ın Veda diniyle ilgili bir kitap yazmış olması veyahut bir keşişin Mesih veya Hıristiyanlıkla ilgili bir kitap yazmış olması ya da bir Sünni'nin halifeyle ilgili bir kitap hazırlamış olması -mantık dışı, tarihe ve belgelere aykırı bir biçimde- nedeniyle, onu belge olarak almamız ve saldırıya geçmemiz doğru değildir. Böyle bir işle fırkasal ve ruhsal ukdeler açısından doyum sağlayabiliriz; ama böyle bir şey yapmak, ilmî açıdan sadece ilme ihanet değil, buna el olarak inandığımız ve uğruna bu cenahlarla, mekteplerle, şahsiyetlerle mücadele ettiğimiz hakikate de ihanettir.

Kişi, mezhebini savunabilir; mezhep muhaliflerine veya onların inandığı şahsiyetlere saldırdığı zaman, mantık ve istidlal üzere olmalıdır. Yoksa Ali'nin, ne meselenin senet, sıhhat, doğruluk ve mantıklılığıyla işi olman, ne de hak ve batıl endişesi olan bir savunmacıya ne tür bir ihtiyacı olabilir! Ali, sadece böyle bir savunmacıya ihtiyaç duymamakla kalmaz, ayrıca onun en büyük düşmanı da bu kimsedir.

Dünyada ve düşüncelerin çarpışmasında böyle saldırı ve savunmalarla bir şahsiyet veya bir hakikat korunamaz, özellikle de bir mektep veya ideolojinin böyle bir mantık ve istidlali varsa. Bütün bu senetlik, sağlamlık ve iftiharın; düşmanın, tarihî ve mantıkî bakımdan batıl olduklarını ispatladığında meselenin ve iddianın şeklinin, bütün mezhebimizi veya dinimizi temelden sarsacağı sahteliklere ne ihtiyacı var!

Örneğin ben Avesta kitabından bir bölüm olan "Vendidad'ı seçebilir ve burada tek tek, parça parça nakledebilir, dinler tarihi yerine bir "şov" icra edebilirdim. Çünkü bu bölüm, çok gülünç ve komiktir. Artık mücadele, cevaplandırma ve muhalefet için başka bir yere hacet bırakmıyor. Ama eğer böyle bir işe girişseydim, öğretmen olarak sadece öğretim ve ilme ihanet etmekle kalmazdım, bunun yanı sıra savunmam gereken bir hakikate de ihanet etmiş olurdum. Çünkü benim dinimi de eleştiri konusu yapmak isteyen aydının; Tahran pazarına, din ve mezhep başkentine gitmesi, resmî kitapçılara, zahiren İslami ve dinî kitap-

lara başvurması, İslam dininin ve Ali Şia'sının resmî yazarları, tebliğcileri ve savunucuları olan kişilerin kitaplarına müracaat etmesi ve onları kendi topluluklarına götürmesi ve halkın yüksek sesle gülmesini sağlaması yeterlidir. Eğer ben bunların asıl değil sahte olduğunu; böyle konuları İslam ve Şia'ya sonraları eklediklerini söylersem; onun da bana cevaben "neden sen diğer dinleri eleştirdiğin zaman, asıl ve fer', batıl ve doğru, belgeli ve belgesiz ile bir işin olmuyor, hiçbir kaide kural dinlemiyorsun; "Gatlar"ı okumak yerine onca güzelliğe rağmen "Vendidad"ın peşine düşüyorsun?" deme hakkı vardır. Aynı şekilde şunu söyleme hakkı var: Araştırmacılar, "Bu Vendidad, Sasaniler zamanında mûbedler tarafından Avesta'ya eklenmiştir; kaynak değildir; dili Avesta'nın dili değildir; görüş ve akaidi, Zerdüşt'ün ruh, fikir ve mektebine aykırıdır." dedikleri halde sen şöyle diyorsun: "Bunlarla bir işim yok, resmî mûbedlerin yazmış olması benim için yeterlidir. Zerdüştî bir metin olarak okur ve alay ederim." Kuşkusuz böyle bir tutum ve yaklaşım; kamuoyunu tahrik etmek, propagandaya tabi tutmak, mürit toplamak ve meclis tutmak için iyi olabilirse de mantıkî ve ilmî bir iş olarak sahih değildir.

O halde eğer ben, diğer dinler konusunda böyle bir işe teşebbüs etmiyorsam, din karşıtı bir aydının, dine muhalefette böyle bir işe el uzatmaması ve yazarı zahiren dinî şahsiyetlerden başka kimse olan ve istediği şeylerle halkın fikir ve zihinlerinde olan şeyleri derleyip Kur'an'ın aslına, ruhuna, nesir ve nazmına aykırı bir kitap hazırlamaya kalkışmaması içindir.

Eğer böyle bir iş yaparsa ve öyle bir eserden İslami bir iş olarak istifade ederse, bu metni kendimiz yazdık, ama bizim kendimize aykırıdır diye itiraz edebilirim. Bu şeklin dışında, bu girişten almak istediğimiz sonucu alamam.

Bu nedenle önceki oturumda, Zerdüşt adıyla Hint, İran ve Avrupa'da yayınlanmış veya tercüme edilmiş metinlerden faydalanarak Zerdüşt'ün çehresini resmettim. Sonra şu tereddütlü ana vardım: "Acaba Zerdüşt iki tanrıcı mı, tek tanrıcı mıdır? İkici mi

muvahhit mi?" Çünkü bir yerde tek tanrıdan, Ahuramazda'dan söz ediyor, başka bir yerde Ahuramazda'yı Ehrimen'in yanına oturtuyor. Sonra Zerdüştiliğin yaratılış felsefesi -başlangıçta Ahuramazda "Vehumen"i yaratıyor, Vehumen de mahlukatı meydana getiriyor- ile İslami yaratılış felsefesinin Allah heyulayı (ilk madde-çev.) yaratıyor, heyula ise diğer mahlûkların menşei oluyor- benzerliğine ve bu iki dinin Buda diniyle olan farklılık ve benzerliklerine ulaştım.

Bütün bunları, Zerdüştlüğün elimizdeki Pelevice metinlerine dayanarak söyledim. Bu tereddüt de, bu metinlerin incelenmesinden doğmuştur. Acaba şimdi bu metinlere dayanarak hükmedebilir miyim?

Acaba Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam adına insanlığın elinde olan kitaplara dayanarak bu dinlerin müşrik olduğuna hükmedilebilir mi? Eğer sadece bu kitaplara dayanırsak, bu olabilir.

Yahudi kitaplarında Tanrı'nın oğlu vardır (Üzeyir, Yehova'nın oğludur). O halde Yahudi dini, şirk dinidir (Oğlu ve kızı olan Zeus gibi). Mesih ise birdir ve üçtür. Başlangıçta bir hakikatin üç çehresidir -bunun bir şekilde bir açıklaması olabilir-. Ama sonra üç uknuma dönüşüyor -diğer zattan ayrı üç asli zat-; Baba, Oğul, Ruhu'l-Kuds, yani üç tanrı; o halde teslis dinidir.

İslam'da -son tevhit dini ve dinlerin en mükemmeli- Allah'ın teşbih ve tecessümü ortaya çıkıyor. Mücessime ve Müşebbihe gibi çoğu fırkalar, zahiren Müslümandırlar; ama inançlarında şirk dalgalanıyor. Şia'nın çoğu sapık kollarında imam, ezelî ve ebedî bir zat görünümü alıyor. Tanrıların halefi ve aynı şekilde Emşaspendlerin halefi oluyor; tabiat ötesi, başka âleme ait gayri insani zatlar oluyor.

Şirk dinlerinde, tanrıların tanrısı olması ve doğa fenomenleri ile varlıkların her birinin küçük bir tanrısının olması ve de bu küçük tanrıların büyük tanrının ferman ve iradesi altında olması gibi bizim büyük İslami şahsiyetlerimiz de, şirke bulaşmış sapkın dinlerin etkisi altında, tür tanrılarının temsilcileri olan ve

insanın yaratılışıyla evrenin idaresini yürüten şahsiyetlere dönüşüyor. Böyle bir dinin adı da, İslam oluyor. Sorunca ve itiraz edince, şöyle bir açıklama yapıyorlar: Sadece Allah birdir, fakat Allah'ın izniyle bunlar yaratılış ve idare işini yürütürler.

Bunlar şirktir: Silsile-i merâtibe tabi olan ve bazıları memur, bazıları genel müdür, bazıları reis, bazıları bakan olan tanrılardan birikmiş şirk.

Zerdüştü Doğru Tanımada Akli Karineler

Avesta'nın metnine bakıp da sarahatle Ahuramazda'yı, her şeyin, herkesin, iyi ve kötünün, aydınlık ve karanlığın yaratıcısı olarak gören, ezeli ve ebedi bir varlık olarak kabul eden; "Yeni Spentamei" ve "Yeni Engermei"yi açıkça Ahuramazda'nın mahluku bilen pek çok ayet olduğunu gördüğümüzde, dil ve düşünceyi, tevhit olarak buluruz. Fakat Avesta'nın diğer kısımlarını incelediğimizde, Ahuramazda'nın Ehrimen'e karşı olduğunu, her ikisinin ezelî ve ebedî olduğunu; birinin aydınlık ve iyilik tanrısı, diğerinin ise karanlık ve kötülük tanrısı olduğunu görürüz. Burası da şirk kokusu veriyor.

Bir kitapta, Zerdüşt adındaki büyük filozof, düşünür ve şahsiyetin, hem muvahhit hem de müşrik olmasına imkân yoktur. O halde bu ikisinden biri doğrudur, her ikisi değil. Bu konuyu anlamak için en eski metinlere müracaat ediyoruz; eğer eski metinlerde tevhidî ayetler bulursak, bu şirk ayetlerinin, toplumun müşrik, yani monoteist amillerinin -zorba güçler, eşekleştiriciler ve istibdatçılar- ilavesi olduğuna delil teşkil eder. Çünkü tevhit daima bu tefrikacıların, grupçuların, ırkçıların, sınıfçıların zararına olmuştur. Din berrak ve duru olduğu ve büyük bir devrimci kurucunun zihninde bilinçli bir hareket olarak var olduğu sürece tevhittir. Sonra resmî ruhaniyet hükümet ve gruplarının vs. eline düşünce, bir gelenek haline gelir ve bozuk bir boyut kazanır, şirk onda yol bulur. Bunlar aklî karinelerdir. Nakli karineleri ise, daha açıktır.

Zerdüşt'ü Doğru Tanımada Naklî Karineler

Avesta kitabı, altı bölümdür. Eğer başından sonuna kadar sayfaları takip edersek, bu eski zamandan yeniye doğru gelmemiz gibidir. İlk bölüm "Gatlar"dır. Benveniste gibi büyük filologların inancına göre Gatlar, Zerdüşt'ün kendi eseridir; "dinî ilahiler" adıyla Ahuramazda'ya hitaben söylenmiştir. Filologlar bu ilahilerin dilini, aramızda mevcut olan en eski dil olarak kabul ediyorlar. Bu kavramlar açısından da böyledir.

Gatlara bazı ilahiler eklemişler. Bunlar Gatların toplamını ve eklemeler olan "Yisna"yı meydana getiriyorlar. Bunlar adalet ve tanrıya tapmayla ilgili ilahilerdir.

Gatlar'a eklenmiş olanların, yeni bir dili vardır. Bunlar, dilbilimsel açıdan Hehamenişi dönemine aittir. Sonra "Visperd" ve "Vendidad"a varıyoruz, dilbilimsel açıdan bu bölümler Sasanilerin son dönemiyle ilgilidir, ne Sasanilerin ilk dönemlerine, ne de Eşkaniler ve Hehamenişiler dönemine değil.

O halde zaman bakımından Avesta, Zerdüşt zamanından başlıyor -Gatlar- ve Sasani döneminin sonuna (Enuşirvan zamanı) ve İslam'ın doğuşunun eşiğine varıyor.

Bu, kitabın telif, yazım, tedvin ve yaratılma yılları bakımındandır. Tevhit bakımından ise:

Avesta'da Tevhidin Seyri

Avesta'yı incelediğimizde, Gatlardan uzaklaştıkça, bir ve yegâne olan Ahuramazda'nın tevhid ve ahenginden, Ahuramazda'ya her şeyin -ışığın, karanlığın, iyilik ve kötülüğün, çirkinlik ve güzelliğin- yaratıcısı olarak hitap eden Zerdüşt'ten uzaklaşırız. Ayrıca Kitabın sonlarına vardığımızda, açık ve somut bir şekilde dünya ikiye ayrılır. İki ülke, iki sınır, iki ırk, iki başkan ortaya çıkar. Her ikisi de aynı durumda ve aynı güçtedir ve karşı karşıyadır da. Bir taraf Ahuramazda, diğer taraf Ehrimen'dir. Yani şeytanın ve Tanrı'nın, hayır ve şerrin yaratıcısı olan tek Tanrı'nın kendisi nüzul etmiş ve iki yarıya ayrılmıştır. -bir yarısı hayır, bir yarısı şer-. Ayrıca kendisi, kötü yarısına karşı dur-

muştur. Bunun seneviyyet ve ikiye tapma veya düalizm olduğu tam olarak açık ve somuttur.

Bu nedenle eski Avesta, dinî tevhidî bir metindir. İlerleyip Sasanilerin zamanına yaklaştıkça, çok belirgin, izah ve yorumu mümkün olmayan ikicilik temeline dayalı bir şirke ulaşırız.

Kur'an: Bozulma Kabul Etmez Kutsal Kitap

Tevhit düşmanları, sadece Avesta'ya değil, her kitaba böyle bir muamelede bulundular. Eşekleştirici dostlarının yolunu açmak için böyle yaptılar. Fakat Kur'an'ın harimine yol bulamadılar. Kur'an'daki İslami tevhidi şirke bulaştıramadılar. Çünkü Kur'an Milâdî 610'da vücut bulmuş olup bu, büyük İran, Roma, Yunan, Çin, Hint ve Mısır medeniyetlerinin meydana geldiği bir devredir; umumi kitabet ve evrensel medeniyet devresi.

Şöyle ki, Kur'an'ın muhafızları zulüm görmüş, yağmalanmış bir azınlık değil, bilakis dünyanın alınyazısını tayin eden güç ve iktidar sahipleriydi; bu kitabın bir satırını bile değiştiremediler.

Kur'an, dünyanın en yeni dinî kitabıdır. İslam Peygamberi, tarihî şahsiyeti müseccel ve tereddüt edilmesi mümkün olmayan tek peygamberdir. Zerdüşt, Musa ve İsa'nın varlığı konusunda tereddütler olmuştur. Fakat İslam Peygamberi hakkında kimse kendisine şüphe yolu verememiştir. Çünkü tarihin açık ve aydınlık dönemindedir ve ondan hemen sonra onun kitabı Kur'an esasına göre dünya çapında bir eğitim ve öğretim ortaya çıkmıştır.

Avesta, ortaya çıkışının başlangıcından Sasanilerin sonlarına kadar, her biri bir köşe ve mabette korunan birkaç nüshadır. Ama Kur'an, özel bir mabet, kilise, mihrap, molla ve hükümetin tekelinde değil, herkesin irade ve ihtiyarındadır, herkesin ulaşabileceği yerdedir. Her ailenin, en azından bir nüshası vardır. Kur'an ayrıca herkesin sürekli okuyup incelediği bir kitaptır. İslam'da eğitim ve öğretim, diğer dinlerin aksine ruhaniyetin tekelinde olmamıştır. Her köylü çocuğu, çölün bağrından en büyük ilmî havzalara ve en yüksek okullara gelebilmiş, tarihin en büyük üstatlarının huzurunda ders okuyabilmiş, eğitim alabil-

miştir; sim yazma, nizama, vazifeye, kimlik kartına, fotokopiye, muhtarlığa vs.-böyle yol üstü taşlara- ihtiyaç duymadan ders alabilmiş, eğitim halkasına katılabilmiştir.

Bu yüzden ders okumuş ve tahsil görmüş bir kavim arasında Kur'an hızla teksir ediliyor, çoğalıyor ve yayılıyor. Bununla birlikte kimse Kur'an'ın harimine zerre kadar tecavüz edemiyor, edemez. Fakat Müslümanların görüş alanına ve düşünce tarzına, tevhide ve dinî mekteplerinin azamet ve değerine girip müdahale etmek için yol arıyorlar; nitekim Kitap bir kenara bırakılıyor. Dinî şahsiyetlere karşı yaklaşımları değişiyor; nitekim artık onları tanımıyorlar. Dinlerinin büyük tarihlerini oluşturmuş olan büyük olayları da unutmuşlardır.

Yani özel gruplar ve aldatıcı güçler, zer u zor güçleri, dış düşmanlar, haset ve iç sapkınlıklar, hep birlikte elele vermiş ve böylece açık kitap, somut tarih ve herkesin kolaylıkla açıp okuyabileceği eserleri, bütün dünyanın tanıdığı şahsiyetleri, böylelikle korkunç bir biçimde çirkinleştiriyorlar ve çirkinleştirmelerdir. Şimdi acaba bu korkunç derecede çirkinleşmiş simaları esas alarak İslam'ı tanıyıp ve tanıtmaları insafa sığar mı? Yine acaba uydurmacı sahtekâr Sasanilerin ve Sasanilerle işbirliği içindeki mûbedlerin -bir günde binlerce İranlıyı katliam yapan katiller- meydana getirdikleri ve Zerdüşt'ün Avesta'sına ilave ettikleri eserlere dayanarak Zerdüşt'ün dinini muhakeme ve mahkûm etmemiz insafa sığar mı?

Safeviler ve onların hükümetine bağlı ruhaniler, İslam, tevhid, imamet, Ali, intizar ve Ehlibeyt mektebinden böyle simalar yaratırlarken; İslam'ın belirgin tarihini, bilinen rehber veya rehberlerini -Avrupalılar onları bizden daha iyi tanıyorlar, yazdıkları eserler bizim eserlerden daha iyi-, bu kadar tahrif ederlerken, yazı ve kitabetin olmadığı ve dinin bütün boyutlarıyla egemen güçlerin aleti olduğu bir dönemde; Sasanilerin yani eski dönem Safevilerinin ve mûbedlerin, bir dini sağlam bırakmaları nasıl mümkün olabilir? Sasani mûbedlerinin ürünlerine dayanarak Zerdüşt nasıl tanınabilir ve hakkında nasıl hüküm verile-

bilir? Acaba bu bir çeşit kendini ya da başkalarını aldatmak, her halükarda var olan bir hakikate ihanet etmek değil midir? Özellikle Vendidad metninin veya Zerdüş dininde mübedler tarafından kelâm kitapları olarak yazılan diğer kitaplar komik ve korkunç olduğu ölçüde Gatlar'da arı bir tevhitten, çok yüce bir tapma duygusundan, kendi asrına ve zamanının çökmüş dinine karşı ve de şirk formatıyla insanlara baskı ve zorbalık yapan, jakoben dayatmacı bir siyaset izleyen dünyaya karşı isyan eden bir âşıkane ruhsal sözden damarlar görülüyor.

Resmî Ruhaniler: Kadim Dinî Metinlerin Hafızları

Oryantalistlerden birinin deyimiyle, esasen Sümer ve Akad'dan, yani Mezopotamya'nın güneyinden, Orta Asya'dan, hatta İran ve Hindistan'dan başka bir yerde dinî kitaplar ve büyük dinî eserler yazılmıyordu. Resmî ruhanilerin kutsal belge ve metinleri korumaları, dinî ayinlerde, şiarlarda ve genel namazlarda okumaları adetti. Bu yüzden ezber, ruhanilere özgü yeteneklerden biriydi. Şahsın dinî, ruhani ve ilmî şahsiyetinin en büyük alâmeti, kutsal metinleri ezberlemekti. En büyük günah ise, bir metni yanlış okumak, hatta dil sürçmesi idi. Çünkü kutsal metinleri, Tanrı'nın zatından biliyorlar ve her kim yanlış okursa Tanrı'nın zatına ihanet etmiştir, diyorlardı. Bu, bizim aramızda da hala var olan resmin aynısıdır; bizde de bir kimse Kur'an'ı yanlış okursa, örneğin ona bir kırbaç vurulması gerektiğine inanırlar. İşte bu, insanların yanlış okuyup da kırbaç yememek için okumamasına sebep olmuştur.

Dâhil Olmuş Gelenekler

Bunlar, Müslümanlığımızdan önceki atalarımızdan mirasla devralıp İslami inançlarımızın içine döktüğümüz geleneklerdir. Cesur, korkusuz ve hakikat âşığı bir insan, avamın arasından ve Zerdüştiliğin inançlarının merkezinden İslam kültürüne girmiş olan bu bozuk inançların isim şeceresini bulmak ve bu yedi sefer kaynamış macunun içinden o büyük ve değerli insani incileri dışarı çıkarmak, kurtarmak ve bizi kurtarmak istiyor.

İslam araştırmasında, saf ve arı kaynaktan uzaklaştığımız ve birinci el belgelerden ayrıldığımız ölçüde gayr-i İslami inançların nüfuzu, azalacağına artar. Çünkü başlangıçta bir rivayet nakletmek istediğinde râvi zincirini belirlemen gerekiyordu. Büyük bir müçtehit ve tarihçiden icazet aldığın zaman bir hadis nakledebiliyordun. Fakat şoförlük için ehliyetin lâzım olduğu günümüzde hadisleri, dinî inançları, mukaddesatı -ve benzerlerini- nakletmek için, sadece biraz dekoratörlük, süsleme ve makyaj yeteneği yeterlidir ha!

Ne mutlu ki, Avesta'nın en muteber kısmı mevcuttur. Eğer ne mutlu ki diyorsam, sahip olduğumuz şeye inanmam ve her bakımdan yüksek mertebede olduğuna inanmamdan dolayıdır. Pekiyiyi, inancımın, başka bir inancın karşısında yer almasından niçin korkayım? Ayrıca bir dinin -bir aydın topluluğu (!) için hala cazibesi olan bir dinin- asıl metnine sahip olmaktan ve temel olan ve inanç konusu olan şeye dayanarak onu çözümleyip analize tabi tutabilmek ve bir mukayesede bulunabilmekten niçin mutlu olmayayım? İnanıyorum ki falan fırkayı yadsımak için mücadele etmek, vakit harcamak, çalışmak, araştırma yapmak yerine o fırkanın gerçek, asli ve hakiki mesele ve konularını kendi hat ve harcımızla basıp yayınlamamız gerek. O zaman, kitabı açan ve "Horasan'dan meyve ve yumurta türünden gelen her şey haramdır." ifadesini okursa, böyle bir kitaba inanmak için deli olması gerek. Ama kitabın basılıp yayınlanmasını önlediğimiz zaman, onun propagandacıları, ondan seçkiler yapıp halka söylüyor ve bazılarını inandırıyorlar; tıpkı şimdiki aydınlarımızı kendi din ve fırkalarının seçmelerinin etkisi altında bıraktıkları gibi.

"Yazıklar olsun! Müslümanlar geldiler, bütün kütüphaneleri ortadan kaldırdılar ve bütün kitaplarımız yok oldu, hatta isimler bile kalmadı!" diye feryatlar ettiler. Dünya çapında beyin yıkama faaliyeti yürttüler de her ne düşünürsek, "Bilge Bozorgmihr"den başka kimse hatırımıza gelmiyor! Ne mutlu ki, Avrupalılar, on sekizinci asırdan itibaren mevcut olan -özellikle Pehlevî Avestaî ve Zerdüştî kültürden- bütün eser ve nüshaları top-

layıp hepsini dikkatli ve incelikli bir biçimde tashih ve tercüme ettiler. Avestai, Pehlevî-yi Eşkani ve Pehlevî-yi Sasani kitaplarını dikkatlice okudular ve Fransızca, İngilizce, Almanca veya Hollandacaya çevirdiler. Şimdi bütün bunlar, Farsçaya da tercüme edilmiştir. Netice şu: "Hasretimiz hep niçin ortadan kalktıkları idi; şimdi ise bütün hasretimiz, niçin kaldıklarıdır.[31]

Her halükârda asıl metinlerle onların yerinde bulunan bedel metinler mevcuttur; analiz edebilir, karşılaştırma yoluna başvurabiliriz. Ben sadece bu kültürün toplamından ortaya çıkan temel öğeleri başlığa çekiyor ve onlardan bahsediyorum; ibadet ve amellerin ayrıntılarını ve itikatların bütününü anlatmıyorum, onları kitaplarda görebilirsiniz.

Zerdüşt'ün Dini ve Zerdüştilik Dini

Şia'nın iki tür -Ali Şiası ve Safevi Şiası- olması gibi Zerdüşt dini de ikilidir, yani iki türlüdür: Biri, Zerdüşt'ün getirdiği din; diğeri ise Zerdüşt'ün haleflerinin, idarecilerin ve mûbedlerin ürettiği dindir. Avrupalı oryantalistler, bu ikiliğe dikkat etmişlerdir; bazen "Zoroastrizm" diyorlar. Bundan maksatları, Zerdüştilik dinidir. Bazen de "Zarathustrizm" diyorlar; bundan maksatları da Zerdüşt'ün dinidir. Zarathustrizm veya Zerdüşt'ün dini, araştırmacının Zerdüşt'ün gerçek çehresine yaklaştırabilen isnat bütünüdür. Zoroastrizm ise Dinkerd'in ilavesiyle ve de tarih boyunca, İslam'dan önce, hatta sonra, beş ve altıncı asırlardan, dokuzuncu asra kadar mûbedler tarafından yazılan Zerdüştlüğün diğer kitaplarının ilavesiyle, bu mevcut şekliyle Avesta kitabının toplamıdır.

Zerdüşt'ten ve onun asli çehresi konusunda söylediğimden başka bir şey bilmiyorum. Bundan sonra söyleyeceğim ise Zerdüştilik dini ile ilgilidir.

[31] *"Mâh-i Ferverdîn, Rûz-i Hordâd"* (Ferverdin Ayı ve Hordad Günüüçev.) isimli bir risale var; onu incelersiniz, ineğin dünyada en üstün Aryai ırk olan (!) bizimle nasıl eşzamanlı doğduğunu; inekle birlikte dünyaya geldiğimizi, ineğin bizim kardeşimiz olduğunu görürsünüz. Bu grup, bütün dinlerin başına getirdiği belâyı Zerdüşt dininin başına da getirdi. Sonuç daha kötü ve daha feci oldu –zira daha eskidir.

Sınıfçılık

Veda dini bahsinde dediğim gibi; asalet, sınıflardan olup tanrılar sosyal sınıflara dayanılarak taksim ediliyorlar ve sınıflar tenasüh esasına göre dinî ve felsefi bir izah veya meşruluk elde ediyor. Zerdüştilik dininde de sınıflar, dinsel alt yapı kazanıyorlar.

Tahran Edebiyat ve İnsani İlimler Fakültesi'nde yaptığım "Şirk sosyolojisi" bahsinde ve Hüseyniye-i İrşad'daki "İbrahim'le Buluşma" konuşmasında şöyle demiştim: Şirk sosyolojisinde çok tanrıcılık, sosyal alt yapıyı izah edip meşrulaştırmak için fikrî alt-yapıdır. Yani çok tanrıcılık şu anlamdadır: Toplumda birkaç grup, birkaç ırk, birkaç sınıf oluşu; evrensel, dünyevi, doğal, ilahi, ezelî ve değişmez bir olgudur. Çünkü tanrıları, yukarı ve aşağı, büyük ve küçük diye taksim ediyorlar ve kulların küçük ve büyük, yukarı ve aşağı diye bölünmesine de İlahi bir açıklama getirip meşruiyet kazandırıyorlar. Şirkle mücadele, sapkın bir grubun tanrı zannettiği birkaç veya çok putla mücadele değildir. -İyi, hala mütefekkir bir insan, onlara putların tanrı olmadığını anlatıyor; artık kimse böyle hayal etmiyor, böyle sanmıyor-. Bilakis İbrahim gibi şirkin fikrî ve zihinsel alt yapısıyla savaşmak gerekir.

Zerdüştilik dininde sınıflar, Veda dini kadar katı bölünmemişlerdir; fakat her durumda sosyal tabakalaşma, tanrısal alt-yapı kazanmıştır.

Hint ve İran dinlerinde -taksimden önce- iki tanrı mevcuttur: Biri gök tanrısı "Varuna", diğeri ise sevgi, rahmet, şefkat, güneş ve yer tanrısı "Mitra"dır. Varuna, toplumun güçlülerinin, erk sahiplerinin ve hükümetlerinin mazharı iken Mitra -"Mîje Avesta-i'de Mihr- ruhaniyetin, mûbedlerin, mugların, brahmanların tanrısıdır. Bu iki tanrı, Mübed ve Hüsrev'in ilişkisini -veya Hint'te "Raca" ve "Brahman" ilişkisini- dinî nüfuz ve siyasi güç sahibini açıklamaktadır.

Bir yerde "Ageni" -Ateş Tanrısı- vardır. Ateş Tanrısından iki tanrı meydana getiriliyor; Biri Mihr veya Mitra, diğeri Varuna. O halde dinî ve siyasi iki gücün, aynı menşeden ayrıldıkları anlaşılıyor.

Diğer bir yerde Mitra ile Varuna dünyanın idaresinde birliktedirler demek yerine, tanrının "Mitravaruna" veya "Varunamitra" olduğunu, her ikisi sanki birmiş gibi birbiriyle kaynaşmış olduğunu söylemek daha doğrudur. Bu, iki siyasi ve dinî gücün irtibat ve tecanüsünü, hatta aynı zattan oluşunu, aynı kaderi paylaşmasını ve aynı menşeden oluşunu izah etmektedir.

Üçüncü tanrı ise "İndra"dır. İndra, savaş tanrısı olup kahramanların, pehlivanların, güçlülerin, askerlerin ve eşrafın -at ve kılıç sahiplerinin- tanrısıdır.

Dünyanın nasıl bilinçli bir şekilde taksim edildiğine bakınız! Mitra, yeri idare ediyor, Varuna göğü -hâkim güç anlamında. İndra yer ile gök arasında gidip gelme, salınım halindedir. Yani iki resmî kutup olan din ve dünya arasındaki; din adına hükümet eden güç -mubedler, brahmanlar ve başkaları- ile siyaset, ekonomi veya var olan her şekil adına hareket eden güç arasındaki eşraflık kılıcının gücü. Bazen bunun elinde, bazen onun elinde oyuncak veya alet olmuştur. Bir zaman bunu alet etmiş, oyuncağı yapmış, diğer bir zaman da onu.

Dördüncü tanrı ise, dünyadaki yeşillikleri yaratan, köylülerin ve çiftçilerin tanrısıdır.

Ratu

Mitra ve Varuna, "Ratu"nun muhafızlarıdır. Ratu, kâinatın düzen ve namusu, yani düzen, tarihte düzen demek olup din adıyla kutsiyet kazanmış sosyal ilişkilerden ibaret olmuştur; ta ki herkes, o düzende işinin hesabını görsün. Herkes her sınıf ve her tabaka, sosyal hayattaki yerini tanısın ve sarsılmasın.

Düzen -veya kanun, adalet, itidal veya genel anlamıyla Tanrı Ratu'nun, mazharı olduğu her şey, toplumun, grupların, insan sınıflarının bir tür, çebekelenmesi, networkudur. Bu şebekelendirmenin muhafızları, Ratu, Mihr tanrısı ve tanrı Varuna'dır. Gerçekte olmayan bu yalandan, sahte tanrıların, ne kadar doğru ve var olduklarını, araştırma işine yaradıklarını görüyorsunuz.

Bu tanrı-gruplandırması, tasnifi ve sınıflandırması -ki bu, sosyal tabakalaşmanın izahıdır- Sasaniler zamanında başka bir şekil alıyor. Zerdüşt, bütün tanrıları dışarı atmış, bir tanrıdan ve bir "Ahuramazda"dan bahsetmişti: Biriciktir; fakir ve zenginin, mûbedin ve mûbed olmayanın, herkesin, ama herkesin tanrısı sadece bir tanrıdır: Ahuramazda. Ama mubedler, Zerdüşt'ün biricik tanrısına teslisî bir tecelli atfettiler ve dediler ki "Zerdüşt şöyle buyurmuştur: "Ateş, Ahurai melekutî âlemden bir remz, işaret ve semboldür; dolayısıyla ateşi takdis etmek ve ona saygı göstermek gerek.

Böylece mubedler ateşi -Ahurai remiz, işaret ve sembol- üç kısma ayırdılar ve üç ateş meydana getirdiler: Biri Estehr'de Farsça- ruhanilerin ve mübedlerin ateşi idi. Biri, Azerbaycan'da şehzadelerin ve savaşçıların ateşiydi. Üçüncüsü ise Rivend'de köylülerin ve çiftçilerin ateşiydi.

Binaenaleyh Mubedler, Zerdüşt'ün tevhidini, şirkin bir alt-yapısı şekline soktular. Doğrusu bu artık hayret edilecek bir maharettir, beceridir. Hz. Peygamber ki, şirki yok etmişti; bu tevhid elbisesine montajlanmış şirk karşısında bir şey yapamadı. Öyle bir şirk ki, Ali onun karşısında yenik düştü, bu şirkin kurbanı oldu. Zaaf ve umutsuzluk hisseden bütün rehberler ikinci cenahtandır. Çünkü şirk ile mücadele çok zor ve problematiktir.

Ruhaniyetin Asaleti

Mûbedlik makamı, mirasla geçen bir makamdı. Mûbedzade ister kötü, ister iyi, babasının yerine geçiyordu. Mübed olmak için sadece kanunları, hareketleri, kural ve gelenekleri bir miktar öğrenmesi yeterli idi. Mûbed olmak ve Zerdüşti ruhaniyet elbisesine bürünmek için, dini tanıma ilmi lâzım değildi. Sadece karmaşık nezir ve kurban merasimini ve de genel teşrifatı bilmesi ve duaları ezberlemesi gerek, o kadar.

Bu yüzden bu dinde ve Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık vs. dinlerinde mûbed, keşiş, brahman veya muin, kendi dinlerini bir dünya görüşü, bir ideoloji ve bir felsefe olarak tanıyan kimseler

değillerdir. Dinlerinin hakikat, gerçeklik ve yönü konusunda bilinçleri fazla olan kimseler de değillerdir. Tersine el ve ayakları hafif olan, nur, aydınlık ve kutsallıkları olan büyük ruhanilerdir! Ama okuma yazmaları yoktur. Bu önemli değil! "Herifçioğlu"nun deyimiyle, gerisine sahiptir! O halde yirmi verme, on dokuz ver!- Buradadır ki, mukayese ile İslam'ın değerini anlıyoruz. İslam, ruhaniyet yerine ilmi tanıyor. Kur'an din hakkında düşünmeyi destekliyor, vurguluyor. Yani bilgi, bilinç, aydınlık kazanmak, dini doğru tanıma, fıkıh, yani dini ilmi, sadece kural, adet, gelenekleri, hükümleri, kanunları, merasimleri ve dinî amelleri öğrenmek -meselâ miras, kurban veya çeşitli namazlar vs. ile ilgili hükümleri öğrenmek- değildir. Bunları herkes tertiple öğrenebilir. Ama o kendini bilme ve bilinç duygusunu tanıma, dini doğru idrak, dinin, üzerine dayandığı esas yönü tanıma ve gösterme, fıkıh adını alır ve herkesin kârı da değildir.

Zerdüşt dininde, her sınıfın kendine özgü tanrısı vardır. Bu bağlamda ruhanilerin, ruhani tanrısı vardır! Ben ise başka bir sınıftan isem, ne sınıfımdan çıkma gücüne sahibim, ne de diğer bir sınıfa girme yoluna. Tevhit, bu sınıfsal, grupsal, kan ve toprağa dayanan duvarların yıkılması demektir.

Zerdüşt Gerçek Peygamber ve Avesta Semavi Kitap

Yeştler, bizzat Zerdüşt'ün söylediği belirtilen tevhit ilahileridir. Bazıları bu kelimeyi Kur'an'daki "Yasin" kelimesiyle bir zannetmişlerdir. Çünkü bu kelimenin farklı kıraatları vardır. "Yeşme", "Yeşma", "Yesn", "Yesna" vs. şeklinde de yazılmıştır.[32]

*"Bihar"*dan ve biraz da Sayın Tabatabai'den -*Tefsiru'l-Mîzân* tefsirindeki- bazı rivayetler topladım: Hazreti Emir'den (a) "Mecusiler Ehlikitap mıdır değil midir?" diye sorarlar. Açık olarak şöyle cevap verir: "Mecusiler Ehlikitaptır, onların bir peygamberleri vardı; onu öldürdüler. Bir kitapları vardı, onu da yaktılar..." Tarihte her iki hadisenin vukuu da sabittir. Zerdüşt, bir karışıklıkta Turaniler tarafından öldürüldü ve Avesta, İskender tarafın-

[32] Yeştler, İzdân'ı öven ilâhî ve dualardır. "İzd" "yezd" kökündendir. "Yesna", "Yeşt", "Yezdân" hep övgü ve tapma anlamında "Yezd" ortak köke sahiptir.

dan yakıldı.

Bir başka rivayette Hazreti Emir'den (a) naklediyorlar: "Zerdüşt'ün kitabı, 12.000 inek derisi üzerine yazılmıştı -Müsteşrikler ve Zerdüşt tarihi de böyle yazıyor- Ta ki bir padişah bir günah işledi; bu, mübedlerin ve gerçek din bilginlerinin itirazına konu oldu. O da kitabı ortadan kaldırdı. Zerdüşt dininin ahkâm ve yasalarını değiştirdi ve şu anki haline getirdi..." Burada Hz. Ali (a) Zerdüşt dininin sapmasını şöyle tahlil ediyor: Kitap, risalet ve hak sahibi hak bir din olan Zerdüştilik, tarihteki açgözlü güçlülerin ve zor temsilcilerinin, zorbaların elleriyle tahrif edilmiştir.

Yemen'in güneyinde bir yer olan Hicr, Zerdüştî İranlıların yerleşim yeriydi. Yemen'in Müslümanlar tarafından fethinden sonra Hz. Peygamberin emriyle Hicr Zerdüştileri ve Mecusilerine Ehlikitap muamelesi yaptılar ve onlardan cizye aldılar. Biliyoruz ki, İslam, sadece muvahhitten ve ehli kitap ve gerçek tevhidî din ehli olan kimselerden -sapmış da olsalar- cizye alıyor. Bundan dolayı Hz. Peygamber, Mecusi şirkini, Yahudilik ve Hıristiyanlığın şirkiyle aynı türden telakki ediyor ve Zerdüşt dinini, şirk dini olarak görmüyor, Mecusileri müşrik dinli olarak değerlendiriyor.

Ahuramazda, Uzak ve Ulaşılamaz Tanrı

Zerdüştilik dininde Ahuramazda çok büyük bir tanrıdır; sıradan insanların ona ulaşması mümkün değildir. Ona yaklaşılamaz, tevessül edilemez, tapılamaz, ondan bir şey istenemez. İnsanların, halkın ihtiyacına cevap verenler, bu küçük tanrılardır. Bu yüzden mabetler, "Soruş", "Ageni", "Nahid", "Mihr" ve "Mitra" içindir.

Yüksek dağlarda ve güneşe karşı Tanrı'ya yakarışa durdukları doğrudur. Ama yaptıkları mabet, izdler içindir, "Ahuramazda" için değil.

Allah: Yakın ve Şimdi Bu Kadar Uzak İlâh

Yine avam halkımız Zerdüştilik dininden öyle etkilenmiş ki, is-

tek, duygu ve yakarış yolunda Allah'tan ziyade dinî şahsiyetler var. Meşhet yakınlarında "Murat Efendi" diye biri medfun; kim olduğu asla belli değil. Bazıları imamın hizmetçisi diyorlar, bazıları ise arkadaşı ve müridi diyorlar. Bir topluluk halifenin memuru ve casusu olduğunu ve İmamın katledilmesine karıştığını söylüyor. Nihayette her kim ve her ne ise, bu sınırlar içindedir. O zaman dindar Meşhetli, ihtiyacı olduğunda ve istediğinde, cuma geceleri ve kutsal günlerde Murat Efendi'nin ziyaretine gitmek ve istediği şeyi ondan talep etmek için kilometrelerce yol alıyor, toz duman yiyor. Hâlbuki evden çıkıp Hazreti Rıza'nın (a) eşiğinde göz açması kâfidir. Bundan da yakını, göz görecek eve gelip İslam'ın "Allah"ını kendinde ve kendi evinde görmesi mümkündür. Ama ne yapsın, eşraflık düzeni, dinî görüşüne de tecelli etmiş; "Hazreti Rıza'nın sarayı"nın ihtişam, ululuk ve debdebesi karşısında ve Arz-ı Tavas Sultanı Sultan Ali bin Musa er-Rıza'nın velayet-medarı" karşısında vs. kendisinin bunca makamını o saraya yolu olmayan köylülüğe has görüyor?! O halde reis ve müdürün peşinden gitmek yerine memur, odacı ve müstahdemin peşinden gidiyor, Allah yerine "Murat Efendi"ye yüz sürüyor, yöneliyor. Hâlbuki İslam'da -geçmişte olan İslam'da- Allah dost, lâkabı refik idi -ilâ refîkı'l-'alâ-; Kur'an'da öyle halkla konuşan bir refîk, adeta insanın dostu; ona yardım etmelisin ki O d asana yardım etsin. Emrederken Yahova gibi "git!", "gitme!", "yap!", "yapma!" vs. demek yerine, istidlalde bulunup hükmünün ne tür faydaları ve sonuçları olduğunu söylüyor. Bu, Allah ve halkın samimiyet ve yakınlığının nihayetine ulaştırıyor. Sonraları dinî şahsiyetler dinimizde Tanrı'nın yerini alıyor ve düşüncelerimizde silsile-i meratip elde ediyorlar. Bunlar, İslam öncesi görüşlerdir, sonradan İslam'a girmişlerdir.

İyi Olana Tapma, Allah'a Tapma Değildir

İslam'da tapma Allah'a özgüdür. *"Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım isteriz."* (1/Fatiha Suresi 4). O biriciktir ve biz muvahhidiz. Fakat Zerdüşt dininde, Tanrı bir olmakla beraber yardım isteme ve tapma ona özgü değil; bilakis iyi, güzel,

faydalı ve yüce olan her şeye özgüdür. Bütün "Yeştler" tamamı, güzel ve Ahurai şeylerin tamamını, hatta mesela inek ve ateşi övme konusunda bölümler silsilesidir.

Gatlar'da gördüğümüz gibi Ordibeheşt, Hordad, Espend -Emşaspendlerin isimleri- Ahuramazda'nın sıfatlarıdır, özel isimler değil. Ama sonraki devirlerde bu sıfatlar nitelenenden soyutlanıyor, Ahura'nın zatından ayrılıyor ve Tanrı'nın yakınlaştırılmış şahsiyetleri, tanrılar ve melekleri haline geliyorlar. Bunlar Zorunlu Varlığın ve ezelî ve ebedî zatın -yani Tanrı'nın- sıfatları oldukları için ayrıldıklarında -müstakil melekler halini aldıklarında- öyle ebedîliklerini koruyorlar. Bu ise artık şirktir.

Diğer Tanrılar

Zerdüştilik dininde Emşaspendlerden başka tanrılar da vardır:

1- Soruş: İnsanın itaat, takva ve kulluğunun mazharı ve de yeryüzünde tanrıya itaat ve ibadeti tebliğ eden ruhanilerin mazharıdır.

2- Fere-i İzdî: Bereket ve kutsallık icat eden kutsal ruh. Bu ruh, hangi ruh ve cana girerse, o ruh ve can başarı elde eder; afiyet ve selâmete veya saltanat, makam ve erke ulaşır; dünya ve ahirette kurtuluşa erer.

Ahuramazda'ya yakarış ve tapmayla fere-i izdî elde edilebilir. Fere-i izdî eğer bir ruha girerse, o ruhun sahibi mutlu olur; aksi takdirde şakî olur.

3- Menter: Bu kelime hala kullanılan bir kelimedir; "Büyülenmiş" veya "Onu büyülemişler" diyoruz.

Menter, temiz dil, ağız, el, ayak, elbise vs. ile okunması gereken dualardan, virdlerden ve kutsal kelimelerden veya resmî mûbed tarafından özel bir kıraat ve ahenkle öğretilmesi ve beyan olunması gereken bazı durumlardan ve özgül dinî ve ruhani merasimlerden ibaret olmuştur.

Bu kelimeler, içinde mana ile gaybi ve gizli ruhun mevcut olduğu gizemli ahurai kelimeler gibi telakki ediliyordu. Kulak yo-

luyla dinleyenin ruh ve kalbine girdiği için Hıristiyanlığın rabbani akşam yemeğindeki kutsal ekmek ve şarabın yaptığı işin aynısını yapıyordu.

Bu gizli kutsal mübarek kelimelerin tekrarı sevaptır ve değerlidir, bir anlamı olmasa dahi; bu kelimeleri vird gibi tilavet etmek -anlamak için bir metni okumak değil-, etki bırakır. Gaybi ve gizemli bir kutsallığa sahiptir, insana dünyada ve ahirette lâyık olduğundan daha fazla mükâfatlar verir.

Bunun bizim dua kitaplarımızın haşiyelerinde yazılan sevaplara ne kadar benzediğini görüyor musunuz? Hâlbuki Kur'an'ın kendisi ve İslami dualar o kadar değerlidirler ki sevaba ihtiyaç yok. Meselâ "Ziyaret" ve "İrs"i her kim okursa, şuur ve şeref bulur, tarih felsefesi ve dünya görüşü elde eder ve her şeyi anlayabilecek bir güç kazanır. O zaman, bu insani şuuru yukarı taşıyanla meşgul olmak yerine şöyle der: Bu duayı günde üç defa kıbleye yönelerek okuyan herkesin yanına birden 70.000 huri dökülür! Bütün bunları ne yapmak isteyebilirim? Veya denizin köpüğü, çölün kumları veya gökteki yıldızlar kadar olsa bile günahlarından arınır! -Allahu Ekber, eğer insanın Hz. Nuh kadar ömrü olsa ve günah işlemeden bir an bile yaşamasa, yine de günah azalır!- Artık bu kelimelerin ne tür büyülü etkisi var ki, kâinatta ve hayatta bu kadar acayip etkiler bırakıyor ve Tanrı'nın adalet terazisini işin içinden çıkarıp atıyorlar?

Zerdüşt Dininde Kıyamet

Zerdüşt diniyle ilgili sahip olduğumuz ilk belge ve kaynaklarda kıyamete inanç yoktur. Fakat Sasani dönemi belgelerinde -ve bu sülâlenin yönetiminin sonlarına ait belgelerde- ortaya çıkıyor. Ben şöyle düşünüyorum: Kıyamet meselesi ve dünyanın "Gîtî" ve "Mînû", yani dünya âlemi ve ahiret âlemi diye taksim edilmesi; sonra terazi, cehennem ve cennet meseleleri veya yakınlarla evlenmenin haram kılınması gibi meseleler; eski Zerdüşt dininde var olan meselelerdir. -Gerçi Zerdüşt dininde var olmaması mümkündür-; ama sonraları İsrail ve Arya kültürleriyle ilişkide -Mezopotamya'da- ve İslami kültürle temas sonucu tedricen or-

taya çıkmıştır. Bu; ırki bir genellemeye ve sonuç almaya gidebilmek amacıyla, acayip bir hokkabazlıkla Zerdüşt'ün doğum tarihini M.Ö 329 ila 600 yılları arasından MÖ. 6000 yıllarına, hatta İskender'in saldırısından 6000 yıl öncesine götüren oryantalistlerin sözlerinin tam aksidir. Avrupalı -hangi din, mezhep, ideoloji ve mektebe mensup olursa olsun- bir çeşit egosantrizim, kendine tapma ile kendini her din, mektep, ideoloji ve felsefenin varlık sebebi menşei görüyor. Bu yüzden çocuklar hatta üniversitelilerimiz için yazdıkları kitaplarda bütün ilimler, felsefeler, düşünceler, ahlâklar, dehalar ve bütün sanatlar, Yunan ve Atina'dan başlıyor, -oryantalistinin Avrupa'nın neresinden olmasına bağlı olarak- Paris veya Londra'da sona eriyor.

Meselâ İbn Sina üzerine çalışan bazı oryantalistlerin, "O büyük bir dâhidir." veya "İslam ilk kez falan büyük meseleyi halletmiştir." ya da "Alkolü Razi keşfetmiştir." yahut "Işığın kırılmasını ilk defa İbni Heysem keşfetmiştir.", "Cebir ve mukabeleyi Hayyam icat etmiştir." gibi şeyler söylemeleri bu konuda size yanıltmasın. Bunlar Avrupalıların ders kitaplarında yoktur. Üniversite hocaları, propagandacılar, konuşmacılar ve yazarlar böyle şeyler söylemiyorlar. Belki Avrupa'da birkaç oryantalist vardır, ama onlar da resmî talim terbiye ve kültürden, üniversitelerden, hocalardan uzakta bir köşededirler. Bazen bunlar, bir üniversite veya bir ülkede birkaç kişiden fazla değillerdir. Bunlar da kendi uzmanlıklarının etkisi altında kişisel sonuçlara ve genellemelere varıyorlar. Bazıları da insaflı olarak Doğu'nun, Doğu felsefe, din, ahlâk ve sanatının vs. etkisi altında kalıyorlar. Bazılarının ise, "koltuğumuzun altına bir karpuz koyma" görevleri var (Onlardan fazla emin olmamak gerek!) Fakat Avrupalının genel kültürü (gerek Hegel olsun, gerek Ernest Renan olsun, gerek Sigmund Freud olsun ve gerekse...) egosantrizm, yani benmezkezcidir; ister Yunan'ı asıl kabul edip diğerlerini barbar ve vahşi görmek şeklinde, isterse şimdi olduğu gibi Avrupa'yı asıl olarak görüp beşerî medeniyet ve insan olarak tanımak ve gerisini yerli, doğulu ve duygusal kabul etmek; Avrupa'yı geri bildikleri her yerde,

riyakârca bir sıçrayışla öne geçirmek ve ileride olanları geriye çekmek suretiyle olsun Avrupalı ben-merkezcidir.

Fakat dinler tarihinin ve beşerî düşüncenin değişim tarihinin büyük övünç kaynaklarından biri olan tevhit meselesinde, bir problem ve güçlüğün malum olduğunu görüyorlar:

Avrupalılar Batı karşısında Doğu'yu, hakir görüyorlar. Böylece de hem Sami tahkir edilmiş, hem Aramiler, hem Araplar, hem Türkler, hem Moğollar, hem Çinliler ve hem de Hintliler, kısaca hepsi ikinci el ırk veya soy olarak tahkir edilmiş demektir.

Bugün Batı'nın dünya görüşü, on dokuzuncu yüzyılın dünya görüşünden farklıdır; dünyayı Avrupa'dan Yunan'a; Yunan'dan Avrupa'ya kadar hülasa eden dar dünya görüşünden. Çünkü Avrupalı üniversite öğrencisi de, İran, İslam ve Hind'e vs. varınca, kendi ecdatlarının nefesi veya kanı oralara henüz düşmediği zamanlarda da oraların büyük medeniyet ve kültürlere sahip olduklarını görüyor.

Irkların tarihine baktığınızda şunu görürsünüz: Aryailer -İranlılar ve Hintliler- Mezopotamya Sami ve Aramilerinden sonra - soylu, asil, insanlığın baş selesinin gülü Aryailerle mukayese edildiğinde, Hegel'in deyimiyle "Tanrı'nın bile kendini bilmeye erişmek için ihtiyaç duyduğu ırk" (!), daha aşağı bir ırktır- tevhide erişmişlerdir. Çünkü Aryailer arasında muvahhit sayılabilecek en büyük peygamber Zerdüşt'tür. Fakat sarih tevhit mektebinin kurucusu, baltayı kaldırıp mabetlerdeki putları tek tek kıran İbrahim'dir. İbrahim, milattan önce 1800 yıl öncesine; yani Zerdüşt'ün doğumundan 1200 yıl öncesine aittir (Konfüçyüs, Buda, Mehavira, Nanek de muvahhit olarak kabul edilemez; sadece Zerdüşt ırksal açıdan onların karşısına konulabilir ve bir şekilde muvahhit olarak tanınabilir). İbrahim'den sonra, Musa, İsa ve İslam peygamberi (bu silsileden) gelmişlerdir. İbrahim ve Musa, Zerdüşt'ten öncedir.

O halde ne yapmalı? Zerdüşt'ün yaşı büyülütlmeli! Nitekim tevhidi Sami ırkından alıp Arya ırkına bahşetmek için Zedüşt'ü sekiz bin iki yüz yıl geriye götürdüler.

SORU VE CEVAP

Soru- Acaba kölecilik, sahipliği ve köle ticaretinin fesadı, İslam'da haram kılınan içki kadar değil miydi ki İslam köle olgusunu resmen tanıdı?

Cevap- "Resmen tanıdı" demek yanlıştır! Bir zaman vardır ki bir devrim, düzen, din, mektep, ideoloji ve rejim sosyal bir olguyu resmen tanıyor; bir zaman vardır ki ona tahammül ediyor. Bu ikisi bir değildir. Bir sosyal olguyu resmen tanımak şu anlama gelir: Bu düzen, bu olgu veya olayı, sağlam bir sosyal olgu olarak kabul ediyor. Oysa tahammül etmek şu demektir: Fikrî ve itikadi açıdan onu mahkûm görüyor, kabul etmiyor; fakat sosyal maslahat ve sebepler bu olgu veya duruma geçici olarak tahammül etmesine neden oluyor. Ekseriya yaptıkları kınamalardan biri şudur: Neden falan kitabın yayınlanmasına veya falan sözün söylenmesine ya da falan şahsın sağ kalmasına izin veriyorlar? Oysa bu izin verme değildir. Bazen birini, bu sözleri söylemeye davet ediyorlar; bazen bu sözleri söylemesine izin veriyorlar. Bazen de o, sözlerini söylüyor, başkaları da ona tahammül ediyorlar. Bunlar, birbiriyle aynı şeyler değildir.

Ama kölelik olgusuna, devrimci sosyolojide var olan çoğu olgular gibi, bu düzen tarafından tahammül edilmiştir. Şöyle ki, şimdi de inkılapçı düzenler benzer olay ve olgulara tahammül ediyor, katlanıyorlar; örnek olarak, sosyal düzenlerde, her yerde "fahişelik" diye bir olaya izin verilmemiş ve fahişelik asla resmen tanınmamıştır; fakat tahammül edilmiştir. Bu şu sebeple böyledir: bu mevcut sosyal durum veya gerçeklik -fikrî bakımdan mahkûmdur- iki duruma sahiptir: Ya onunla şiddetli bir biçimde mücadele etmeli, onu yok etmeli ve onun toplumda ortaya çıkmasına izni vermemeliyiz ya da ona tahammül etmeli ve bu sosyal olayın ve böyle bir sosyal olayın meydana gelmesine yol açan ekonomik veya sosyal etkenlerin ortaya çıkış kaynağını kurutmalıyız. İnsani ve hukuki meselelerden çoğunu kabul eden Avrupa burjuvazisi düzenlerinde de kesinlikle böyle bir olay -fahişelik- kabul edilmiyor; fakat ona tahammül ediyorlar. Şu se-

beple tahammül ediyorlar: Eğer onu kaldırırlarsa, bu defa bütün bir topluma yayılma ve toplumu ifsat etme istidadı gösterebilir. Çünkü o sosyal bir gerçeklik olduğu için, onu, kontrolü, zayıflatılması ve araştırılması mümkün özel, sınırlı bir alanda tutuyorlar; aksi halde toplumun bütün bedenine yayılır ve her yere bulaşır ve dolayısıyla artık kontrolü asla mümkün olmayan bir noktaya gelir. Bir realist ile idealistin -isterse devrimci olsun- farkı budur. İdealist bir devrimci toplumda fahişeliğin olmaması gerektiğini söylüyor. Bundan dolayı gücü elde ettiği vakit "kötü namlı mahalle"yi tamamen kaldırıp yok eder; "Bu "utanç verici leke" toplumdan kaldırılmıştır diye mutludur! Sonra bakıyor ki, bu utanç lekesi, her yeri kaplamış. Onunla nasıl mücadele edeceğini bilmiyor. Bu olgu veya gerçekliğe o idealist gibi karşı olan bir realist, böyle yüzeysel, şeklî ve kanunî bir mücadelede bulunmak yerine, böyle bir olayı meydana getiren, böyle bir gerçekliği doğuran sosyal, ruhsal ve hukuksal etkenlerin ne olduğunu inceliyor ve o etkenlerle mücadele ediyor. Hâlbuki bu olaya zahiren tahammül ediyor. Bir süre sonra böyle kötü bir olayı ortaya çıkaran etkenlerin kökünü kurutabilir ve böyle bir faciayı doğuran sebeplerle mücadele edebilirse, faciayla mücadele etmiş olur. Fakat facianın kendisini yüzeysel [olarak] ezip yok eden kimse, bu olayı sadece avam katında ezmiştir, ama sosyal gerçeklik açısından güçlendirmiştir; zira o olayı ortaya çıkaran etkenler hala ortada kalmaya devam etmektedir.

Küba düzeninde devrim olduğu zaman, olaylardan biri şuydu: Bu ülke bütün Amerika kıtasının kumarhanesi olmuştu. Öyle ki seyyar kumarhaneler bile vücuda gelmişti. Özel otomobiller çeşitli dört yol başlarına veya ana caddelerin uygun yerlerine geliyor ve o yerin çocuk ve gençleri iki veya üç saat kumar oynuyorlardı. Sonra otomobil başka bir mahallede duruyordu. Bin yedi yüz küsurdan çok piyango vardı, çekiliş yapıyorlardı. Öyle ki, her Kübalı birey ve genç, sabahtan gece yarısına kadar kafelerde, yarışma ve çekilişlerin sonuçlarının teleksle gelmesini bekliyorlardı. Bütün halk da bu meşguliyeti alışkanlık edinmiş-

ti. Binlerce kişi, bu yoldan geçiniyordu. Bireysel açısından, toplumun ekonomik kurumlarından biri olmuştu. Fidel Castro iktidara eriştiği zaman, sosyalist düzen açık olarak kumara karşı olduğu için bir genelgeyle ve zorla kumarhaneleri kapatmak yerine kumar ve piyangonun meydana gelmesine neden olan ekonomik amil veya etkenlerle mücadele etti. Bu mücadele şekli, bir süre sonra orada kumarın gerçekten meydana gelmemesine yol açtı. Sadece oldukça az sayıda gruplarda kaldı. Toplumdan bir anlamda kökü kazındı. B yoldan ekmek yiyen kimselerin, ekmek yeme veya kazanma yolları değişti. Kumarın ortaya çıkmasına yol açan ekonomik düzen değişti ve olumlu bir üretim düzenine dönüştü. Sonra o durumlardan birini ve piyango türlerinden birini milli düzeyde tuttular, ortadan kaldırmadılar. Piyangoyu doğuran kökleri korumakla, sonradan meydana gelen boşluğun başka bir inhiraf şeklin doğmasına sebep olmasını engellemek için böyle yaptılar. Dolayısıyla tedricen kökünü kazıyabilmek için birini korudular. Onu da öyle bir şekle getirdiler ki örneğin herkes, üç tümen verebilir ve bir piyango bileti satın alabilir (bir biletten de fazla değil, o da haftada yalnız bir kez). Sonra eğer kazanamazsa -ki genellikle kimse kazanmıyor, o biletler boş değildir. Taksitler, kıymetli evraklar ve kağıt para olarak bütün halk için yapılan teşkilatlara, kamu konut sandığına ödeyebilir, bu boş biletleri. Yani öyle bir şekle girdi ki, piyango biletlerine katılmaları durumunda, piyango kumarının mefhum ve muhtevası yavaş yavaş ortadan kalktı; piyango formuna tahammül etmek ve sonra kök ve temelde, böyle hastalıkları meydana getiren ekonomik altyapıyla mücadele etmek suretiyle bir müddet sonra toplumda hiçbir sarsıntı, rahatsızlık ve hareket olmaksızın kökünü kazıdılar.

Köleliğin; ekonomik alt yapının, sosyal ilişkilerin ve bir grubun ahlâkının parçası olduğu bir toplumda[33] devrimci bir rejim gel-

[33] Hatta hemen şu sıralarda öyle adamlar görüyoruz ki, eğer onları tabir caizse tahta oturtsanız veya patron, efendi veya kral yapsanız bile, yine rahat durmazlar. Canları kapının eşiğine gidip elleri göğüslerinde durmak, hep rükû

diği zaman, köleliği sadece bir genelgeyle lağvetmek isterse, onu kaldırmak şöyle dursun tam tersine sağlamlaştırmış olur, hatta yasa dışı bir şekilde sağlamlaşır, yayılır. Bu, yüzde yüz köleliğin hızlanması ve genişlemesi demektir; şu anda çoğu ülkelerde olduğu gibi. Geri kalmış toplumlarda devlet, zahiren köleliği, kız çocuklarının âlim satımını yasaklamıştır; fakat yasal iken kontrol etmenin daha iyi olabildiğini görüyoruz. Şimdi de bir baba kızını küçükken bir aileye satıp parasını alıyor, büyüdükten sonar da ona veriyor. Eğer [bu aile] sahtekârlık yapıp bu kızın parasını vermez ve sonra onu bir köle olarak alırsa, [köle] kaçak eşya durumuna geldiği için ne bu şikâyet edebilir, ne de öteki! O halde eğer köleliği alt yapısını yok etmeden ortadan kaldırmaya çalışır, yasal formunu ortadan kaldırırsak, kaçak olarak ortaya çıkacaktır. Kaçak olarak ortaya çıkınca da daha çok yayılır ve kontrolü de imkânsız hale gelir.

İslam'da, hem İslam peygamberinin ve İslami rehberlerin ilk dönemlerinde, köleliğe karşı yaptıkları şiddetli hamlelerle ilgili -"Allah katında hiçbir iş, insan alıp satmaktan daha kötü ve daha nefret verici değildir." veya "Allah, insan satan kişi dışında herkesi affedebilir."-; hem de her çeşit kefareti veya her tür sosyal eylemi ya da her türlü sevabı köleleri azat etmekle ölçüp tartan[34] yasalar mevcuttur. Bir de sosyal kanunlar ve ekonomik düzen açısından bazı kanunlar söz konusudur ki sonradan ortaya çıktı ve öyle bir hale geldi ki, İslam forma geçici olarak tahammül etti; kökü, kaynağı, ekonomik düzenin değişimiyle, ahlaki değerlerin değişimiyle, bu olay külliyen ortadan kalkacak biçimde değiştirdi. Fakat ortadan kalkmadığını gördük. Bunun

halinde olmak ister. Ancak dalkavukluk ve meddahlıkla yaşayabilirler! Ahlâkî düzen bu şekilde kendini göstermiştir. Ekonomik düzenin unsurlarından biri gerçekten kölelik olmuştur; sosyal ilişkilerin temellerinden biri de, kölelik olmuştur.

[34] Meselâ Kur'an şöyle diyor: "Akabenin ne olduğunu biliyor musunuz? (ve mâ edrâke me'l-akabeh?). Fekku rakabeh ne demek? Yani bu akabenin ne olduğunu bilmiyorsun, ne kadar azametli olduğunu kavrayamıyorsun. Nedir? Bir insanı kölelikten azat etmede senin de katkın olmasıdır.

sebebi şu: İslam, sahip olduğu program esasına göre mesela on veya yirmi yıl zarfında köleliğin mutlak reddine varıyordunuz. [Fakat] programlaması ve gerçekleştirilmesi bitmedi. Ortada eşraflık ve köle tüccarı efendiler vardı; bunlar bizzat Peygamber adına, egemen oldular ve sonra kölelik fıkhını vücuda getirdiler. Onu fıkhi bir şekle getirdikten sonra, İslami bir kanun şeklinde ortaya çıktı. Hâlâ da tarif ediliyor, henüz vazgeçmiş de değiller! Hala konu şudur: Bir kölenin yarısı, mescide aittir ve vakıftır, yarısı ise efendisine aittir; bir gün mescitte, bir gün efendisinin yanında çalışması, Cuma günü de tatil yapması ve dolayısıyla Cuma günü ne mescide ne de efendiye ait olmaması kararı söz konusudur. O gün, biri onun başına bir taş atıyor ve başından kan akıyorsa, diyetini benim -taş atmışım- ödemem gerek. Şimdi dahi "ilmî" bahis şudur: Verdiğim bu diyet, bu kan bedeli, mescide mi gidiyor yoksa patrona mı?! [Bu konuda] fikrî ihtilaf çoktur! Ulemadan bazıları bana ait olduğunu söylerken bazıları, Allah kuldan daha fazla hak sahibi olduğu için mescide ait olduğunu söylüyorlar; bazıları da efendi yarısını mescide vakfettiği için efendiye ait olduğunu söylüyorlar; diğer bazıları ise onun bizzat kendisine ait olduğunu söylerken bazıları da ihtilaf ortadan kalksın diye yarısı patrona, yarısı Allah'a aittir diyorlar! Sanki şimdi İslam toplumunun ıstırabı buymuş ve bütün meseleler hallolmuş gibi.

Bu yüzden sonra eğer [köleliğin] ortadan kalkmadığını gördüysek, bu asla koydukları kurumların ve giriş yaptıkları şeyin asla olmamasından dolayı değildi. [Niçin!] oluyordu? Bundan sonra da köleliğin, üretimin bir etkeni olduğu, yani Avrupa feodalitesinde kölelerin, köylülerle işçilerin bir parçası olarak bölük bölük, dalga dalga var oldukları Avrupa'nın tersine İslam'da eşraflığın galip gelmesiyle ve bu programların genel olarak ortadan kalkmasıyla ve de sloganların dışında her şeyin değişmesiyle alt yapı oradan kalktığını gördük. Bununla beraber İslam'ın kölelikle ekonomik açıdan yaptığı haklar savaşımının, köleliğin İslam toplumlarında realitede ortadan kalkmasına ve sadece hizmetçi

kölelik şeklinde kalmasına neden olduğunu görüyoruz.[35] Hâlbuki Avrupa'da kölelik, üretim köleliği şeklindeydi. Yani bir sınıf -milyonlarca köle-, daima üretime katılıyordu. Bu yüzden İslam, köleliği bu şekilde resmen tanımadı. Nitekim başka şeylerden birçoğunu da resmen tanımadı. Bu kötü olgunun ortaya çıkış etkenlerinin kökünü kazımak amacıyla onunla mücadele etmek için tahammül etti. Bu program yenilgiye uğramasına rağmen, Batılı sistem veya düzenlere göre başarılı oldu.

Soru- Zerdüşt hakkında sadece iki nokta üzerinde durdunuz. O da, Zerdüş'ün muvahhit olduğu ve Ahuramazda'yı getirdiği hususlarıydı. Pekiyiyi, bütün bu tanrılar, yaratıcılar, meydana getiriciler ve talimatlar neyden olmuştur? Eğer ilave edilmişse, Zerdüşt ne demiş ve bu ikisi dışında ne meydana getirmiş, ne yapmıştır? Siz zımnen bunca Avesta tanrılarının ismini söylediniz ve sonra şöyle buyurdunuz: Zerdüşt geldi ve Ahuramazda'nın büyük tanrı olduğunu söyledi. Acaba bunlar Zerdüşt'ten önce miydi? -Zerdüşt, Ahuramazda'yı onların yerine mi geçirmiştir- yoksa onlar sonradan mı meydana geldiler?

Cevap- Bu tanrıların tamamı, Zerdüşt'ten önce vardı; fakat her biri bağımsız birer kişiliğe sahip tanrılar şeklinde idiler, ancak büyük ve küçük diye hiyerarşiye sahiplerdi. Zerdüşt'ün yaptığı iş şuydu: Bir tanrıyı yaratıcı olarak belirledi -Ahuramazda-; onun hareketinden önce var olan diğer Arya tanrılarını, kabul edildiğinde tevhit düzenine aykırı olmayacak şekle getirdi. Nasıl? Bu tanrılardan bazılarının zatî gerçekliklerini, aynî varlık olarak inkâr etti ve bunların varlığı yoktur, [bilakis] Ahuramazda'nın sıfatları vardır, dedi; meselâ şimdi bizim Allah'ımız var, sonra "Rahman" ve "Rahim"imiz var; "Cebbar" ve "Rezzak"ımız var. Eskiden, Zerdüşt'ten önce Rezzak, rızkı taahhüt eden bir tanrı idi. Rahman, rahmet müvekkili başka bir tanrıydı; Cebbar,

[35] Domestik kölelik, kölelerin, üretimde çalışmadığı bir köleliktir. Fakat eşraftan bazı aileler; "süslenme", "poz verme", gösteri, eşraflık ve güç alameti vs. olarak evin işi için bir iki köleyi evde bırakıyorlar, alıp satıyorlar. Bu, süslenme köleliği veya sembolik ya da domestik kölelik, yani hizmetçiliktir.

cebri üstlenen bir diğer tanrı idi. Halik, yaratma müvekkili, yaratış tanrısı da bir tanrıydı. Tanrı, büyük mabut anlamında başka bir tanrı idi. Ama Zerdüşt geldi ve dedi ki, Ahuramazda birdir. Rezzak adında bir müvekkil yoktur; Rezzak, Ahuramazda'nın kendi sıfatıdır. Hallâk adında bir müvekkil yoktur; Hallâk, Ahuramazda'nın sıfatıdır. O halde Emşâspendler -Hordad, Ordibeheşt, Ferverdin ve Humen- melekler ve tanrılar, Ahuramazda'dan bağımsız değildirler; Ahuramazda'nın sıfatlarıdırlar.

İkincisi izdân (tanrılar) idi. Zerdüşt'ten önce onlar da Ahuramazda'nın yanında küçük tanrılardı. Ama Zerdüşt, Ahuramazda'yı üste yerleştirdi ve bütün bu tanrıları da büyük tanrı Ahuramazda'nın mahluku, abidi ve astı konumuna yerleştirdi. Bu şekilde o önceki Aryai şirk dininin çeşitli ilâhlarını kabul etmek ve tanrılar arasındaki ilişkileri ve hiyerarşiyi değiştirmek suretiyle tevhidi bina etti; öyle ki, şimdi bizim tevhidimizde de, her biri dünyada bir işi yapmakla görevli -fakat Allah'ın yaratıkları olup O'nun iradesini yerine getiren ve O'ndan izinsiz asla hiçbir iradeye sahip olmayan- meleklerin var olduğuna inanç; Tevhide darbe vurmuyor. Eğer yine İslami dille konuşmak istersek, Zerdüşt, Ahuramazda'nın karşısındaki Aryai tanrıları, Ahuramazda'nın iradesindeki meleklere tebdil etti.

Soru- Siz bazı yazılarınızda Sami peygamberlerin halk arasından gönderilmiş çobanlar olan ümmi peygamberler olduğunu; fakat Sami olmayan peygamberlerin eşraf kökenli peygamberler olduğunu söylediniz; nitekim Zerdüşt'ün kendisi, Moğ babadan ve dehgan -yani feudal- annedendir. Buda böyle; Lao-Tsu böyle; Mehavira böyle mi...?

Cevap- Bu, bunlar eşraf sınıfına bağlı oldukları için yalancıdırlar demek istediğim anlamına gelmez. Böyle bir genelleme yapmak istemiyorum. Bu gruplandırmayı sadece ve sadece bunların bir sosyal düzende kendi sınıflarına bağlılıkları hakkında sınıfsal bir tahlil olarak yaptım. Yoksa onlar, mutlaka batıl üzeredirler, bunlar ise halkın parçası olduklarından dolayı mutlaka hak üzeredirler demek için değil. Asla bu anlamda değil söylediklerim.

"Muhamme'in Siması" nda veya başka bir yerde İbrahimî peygamberlerin halkın bir parçası olduklarını ve daima halkın lehine, güçlülere karşı zafere erdiklerini; Aryai ve Çinli peygamberlerin, hatta Yunan filozoflarının ise eşraftan olduklarını ve bundan dolayı da onların mektep ve hidayetlerinin halkın lehine değil, eşrafın lehine olduğunu söylediğimde, doğal olarak bu söylediklerimden, onları Tanrı'ın halis elçileri olarak kabul etmediğim anlamını çıkarmaları mümkündür.

Bunun cevabını şu şekilde vermek isterim: Eğer tam olarak dikkat ederseniz, ben asla Zerdüşt'ün veya diğer peygamberlerin hiçbirinin Allah'ın hakla gönderdiği peygamberler olduğunu asla söylemedim. Aynı şekilde onların hepsinin hokkabaz yalancılar olduğunu da hiçbir zaman söylemedim. Bu iki şeyden hiçbirini söylemedim. Bugün veya önceki hafta söylediğim şey şudur: Zerdüşt -kitaptan çıkardığı şekliyle- tevhit ile şirk arasında bir salınıma; tevhit eşiğinde gelişmiş bir şirk veya tekâmül etmemiş bir tevhide sahiptir. Bugün söylediğim şey, iki meseledir -eğer siz böyle sonuca vardıysanız artık bu sonuca gitme, size aittir-: Biri, hak peygamberlerin sadece Sami peygamberler olduğu ve diğer büyük milletlerin peygamberinin olmadığı sözüdür ki, bu Kur'an'ın metnine, Ali'nin sözünün metnine aykırıdır. Bizim tarihî dünya görüşümüz şudur: Bütün milletlerin hareketi, nübüvveti olmuştur. Binaenaleyh örneğin kesinlikle İranlının peygamberi olmuştur, Hintlinin peygamberi olmuştur. Bu başlı başına bir konudur. Diğer meseleye gelince; Buda, Lao-Tsu, Mahavira, Zerdüşt veya Mani'nin vs. tanrısız ve dinsiz olduğunu iddia ettiklerini söyledim, onların kesin olarak Allah tarafından gönderildikleri gibi bir yargıda bulunmadım. Tabi-i ki bunların kesinlikle Allah tarafından gönderilmiş kimseler olmadıkları şeklinde de yargıda bulunmadım. Fakat İranlı'nın bir peygamberi olmuştur dediğim zaman, başka bir şeyi ispatlamam gerek. Acaba konferansta Zerdüşt'ün de tevhit sahibi olduğunu söylediğim zaman, bu; İranlı'nın sahip olduğu -Ali'nin ifadesiyle- ve mutlak surette sahip olması gereken -Kur'an'ın sözüyle- peygamberinin kesin olarak Zerdüşt olduğu anlamına mı gelir? Hayır ben bunu bilmiyorum.

Veda dininin -Hint'in en büyük dinidir ve Buda bu dinin reformcusudur- peygamberi veya peygamberleri hiç tanınmamışlardır. Elbette Veda dininde ve Upanişadlar'da öyle damarlar var ki bunların, sahteci, uydurukçu bir zihnin eseri olmasının veya bir filozof ya da şairin böyle şeyler söylemesinin mümkün olmadığını görüyoruz. İnsan bir yere ait bir damar olduğunu hissediyor. Ben şimdi İncil, Tevrat ve Upanişadlar'ı -kendi inançlarımıza göre değil-, tarafsızca okuduğum zaman, hangisinin Tevrat, hangisinin İncil, hangisinin MuSâdan, hangisinin İsa'dan, hangisinin Mahavira'dan veya Upanişadlar'ın meçhul yazarlarından olduğunu tanımasam, inanıyorum ki, Upanişadlar'ın diğer iki tanesinden daha fazla vahiy ve hakikate yakındır. Burada, zaman zaman büyük bir söze erişiyorum; [oysa ki] orası yüce düşüncelerle doludur.

Ama Zerdüşt'le ilgili sözüm şudur: Ne yüzde yüz peygamber olduğuna inanıyorum, ne de yalancı olduğuna. Kur'an'ın bahsettiği -ve İran'da da çıkması- gereken o peygamberin ne yüzde yüz Zerdüş olduğuna Zerdüşt olduğuna inanıyorum, ne de o değildir diyorum. Bunların hiçbirine cevap vermiyorum. Çünkü verdiğim cevabın akli, mantıki, naklî veya nassa dayalı bir temele oturması gerektiği gibi taassubum var. Gerçi halk, genellikle meselenin çabuk halledilip sonuca varılmasını seviyor ve ekseriya diyor ki; "Sen hiçbir netice almadın ve böylece havada kaldın!"

Bizim, bir öğretmen, bir konuşmacı veya bir yazardan, hemen sonuca varsın ve elimize belli ve kesin bir şey versin diye sürekli beklenti içinde olmamızı içeren bu alışkanlığı kendi içimizde öldürmemiz, terk etmemiz gerek; neye eriştiğimizi, nasıl bir sonuca vardığımızı, ne gibi bir faydasının olduğunu anlayabilmemiz ve böylece araştırma dosyasını daima açık tutabilmemiz için bunu yapmamız lazım.[36]

[36] Burada bulunanlardan biri "mefhum (anlam, kavram) nedir?" sorusunu yöneltiyor. Anlaşılıdığına göre bu, "Ârî İn Çenîn Bûd Ey Birader" (Evet Bôyleydi Birader) konferansıyla ilgilidir. Muallim Şehid, sonraki konuları bu soruya cevapta ele almaktadır (Farsça yayıncının notu).

"Âri İn Çenin Bûd Ey Birader"de (Evet Böyle idi Kardeşim-çev.) ben tarih araştırmacısı değilim, kelamcı değilim, filozof değilim, sosyolog değilim, hiçbir şey değilim, ben köleyim. Benim artık bununla bir işim yok; "Eğer insan, Gatalar'ı incelerse bazı yerlerde eski dilbilimin oranın tevhit olduğunu gösterdiğini anlar. Fakat Yeştlerin Vendidad (veya Videvdat-çev.) ve Visperad'ine (veya Visprad-çev.) bakarsa..."; Beyefendi, kölenin Visperad'la bir işi yok ki! Rarih boyunca benim kurtuluşuma yardım ettiğini gördüğüm şey, benim için haktır. Bana yardım etmediğini ve beni hatırlamadığını gördüğüm şeyle, -hak olsun batıl olsun- asla bir işim yok! Bu yüzden o kuyunun kenarına oturup köle olarak konuşan [ben] -araştırmacı, tefsirci, kelâmcı, filozof ve ve tarihçi olarak değil- köleyim. Sadece kendimin ve ailemin kurtuluşunu düşünüyorum ve tarih boyunca sınıfımı görüyorum. Orada, kendi derdim adına konuşuyorum, bir Müslüman gibi değil. Eğer bir Müslüman gibi konuşursam ne yapmam gerek? Orada Musa, İsa ve Hz. Peygamber'i tutup hepsini birbirinin safına yerleştirmem [gerek]! Yoksa böyle değil mi?

[Fakat] ben o şekilde karar vermiyorum; görüyorum ki, ben burada bir köleyim; 5000 yıl boyunca, Hz. İsa gelmiş, hem de Tanrı tarafından gönderilmiş (bazen kendisi tanrı oluyor! Bundan daha ötesi de yok!). Fakat barış yapın diyor, birbirinizin yüzünü öpün ve salavat getirin! Beyefendi, ne salavatı getirelim? Bir köle -Filistin'de ve bu ırkta, bütün [bu] 5000 yıl boyunca kanımı emmişlerdir- hemen şimdi, geçmişte ve gelecekte kanımı emen kimseye nasıl salavat [getireyim], birbirimizi nasıl sevelim?

[Eğer o] Tanrı katından bile gelmiş olsa benim işime yaramaz, derdime derman olmaz! Ben köleyim, kurtulmak istiyorum. Köle olan ve sadece Tanrı tarafından gelmemekle kalmayan, ayrıca okuma yazması da olmayan şu Spartaküs'ü ele alıyorum ve tarihte onu rehber olarak kabul ediyorum. Fakat İsrailoğullarının 70.000 peygamberi bizimle ilgili değildir; o başka bir "defter" ait, bu ise bir diğer "defter"e; Bunun itimatnamesinin doğru olup olmadığı bizimle ilgili değildir! Orada Ali'yi nasıl ele al-

dığımı da görüyorsunuz: Tarihte daima yenik ve aldatılmış olduğumuzu görüyoruz! Bir defa Allah yolunda savaşmalısın demişler, bir defa Firavun'un yolunda. Bir defa da başka bir olda vs. Ben onları artık anlamıyorum. Her zaman görüyoruz ki, herkesin geldi ve yeni bir hareketi işbaşına getirdi; bizi hep "süründürmüşler, uyutmuşlar"! Sadece efendiler, patronlar değişmiş: Zindana saldıranlar beni kurtarmaya gelmiyorlardı. Zindancıyı kovup onun yerine geçmek için geliyorlardı. O gelen, iyi olmuş, kötü olmuş bana ne! Nitekim Ali hakkında eğer "Kardeş, 5000 yıl sonra gelmişim ve "Ali'nin Şiası" olmuşum." diyorsam, yine köle olarak Ali'nin Şiası olmuşum; Ali, bu Ali de olsa ve hak ile vasi de olsa böyle. Ama tanıdığım Mesih gibi, birbirinizin yüzünüzü öpün ve salavat getirin dese, ben yine köleyim. Gerçek ve hakiki Mesih'in kim olduğunu ben bilmiyorum. Ben araştırmacı değilim ki! Ben 2000 yıldır dünyada olmuş ve olan Mesih'i tanıyorum. Ben Mesih'i ilmî araştırmalar üzerinden tanımıyorum, keşişler üzerinden tanıyorum. Bu keşişlerin bizi daima talan ettiklerini görüyorum, tıpkı Romalılar (...) gibi bu beyefendi önce Sezar olup bizi kamçılamış, vurmuş ve öldürmüş; askere alıp savaşa (...) göndermişti. Bu bey bugün papa olmuş, Sezar'ın senatörleriyse kardinal olmuşlar. Pekiyi, güzel! Benim gibi bir köle için fark eden ne? O altın ayakkabılar giymiş, şimdiyse balıkçı ayakkabıları giyiyor; çıplak ayaklı olan bende için değişen ne?

Ben, Ali'nin o irfani makamlarını, o manevi makamlarını ve o azametlerini anlamıyorum! Görüyorum ki, bir adam gelmiş, benden önce bu sapmanın kurbanı olmuş. Sonra kılıç adamı olduğunu görüyorum; ama kan, toprak, güç ve iktidarların hizmetindeki kahramanlar gibi değildir. Söz adamıdır; ama Demostenes gibi kendi hakkını elde etmek için çalışan, Bossuet gibi Louis'nin sarayının teşrifatı için konuşma yapmıyordu. Soyluluğun ve sosyal haysiyetin adamıdır, ama bir amele gibi, benim gibi iş yapıyor, çalışıyor. Hanımı, tarihin ve kendi kavminin en büyük şahsiyetinin kızıdır. Fakat benim köle kızkardeşim gibi, senin köle kız kardeşin gibi çalışıyor. Açlık çekiyor, dert ve ıstırap çe-

kiyor, mahrumdur, yoksuldur. Bu yüzden onun kölesiyim, diyorum. Bu, çeşitli dinlerde, milletlerde, fırkalar hakkında çeşitli araştırmalar yapıp da Şia'nın daha iyi olduğunu görmüş değilim. Yani böyle yaparak şii olmuş değilim. Ben onları anlamıyorum; çünkü ben köleyim.[37] Eğer ben burada felsefi, kelami ve dinî tartışmalar yapsaydım, bir köle olan benim çenemle, kardeşim olan bir köleyle konuşsaydım, bir kölenin diliyle konuşmam gerekirdi. Orada enbiya ve evliyanın vs. yolundan Ali'ye gelmedim. Zehire bulanmış tarihi kaderimin yolundan, bu beş bin yıl boyunca öyle bir kimsenin evine geldim ki, diğerlerinin bir dinî yoldan ulaştıklarını görüyorum. Benim kılavuzum araştırmalarım, kitaplarım, mantıkî istidlâlim olmadı ki Ali'yi bana göstersin; yazgım, ıstırabım ve açlığım (...)

"Nâme be Birader"de (Kardeşe Mektup) şöyle demiştim: "Kardeş; senin olmadığın bu beşbin yılda...”; [zira] beş bin yıl önce kardeşim öldü; peygamberler, hakîmler, filozoflar vs. hep ondan sonra geldiler; onun bundan haberi yok. Bunların hepsi, iki üç bin yıl önce gelmiştir. O bunların hepsinden önce ölmüş. Bundan dolayı ben şimdi ona rapor veriyorum. Raporlardan biri şudur: "Kardeş ben bir yerde sarsıldım; Azerbaycan'da bir peygamberin çıktığını ve nur ve karanlıktan bahsettiğini söylediler, nur ve zulmetten, kötülükle iyiliğin savaşından, şer ve hayrın savaşından, gündüz ve gecenin savaşından. Aydınlığın bize geldiğini söyledim; ışıktan, kutsal Ahurai Azer'den bahsediyor. Dedim ki, beş bin yıllık bu karanlık gecemizde, ayaklarımızın önünde pak bir şule parlamış, Ahura'nın bir şulesi. Hâlbuki hayatımızda tutuşup alevlenen bütün şuleler, Nemrudî şuleydi. İzimizden gel-

[37] Muhammed Ali Afgani'nin *"Şovher-i Ahu Hanum"* (Ahu Hanımın Kocası-çev.) kitabını görüp görmediğinizi bilmiyorum? Çok değerli bir kitap. İlk kez son yıllarda gerçekten bir roman sahibiz ve ... sahibiz; fakat ilk roman bu *"Şovher-i Ahu Hanum"*dur. Ancak orada görüyoruz ki, meselâ Recep Ali'den bahsediyor: Onun özel bir tip olduğu ve nasıl konuşması gerektiği malum. Sonra Sokrat, Eflatun ve Heidegger'in sözlerini beyefendinin dilinden işitiyoruz! Felsefî tartışmalar yapıyor! Bu yanlıştır; sözün edebiyatta, tarihte veya eserde gösterdiğimiz tipe uygun olması, bu beyefendinin çenesiyle uygun olarak ortaya konması gerek.

mesini bekliyordum. Baktım ki, Azerbaycan'dan Belh'e Viştaseb Şah'ın yanında yola düştü. Bir kızını Camasb Han'a verdi. Camasb Han'ın kızını da kendisi aldı"! İki tarafın faydasına!

Şimdi siz diyorsunuz ki, sen burada bu peygamberin muvahhit olduğunu -Gatalar'da-; hak olduğunun ve sonra hokkabazlık yaptıklarının; düzenbazlık yapıp aristokrasiyi, seçkinciliği getirdiklerini ve Mezdisna'nın diniyle karıştırdıklarını.." söylüyorsun. Ben onları nereden bilirim ki?! Araştırmacı da değilim! Ben ne bileyim, onun başlangıçta iyi olup da sonra bozulduğunu? Hayatımda etki bırakmadığını gördüm. Mesih'in kölelikte benim derdime derman olmadığını söylediğim zaman -Onun artık hüviyeti sağlamdır!- siz şimdi Zerdüşt'ten [ne bekliyorsunuz?]

Soru- Hz. İbrahim'in şirkle mücadelesi, sınıfsal ihtilaf doğuran ve bu sınıfsal ihtilafı izah edip meşrulaştıran şirkle mücadeledir. Biz Müslümanların İbrahim'in mücadelesi hakkında bildiğimiz şey, o malum putlarla olan mücadeledir. İbrahim, o putların hepsini kırdı ve gürzü büyük putun eline verdi. Biz bundan başka bir şey bilmiyoruz; eğer bundan başka ise, nereden bilelim?

Cevap- Bir kişi, bir grup ve bir sınıf hakkında; "Bunların tümü kötüdür, mezhepsizdir, dinsizdir, bilinçsizdir vs." diyor ve küfrediyordu; arkadaşı şöyle dedi: "Hepsini bir kenara attığın bu insanlar arasında menfaatçiler de var, iyi adamlar da." "Birini söyle" dedi. Arkadaşı dedi ki, "Benim ve senin tanımadıklarımız; benim söyleyemediğim, seninse tanımadığın kimseler. Anlaşılıyor ki iyi insanlar var. Aksi halde sen ve ben mutlaka tanırdık"! Eğer bizler hangi etkenlerin, ne tür şeylerin ve kimlerin fikrî inhitatımıza sebep olduğunu anlarsak,[38] onların tarih ve coğrafyadaki karşılıkları idrak eder, toplumsal veya dinî eşekleştirmenin etkenlerini bulur ve böylece doğal olarak onunla mücadelede bir bilince erişiriz. Aslında bunun bizzat kendisi bilinçtir.

[38] Diyorlar ki, "şimdiye kadar hep konuşuyorduk. Sen hep dertlerden bahsediyorsun, ama devadan söz etmiyorsun". Hayır! Asla! Biz şimdiye ka dar dertten bahsetmiyorduk. [Bilakis] dertten inliyorduk. "Dertten inlemek", "dertten bahsetmek"ten ayrıdır.

İbrahim ve şirk meselesinin ne anlama geldiği ve açıkladığımız şekliyle sadece put kırma olayından ibaret olmadığı hakkında, kendimden birkaç örnek vermek zorundayım: Birinci yol, dinlerdeki put ve tanrıları incelemedir. Elbette orada şirk sosyolojisi hakkında bir şeyin yazılmamış olduğunu şimdi anladım; fakat tarih boyunca şirk dinlerindeki tanrıları, bugün veya diğer konuşmalarda örneğini söylediğim bu algılayış ve tahammülle - ki putlarla şirkin sosyal ve tarihsel rol ve işlevleri olmuştur-araştırdığınız zaman, çeşitli tanrıların veya çeşitli tanrılara tapmanın, sosyal sınıflar, sosyal sapma ve beşerî sosyal çelişki açısından ne gibi rollerinin ve işlevlerinin olduğunu inceleyebilirsiniz. Bunu tanıdığımız ve şirkin toplumdaki rol ve işlevini tek tek bulduğumuz, idrak ettiğimiz zaman, ben inanıyorum ki bu ilke ve esasa göre gerçek tevhidi bize öğretebilecek en büyük etken şirktir.[39] Şirkin tezahür ve sembollerini reddedici ve ezici bir peygamber olarak Hz. İbrahim'in işinin değerinin; tam manasıyla, sadece felsefi, metafizik bir konu olarak değil, aynı zamanda insanlık toplumu meydanında ve tarihsel değişim süreci içinde bir hareket olarak ve de sosyal istismar, sömürü, istibdat ve şirkin sınıfsal düzenleri temelinde ne olduğu; O'nun işinin geçmiş tarihsel dosya ve bir hatıra değil, ne kadar "pratik", aktüel ve canlı olduğu anlaşılır, ortaya çıkar.

İşaret ettiğim gibi, bu iş için Tahran Edebiyat ve İnsani İlimler Fakültesi'nde "Şirk Sosyolojisi" başlığıyla bir konferans verdim. Bu elbette metot açısından değerlendirilebilir; fakat bütün içeriği bu değildir. Aslında konu şudur: Birincisi şirk sosyolojisi ve tevhit sosyolojisidir. Diğeri "Âdem'in Varisi Hüseyin" isimli bir yazımdır; bazıları onu okumuş olabilir ve orada ne söylediğime dikkat etmiş olabilirler. Biri de İrşad'da verdiğim "İbrahim ile "Buluşma" isimli dört konferanstır. Orada, iki konuşma, sadece sosyoloji ile tarih felsefesi açısından İbrahim'in işine ve onun işinin beşerî ve

[39] Eğer şirki anlamazsak, tevhidi anlamamız mümkün değildir. Ancak şu tekrarladığımız şey farklı: "Allah birdir ve daha fazla değildir" ve "bir sınıfta iki öğretmen [olamaması]" nedeniyledir. Güzel de, eğer böyle olsaydı, tevhidimiz de ortadan kalkardı.

fiilî oluşuyla sosyal düzen üzerindeki etkisine ayrılmıştır. Biri de yine aynı yerde verdiğim "Felsefe-i Tarih der Edyan-i İbrahimî" (İbrahimî Dinlerde Tarih Felsefesi-Çev.) konferansıdır.

Soru- Kur'an şöyle buyuruyor: *"İyi bilin ki Allah'ın dostlarına korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de."* (10/Yunus Suresi 62). Hâlbuki defalarca ilim ehlinden şunu işittim: Mevla Ali (a) Allah'tan çok korkardı, başkalarını da Allah'tan korkmaya teşvik ederdi. Acaba velayet istidlali için bu ayetten yararlanmak gerekir mi gerekmez mi?

Cevap- Kur'an'da şu var: Allah'ın evliyasının, Allah'ın kendisinden korku ve ürkmesi yoktur. Allah'ın veli kullarına ne bir korku, ne de gam vardır. Hâlbuki Hz. Emir (tarihte yazılıp söylendiğine göre) Allah'tan herkesten daha çok korkuyordu. Elbette burada, iki telakki ve kavram vardır: Biri; insan, üst aşamaya ulaştığı zaman, artık onun için Allah'tan bir korku ve gam yoktur. Diğeri ise; aksine insan, Allah'ı tanımada ilerlediği ve Allah'a yakınlaşma yönünden ruhsal gelişme kazandığı ölçüde, korkusu artar. Bu nedenledir ki sadece bilginler Allah'tan korkarlar.

Farsçada şu iki korku arasındaki fark için, maalesef bir lügat yok; biri, "haşyet"tir; ruhsal yüksekliği ve Allah'a yakınlığı artanın, Allah'tan haşyeti de artar. Diğeri ise [havfdır]; küfür, sapıklık, pislik, günah ve cinayetten el çekip bu yola ve dine inanan kimse için artık bir havf ve korku yoktur. Bu iki kelime, iki kavramdır. Farsçada her ikisine "korku" diyoruz. Tıpkı takvaya da Allah'tan korkma dediğimiz gibi: "İttekullah", yani "Allah'tan korkunuz"! "Haşyetullah"a da Allah'tan korkma diyoruz. Havf da korku manasınadır! Hâlbuki havf ve gam, insanın sapıklıktan, sapmadan, dalaletten korkmasıdır. Bu yüzden diyor ki, yola geldin mi, artık korku ve havfın olmaz. Kur'an, sadece evliya için değil, ilaveten Ehlikitaptan (Yahudiler, Sabiiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlardan) iyi iş yapan, Allah'a ve kıyamete inanıp yola gelenler için de şu ayeti söylüyor: *"Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir de."* (2/Bakara Suresi 62). Fakat Allah'tan haşyet, O'nun azameti karşısında kendimizi hakir görmemiz anlamındadır. Bu, insanın, mutlak yücelik ve azamet

karşısında ve de ebediyeti hissetmesinde amil olan korku karşısında kendini haşyet halinde gördüğü kendine özgü bir duygudur. Bu sapmadan korkma değil, bilakis mutlak bir güzellik ve azamet karşısında heyecan, hayret, şaşkınlık ve titreyiştir.

Burada insanın idrak ve ihsası ne kadar büyük olursa, mutlak ebediyet ve azameti o oranda daha çok tanır, anlar, hisseder, O'nun karşısında daha fazla titrer; idrak ve ihsası küçüldükçe de daha rahat ve emin olur. "Ben falan işi yaptım, artık rahat ve temizim" diyen insan, öyle rahattır ki, hiç bir yer bu kadar rahat değil! -Tıpkı ilimde olduğu gibi: İlim cahilliği, cahilliğin cahilliğinden başka bir şeydir-. Eğitimsiz, okuma yazması olmayan insan, bilmeyen insandır; eğitimli, okuma yazma bilen, bilgin insan ise ilmi arttıkça "bilmiyorum"ları da artan insandır.[40]

İslam'da takva, zihinde sahip olduğumuz önceki zihinsel ve sübjektif anlayışla karışmıştır. Nereden malum oluyor? Tercümesinden. Takvanın tam aksine tercüme ediliyor, çevriliyor: Takvaya, sakınma veya perhizkârlık diyoruz. Takva artık çok tatlıdır! Beyefendi! Sizin işiniz nedir, meşguliyetiniz nedir? Perhiz ediyorum, sakınıyorum (Çünkü "kâr" ve "gâr", benzer sıfat oluştururlar. Yani aslında meslek sahibi olan kimse). İşim sadece bu perhizdir! Bu, artık acayip bir şeydir.[41] Aslında perhizle de meşgul olunmadı. Hiçbir zaman kötü bir iş yapmayan insan (...) nasıl bir kötü iş yapmıştır? Sorumluluk sahibi ve hayat kargaşası ve mücadelesinin tam ortasında olan, ama sürçüp yanlışa düşmeyen, kendini pazarlayıp satmayan, leke kabul etmeyen ve temiz kalan bir insanın değeri vardır. Onun işi, perhizkarlık değildir.

[40] Mesela bir öğrenci vardı; fiziği yirmi idi. Öğretmeninin fiziği ise sıfır idi! Bu öğrenci dünyaya baktığı zaman, artık başka problemi yoktu (Yeni fizik, dünyanın bütün olaylarını halletmiştir!); gökyüzüne baktığı zaman, hem bulutu tanıyor, hem yıldızları tanıyor, hem de uzayın niçin mavi olduğunu biliyor. Başka da artık bir problem yok!. Ama Max Plank veya Einstein gibi bir insan gökyüzüne baktığı zaman, sürekli karşısında yağan meçhuller ve soru yağmuru görüyor. Herif diyordu ki, ben dört temel iş biliyorum. Başka teferruata ait şeyler de var; başka bir şeyin olması da imkan haricidir!

[41] Filan kişi "Nerede çalışıyorsun?" dedi. Şöyle cevap verdi: Bir kardeşin yanında. "Pekiyi o kardeş ne iş yapıyor?" diye sorunca dedi ki çalışmıyor!

Perhiz yapma işi, Meşhet'te Hâce Rebi'nin işidir. Hazreti Ali, onu Kazvin'e bir isyanı durdurmaya gönderdi. Hırsızlar Huzistan'a geldiler ve kendisini de soydular. Bu olaydan dolayı "isyanı yatıştırmamız ve hüccetin kendisi üzerinde tamamlanmadığı ve cahil olan ve de boşuna kıyama kalkışmış olan günahsız insan için zahmet ve duçar olma sebepleri hazırlamamız da ne iştir?" dedi. Albert Camus'un deyimiyle; "eğer iş yapar, çalışırsak cellat oluyoruz, eğer iş yapmazsak çürüyoruz; Pekiyi ne yapalım?" Camus'nun felsefesi budur! Sonra Hz. Ali'nin emrini yerine getirip cihad edeceğine, Kazvin yerine Meşhed yakınlarına geldi (O zamanlar henüz İmam Rıza yoktu, hakani kavun vardı!). Orada bir kabir hazırladı. Repetisyon programı, ölümden önce Münker ve Nekir'le musahabe! Alıştırma veya antreman yapmak ve hazırlanmak, el ve ayakları birbirine dolamamak, dillerini kekeme yapmamak ve ne söylediklerini anlamak için oraya gidiyordu. Onun işi buydu. Sonra sekizli zahitlerin -Zühhad-i Semaniye- bir parçası oldu ve başka hiçbir iş yapmadı. Gerçekten temiz de kaldı; fakat temiz olmasının ne kadar değeri var? Bu perhizkârdır, ama muttaki değildir.

Takva; perhiz yapmak değil, tutmak, alıkoymak, korunmak anlamında "vikaye"den gelmektedir. Takva, Malik Eşter'inkidir: Hz. Ali ile Muaviye savaşının zirvesinde; paraların döndüğü bir vaziyetin zirve noktasında; Beni Ümeyye casusluk tezgâhlarının, Hz. Ali'nin en iyi subaylarını vesveseye ve alavereye düşürmek için zirve düzeyde çalıştıkları vaziyet içinde; içerde herkesi aldattıkları komplo ve tuzakların -"Ali, ihtilafa sebep olmuştur" diyerek mukaddes Hürleri aldattıkları, kurnazları, akıllıları, Hz. Ali'yi yalnız bırakmak için parayla satın alıp aldattıkları komplolar- zirvesinde; Hz. Ali'ye karşı zihinleri bozup karıştırdıkları, sade ve cahil halkın imanını sarstıkları, halkın kararını bozdukları böyle bir kargaşa ortamında; Hz. Ali'yi yalnız bıraktıkları, onun simasını halkın nazarında şüpheli ve tanınmaz hale getirdikleri, binlerce ithamda -dinsizlik de dâhil her türlü töhmet ve iftira- bulundukları ve sonra her taraftan -içten Talha, Zübeyir ve Haricilerin darbelerini tertip ettiler, dışarıdan da Ümeyyeoğullarını daima başı-

na gönderdiler- onun ülkesine geldikleri ve Ali'nin hükümeti altındaki namusları talan edip sattıkları keşmekeş ortamında; evet böyle bir kargaşa ortamının zirvesinde Malik bir subay olarak kalıyor; komutanlığı kabul ediyor, olayların zirvesinde, fikirlerin karıştırıldığı, istikrarsızlığın hüküm sürdüğü, Ali'nin karanlık geleceği, başarısızlığı ve başarı şansından yoksunluğunun söz konusu olduğu karmakarışık bir durumda Malik Eşter dik duruyor; savaşıyor, kendini satmıyor, aldanmıyor, vefalı kalıyor. İşte vikaye, işte takva budur. Malik Eşter, kendi insanlığını korumuş. Değer sahibidir ve muttakidir. Eğer bir kişi, rüzgâr, hava, toz, toprak yememek için kendini bir camla kaplarsa da temiz kalır! En iyi korunmuş olanlar, takvalılar, noksan ceninden gelen ölü çocuklardır, onları alkolün içinde tutup korurlar!

(...) Karl Marks'ın görüşünde, ekonomik etkenler veya sosyal etkenler nedendir. Buna göre ben insan, düşünce ve birey olarak sonucum; o beni meydana getiriyor, benim onda artık bir etkim yok.[42] Max Weber bunun aksine, düşünce, tefekkür tarzı ve ben'in iradesinin toplumu meydana getirdiği, sosyal ve ekonomik düzeni değiştirdiği inancındadır. Ben ne Karl Marks'a, ne de Max Weber'e inanıyorum. Ben Marks-Weber'e inanıyorum, yani nesnellik, ayniyet ile zihniyet, sübjektiflik[43] arasında, birey ile toplum arasında, çevre ile insan arasında, sürekli ve karşılıklı bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Toplum ve dış sosyal çevre neden olup "ben"i meydana getirir ve değiştirir. Ben'in değişimi yine neden olur ve sosyal çevreyi değiştirir. Sosyal çevrenin değişimi tekrar ikinci kez benim üzerimde etki bırakır, sonra ben, sosyal çevre üzerinde tıpkı karşı karşıya duran aynalar gibi etki bırakırım. Benim ile toplum -çevre- arasında salınım halinde daima sebep-sonuç ilişkisi söz konusudur. Bu, bir tür nedensellik (causalite), bir tür daimî karşılıklı sebep ve sonuç olmadır; yani ben çevrenin sonucu olduğum durumda,

[42] Karl Marks, zihniyet -veya ide- ve insanın, irade, duygu ve düşünce ile hep aynı anlama geldiğine inanır.

[43] Objektif yani dış toplum, çevre ve tabiat; sübjektif (subjektive) ise, ben, benim içim, benim düşünce tarzım demektir.

aynı zamanda çevrenin nedeniyimdir de. Çevre ise benim nedenim olduğu durumda, aynı zamanda benim sonucumdur da.

Tıpkı bir şairin toplumla ilişkisi [gibi]dir; bu toplum, şairler -şiir beğenisi olanlar- topluluğundan oluşmuştur. Ben bir şair unvanıyla orada durmuşum, aramızda bir ilişki yoktur; sebep ve sonuç ilişkisi yoktur. Ben bir şiir okuyorum; bizim aramızda bir ilişki yok, sebep-sonuç ilişkisi yok. Bir şiir okuyorum; toplulukta heyecan meydana geliyor. Topluluğun heyecanı, birey benimin sonucudur. Sonra benim oluşturduğum ve heyecan olan çevre, benim için neden oluyor ve benim üzerimde etki bırakıyor. Şiir okuma üzerinde, ses tonu, seçtiğim şiirler, söylediğim sözler, düşünce tarzım, ruhumda ve duygumda etki bırakıyor. Bende meydana gelen değişimler, yine çevre üzerinde karşılıklı etkiye sahiptir. Ben, şair olarak orada konuştuğum, siz dinleyici olarak dinlediğiniz ve benim çevremi oluşturduğunuz zaman benimle sizin aranızda daimî bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Ben, çevre için nedenim, çevre de benim için nedendir. Ben çevrenin sonucuyum, çevre de benim sonucumdur. Ben böyle bir ilişkiye inanıyorum. Binaenaleyh böyle bir ilişkide, çevre beni meydana getiriyorsa da, ben çevrenin sebebi de olabildiğim içim -Max Weber'in o yarı buyruğuyla- çevre üzerinde olumlu bir etki bırakma nedeniyle saptırmak ve çevre üzerinde olumsuz bir neden haline getirmek isteyen şeyden kendimi korumakla sorumluyum. Burada seçme sorumlusu bizzat kendimim. Toplumda neden olarak oynadığım toplumsal rol sorumlusuyum -benim neden olduğum o yarı kısmında. Toplumun sonucu olduğum yarı kısmında ise, etkili olmadığım için, sorumlu da değilim. Toplumda bir neden rolü oynadığım yarıda takvanın rolü vardır; fakat sakınmam itibariyle asla bir rolüm [yoktur].

Ek

Açıklama: Aşağıdaki konu, onikinci dersin sonunda şehit öğretmen Dr. Ali Şeriati tarafından -Muhtemelen bir soruya cevaben- yapılmış bir açıklamadır. Biz bu metni, derslerin metniyle doğrudan bir ilişkisinin olmaması ve aynı zamanda önemli olması nedeniyle burada veriyoruz:

(...) Hüseyniye-i İrşad'daki konuşma, teksir, fotokopi ve kitaplardan ortaya çıkarılmış ve yayınlanmış olan şey, iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış tartışma, tenkit ve nazarı tahrik eden bir faktör olmuştur. Bizim işimiz, bu geleneksel toplumda hakikati anlamak için bu fikrî hareketi ve düşüncelerin çarpışmasını vücuda getirmesinin dışında, büyük ve değerli bir misyonu yerine getirmiştir.

Yeni sorunlar veya yeni bir hareket ortaya çıkarmış olan bu sorular, kendiliğinden toplumda sert veya yumuşak eleştiriler meydana getirmiştir. Hatta, bazen eleştiri düzeyinden bile daha şiddetli iratlara sebebiyet vermiştir. Elbette bu eleştiriler, taksim edilebilir:

[Eleştirilerden] bir kısmı doğaldır; herkes yeni bir söz işitir. Bu yeni söz, bir bilinmeyeni hallederken, okuyucunun zihninde var olan başka yüz meseleyle karşılaşmaya sebep olur ve dolayısıyla halledilmesi, çözülmesi gerekir. Eğer bu sorular, tabii ve ilmî olarak öne çıkarılmazsa, anlaşılır ki, bilimsellik işi biçimlenmemiş, tersine sadece sevabı ahrette nasip olması gereken mükerrer merasimler yerine getirilmiş olur! Fakat dinî merasimin bu dünyada bir değer ve etkisinin olması lazım. Ahirette de etki ve sevabının olması için bu şart. Burada işe yaramayan bir şey, orada da bir işe yaramayacaktır! Burada kör olan kimse, orada da kör kalkar (Kör, bilinçsiz anlamında). Dolayısıyla yaptığımız her iş konusunda bilinçli olmamız gerek. Her halükârda çoğunlukla hakikate karşı garazsız, dost ve mütecessis aydınlarıyla toplumumuzun en iyi ve değerli düşünürlerinden olan fikir arkadaşlarımızdan bu sınıfın zihninde bu eleştiriler ve müphemlikler vardır. Eleştirilerden biri, bu türdendir.

İkinci grup, temasları olmadığı için, yargı ve hükümlerini havadan alan gruptur. Tıpkı Tahran caddelerinde yürürken bir kusurumuz olmadığı ve bu gazların nerede üretildiğini bilmediğimiz halde havadaki gazları teneffüs edip yutmamız gibi bazıları da havadan hüküm, görüş ve inanç ediniyorlar! Bu şekilde edindikleri hüküm, inançlarının bir parçası oluyor ve sonra evde naklediyorlar; bunlar havadan yargıda bulunan tiplerdir.

Çünkü araştırma ile temasları ve araştırma adetleri azdır. Biz hemen başlangıçtan itibaren dikte ile büyümüşüz. (Bilmem Saidî Bey'in "Dikte ve Zaviye" isimli piyesini okudunuz mu okumadınız mı?!) Bu dikte, çocukluktan beri beyimizi özürlü yapmış: Öğretmen dikte etmiş; düzen, müdür, anne, baba, Allah, havuz suyu vs. hep dikte etmişler, nasihat etmişler. Herkes elini birinin yakasına götürüp nasihat ediyor. Bundan dolayı bizim âdetimiz, nasihati, hatta hüküm vermeyi bile daima başkalarından almak olmuş; bu alışkanlıkla, araştırma, dikkat, mütalaa ve hüküm verme yükünün altına girmekten kaçmışız. Açıkçası bu -dikte almak-, küçüklükten gelen bir adettir. "Diktatörlük" de bu "dikte"den geliyor: Kökü lügat bakımından aynıdır.

Bu bir tiptir: İnşallah fikrî, samimi ve tanıdık temaslar, düşüncenin çarpışması, anlaşma, empati kurma, aydınlanma, okumalar ve daha fazla inceleme gerçekleştikten sonra, yargılamalarını havadan ve dikteden alan kimselerin sayısı azalacak; yargılamalarını okumak, anlamak ve incelemekten alan kimselerin sayısı artacaktır. Bir toplum bu yoldan hareket ederse, gelişir.

Üçüncü bir grup daha var ki, onlar fikrî atmosferlerinin ve fikrî düzeylerinin sınırlı olmasından dolayı ister istemez bu tevehhüme duçar olurlar. Yani örneğin bir adam, bir yerde diyor şöyle diyor: "Falan kitabı okumayın, o kitap çok kötüdür, dine aykırıdır!" Çok güzel! Eğer bundan sonra o kitabın dine uygun olduğunu söyleseler de [böyle bir adam] onu okumuyor. Zavallının okuma ve yazması yok! Fakat hükmü şu oluyor: Falanca yerde bir kitap yayınlanmış, isminin ne olduğunu bilmiyorum, ama dine aykırı bir kitap! O, sadece kitabın yazarını dinsiz bir adam olarak tanıyor ve bir vakit din hatırına "hizmetine erme" ukdesini gönlünde tutuyor. Ona artık bir şey yapılamaz; onu "ekâbir"e göndermek gerek!

Ayrıca bu havaî hüküm vermeleri, fikrî, ilmî ve dinî şayiaları üretip çıkaran ve başkalarının alması için atmosfere yayan bir grup var. Onlarla da bir iş yapılamaz. Bir Batı darbımeseli şöyle diyor: "Uyuyan kimse uyandırılabilir; fakat kendini uykuya vuran kimse uyandırılamaz".